

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ SİYASETİ VE ULUSLARARASI
İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLÂM'IN AB'YE YAKLAŞIMI:
MİLLÎ GÖRÜŞ VE AKP ÖRNEKLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

Yüksek Lisans Tezi

EFE CAN MÜDERRİSOĞLU
500613003

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. YONCA ÖZER

İSTANBUL 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
AVRUPA BİRLİĞİ ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Enstitümüz AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Türkçe / İngilizce Yüksek Lisans Programı öğrencisi Efecan MÜDERRİSOĞLU'nun "**TÜRKİYE'DE SİYASAL İSLAMIN AB'YE YAKLAŞIMI: MİLLİ GÖRÜŞ VE AKP ÖRNEKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**" konulu tez çalışması 22/06/2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında aşağıda isimleri yazılı jüri üyeleri tarafından **OYBİRLİĞİ** / OYÇOKLUĞU ile BAŞARILI bulunmuştur.

Onaylayan:

Doç. Dr. Yonca ÖZER

Danışman

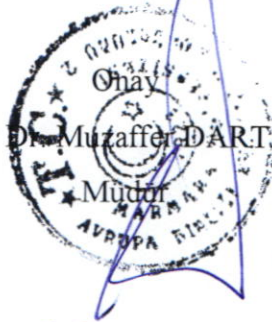
Doç. Dr. Çiğdem NAS

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. İbrahim MAZLUM

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Muzaffer DARTAN

27.06.2016 Tarih ve 2016/13 Sayılı Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

ÖZET

Lider kadrosu siyasal İslâm'ın içinde yetişen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, 21. yy'ın hemen başında Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî değer sisteminin karşısında bir çevre olarak iktidara gelmesi ve 14 yıldır bu görevi sürdürmesi, AKP'nin üzerine detaylı bir çalışma yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Çevre hareketi olan ve 28 Şubat sürecini bizzat yaşayan AKP kurmaylarının her adımı merkezin elitleri tarafından bütçe altında tutulmuştur. Bu sebeple AKP, selefi olan Millî Görüş geleneğinden ayrıldığı ileri sürerek, insan hakları ve demokrasi normları çerçevesinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine yoğun enerji sarf etmiş, bu hedef bağlamında da kendi politikalarını meşrulaştırmıştır. Ancak detaylı bir literatür taraması, MGH ile AKP'nin karşılaştırmalı analizinin, MGH öncesi İslâmcılık faaliyetlerini dikkate almaksızın yapılamayacağını göstermiştir. Bu sebeple söz konusu çalışmada MGH öncesi İslâmcılığın inşa edilme sürecine, merkez-çevre dikotomisi içerisindeki yerine ve Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemlere ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Bu çalışmada modern anlamda inşa edilen İslâmcılığın, İslâmcılığı kimlik edinen MGH'nin ve son olarak AKP'nin merkez-çevre dikotomisi içerisindeki yeri, Avrupa'ya ve Avrupa Birliği'ne dair geliştirdikleri söylemler ile politikalara ek olarak tüm bu söylem ve politikadaki süreklilikler ve değişimler detaylı bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merkez-Çevre, İslâmcılık, Millî Görüş Hareketi, Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri

ABSTRACT

It is felt the need of studying AKP in detail whose leader staff developed in political Islam, who came into power as a periphery in the face of central system of value at the very beginning of 21st century and have maintained this duty for 14 years. Every step of AKP staff that is a periphery movement and experienced February 28 process in person, have examined by elites of central. Therefore, AKP by asserting its departure from its predecessor, National Vision Movement, expended intense energy on the aim of full membership to the European Union in the framework of human rights and democracy norms and in the context of this aim, legitimated its policies. But a detailed literature review showed that a comparative analysis of National Vision Movement and AKP can't be done without not considering pan-islamist activity before National Vision Movement. Therefore in respective study a different section is reserved for construction process of pan-islamism before National Vision Movement, its place in centre-periphery dichotomy and its discourses about Europe. In this study, pan-islamism's, National Vision Movement's and lastly AKP's place in centre-periphery dichotomy, its discourses and policies towards Europe and European Union and additionally continuities and changes in all of these discourses and policies are approached in detail.

Keywords: Center-Periphery, Pan-Islamism, National Vision Movement, Justice and Development Party, Turkey-European Union Relations

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İslâmcılığın Avrupa Birliği'ne yaklaşımı ve bu yaklaşımda yaşanan süreklilikleri ve değişimleri aktarmayı amaçlamaktadır. Bu konu incelenirken, Sosyal İnşacı bir yaklaşımla İslâmcılığın inşa edilme sürecinden itibaren Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemlere de değinilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum MGH'nin de öncesi döneme gidilmesini gerekli kılarak tezin kapsamını genişletmiş, ancak bu sayede söz konusu çalışma daha sağlam temellere oturmuştur. İslâmcılığın inşa edildiği dönemden itibaren Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemlere ek olarak, MGH ile AKP'nin Avrupa Birliği'ne yönelik oluşturdukları politikaların ve söylemlerin kavramsallaştırması ise temel olarak Edward Shils'in merkez-çevre dikotomisi üzerinden yapılmıştır. Bu denli uzun bir tarihsel sürecin ele alınması ve İslâmcılığın Avrupa'ya dair günümüzde dahi sıklıkla söylem değişikliğine gidebiliyor olması, çalışmada bir takım eksik parçaların kalması sonucunu doğurmuş olabilmektedir. Böyle bir durum karşısında tüm kusur ve eksiklikler bana ait olmakla birlikte, bu çalışmada umulan, bilim insanlarına yararlı olacak bir metnin ortaya çıkarılma fikridir.

Bu çalışmada vurgulanması gereken husus, tezin yalnızca elde edilen kaynakların okunması suretiyle ortaya çıkarılmadığı gerçeğidir. Bu hususta, lisans öğrenimimi tamamladığım başta Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı hocalarım olmak üzere tüm İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi akademik kadrosuna; tez danışmanlığı yaptığı biz öğrencileri tarafından tez danışmanından çok daha fazlası olarak bahsedilen ve bu sebeple danışmanlığımı üstlendiği için kendimi şanslı addettiğim, her zaman bizim yanımızda olan değerli danışmanım Doç. Dr. Yonca Özer başta olmak üzere, yüksek lisans eğitimimi sürdürdüğüm Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü'nün tüm akademik personeline; hayatım boyunca eğitim hayatımı sürdürmem için arkamda durarak bana güç veren başta babam olmak üzere canım aileme; her zaman yanımda olan lise dönemimdeki öğretmenlerim Ümran Aydın'a, Fatma Argüder'e ve Füsun Aka'ya; bu çalışmada bana destek veren kadim dostum Can Uyar, değerli akademisyen Ar. Gör. A. Damla Ünlü, Ayşenur Yılmaz ve Duygu Çetin başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

EFE CAN MÜDERRİSOĞLU

İSTANBUL, 2016

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	iii
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	VIII

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE 13

1.1. İNŞACILIK.....	13
1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	19
1.2.1. Siyasal İslâm.....	19
1.2.2. Millî Görüş Hareketi.....	29
1.2.3. Muhafazakâr Demokrasi.....	39
1.2.4. Karizmatik Meşruiyet.....	50
1.2.5. Türkiye Siyasal Yaşamında Merkez-Çevre.....	57

2. MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ ÖNCESİ DÖNEMDE İSLÂMÇILIĞIN İNŞA SÜRECİ VE AVRUPA'YA YAKLAŞIMI 66

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM: BATILILAŞMAYA TEPKİ İSLÂMÇILIK.....	67
2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İlişkilerine Tepki: İslâmcılık.....	69
2.1.2. II. Abdülhamit'ten Cumhuriyete İslâmcılık.....	74
2.2. MGH ÖNCESİ DÖNEMDE CUMHURİYETİN MERKEZİ DEĞERLERİNİN "ÖTEKİSİ": İSLÂMÇILIK.....	84
2.2.1. Demokrat Parti Öncesi Dönem.....	84
2.2.2. Demokrat Parti'den Millî Görüş Hareketi'ne İslâmcılığın Türkiye Siyasal Hayatında yeri.....	93

3. MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ 100

3.1. 1980 ÖNCESİNDE MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	104
3.1.1. Millî Görüş Hareketi'nin Kuruluş Süreci.....	104
3.1.2. Siyasal İslâm'da Kırılma: MNP-MSP Dönemi.....	110
3.1.3. MNP-MSP Dönemi Millî Görüş Hareketi'nin AB Söylemi ..	118
3.2. KİMLİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ: 12 EYLÜL'DEN SONRA MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	124
3.2.1. Resmi Kimliğin Dönüşümü: 12 Eylül ve ANAP.....	124
3.2.2. İslâmcılığın Dönüşümü: Refah Partisi.....	130
3.2.2.1. Refah Partisi'nin Siyasi Yaşamı.....	130
3.2.2.2. Refah Partisi İle Değişen Siyasi ve İktisadi Söylem..	133
3.2.2.3. Kritik Kavşak Noktası: 28 Şubat Süreci.....	138

3.2.2.4. Refah Partisi İle İslâmcılığın Katı Avrupa Karşıtı Söyleminin Yumuşaması	141
3.2.3. Fazilet Partisi İle Başlayan Avrupa Birliği Savunusu	145
4. AKP VE AVRUPA BİRLİĞİ	149
4.1. ÇEVRENİN İKTİDARI: 2002 – 2007 ARASI DÖNEM.....	152
4.1.1. 2002-2007 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE AKP	152
4.1.2. 2002-2007 ARASI DÖNEMDE AKP’NİN KIBRIS POLİTİKASI.....	165
4.1.3. LEYLA ŞAHİN DAVASI.....	179
4.2. YARI ÇEVRE HAREKETİ: 2007 – 2011 ARASI DÖNEM.....	183
4.2.1. 2007 – 2011 Arası Dönemde AKP’nin AB Politikası.....	183
4.2.2. 2007-2011 Arası Dönemde AKP’nin İÇ Politika Uğraşısı.....	189
4.3. MERKEZ’DEKİ AKP: 2011 SONRASI DÖNEM	195
4.3.1. Ulusal Kimlikte Dönüşüm.....	196
4.3.2. Avrupa Birliği’nden Uzaklaşma.....	203
SONUÇ	209
KAYNAKÇA	217

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AD	Adil Düzen
AECR	Avrupa Muhafazakârları ve Reformcular İttifakı (Alliance of European Conservatives and Reformists)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKEL	Emekçi Halkın İlerici Partisi (Ανορθωτικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού / Anorthotikó Kómma Ergazómenou Laoú)
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
A.Ş.	Anonim Şirketi
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CTP	Cumhuriyetçi Türk Partisi
D-8	Gelişmekte Olan Sekiz Ülke (Developing Eight)
DP	Demokrat Parti
DİSK	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi

EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği (European Free Trade Association)
EPP	Avrupa Halkları Partisi (European People's Party)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (European Atomic Energy Community)
EOKA	Kıbrıslıların Millî Mücadele Örgütü (Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών / Ethniki Organosis Kypriou Agoniston)
FP	Fazilet Partisi
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GLOBE	Küresel Liderlik ve Örgütsel Davranışta Etkinlik (Global Leadership and Organizational Behaviour Effectiveness)
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HP	Halkçı Parti
H.z.	Hazreti
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
İTC	İttihat ve Terakki Cemiyeti
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGH	Millî Görüş Hareketi
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Millî Nizam Partisi
MSP	Millî Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği
NATO	Kuzey Atlantik Andlaşması Örgütü

	(North Atlantic Treaty Organization)
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistanê)
RP	Refah Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SP	Saadet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
St.	Saint
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TCK	Türk Ceza Kanunu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türkiye Sanayiciler ve İş Adamları Derneği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire
yy.	yüzyıl

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti muasır medeniyetler seviyesine erişebilmek gayesiyle yüzünü Batı'ya dönmüş, bu amaç uğrunda uzun yıllar, AB'ye tam üyelik perspektifi ile bir takım politikalar geliştirmiştir. Demokratik hukuk devletlerinde amaçları siyasa üreterek yönetime gelmek olan siyasi partilerin, devletlerin iç ve dış politikasını etkilemesi kaçınılmazdır. Bu sebeple, Türk siyasal hayatında varlığını sürdürmüş ya da sürdürmekte olan siyasi partiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin AB yolculuğunu etkilemiş ve halen etkilemektedir.

19.yy'ın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin merkezî elitleri tarafından hız kazandırılan Batılılaşma hareketine tepki olarak ortaya çıkan İslâmcılık, cumhuriyet dönemi merkezî elitlerinin gerek söz konusu Batılılaşma hareketlerini devam ettirmesinin, gerekse laiklik yolunda izlenen politikalar karşısında bir çevre hareketi olarak varlığını sürdürmüştür. Hem Islahat Fermanı'nın Müslüman tebaa ile gayrimüslim tebaayı eşit gören Osmanlı kimlik inşasına tepki olarak, hem de Batılılaşma çabalarına tepki olarak ortaya çıkan İslâmcılık, uzun dönem kendini çevrede var etmiştir. Çalışmanın konusu gereği Osmanlı Devleti döneminde “Batı” algısının Avrupa olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. İslâmcılar, ilk dönemlerinde “kaçınılmaz bir kötü” olarak gördükleri Batı'yı, daha sonraları kısmî bir Batılılaşma gerekliliğini kabul ederek “vazgeçilmez iyi” haline getirmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde, yönetici elitlerin dinî temelde ulusal kimlik tanımlamalarından uzak durmalarına ve Batılılaşma faaliyetlerini sürdürmelerine tepki olarak İslâmcılar, önceleri silahlı mücadeleye girişmiştir. Merkezî değer sistemi tarafından durdurulduklarında ise İslâmcılar bir süre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, SCF ve DP gibi liberal kimliklerle ittifaklara girerek bu partilerin bünyesinde muhalefetlerini sürdürmüşlerdir.

Millî Görüş Hareketi (MGH) ile birlikte kendilerine has siyasi partilere sahip olmayı başaran İslâmcılar, demokratik araçlara dâhil olarak yönetimde söz sahibi olmayı amaçlamışlardır. Bu sayede devletin gerek iç gerekse dış politikasını derinden etkilemişlerdir. Ancak bu etkileşim tek yönlü olmamış, İslâmcılar da devletin dış

politikasından etkilenecek söylem değişikliklerine gidebilmişlerdir. Özellikle bu çalışmada detaylı bir biçimde incelenen AB hususundaki söylem değişikliği bu durumun en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. RP'nin son dönemlerine kadar Avrupa'yı "öteki" olarak gören İslâmcılar, bu dönemde merkezde kendilerine yer açmaksızın kendi varlıklarını koruyamayacaklarının farkına varmışlardır. AB aracılığıyla ulusal kimliği dönüştürebileceğini "keşfeden" İslâmcılar, bu nedenle söylem değişikliğine giderek AB yanlısı bir tutum içerisinde olmuşlardır.

Ancak 28 Şubat süreci Erbakan'ın politikalarına rağmen, bu düşüncesinde başarılı olamadığını göstermektedir. RP'nin son döneminde keşfedilse de, bu durum AKP döneminde gerçekleşecektir. AKP merkeze karşı kendi varlığını garanti altına alabilmek ve aynı zamanda merkezde kendine yer açabilmek adına attığı adımları AB ile meşrulaştırmıştır. Hatta bu dönemde kendini İslâmcı bir kimlikle tanımlamaktan ısrarla uzak duran AKP, siyaset bilimi literatürüne yeni bir kavram kazandırma gayesiyle Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasına girişmiştir.

Çevre hareketi olduğu 2002-2007 yılları arasında kendini tanımladığı Muhafazakâr Demokrat kimlik ile AB yolunda büyük mesafeler kat eden AKP, 3 yıl gibi kısa bir süre içerisinde Birlik ile müzakereleri başlatan enerji ve konsantrasyonu sarf etmiştir. Bu durum AKP'nin Millî Görüş gömleğini çıkarması şeklinde okunmuştur. Ancak müzakereler başladıktan sonra parti, konsantrasyonunu kaybetmeye başlamış ve bu durumu genel olarak Leyla Şahin Davası ve Kıbrıs sorunuyla ilişkilendirmiştir.

Yarı-çevre olduğu 2007-2011 yılları arasında AKP, AB'den daha da uzaklaşmış ve bu durumun sebebi olarak iç politikadaki yoğunluğu ve dış politikada Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan liderlerin yönetimlere gelmesiyle (Sarkozy, Merkel) ilişkilendirmiştir. Bu döneme dair Yarı-çevre kavramı kullanılırken altı çizilmesi gereken husus Edward Shils'in kavramsallaştırmasında böyle bir kavramın olmamasıdır. Nitekim Wallerstein'in "Dünya Sistemleri Analizi"nde kullandığı merkez, çevre ve yarı-çevre kavramları içerisinde merkez ile çevreyi alarak ilk kez topluma ikame eden Shils çalışmasında yarı-çevre kavramını kullanmamıştır. Ancak bu dönemde AKP'nin çevreye sığmadığı, buna karşın merkezde de olamadığı görülmektedir. Merkezde olamamasının göstergeleri ise e-muhtıra ve kapatılma davasıdır. Bu sebeple bu döneme yeni bir

kavramsallaştırmaya gidilerek yarı-çevre terimi kullanılmıştır.

AKP'nin merkezde olduğu 2011 sonrası dönem, partinin AB'den tamamen uzaklaştığı dönem olmuştur. Detaylı bir biçimde bu çalışmada aktarılacak bu süreçte AKP'nin çevreden merkeze doğru yaşadığı geçişle AB'ye yönelik adımları arasında ters orantının olması, yani başka bir ifade ile çevreden merkeze doğru geçildikçe AB'den uzaklaşması, AKP'nin kendi meşruiyetini koruma için AB'yi araç olarak gördüğünü kanıtlar niteliktedir. Bu şekilde özetlenebilecek söz konusu çalışmanın konusu da, İslâmcıların ulusal kimliği dönüştürme süreçlerinde AB'nin yeri olacaktır.

Bu konunun seçilme sebebi ve tezin amacının açıklanması gerekmektedir. Uzun bir dönem tek başına iktidar olarak gerek çıkardığı yasalarla, gerekse söylem ve uygulamalarıyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yaşam tarzlarını dönüştürmekte ve değiştirmekte olan AKP ve partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan üzerine çalışma gerekliliği hissedilmiştir. AKP'nin sağlıklı bir biçimde incelenebilmesi için ise içinde yetiştiği MGH'nin de araştırılması gerekmektedir. Hem detaylı bir literatür taramasının, hem de bu çalışmanın dayandığı Sosyal İnşacılık kuramının bir gereği olarak bu mukayesenin modern bir kimlik olarak İslâmcılığın inşa edilme sürecine gidilmeksizin yapılamayacağı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu hususta akıllara gelen soru, AB'nin bu çalışmanın neden temel kıyas birimi halini aldığıdır. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'de demokratikleşmenin tek motor gücü haline gelmesi sebebiyle de AB politikaları üzerinden İslâmcı nesiller üzerinden bir analiz gerçekleşmiştir.

Bu konunun seçilmesindeki bir diğer sebep ulusal kimlikler ile ilişkilidir. Devletler, vatandaşlarının “kim olduğu” sorusuna cevap ararken ve kendilerine yönelik aidiyetleri sağlarken ulusal kimliği kullanmaktadırlar. Bireysel veya grup olarak toplumda birçok farklı kimlik bulunsa da, ulusal kimliğe aidiyet duyan vatandaşlar, o devletin aslî unsurları olarak görülürken, kalanlar “diğer” ya da “öteki” unsurlar olarak mevcudiyetlerini korumaya çalışırlar. Bu nedenle ulusal kimliğin tanımı toplumda bireylerin “kaçıncı derecede” unsur olduklarını belirlemektedir. Mamafih ulusal kimliğin dönüşümü, toplumu oluşturan insanların sosyal “statülerini” de dönüştürmekte ve aidiyetlerini etkilemektedir. Bu sebeple İslâmcıların ulusal kimliği dönüştürme projeleri üzerine toplumda yaşayan birey olarak çalışma zaruryeti doğmuştur.

Konunun seçilme sebepleriyle doğrudan ilgili olan tezin amacının da açıklanması gerekmektedir. Bu tez ile ilerleyen paragraflarda değinilecek olan sorulara cevap üretilmesine ek olarak, İslâmcılığın AB'ye yönelik söylem ve politikaları aktarılacak, bu sayede İslâmcı kimliğe sahip düşünürler, liderler ve partilerin ulusal kimliği dönüştürme sürecinde AB'yi nerede konumlandıkları analiz edilecektir.

Bu çalışma İslâmcılar özelinde, Sosyal İnşacı kuramla ve Edward Shils'in merkez-çevre kavramsallaştırması temel alınarak ortaya koyulacaktır. Sosyal İnşacılığın ya da kısaca İnşacılığın bu çalışmanın teorik alt yapısı olarak seçilmesinin sebebi ise, bu tez için kimliğin, söylemin, değişimin, aktörlerin, yapının ve tarihsel sürecin önemli bir yerinin olmasıdır. Nitekim bu çalışmada İslâmcılık sosyal bir kurgu olarak modern dönemde inşa edilmiş bir kimlik olarak incelenecek ve söz konusu kimliğin ulusal kimlikle iletişimi ve devletin AB temelinde uluslararası toplum ile etkileşimi neticesinde yaşadığı değişim aktarılacaktır. Bu aktarım tarihsel bir süreçle, yani kronolojik bir sırayla analiz edilecektir. Söz konusu kavramların İnşacılığın temel analiz noktaları olması, çalışmanın teorik alt yapısının İnşacılık olmasına yol açmıştır. Ancak İnşacılık farklı dallara ayrılmaktadır. Örneğin en önemli temsilcisi Alexander Wendt olan Sistemik İnşacılar için temel analiz biriminin devlet olması sebebiyle bu tür İnşacılık, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Tezin teorik çerçevesini en önemli temsilcisi Peter Katzenstein olan Birim Düzeyinde İnşacılar oluşturacaktır. Zira Birim Düzeyinde İnşacılar devletin iç politik alanlarına odaklanmaktadır. Bu çalışmada da iç politik alanlara odaklanarak AB politikalarında kıyasa gidileceği için bu tür İnşacılık, tezin teorik çerçevesini oluşturmaktadır. Bu sayede söz konusu kimliğin ve bu kimliğin söylemlerinin AB özelinde dış politikayı ne şekilde etkilediği ve yine AB özelinde dış politikanın İslâmcılık kimliğini ve söylemlerini ne şekilde değişime uğrattığı üzerinde durulacaktır. Bu analiz esnasında AB, tarihsel dönemleri itibarıyla yerine göre Avrupa, yerine göre Avrupa Topluluğu anlamlarında da kullanılacaktır.

İnşacı yaklaşımla bu çalışmada yanıt aranacak sorular şunlardır: İslâmcı kimliğin ulusal kimlikle müzakere ve mücadele alanları nelerdir? İslâmcılığın AB'ye bakışı nedir? İslâmcılık ulusal kimliğin AB ile ilişkilerini ne şekilde etkilemiştir? AB özelinde devletin dış politikası, modern bir kimlik olarak İslâmcılığı ne şekilde

değişime uğratmıştır? Erbakan öncesi İslâmcılar ile Erbakan dönemi İslâmcıların AB'ye yaklaşımlarında süreklilikler ve değişimler nelerdir? Erdoğan dönemi İslâmcılar ile Erbakan dönemi İslâmcıların AB'ye yaklaşımlarında süreklilikler ve değişimler nelerdir? Kısacası İslâmcılar bir kimlik olarak inşa edildiği dönemden günümüze AB'ye dair hangi söylemleri ve politikaları geliştirdiler ve bu söylemlerde ve politikalarda ne gibi değişimler yaşadılar? AB politikaları özelinde AKP, MGH geleneğinin devamı mıdır? İslâmcıların Türkiye Cumhuriyeti'nin AB'ye entegrasyonuna dair geliştirdikleri söylemler ve politikalardaki değişimin sebepleri nelerdir? Türkiye'de İslâmcıların çevreden gelerek merkezi dönüştürme süreçlerinde AB'yi nerede konumlandırmışlardır? Çalışmanın ana sorusu ise İslâmcıların ulusal kimliği dönüştürme süreçlerinde AB'nin önemi nedir?

Bu sorular çerçevesinde Sosyal İnşacı bir yaklaşımla İslâmcıların ulusal kimlik ile müzakere etmeksizin ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olamayacaklarını anlamaları üzerinde durulacaktır. Bu durumun fark edilmesi RP'nin son dönemlerinde meydana gelen 28 Şubat süreci ile yaşanacak ve bu tarihten itibaren İslâmcıların ulusal kimliğe karşı kendi meşruiyetlerini garanti altına alabilmek gayesiyle AB savunusuna girilmesiyle devam edecektir. RP döneminde fark edilse de ulusal kimliği dönüştürme projesi Erdoğan'ın liderliğini yaptığı AKP döneminde gerçekleşecektir. Bu noktada İslâmcılar AB politikalarıyla kendi adımlarını meşrulaştırarak ulusal kimliği dönüştüreceklerdir. Bu analizden de anlaşılacağı üzere bu çalışmanın ana argümanını modern dönemde sosyal bir kurgu olarak ortaya çıkan İslâmcı kimliğin, AB politikalarıyla meşrulaştırdığı adımlarıyla ulusal kimliği dönüştürmesi oluşturacaktır. Bu noktada altı çizilmesi gereken husus çalışmanın coğrafi merkezinin Türkiye olduğudur. Zira kavramsal tartışmalarda detaylı bir biçimde inceleneceği üzere modern bir kimlik olarak İslâmcılık, çeşitli ülkelerde farklı formlarda kendini inşa etmiştir. Bu sebeple söz konusu çalışmada, Türkiye özelinde İslâmcılığın AB'ye yaklaşımı incelenecektir.

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kavramsal tartışmaya ve kuramsal çerçeveye yer ayrılacaktır. Yukarıda değinildiği üzere bu çalışma için kimliğin, değişimin, tarihsel sürecin ve söylemin önemli bir yeri vardır. Birim

Düzeyindeki İnşacıların en önemli temsilcisi olan Peter Katzenstein'in izlediği yol takip edilerek ülke içi politik alanlara odaklanılarak, İslâmcıların AB'ye yaklaşımları üzerinde durulacaktır. Bu sebeple kuramsal tartışmada İnşacılığa ve neden bu tür İnşacılığın seçildiğine odaklanılacaktır. Ardından kavramsal tartışma yapılacaktır. Kavramlardan ilk olarak siyasal İslâm incelenecektir. Bu başlık altında Türkiye özelinde İslâmcılığın tanımına, İslâmcılık-demokrasi tartışmalarına ve siyasal İslâm ile laiklik ilişkisine yer verilecektir. İkinci olarak MGH kavramına odaklanılacaktır. Burada MGH'nin tanımı, filolojik bir yaklaşım ile adında geçen Millî sıfatının kökeni, kimliği ve RP'nin iktisadi temelini oluşturan Adil Düzen kavramı açıklanacaktır. Üçüncü olarak AKP'nin 28 Şubat süreci sonrasında İslâmcılığı bir kimlik olarak benimsemekten ısrarla uzak durarak inşa etmeye çalıştığı Muhafazakâr Demokrat kimliğin kavramsal tartışması yapılacaktır. Daha sonra, MGH ve AKP'nin karşılaştırmalı analizinin yapılacağı bu çalışmada, iki hareketin liderleri olan sırasıyla Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik tipolojilerinin karşılaştırmasının yapılabilmesi adına Karizmatik Meşruiyet başlığı açılacaktır. Son olarak, çalışmanın kavramsal temelini oluşturan Edward Shils'in ilk kez topluma ikame ettiği Merkez-Çevre dikotomisinin tartışmasına yer verilecektir.

İkinci bölümde, Sosyal İnşacı yaklaşımın gereği olarak, MGH öncesi döneme gidilerek, Türkiye'de İslâmcılığın inşa edilme sürecine ve Avrupa'nın söz konusu inşa sürecinin neresinde olduğuna detaylı bir biçimde odaklanılacaktır. Böyle bir başlık açılmasının sebebi merkez-çevre kavramının temel alınacağı ve AB üzerinden karşılaştırmalı analiz yapılacak bir çalışmada, MGH'nin selefi durumundaki İslâmcıların merkez-çevre içerisindeki yeri ve Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemlere değinilmeksizin bu karşılaştırmanın tam anlamıyla yapılamayacağı kaygısıdır. Bu durum aynı zamanda çalışmanın teorik alt yapısı için de gereklidir. Nitekim İnşacılar, kültür, gelenek ve kurumsal süreçler çerçevesinde kimliğin oluşma sürecine özel önem vermektedir. Ayrıca Millî Nizam ve Millî Selamet döneminde Erbakan, sıklıkla kendinden önceki İslâmcıların Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemleri tekrar etmiştir. Buna ek olarak, çalışmanın içeriğinde detaylı bir şekilde açıklanacak olan Erbakan'ın Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcıları hakkındaki ağır ithamlarından da anlaşılacağı üzere, merkez-çevre ayrımının Millî Görüş öncesi döneme gidilmeksizin yapılması zor

gözükmektedir. Bu bölüm iki alt başlığa ayrılacaktır. İlk olarak cumhuriyet öncesi döneme gidilerek İslâmcılığın inşa edilme süreci ve II. Abdülhamit'in İslâmcılık yolunda izlediği politikalara odaklanılacaktır. Özellikle İslâmcılığın bir kimlik olarak inşa edilme sürecinde Avrupa'nın yeri analiz edilecek ve İslâmcıların Avrupa'ya karşı geliştirdikleri söylemler üzerinde durulacaktır. İkinci olarak cumhuriyetin ilanından MGH'nin ortaya çıktığı döneme kadar geçen sürede İslâmcıların Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemler, merkez-çevre ayrımı içerisindeki yerine odaklanılacaktır. Bu dönem DP öncesi ve sonrası olarak iki alt başlıkla incelenecektir. DP'nin ayrım noktası olarak belirlenmesinin sebebi ise, bu parti aracılığıyla İslâmcıların siyaset alanında daha fazla görünür olmaya başlamaları ile ilgilidir.

Üçüncü bölümde, MGH özelinde İslâmcıların AB'ye yönelik geliştirdikleri politikalar ve söylemler merkez-çevre dikotomisi temel alınarak yapılacaktır. Buradaki analiz 1980 öncesi ve sonrası olarak iki tarihsel sürece ayrılarak gerçekleştirilecektir. Bu ayırmadan amaçlanan, MGH'nin yaşadığı değişimleri daha net bir biçimde aktarabilmektir. Çünkü RP döneminde Erbakan, Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinden ayrılarak merkezde kendine yer açmak isteyecek, bu isteği doğrultusunda da hem dinî söylemini azaltacak, hem iktisadi fikirlerini değiştirecek, hem de AB'ye yönelik söylemini yumuşatacaktır. RP döneminde 28 Şubat süreci "kritik kavşak" noktası olarak incelenecektir. "Kritik kavşak noktası" kavramı Tarihsel Kurumsalcılık kuramından ödünç alınmıştır. Tarihsel Kurumsalcılık teorisinde bir kurumun yaşadığı büyük değişimleri açıklamaya yarayan bu kavram aracılığıyla MGH'nin yaşadığı büyük dönüşüm aktarılmaya çalışılmıştır. Zira FP döneminde MGH, Kopenhag Kriterleri'nde vurgulanan insan hakları ve demokrasi normları çerçevesinde AB taraftarlığına girecek, hatta Erbakan RP'nin kapatılma kararını AİHM'e taşıyacaktır. Bu durum RP'den ayrılarak AKP'yi kuran yenilikçi kanada miras kalacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere, bu şekilde bir kronolojik tasnif vasıtasıyla İslâmcılığın AB'ye yaklaşımındaki evrimsel süreç gözler önüne serilecek ve böylece AKP'nin söz konusu evrimsel sürecin devamı olduğu ileri sürülecektir. Ancak FP sonrası dönemde SP'ye odaklanılmayacaktır. Bunun sebebi bu çalışma tarafından MGH'nin devamı olarak SP'nin değil, AKP'nin okunacak olmasıdır.

Dördüncü bölümde, yenilikçi kanadın kurduğu AKP'nin AB'ye yönelik geliştirdiği politikalar ve söylemler üzerinde durulacaktır. Bu bölüm temelde üç ana başlığa ayrılacaktır. İlk olarak AKP'nin çevre hareketi olarak iktidarda olduğu 2002-2007 yılları ele alınacak olup, söz konusu tarih aralığında AKP'nin AB'ye yönelik yaklaşımı incelenecektir. Bu analiz gerçekleştirilirken 2005-2007 arasında AKP'nin AB'ye yönelik eski enerjisini gösteremediğine dikkat çekilecektir. Bu durumun sebebi AKP'nin Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin davasını neden göstererek, partide yaşanan Avrupa şüpheciliğini vurgulamasıdır. Bu sebeple başlık Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin davasına iki ayrı başlık açılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sonrasında bu çalışma tarafından 2007-2011 arasında AKP'ye istinaden "Yarı çevre" kavramı kullanılacaktır. Edward Shils'in kavramsallaştırmasında böyle bir kavram olmamasına karşın, bu çalışmada dönemin özelliğinden dolayı böyle bir kavramın kullanılması teklif edilmektedir. Söz konusu dönemde, AKP'nin AB'den uzaklaşmanın sebebi olarak iç politikadaki yoğunluğu göstermesi nedeniyle 2007-2011 arası dönem iç ve dış politikaya iki ayrı alt başlık açılarak incelenecektir. Son olarak AKP'nin merkezde olduğu 2011 sonrası döneme odaklanılacak ve AB'den tam anlamıyla uzaklaşma süreci açıklanacaktır. Dördüncü Bölüm altındaki üç ana dönem içerisinde AKP'nin kimlik dönüşümleri analiz edilecektir.

Bu çalışma ortaya konulurken ülke içi aktörlerde, Türkiye'nin ulusal kimliği ile ülke içi İslâmcı kimliğin mücadelesi esnasında yaşadıkları karşılıklı dönüşümde, diğer kimliklerin etkilerine odaklanılmayacaktır. Dış politika alanında İnşacılara göre uluslararası toplum da kimlikler üzerinde dönüştürücü etkiye sahiptir. Bu kimliklerin dönüşümünde uluslararası toplumun etkisi içerisinde AB dışı faktörler ele alınmayacak, bu sebeple AB dönüşümün tek aktörü olarak incelenecektir. Zira Türkiye'de ulusal kimliğin dönüşümünde uluslararası toplumdaki birçok farklı aktör etkili olabilmektedir. Ancak konu olarak söz konusu iki husus belirtilmediği takdirde çalışmanın muhtevası değişecek ve genişleyecektir.

Tez çalışması kapsamında birçok alt argüman ileri sürülecektir. Sonda verilecek ana argüman öncesinde söz konusu farklı alt iddiaları belirtmekte fayda görülmektedir. Zira ana iddia, tüm bu alt argümanları kapsamaktadır. İlk iddia,

Türkiye’de İslâmcılığın modern bir kimlik olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren devletin Avrupa’yla ilişkilerinden bağımsız bir şekilde incelenemeyeceğine ilişkindir. Nitekim ikinci bölüm altında detaylı bir biçimde analiz edileceği üzere, devletin Avrupa ile yakın ilişkilerine binaen İslâmcılık bir tepki olarak ortaya çıkmış ve yine Avrupa ile ilişkiler neticesinde de Osmanlılık fikrinin yerine, II. Abdülhamit döneminde ulusal kimlik tanımlaması olarak geçmiştir.

İkinci iddia, MGH ile AKP arasındaki karşılaştırmaya ilişkindir. Bu çalışmada, evrimsel bir süreç ile AKP’nin, MGH’nin siyasi ve iktisadi devamı olduğu ileri sürülecektir. İktisadî devamlılık açısından belirtmek gerekirse Neo-liberal bir iktisadî söyleme geçiş, ilk kez Adil Düzen’de gerçekleşmiştir. Ancak ilk olmanın getirdiği sorunlarla birlikte RP bu süreci başarılı bir şekilde yürütemeyecek, evrimsel bir süreçle başarılı olan AKP olacaktır. Nitekim Millî Görüş, nasıl ki selefi konumundaki İslâmcılardan çıkarılmış derslerin bir sonucuysa, halefi konumundaki AKP de Millî Görüş döneminden alınan derslerin bir sonucudur. Bir başka ifade ile Adil Düzen’de tutarsız bir Neo-liberal dil kullanılsa da, AKP söz konusu dönemden dersler çıkararak daha tutarlı Neo-liberal iktisadî politikaları hayata geçirmiş ve bu sayede başarıyı yakalayabilmiştir.

Ancak iki yapı arasındaki ana kıyasın bu çalışmanın kapsamı sebebiyle AB’ye yaklaşım üzerinden yapılması gerekmektedir. Bu analiz de tıpkı iktisadi kıyasta olduğu gibi, evrimsel bir süreçle açıklanacaktır. Çevre hareketi olarak Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinde tamamen İslâmcı bir söylemle AB’yi Hristiyan Birliği olarak nitelendiren Millî Görüş, RP döneminde sıklıkla kapatılmalarının önüne geçebilmek adına merkezde kendine yer açmak istemiş ve aynı zamanda AB’ye yönelik söylemini yumuşatmıştır. Evrimsel bir süreçle İslâmcıların AB’ye yönelik söylem ve politikalarındaki yumuşama Refah döneminde başlamışken, Birliğin savunucusu konumuna gelmeleri ise FP döneminde gerçekleşmiştir. Kısacası AKP’nin 2002-2005 yılları arasında giriştiği katı AB savunusuyla partinin MGH’den tamamen ayrıldığını iddia etmek de gerçekçi gözükmemektedir. Zira İslâmcılık içerisinde AB savunusu AKP ile başlamamış, FP ile başlamıştır. Ancak bu durum İslâmcıların “Avrupa sevdalısı” olduklarını göstermemekte, tam aksine Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezî değer sistemi

karşısında kendi meşruluğunu koruyabilmek adına uluslararası bir yapıyı araçsallaştırdıklarını göstermektedir. Bu nedenle buradaki iddia da İslâmcıların AB'ye yönelik politikalarında evrimsel bir süreç olduğu ve AKP'nin de bu sürecin devamı olduğuna ilişkindir.

Bir diğer iddia, bu durumun merkez-çevre dikotomisi ile ilişkili olduğuna yöneliktir. Bu iddianın kanıtı sayılabilecek dönem yine AKP sürecidir. Önceliği kendi varoluşunu garanti altına almak olan AKP, çevre hareketi olduğu dönemde politikalarını AB'ye tam üyelik hedefi ile meşrulaştırmıştır. 2005 sonrasında AKP tam anlamıyla olmasa da AB'den uzaklaşmaya başlamış, bu durumun sebebi olarak Kıbrıs sorununu ve Leyla Şahin davasını göstermiştir. AKP'nin çevreye sığmaması, ancak kapatılma davası ve e-muhtıra sebebiyle merkezde de hala olamadığının anlaşılması üzerine bu çalışma tarafından “Yarı-çevre” olarak nitelendirilen 2007-2011 arası dönemde ise parti AB'den daha da uzaklaşmıştır. Bu durumun sebebi olarak Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı Sarkozy ve Merkel gibi liderlerin yönetime gelmesi gösterilmiştir. Yarı-çevreden merkeze geçtiğinde ise çok daha fazla uzaklaşma yaşanmıştır. Bu durum iki farklı iddiayı yaratmaktadır. İlk yukarıdaki ikinci iddiaya referansla, AKP, MGH'nin merkezde kendine yer açma çabasını devam ettirmiş ve bunu başarmıştır. Bunu FP'nin devamı niteliğinde, AB savunusu ile meşrulaştırarak gerçekleştirmiştir. Üçüncü iddia, AKP'nin çevreden merkeze doğru attığı adımlarla, AB'ye yönelik attığı adımlar arasında ters orantının mevcudiyetidir. AKP çevre hareketi iken üç yıl gibi kısa bir sürede Birlik ile müzakereleri açacak konsantrasyonu sarf etmiş, çevreden Yarı-çevreye geçtiğinde Birlikten uzaklaşmış, merkezde olduğu 2011 sonrası dönemde ise AB'den tamamen uzaklaşmıştır.

İkinci ve üçüncü sonuçla uyumlu bir şekilde dördüncü bir mikro argümanda daha bulunulacaktır. Çevre hareketi olduğu dönemde İslâmcılığı kimlik olarak benimsemekten ısrarla uzak duran AKP, bu dönemde siyaset bilimi literatürüne yeni bir kavram kazandırma gayesinde olan Yalçın Akdoğan'ın Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasını sahiplenmiştir. Ancak kavramsal tartışmalarda incelenen Muhafazakâr Demokrasi tartışmalarına ek olarak Dördüncü Bölüm'de yapılacak olan AKP'nin kimlik tartışmalarından da anlaşılacağı üzere söz konusu kavram yok-proje olarak kalmıştır.

AKP bu sebeple MGH'nin İslâmcılık kimliğine dönüş yapmak durumunda kalmış ve bu dönüş süreci aynı zamanda merkezde kendine daha fazla yer açabildiği dönemde olmuştur. Bu sebeple daha önceki sonuçlarla uyumlu bir şekilde, eski kimliğine dönüş süreci aynı zamanda AB'den daha da uzaklaşma süreci olmuştur.

Bu çalışmanın ana argümanı ise, tüm bu mikro iddiaları kapsamaktadır. Öncelikle ana argümanın teorik çerçevesini vermek gerekmektedir. İnşacılara göre oluşturulmuş olan ulusal kimlik, uluslararası toplum ve ülke içerisindeki diğer kimliklerle (bireysel, grupsal) ilişkiye girer. Ülke içerisindeki bireysel, grupsal ve ulusal kimlikler uzlaşmaya açık ve etkileşim halinde oldukları için, birbirlerini dönüştürebilmektedirler. Uluslararası toplumla ve ülke içerisindeki farklı kimliklerle ilişkiye giren ulusal kimlik böylece dönüşmektedir. Kimlikler sabit veriler olmadığı için dönüşmekte, bu dönüşüm de dış politikayı değiştirebilmektedir. Bu durum döngüsel bir şekilde devam etmekte ve daimi suretle yaşanmaktadır. Bu teorik bilgi ışığında, Türkiye Cumhuriyeti ulusal kimliğini milliyetçilik üzerinden yaparak, dinî kimlik tanımlamalarından uzak durmuştur. Buna karşın oluşturulan söz konusu ulusal kimlik, ülke içerisinde diğer kimliklerle etkileşim yaşamış ve 1980 Darbesi sonrasında Türk-İslâm Sentezi ortaya çıkmıştır. Bu durum da İslâmcıların güçlerini arttırarak devletin dış politikasını dönüştürmelerine olanak tanımıştır.

Tanzimat Fermanından günümüze dek süregelen uzun tarihsel süreçte İslâmcılar, RP'nin son dönemine kadar Avrupa'yı "öteki" olarak görmüşlerdir. Ancak 28 Şubat sürecine tanıklık eden İslâmcılar Türkiye'nin merkezî değer sistemine karşı kendi var oluşlarını garanti altına alabilmek adına uluslararası bir gücü arkalarına almak istemişlerdir. Bunu da Kopenhag Kriterleri'nin insan hakları ve demokrasi normları çerçevesinde AB aracılığı ile gerçekleştirebileceklerinin farkına varmışlardır. Refah'ın son dönemlerinde İslâmcılar, Birliğe yönelik tutumlarını önce yumuşatıp, sonrasında da Birliğin savunucusu haline gelmişlerdir. Refah ve Fazilet dönemlerinde bu düşünce "keşfedilse" de bunu başaran Erbakan değil, Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde AKP olacaktır.

Bu analiz ışığında çalışmanın ana argümanı olarak, uzun tarihsel süreçte İslâmcıların milliyetçi ulusal kimlik tanımlamasını dönüştürmeye çalıştıkları ve bu

amaç doğrultusunda gerçekleştirdikleri söylem ve politikaları AB politikaları ile meşrulaştırdıkları ileri sürülecektir. Anayasada halen daha “Devlet’in dini, din-î İslâm’dır” ifadesi geçmiyor olsa da, böyle bir süreçle ulusal kimliklerin İslâmcılar tarafından dönüştürüldüğü, bunun da söylem ve politikalarla gerçekleştiğinin altı çizilecektir. Nitekim Zehfuss’a göre (2002:4) “Sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır.” Zehfuss’un bu ifadelerinden söylemin önemi ortaya çıkmaktadır. Söylemek bir anlamda yapmaya eş değerdir. Zehfuss’un ifadelerinden hareketle, ulusal kimliğin dönüşmesi için Anayasada yazmasına gerek bulunmamaktadır.

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal ve kavramsal çerçeveye yer ayrılacaktır. Bu kapsamda öncelikle çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturan Sosyal İnşacı yaklaşım açıklanacaktır. Bu çalışmada söz konusu kuramın seçilmesinin sebebi ise, İnşacıların tarihsel sürece, kimliğe, değişime ve söyleme büyük önem atfetmeleridir. Nitekim tez yazımı esnasında bu kavramlar sıklıkla kullanılmıştır. Akabinde kavramlardan ilk olarak siyasal İslâm incelenecektir. Bu başlık altında Türkiye özelinde İslâmcılığın tanımına, İslâmcılık-demokrasi tartışmalarına ve siyasal İslâm ile laiklik ilişkisine yer verilecektir. İkinci olarak MGH kavramına odaklanılacaktır. Burada MGH'nin tanımı, filolojik bir yaklaşım ile adında geçen Millî sıfatının kökeni, kimliği ve Refah Partisi'nin iktisadi temelini oluşturan Adil Düzen kavramı açıklanacaktır. Üçüncü olarak AKP'nin 28 Şubat süreci sonrasında İslâmcılığı bir kimlik olarak benimsemekten ısrarla uzak durarak inşa etmeye çalıştığı Muhafazakâr Demokrat kimliğin kavramsal tartışması yapılacaktır. Daha sonra, MGH ve AKP'nin karşılaştırmalı analizinin yapılacağı bu çalışmada, iki hareketin liderleri olan sırasıyla Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik tipolojilerinin karşılaştırmasının yapılabilmesi adına Karizmatik Meşruiyet başlığı açılacaktır. Son olarak, çalışmanın kavramsal temelini oluşturan Edward Shils'in ilk kez topluma ikame ettiği Merkez-Çevre dikotomisinin tartışmasına yer verilecektir.

1.1. İNŞACILIK

Uluslararası ilişkiler bilimi birçok farklı teoriye sahiptir. Bu teoriler uluslararası yapının anlaşılabilir kılınmasını kolaylaştırması açısından büyük öneme sahiptir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası literatürde hakim teori olan ve devletleri temel analiz birimi olarak ele almak suretiyle güç ve çıkar kavramları üzerinden uluslararası sistemi açıklayan Neo-realizm, Soğuk Savaş dönemine damgasını vurarak ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ereceğini öngörmeyen ve uluslararası sistemdeki değişimi açıklayamayan Neo-realizm Soğuk Savaş'ın ardından literatürdeki gücünü kaybetmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Neo-realizm ve dahil olduğu rasyonalist paradigmanın eleştirisi üzerine oluşan teoriler güç kazanmaya başlamışlardır. Bunlardan biri de, uluslararası ilişkiler teorisi olarak ilk kez Soğuk Savaş'ın son yıllarında ortaya

çıkarak her geçen dönem etkisini daha da arttıran ve bu çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan Sosyal İnşacı yaklaşımdır. Sosyal İnşacı yaklaşımın temel argümanı uluslararası sistemin sosyal bir inşa olduğudur. Klasik kuramın materyal yaklaşımlarından ziyade kimliği, normları ve söylemi ön plana çıkaran İnşacı yaklaşımın toplumsal yapıya odaklanması, bu çalışmanın ana konusuyla uyum içerisindedir. Zira uluslararası ilişkiler teorisi olarak İnşacılığı ilk kez kullanan Nicholas Onuf'a göre (1998: 58) "İnşacılık, sosyal ilişkileri çalışma yöntemidir."

Sosyal İnşacı yaklaşım ele alınan analiz birimine göre farklı ekoller tarafından temsil edilmektedir. Söz konusu ekollerden biri kabul edilen ve en önemli temsilcisi Peter Katzenstein olan "Birim Düzeyinde İnşacılık" devletlerin iç yapılarına odaklanmaktadır. John Ruggie (1998) ve Friedrich Kratochwill'in (1989) temsilcisi olduğu Bütünselci İnşacılık devletlerin iç yapıları ve uluslararası sistemi ele almaktadır. Alexander Wendt'in kurucusu olarak kabul edildiği Sistemik İnşacılık ise devletlerin iç yapılarını analiz dışında bırakarak yalnızca uluslararası yapı ve devlet ilişkisine odaklanmaktadır.

İnşacıların temel varsayımlarını detaylı bir biçimde ele almadan önce Alexander Wendt'in iddialarını belirtmek gerekmektedir. İnşacılığın önde gelen teorisyenlerinden biri olan Alexander Wendt (1994: 385) üç madde ile bu teorinin iddialarını sıralamaktadır: 1) Devletler, uluslararası siyaset teorisi için temel analiz birimidir. 2) Devletler sistemi içerisindeki anahtar yapılar materyal olmaktan çok öznelerarasıdır. 3) Devlet kimliklerinin ve çıkarlarının önemli bir bölümü, insan doğası veya iç politikalar tarafından sisteme dışsal olarak verilmesinden ziyade, sosyal yapılar tarafından inşa edilmiştir. Sistemik İnşacı olan Wendt'in ele aldığı ilk iddiası, bu çalışmanın teorik temelini oluşturmamakla birlikte, ikinci ve üçüncü iddialar bu çalışmanın alt yapısını oluşturmaktadır. Bu sebeple bu analizde ikinci ve üçüncü iddialar açıklandıktan sonra ilk iddiaya dönelecektir. Özellikle ikinci iddia, yani devletlerarası sistemin materyal olmaktan çok öznelerarası bir biçimde değerlendirilmesi İnşacıların klasik kurama getirdiği en büyük eleştirilerden biridir. Zira klasiklere göre devletlerarası sistem öznelerarası değil, maddi yeteneklere dayanmaktadır.

Üçüncü madde de, tıpkı ikinci madde gibi İnşacılığı ilginç kılmaktadır. Çünkü İnşacılar amiller ve yapılar arasındaki ilişkiyi inceledikleri için ilginç araştırma sorularıyla ilgilenebilmektedirler. Rasyonalist ve post-modern yaklaşımların uluslararası ilişkilerde karmaşık kesişim noktalarını reddederek hikâyenin tek bir tarafına odaklanmalarının aksine İnşacılar, yapılar ve amiller arasındaki kesişimi de ele almaktadırlar. Kısaca belirtmek gerekirse, İnşacılar normlar, söylem, dil ve maddi yetenekler arasındaki ilişkiye yönelik alternatif kavramsallaştırma yolları önermektedir (Smith, 1999: 685). Amiller ve yapılar arasındaki ilişkiyi de İnşacılar çift taraflı bir süreçle ele almaktadırlar. Daha açık bir ifade ile İnşacılar, amillerin (devlet aktörleri) etraflarındaki yapılardan bağımsız bir şekilde var olamayacaklarını, bu yapıların da amillerden bağımsız bir biçimde yeniden üretimlerini (ve muhtemel dönüşümlerini) gerçekleştiremeyeceklerini vurgulamaktadırlar (Griffiths, 2000: 202).

Bu çalışmanın konusu itibarıyla, İnşacıların aktör, yapı, kimlik, söylem ve değişim kavramlarına olan yaklaşımlarına odaklanmak gerekmektedir. Zira bu kavramlar, bu çalışma içerisinde sıklıkla kullanılacaktır. Ancak bu noktaya geçmeden önce Wendt'in sıraladığı iddialar içerisindeki ilk maddeye (uluslararası siyaset teorisinin temel analiz birimi olarak devletin ele alınması) dönüş yapmak gerekmektedir. Sistemik İnşacılığın en önemli teorisyeni olan Alexander Wendt devlet merkezli bir yaklaşıma giderek, devlet dışı aktörleri analiz etmemiştir. Devlet merkezli yaklaşımın sebebini ise Wendt (1999: 8) açıklamaya çalışmıştır: Devletler meşru bir biçimde teşkilatlı şiddet kullanma tekeline sahiptirler. Uluslararası arenada şiddetin düzenlenmesi devletlerin elinde olduğu için, en nihayetinde devletler kontrolü ellerinde tutmaktadırlar. Wendt (1999: 9) devlet dışı aktörlerin değişimin öncüsü olma noktasında devletlerden daha önemli bir hale gelebileceklerini kabul etmekle birlikte, sistemde meydana gelen değişimlerin en nihayetinde devletler aracılığıyla gerçekleştiğini vurgulamakta ve bu sebeple halen uluslararası sistemin merkezinde devletlerin olduğunu belirtmektedir.

Wendt'in çalışmalarına devletlerin iç yapılarını dâhil etmemesi sebebiyle Sistemik İnşacılık bu çalışmanın konusunu ve amacı ile uyum sağlamamaktadır. Bu sebep ile bu tez çalışması kapsamında Sistemik İnşacılar üzerinden değil "Birim Düzeyinde İnşacılık" üzerinden gidilmektedir. İnşacılık çerçevesinde devletin iç

politikalarına odaklanan Birim Düzeyinde İnşacıların en önemli temsilcisi Peter Katzenstein'dır. Katzenstein çalışmasında (1996) Japonya ve Almanya'yı karşılaştırması Birim Düzeyindeki İnşacılığın somut örneklerinden biri olmuştur. Her iki devlet de İkinci Dünya Savaşı döneminde benzer eğilimleri göstermişler, ancak aldıkları ağır yenilgiler sonrasında iç ve dış güvenlik politikalarında birbirlerinden farklı yollar izlemişlerdir. Katzenstein söz konusu çalışmasında iç politik alanlara odaklanmış, en nihayetinde bu farklılığın sebebi olarak kurumsallaşmış mevzuatlar ile anayasal, ulusal, sosyal ve hukuki normların önemine vurgu yapmıştır (Reus-Smith, 2005: 200). Zira Katzenstein'a göre (1996: 33) devlet soyut bir kavramdır ve bu sebeple de tepki veren ya da harekete geçen devletler değil, tepki gösteren ya da harekete geçen ve siyasa üreterek devletin yapısını değiştiren hükümetlerdir. Sosyal dünya içinde yaşayan insanlar tarafından anlamlandırılır. Bu noktada fikirler, dil ya da söylemler önem kazanmaktadır. Sosyal dünya içerisinde yaşayan insanlar, söz konusu dünyayı yarattıkları için onu anlamaktadırlar. Bu durum devletler ve toplumlar için de geçerlidir ve bu sebeple sosyal dünya öznelarası bir alandır. Bununla uyumlu bir biçimde Adler'e göre (2005: 96) Sosyal İnşacılık akılcılığa aykırı değil, tam tersine bilimi daha mükemmel kılmaya çalışmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye Cumhuriyeti'nin iç politik alanlarına odaklanılarak İslâmcılık kimliğinin AB özelinde dış politika yapım sürecine etkileri ve bu süreçte yaşadıkları dönüşümleri inceleneceği için Birim Düzeyinde İnşacılık bu çalışmanın teorik alt yapısını oluşturacaktır.

Bu çalışmada özellikle kimlik, söylem ve değişim kavramları üzerinde durulacak olması sebebiyle, söz konusu kavramların İnşacı yaklaşım içerisindeki yerini açıklamak gerekmektedir. Ruggie'ye göre (1998: 4) "Sosyal İnşacılık aktörlerin kimliklerini ve/veya çıkarlarını anlamaya ve izah etmeye çalışır." İnşacılara göre uluslararası yapı verili bir düzen değil, sosyal bir kurgudur. Bu yapı içerisinde aktörler ilk iş olarak kimliklerini elde ederler. Kimlikler ise esas olarak motivasyon açısından ve davranışsal olarak eğilimlerini belirleyen uluslararası aktörlerin aidiyetleridir. Ancak öncelikle kimliğin belirlenmesi hali, kimliklerin statik olduğunu göstermemektedir. Çünkü bu süreçte devletler birbirleriyle etkileşim ve iletişim içerisinde olmaya devam ederek var olan kimliklerin dönüşmesini sağlamaktadır. Bu yüzden kimlikler önemlidir, zira İnşacılara göre kimlikler çıkarları belirlemektedir (Zehfuss, 2002: 40). Kimliklerin

belirlenmesi sonrasında ise söz konusu kimlikler gerek ülke içerisindeki diğer kimliklerle, gerekse uluslararası toplum ile etkileşim ve iletişime geçerek, hem dönüşmekte hem de değişmektedir.

Ulusal kimliğin oluşumunda söylemin çok önemli bir yeri vardır. Bu konuyu çalışan teorisyenler ulusal kimliğin tek bir boyuta indirgenmesini mümkün görmemektedirler. Sosyal kimliklerin çokluğu (cinsiyet, ırk, etnik, sınıf) ulusal kimliği oluşturan elementler gibi hareket edebilirler. Böylece bu kimlikler ulusal kimliği pekiştirebileceği gibi altını da oyabilirler. Burada ulus içindeki ve dışındaki söylemsel pratikler kimliğin inşasında ve/veya dönüşmesinde etkin rol oynamaktadırlar. Ülke içindeki ve/veya dışındaki söylemsel pratikler devletlere, siyasetçilere, olaylara ve politikalara anlamlar yüklemektedirler (Doty, 1996: 127-128). Farklı kimliklerin etkileşim içerisinde olma sebeplerinden biri ise, ulusal kimliklerin formasyonunda etkin olan toplumsal grupların, bu sayede ulusal çıkarlar üzerinde de güç sahibi olabilmeleridir (Adler, 1997, 336-337).

İnşacı teoride söylemin önemli bir yerinin olduğu bir önceki paragrafta vurgulanmıştı. Zehfuss'a göre (2002:4) "Sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır." Zehfuss'un bu ifadelerinden söylemin önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim buradan hareketle söylemek bir anlamda yapmaya eş değerdir. Söylem analizi sosyal etkileşim içerisinde gerek bireysel, gerekse sosyal kimliklerin nasıl şekillendiğini ve bu kimliklerin nasıl oluşturulduğunu, yeniden üretildiğini, müzakere edildiğini, dayatıldığını ve hatta direndiğini açıklamaya çalışmıştır. Bu durumda İnşacı yaklaşım sosyal iletişim içerisinde inşa edilen kimliklerin, söylem vasıtasıyla inşa edilme, değişim, yeniden inşa edilme ve uzlaşma süreçlerini de açıklayabilmektedir. Sosyal İnşacılar için kimlikler sosyal kurgular olmakla birlikte, birbirleriyle müzakerelere ve mücadelelere de açıktırlar (Grad ve Rojo, 2008: 8-9). İç politik alandaki bu etkileşim kimliklerin dinamik olma özelliği göstermelerine yol açsa da, kimliklerin değişebilir ve dönüşebilir olmasının tek sebebi bu durum değildir. Aynı zamanda devletlerin birbirleriyle iletişim içerisinde olmaları da belirlenen kimliklerin değişimine yol açmaktadır.

Wendt'e göre (1999: 71-72) devletlerin birbirleriyle iletişim ve etkileşim

içerisinde olmaları ulusal kimliklerin ve çıkarların şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Daha genel bir ifade ile, devletlerin birbiriyle iletişim içerisinde olmaları uluslararası yapıyı hem yaratmakta, hem de dönüştürmektedir. Buradan hareketle İnşacılar için kimlikler sabit veriler olmanın aksine, değişebilir ve dönüşebilir niteliğe sahiptir. Uluslararası siyasetin günlük yaşantısında devletlerin diğer devletlerle ilişki içerisinde olması kimliklerin dinamik bir hal almasını sağlamaktadır. Wendt (1999: 21) bu durumu şu cümlesiyle özetlemektedir: “Kimliklerin değişmesi zor olabilir, ancak değiştirilemez değildir.” Söz konusu iki etkileşim süreci kimlikleri durağan olmaktan çıkararak değişen ve dönüşen aidiyetler halini almalarını sağlamaktadır. İnşacı yaklaşımda kimlikler çıkarları belirlediği için kimliklerin dinamik bir özelliğe sahip olması, devletlerin çıkarlarının da değişebileceğini göstermektedir. Çıkarların değişebilmesi ise aynı zamanda devletlerin dış politikalarının değişebileceğinin bir göstergesidir.

Değişim ise İnşacılar için ayrıca öneme sahiptir. Mesquita bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Bir lider, ülke içerisinde insan haklarını ihlal edebileceği gibi, aynı lider insan hakları ile ilgili bir uluslararası andlaşmaya imza atabilir. İnşacılar için bu durum bir paradoks değil, o liderin uluslararası toplum nezdinde kendini meşrulaştırma girişimidir. Ancak aynı lider bir müddet sonra imzaladığı andlaşmaya uyması noktasında uluslararası toplum tarafından baskıya maruz kalır. En nihayetinde eylemleri ve söylemleri çatışan liderler davranışlarını değiştirmek zorunda kalarak uluslararası andlaşmanın beraberinde getirdiği normları kabul etmek durumuna gelirler (aktaran Arı ve Kıran, 2011: 51).

Buradan da anlaşılacağı üzere İnşacılar için çıkarlar dışsal ya da değişmez veriler değildir. Ulusal çıkarlar, ulusal kimlikler tarafından belirlenmektedir. Ayrıca kimliklerin kendisi de yerel ve uluslararası dinamikler tarafından şekillenmektedir. Bir başka ifade ile ulusal kimliklerdeki çeşitlilikler ya da değişimler devletin politikalarını ve çıkarlarını etkilemektedir. Bu sebeple devletin uluslararası arenadaki davranışlarını veya dış politikada aldığı kararları analiz ederken, devletin ulusal çıkarlarının ötesine bakarak, kimliklere odaklanması gerekmektedir (Shain ve Barth, 2003: 458).

Kimlikler, çıkarlar, söylemler, normlar ve değişimlerin yanı sıra İnşacılar için

bir diğerk önemli husus tarihsel süreçtir. Rasyonalistlerin çıkarları dışsal verili olarak varsayan yaklaşımına İnşacılar meydan okumaktadırlar. İnşacılara göre çıkarlar “(...) sosyal ve kültürel normların aktör kimliğini şekillendirdiği tarihsel, spesifik olaylar ile birlikte inşa edilmiştir.” (Fierkei ve Wiener, 2001: 123) Buradan hareketle İnşacılar için esas olan kimliklerin ve çıkarların “nasıl” ve “neden” olduğunu açıklamaktır. Bu soruların cevabı da tarihsel süreçle analiz edilmektedir. Nitekim çalışmanın ikinci bölümünde MGH öncesi döneme gidilmesinin sebebi, bu sorulara cevap aranmasıdır.

1.2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Siyasal İslâm

Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren dünya genelinde en çok tartışılan kavramlardan biri “Siyasal İslâm” olmuştur. Siyasal İslâm kavramını ortaya atanların karşısında bu kavramı kabul etmeyenler, bu terimi literatüre kazandıranlar karşısında neden bu terimi kabul etmediğini açıklamaya çalışan bilim insanları, siyasal İslâm'ın çöktüğünü ileri sürenler karşısında hala canlı bir biçimde İslâmcılığın siyasal hayata etki ettiğini iddia edenler gibi farklı kümeler etrafında bu kavram sıklıkla tartışılan bir terim halini almıştır.

İslâmcılığın sona erdiğini ya da “iflas” ettiğini ileri süren aydınların, bu iddialarının İslâmcılığa yalnızca menfi yönde tesir edeceğini düşünmek yanlış olacaktır. İslâmcılık üzerine gerek menfi, gerek müspet, her tartışma söz konusu kavramın gelişimine katkıda bulunmaktadır. Ancak, burada üzerinde ehemmiyetle durulması gereken husus tartışmanın çıkış noktasıdır. “İflas” ettiği düşünülen siyasal İslâm, hangi siyasal İslâm'dır? Zira Nuh Yılmaz'ın (2013: 782) da altını çizdiği üzere, “İslâm ne kadar bir ise, İslâmcılık da o kadar çoktur.” Bu ön koşulu kabul etmeksizin yapılan her tartışma, hiç kuşkusuz ki yanlış analizlere yol açacaktır. Mısır'da ortaya çıkan siyasal İslâmî bir hareket ile Pakistan'dakini ya da Türkiye'deki ile Irak'taki İslâmî hareketleri bir kabul etmek doğru sonuçlar vermeyecektir. Bu duruma dair Evan Kohlmann'ın anlattığı çarpıcı bir metafor bulunmaktadır. Bosna'daki savaşta bulunan Bosnalı bir savaşçı, söz konusu savaşa Arap coğrafyasından ya da Afganistan gibi diğerk İslâm ülkelerinden gelen mücahitleri kastederek farklı İslâmî hareketlerin varlığına dair

“palmiye” benzetmesi yapmıştır: “Doğu’dan gelenler Bosnalı Müslümanlara dair eksik bilgiyle buraya gelmişlerdi. Onların kendi dinî tarzlarını dayatmaya ve bize nasıl dua edeceğimizi öğretmeye dayalı planları başarısız oldu. Bosna’da yetişmesi mümkün olmayan palmiye ağacını Bosna’da yeşertmeye çalıştılar” (aktaran Merdjanova, 2013: 61). Buradan da anlaşılacağı üzere, İslâmî hareketler Dünya genelinde farklı formlarda ortaya çıkmaktadır. Siyasal İslâmî hareketleri “tek” bir biçim olarak ele alma yanılığısına düşmemek için ve bu çalışmanın coğrafi merkezi olması sebebiyle, bu başlık altında yalnızca Türkiye merkezli siyasal İslâm algısı tartışılacaktır. İkinci bölüm altında İslâmcılığın bir kimlik olarak inşa edilme süreci kronolojik bir sırayla detaylı bir biçimde inceleneceği için, tekrara düşmemek adına siyasal İslâm başlığı altında yalnızca kavramsal tartışma yapılacaktır.

Tartışmaların başlangıç noktası kavramın bizatihi ortaya çıkmaktadır. Siyasal İslâm kavramını reddedenler, ya kavramlar içerisindeki kelime kökenleri ile farklı kelimeler türeterek söz konusu kavrama karşı çıkmakta, ya da hâlihazırda İslâm'ın siyasal bir sistem öngördüğünü ileri sürmekte ve böylece bu şekilde bir kavrama gerek olmadığına vurgu yapmaktadırlar. Bu sebeple, siyasal İslâm'ın ne olduğu ya da ne olmadığını açıklamadan önce, kavramın ontolojik tartışmasını yapmak daha doğru olacaktır.

İlk kez 19. yy'da Avrupalılar tarafından kullanılan İslâmcılık kelimesini “tekil, indirgemeci ve dışlayıcı okuma” olarak gören Ergün Yıldırım, bu kavramı iki yönlü olarak görmektedir. Yıldırım’a göre (2013: 100-103) İslâmcılık, bir yanıyla Soğuk Savaş sonrasında uluslararası güçlerin “öteki” ihtiyacını karşılama amacıyla karşı ideoloji olarak İslâm'ı seferber etmesi iken, diğer yanıyla da İslâm'ı araçsallaştırarak politik alana irca edilmesi suretiyle yüzyılları aşan entelektüel birikimini silerek Soğuk Savaş sonrası döneme indirgenmesi olarak okumaktadır. Bu sebeple Yıldırım'a göre İslâmcılık değil, İslâmlaşma kavramı kullanılmalıdır. Zira İslâmlaşma ile hem İslâm içerisindeki “ihya” çağrıştırılacak ve bu sayede İslâm'ın tarihsel devamlılığı vurgulanacak, hem de modernleşme ile ortaya çıkan İslâmî alanın yitimine, İslâmlaşarak veya Müslümanlaşarak cevaplar üretilecektir. Ergün Yıldırım'ın bu yaklaşımı yukarıda belirtilen ve birinci kategoriye giren karşı çıkmaya tekabül etmektedir. Bir başka ifade

ile, söz konusu kavrama filolojik bir yaklaşımla kelimelerin kökenlerinden yeni kelimeler türetmek suretiyle söz konusu kavramı reddetmektir.

Benzer bir tartışma ise Mehmet Doğan'ın günümüz Türkçe'sindeki karşılığı "İslâm Birliği" olan "İttihad-ı İslâm" kavramına yaptığı filolojik yaklaşımda görülmektedir. "İslâmcılık, 'İttihad-ı İslâm'cılığın veya onun Fransızcası 'Panislâmizm'in (ya da kısa söylenişi 'İslâmizm'in) tercümesi sayılabilir mi?" sorusuyla tartışmaya katılan Doğan, bu tercümenin çok da doğru olmadığını ileri sürmektedir. Bu iddianın nedeni olarak ise bugünden geçmişe doğru bakıldığında "İslâmcı" olarak nitelendirilen Namık Kemal, Said Halim Paşa, Mehmet Akif gibi düşünce insanlarının kendilerini İslâmcı olarak adlandırmamalarını göstermiştir. Günümüzde İslâmcı ilan edilen düşünürlerin yolunun Osmanlı dönemindeki aydınların yolundan hayli farklı olduğunu düşünmesi sebebiyle Doğan, İslâmcılık kavramının açıkça kabul edilmesinin, 1960 sonrası Türkiye'sinin çalkantılı ideolojik zemini içerisinde mümkün kılındığını belirtmektedir (Doğan, 2013: 122-123).

Bu tarz tartışmaların örneklerine çok sık rastlanılmaktadır. Yaklaşık yüz yıllık süre içerisinde İslâmcılığa dair dilbilimsel tartışmalarda İslâmcılık yerine İslâmlaşmak, İttihad-ı İslâm, Vahdet-i İslâmiye, Tevhid-i İslâm (İslâm Birliği, Panislâmizm), Fikr-i İslâmiyet, İslâmiyet politikası ya da siyaseti, İslâmlık meslek-i mahsus, İslâmlık fikri ya da tüm bu kavramlarla aynı anlamda veya yakın anlamlarda İhya, Islah, Tecdid, İntibah (uyanış), Necât (kurtuluş) kavramlarının da kullanıldığı görülmektedir (Kara, 2013: 17).

Kavramın bizatihi ortaya çıkan diğer tartışma İslâm'ın hâlihazırda siyasal bir sistem öngörmesi sebebiyle siyasal İslâm terimini kabul etmemekten kaynaklanmaktadır. Bu şekilde bir düşüncenin ortaya çıkardığı tehlike ise bir din olarak İslâm ile siyasal bir kimlik olan İslâmcılık arasında farkın olmadığını ileri sürmektir. Nuh Yılmaz (2013: 779-780) İslâm ile İslâmcılık arasındaki farkı gör(e)memenin tehlikesini şu şekilde açıklamaktadır:

"(...) İslâmcılığın tarihsel bir hareket olduğunu kabul etmek de faydalı olacaktır. İslâmcılar açısından, savundukları pozisyonun İslâm'a eşitlenmesi ilk etapta 'haksız rekabete' yol açarak, İslâmcılara önemli bir avantaj sağlıyor gibi görünmektedir. Zira hakikatin sahibi

olma pozisyonu doğrudan bu hareketi diğerlerinin önüne geçirmektedir. Oysa İslâmcıların kendilerini İslâm dinine nispet etmeleri, söylediklerinin zorunlu olarak İslâm olduğu anlamına gelmez. İslâm'ın belirli tarihsel, toplumsal, ekonomik ve kurumsal şartlar altında yaşadığı problemlere karşı bir çözüm arayışı olarak düşünülebilecek İslâmcılığı, İslâm'ın tek ve zorunlu bir sonucu olarak görmek, bu tarihselliği ortadan kaldırdığı ölçüde sorun yaşayacaktır.“

Nuh Yılmaz (2013: 781) bu ifadelerine eklemeye yaparak bir din olarak İslâm ile siyasal bir özne olarak İslâmcılık arasındaki bağı “İslâmcılık siyasidir ama teolojik görüngülerle hayatını sürdürebilir” şeklinde özetlemektedir.

Dinlerin siyasal bir sitem öngörmediğini, dinî öğretilerin toplumsal hayata ilişkin olduğunu belirten Nuray Mert ise bu hususta bir diğer örneği teşkil etmektedir. Dinî değerlerin siyasal iktidar yoluyla mı, yoksa toplumsal hayatta mı yaşatılacağı sorusunun dinî bir soru olarak değil, siyasal bir soru olarak gören Mert (1998: 61):

“(…)İslâm'ın siyasal bir din olması bu konuda gerekçe teşkil etmez, zira bizce tüm semavi dinler tabiatıyla siyasaldır, insan hayatını düzenleyen ilkelerin toplumsal hayatın dışında kalması söz konusu olamayacağına ve siyasal alan da toplumsal hayatın bir uzantısı olduğuna göre, bu bağlantıyı kurmak zor değildir. Diğer taraftan, dinsel değerlerin siyasal alanda yer almasından ne anlaşıldığı konusu tartışmaya açıktır; genelde bir dinin mensubu olanlar, özelde Müslümanlar arasında bu konuda anlaşma olduğunu söylemek zordur.” demektedir.

Siyasal İslâm'ın bizatihi ortaya çıkan tartışmalardan çıkarılan sonuçlara göre, bu çalışmada İslâmcılık, modern zamanda inşa edilmiş siyasal bir kimlik olarak ele alınmakta ve Türkiye'de siyasal yapıyı etkilediği ya da etkilemeye çalıştığı ileri sürülecektir. Söz konusu “etki”nin ne olduğu tartışılmadan önce ise, (yukarıdaki tartışmalardan anlaşılacağı üzere) varlığı kabul edilen İslâmcılığın tanımını yapmak daha doğru olacaktır. Daha önce ifade edildiği şekliyle, tek bir siyasal İslâm anlayışından bahsetmek mümkün olmadığı içindir ki dünya genelindeki İslâmcılık hareketlerine dair genel bir tanımlama yapmak hayli güçtür. Ancak, doğru yapılacak bir tanımlamanın muhtevası, İslâmcılığa dair akıllardaki soru işaretlerinin büyük bir bölümünü de kendiliğinden yok edecektir. Bu konu üzerine uzun yıllar çalışmış İsmail Kara'nın *Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi* adlı kitabı, tam olarak bu şekilde bir tanımlamayı içermektedir. İsmail Kara (2011: 17) söz konusu eserinde İslâmcılığı şu

şekilde tanımlamaktadır:

“İslâmcılık, XIX-XX. yüzyılda, İslâm'ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlâk, felsefe, siyaset, eğitim...) yeniden hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslâm dünyasını batı sömürsünden, zâlim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmî çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket olarak tarif edilebilir.”

İsmail Kara özellikle tanımlamadaki “yeniden” ve “kurtarmak” kelimeleri üzerinde durmaktadır. Aslında, Kara'ya (2011: 17-18) göre anahtar kelime “yeniden”dir. 19. yy'da düşünce alanında modernist bir karaktere sahip olan İslâmcılığı, kendinden önceki tecdid¹-teceddüd (yenileme-yenilenme) hareketlerinden ayıran en önemli husus bu kelimeye yüklenen anlamda gizlidir. Daha açık bir ifade ile her ne kadar 19. yy'da ortaya çıkan İslâmcılık hareketi geriye yönelik olarak kaynaklara (Kur'an, sünnet...) önem atfetse de, iktidar ve hâkimiyet amaçlaması sebebiyle geriye bakmaktan ziyade ileriye bakmayı tercih etmiş ve bunun neticesinde de terakki (ilerleme) fikrine sarılarak geçmişten ve gelenekten kopmuştur.

İsmail Kara'nın tanımındaki 19. ve 20. yüzyıl vurgusuna dikkat etmek gerekmektedir. Kara bu vurgu ile birlikte İslâmcılığın bir fikir akımı olarak tarih sahnesine ilk kez çıktığı dönemi vurgulamakta, tanımlamasını da söz konusu dönemdeki İslâmcılık fikrini temel alarak yapmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulmadığı takdirde Kara'nın tanımında İslâmcılığa atfettiği “kurtarıcı” misyonun, tüm dönemlerdeki İslâmcılığa ait bir misyon olduğu düşüncesi ortaya çıkabilmektedir. Bakıldığında 19. yy'da ortaya çıkmış olan İslâmcılık fikrinin tıpkı Osmanlıcılık ve Türkçülük fikirleri gibi devletin nasıl kurtarılacağı sorunsalıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu durum günümüze dek bu şekilde sürmemiştir. Bu hususta Ali Bulaç'ın İslâmcı nesillere dair yaptığı üçlü tasnifi, İsmail Kara'nın tanımını doğrular niteliktedir. 1856 ile 1924 yılları arasındaki İslâmcı aydınlarla kurtarıcı bir misyon atfeden Bulaç'a göre (2005: 48-49) İslâmcılık, İslahat ile birlikte Müslümanlar aleyhine seyreden konjonktüre tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kurtarıcı bir misyon ile hareket eden

¹ Tecdid hadisi: “Şüphesiz Yüce Allah bu ümmet için her asır başında onlar için dinî hayatlarını tecdid edecek birisini gönderecektir (Kara, 2011: 17).

İslâmcılar cumhuriyetin ilanından sonra uzun bir süre sessiz kalmışlar, ancak 1950 ile 2000 yılları arasında “yeni bir toplum ve devlet tasarımı ve İslâmîleştirme” yoluyla Bulaç'ın kurucu bir misyon attığı ikinci nesil İslâmcılar ortaya çıkmışlardır. Bulaç'a göre son olarak 2000'den sonra ve halen varlığını sürdürmekte olan üçüncü nesil İslâmcılar ortaya çıkmıştır. “Birey, çoğulcu toplum, sivil inisiyatif” gibi terimlerle İslâmlaşmayı hedefleyen bu nesle Bulaç'ın attığı rol ise “aşamacı ve dönüştürücü” bir misyondur. Görüldüğü üzere, dünya genelindeki İslâmcı hareketlere ortak bir tanım yapmanın ötesinde, tek bir ülkedeki İslâmcı hareketleri tanımlamakta bile zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Zira İslâmî hareketler tarihin farklı dönemlerinde farklı misyonlarla yollarına devam etmekte, bu da tarihin her dönemini kapsayan tek bir İslâmcılık tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada, İsmail Kara'nın tanımında kullandığı ancak vurgulamadığı bir kavram üzerinde ısrarla durulacaktır: “eklektizm.” Burada dikkat çeken husus, eklektizmin bünyesinde pragmatizm barındırmasıdır. Erbakan'ın MGH ya da AKP'nin Muhafazakâr Demokrasi söylemi pragmatist düşüncelerle ortaya çıkarılmaya çalışılmış eklektik fikirlerdir. Bu husus sonraki kavramlar olan (sırasıyla) MGH ve Muhafazakâr Demokrasi başlıkları altında detaylı bir biçimde incelenecektir. Ancak, bu noktada örnek olarak, MGH'nin oluşturmaya çalıştığı Adil Düzen'de Erbakan'ın kapitalizme dair ağır eleştiriler getirirken çözümü Neo-liberal politikalarda araması ya da AKP'nin 28 Şubat sonrası Türk siyasal hayatında meşruiyetini sağlayabilmek amacıyla muhafazakârlıkla demokrasi kavramlarını harmanlamaya çalışması gösterilebilir.

Siyasal İslâm'ın sahip olduğu eklektik anlayışı daha detaylı bir biçimde aktarabilmek adına, İslâmî hareketler ile bu hareketlerin bünyesinde barındığı devletlerin “Batı” ile ilişkilerine bakmak gerekmektedir. Nitekim ikinci bölüm altında detaylı bir biçimde inceleneceği üzere, siyasal bir hareket olarak İslâmcılığı, Batı dünyasından bağımsız bir şekilde ele almak imkânsız bir hal almaktadır. Gerek Osmanlı Devleti döneminde “Batı” algısının Avrupa olduğu, gerekse İslâmcılığın devleti yok olmaktan kurtarma hedefiyle ortaya çıktığı hususları göz önünde bulundurulduğunda, İslâmcılığın sahip olduğu eklektik düşünce tarzı daha kolay anlaşılacaktır. İslâmcılar, ilk dönemlerinde “kaçınılmaz bir kötü” olarak gördükleri Batı'yı, daha sonraları kısmî bir

Batılılaşma gerekliliğini kabul ederek “vazgeçilmez iyi” haline getirdiler ve bu aşamadan sonra ise eklektik bir yol benimsediler. Bir başka ifade ile, Batı’nın ilmî gelişmelerini alarak İslâm’ın kültürel ve ahlâkî yapısıyla harmanlamayı hedeflediler. Çeşitli hadis ve açıklamalarla meşrulaştırmaya çalıştıkları bu intihabî girişime dair en “moda” söylem ise Avrupa medeniyetinin tüm gelişmeleri çeşitli yollarla Müslümanlardan öğrendiği düşüncesidir (Kara, 2011: 22). Bu söylemin, Yeni Osmanlılardan MGH’ye kadar birçok İslâmî hareket tarafından sıklıkla dile getirilmiş olması, Türkiye özelinde farklı dönemlere ait İslâmî hareketler arasındaki organik bağı da gözler önüne sermektedir.

İslâm’ın siyasallaşması bir başka tartışmayı da beraberinde getirmektedir: Dünyevileşme. Türkiye’de 1980 yılı sonrasında hızla uygulamaya konulan Neo-liberal politikalar ile birlikte İslâmî hareketler kendini inşa etmede yeni fırsat alanları yakaladılar. Hakan Yavuz’un (2008: 16) dikkat çektiği üzere, devletin “tepeden inmece” Batılılaşma gayesi ile İslâmî hareketlerin “aşağıdan yukarıya özgürleşme süreci” modernleşmenin amaçları konusunda çatışmaya girmelerine sebep oldu. Yavuz’un “modernliğin yerleştirilmesi” olarak nitelendirdiği bu sürecin en önemli çıktısı, İslâm’ın içsel olarak dünyevileşmesidir. Yavuz’un “içsel sekülerleşme”den kastı ise Müslümanların ahirete odaklı bir hayattan çok, enerjilerini bu dünyaya sarf etme sürecidir. Bakıldığında, Turgut Özal’ın ithal ikameci politikaları bir kenara bırakarak Neo-liberal sisteme entegre olma çabası, özel sektörü güçlendirme gayesi, ülke içerisindeki İslâmî burjuvaziye görsel ve yazılı basın gibi birçok fırsat alanları sağlamış ve bu sayede İslâmî burjuvazi gücünü arttırmıştır. Bir müddet sonra ise, Yavuz’un altını çizdiği gibi devlet ile İslâmî kesim karşı karşıya gelmiş ve 28 Şubat süreci yaşanmıştır. Ancak burada bahsi geçen “dünyevileşme” kavramı, I. Gelasius’un öğretisinde vücut bulan, daha sonra Salisburyli John’un değindiği ya da Martin Luther’in geliştirdiği “çift kılıç kuramı” ile karıştırılmaması gerekmektedir. Çünkü “Sezar’ın hakkını Sezar’a; Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya verin” deyimini ile özetlenen çift kılıç kuramı, dünyevi alan ile ilahi alanın ayrılmasını ifade etmektedir. Bu deyim nedeniyle de sekülerleşmenin yalnızca Hıristiyanlara ait olduğu ileri sürülmektedir (Çınar, 2005: 24).

Bu noktadan hareketle, kısaca çift kılıç kuramını açıklayarak, İslâm ve laiklik

arasındaki ilişkiye dair tartışmaya odaklanmak gerekmektedir. Papa I. Galesius öğretisinde *auctoritas* (iktidarın ilkesi) ve *protestas* (iktidarın kullanım biçimi) kavramlarını kullanarak çift kılıç kuramının temellerini atmıştır. Bölünemez nitelikte ve tek adamda olması gerektiğini düşündüğü *auctoritas* Kilise'ye, bölünebilir nitelikteki *protestas* imparatora veren I. Galesius, “*auctoritas*ın *protestas*ı belirlediğini” ileri sürerek Kilise'nin üstünlüğünün altını çizmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 2006: 160). Buna karşın çift kılıç kuramı ilerleyen dönemlerde Salisburyli John gibi isimlerle Kilise lehine daha fazla gelişme göstermiş olsa da, Martin Luther ile birlikte farklı bir yola girmiş oldu. Luther, Kilise'yi dünyevi ilişkiler içerisine almış ve çift kılıç benzetmesini yok sayarak, “gücünü Tanrı'dan alan bir prensin iktidarını meşrulaştırmıştır” (Ağaoğulları ve Köker, 2004: 121). Luther'in yarattığı bu kırılmadan sonra ise ilerleyen dönemlerde meşruiyet kaynağını İlahî bir güçten değil, halktan alan yönetimlere doğru bir geçiş yaşanmıştır.

İslâmcılık için bu şekilde bir “dünyevileşme” süreci, İslâm'daki “tevhid” ilkesi üzerine bir tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Yukarıda açıklanan çift kılıç kuramı ile iktidarın ikiye ayrılması, önceleri Kilise'ye üstünlük sağlaması, Luther ile birlikte prence üstünlük vermesi sürecinin tevhid ilkesi sebebiyle İslâm'da yaşanamayacağı ileri sürülmektedir. Bu düşünceye sahip yazarlar, bu ilke ile birlikte İslâm'ın bütüncül bir hayat tarzı öngördüğünü belirtilmektedir. Tevhid anlayışı gereği Müslüman toplumların siyasal bir topluluk olduğu gibi, aynı zamanda da dinî bir topluluk olduğuna inanılmakta ve topluluğa ait olan bütün değerlerin özünde dinî olduğunu ileri sürmektedirler (Çınar, 2005: 27). Binnaz Toprak'ın “siyasal süreç sekülerleşmesi” olarak nitelendirdiği dinî kimliğin zayıflaması Müslüman devletlerin dini geliştirmeyi hedeflemeleri sebebiyle gerçekleştirilememektedir. Toprak bu durumda yapılması gerekeni ise şu şekilde açıklamaktadır: “Eğer İslâm'da din ve siyaset ayrılığı yoksa, dinin siyasal hayatta hiçbir rol oynamamasını sağlamanın en iyi yolu, onu kontrol altına almaktır” (aktaran Çınar, 2005: 27). Nitekim Türkiye özelinde Kemalist devrimin Durkheimci bir anlayışla yukarıdan aşağıya değil, Rousseaucu bir anlayışla sivil bir din inşa etmeye çalıştığı söylenilebilir (Çınar, 2005: 28).

Her ne kadar bu analizler ışığında, tevhid ilkesi gereği çift kılıç kuramı benzeri

bir kuramdan İslâm'da bahsedilemeyeceği düşünülse de, Pakistanlı Ebu'l-Âla el-Mevdudi gibi yazarların söylemleri konuyu bir başka boyuta taşımaktadır. Yukarıdaki analizler çerçevesinde İslâm'a göre meşruiyetin kaynağı ilahî kaynaklı olarak görülse de, tasarruf yetkisi kısmî bir şekilde, uygulama yetkisi ise tamamen insana bırakılmıştır. Bu sayede siyasal yönetim dünyevileştirilmiştir (Küçükylmaz, 2011: 24). Ebu'l-Âla el-Mevdudi (ty: 228) İslâm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi bu şekilde açıklamış ve yeni bir kavram ileri sürmüştür:

“(...)Eğer bana bu husus için ayrı ve yeni bir İstılah ortaya koymak ve bir terim ismi vermek müsaadesi verilirse, ben buna ‘Theo – democracy’ yani İlâhî cumhurî hükümet demek isteyeceğim. Zira, böyle bir hükümette böyle bir idare sisteminde ‘hâkimiyet’ yalnız Hak Taalâ'nın elindedir. Allah'ın iktidar-ı âlâ'sının (Paramaouny) sayesinde, Müslümanlara mahdut ve sınırlı bir şekilde, genel hâkimiyet (Limited Popüler soveicignity) verilmiştir. Böyle bir hükümette, inzibat, intizam ve uygulayıcı kuvvetler (Executive) ve tanzim etme işi (Legistature) Müslümanların görüşüne bırakılmıştır.”

Bu noktadan hareketle, siyasal İslâm üzerine en çok tartışılan konulardan biri olan İslâm ile demokrasi ilişkisine bakmak gerekmektedir. İslâm ile demokrasinin uyum sağlayabileceğini düşünen akademisyenler olduğu gibi, aksi yönde düşünen akademisyenler de mevcuttur. Analizine Cezayir, Tunus, Lübnan, Mısır, Sudan gibi ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerini karşılaştırarak devam eden ve fundamentalist olarak tanımladığı İslâm toplumları ile demokrasinin uyum sağlamayacağını ileri süren Martin Kramer bu hususta önemli bir yer teşkil etmektedir. Kramer'e göre (1993: 37) Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki serbest seçimler muhtemelen fundamentalist düzene neden olmaktadır. Bu şekildeki bir düşüncenin sebebi olarak ise, fundamentalist düşüncenin bir heves olmadığını, jenerasyon tercihi olduğunu belirten Kramer, Arap dünyasında yaşanan genç nüfus patlamasının, seçimlerde bu jenerasyona avantaj sağladığını ileri sürmektedir.

İslâm ile demokrasinin uyum sağlayamayacağını ileri süren Kramer, bu iddiasının bir başka nedene daha dayandırmaktadır. Demokratik hukuk devletlerinde yasaların yasama organlarınca ortaya çıkarıldığını belirten Kramer (1993: 38), İslâm için vahiy yoluyla edinilen hukukun temel olduğunun altını çizmektedir. Allah'ın

koyduğu kanunu değiştirmenin Allah'a isyan olarak görüleceği veya miras gibi hususlarda kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olmadığı düşüncesi ya da dinden çıkmanın yasak olması gibi kanunları insan haklarına aykırı bulan Kramer, bu sebeplerle demokrasi ile İslâm'ın bağdaşmayacağını ileri sürmektedir.

Ancak, daha önce de açıklandığı üzere, bu çalışma Türkiye merkezli bir siyasal İslâm tartışması yapmaktadır. Kramer'in araştırmaları belirtildiği üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki İslâm ülkelerini kapsamaktadır. Ancak daha önce de altı çizildiği gibi, siyasal İslâmî hareketler farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Türkiye ise, İslâm ile demokrasi ilişkisi bakımından nevi şahsına münhasır bir yapı ortaya koymuştur. İbrahim Kaya bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "(...) Türkler hem İslâm'ı hem de modernliği yeniden yorumlamışlardır. Bu durum, Türkiye'yi hem İslâm'ın hem de modernliğin özgül bir versiyonu olarak göstermektedir" (aktaran Kaya, 2009: 136). Bu sebeple, siyasal İslâm Türkiye merkezli çalışıldığında, İslâm ile demokrasi arasındaki ilişki daha esnek bir form halini alabilmektedir. Örneğin Hakan Yavuz (2008: 52), cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki İslâmî hareketleri dört döneme ayırmaktadır:

"Fırsat alanlarının sonucunda, İslâmî hareketler silahlı tepkiden (1923-1937) içe dönük tefekkür hareketine (1937-1950), devlet-merkezli katılımcı harekete (1950'den günümüze) ve giderek daha fazla gündelik hayat temelli hareketlere (1983'ten günümüze) doğru kayma göstermiştir."

Hakan Yavuz'un tasnifinden hareketle, cumhuriyet Türkiye'sinde İslâmî hareketler çözümü tarihsel süreç içerisinde daha fazla demokratik zeminde aramaya çalışmışlarsa da, İslâm ile demokrasi arasındaki ilişkiye dair tartışmalar, cumhuriyet döneminin öncesine dayanmaktadır. İkinci bölümde detaylı bir biçimde inceleneceği üzere, Osmanlı Devleti'nde Yeni Osmanlı adı altında ortaya çıkan entelektüel grup, İslâm ile demokrasiyi İslâmî kaynakları referans göstererek uyumlaştırmaya çalışmıştır. Sıklıkla Ali İmran Suresi 159. ayete² ve Şura suresi 38. ayete³ referans veren Yeni Osmanlılar, demokrasi yerine "usul-ü meşveret" ve "hükümet-i meşruta", seçim yerine

² "...veşavirhüm fil emr" (...ve iş hususunda onlara danış) (Tekin ve Akgün, 2005: 653)

³ "...ve emruhum şura beynehum" (...onların işleri kendi aralarında şûra iledir) (Tekin ve Akgün, 2005: 653)

biat ve bey'at, parlamento yerine ise şûra kelimelerini kullanmışlardır (Tekin ve Akgün, 2005: 653). Bu noktada, demokrasi kelimesine getirilen filolojik bir yaklaşımla İslâm ile demokrasinin uyum sağlamayacağına dair ileri sürülen görüşlere odaklanmak gerekmektedir. Yunanca'da halk için kullanılan *demos* ile yönetim anlamındaki *kratos* kelimelerinden ortaya çıkan demokrasi kavramının, İslâm'a yabancı bir kültür tarafından ortaya çıkarılması sebebiyle İslâm'da demokrasinin olmadığını ileri süren yazarlar da mevcuttur (Yayla, 2004: 74). Ancak Yeni Osmanlılar örneğinde görüldüğü üzere, İslâm ile demokrasiyi bağdaştırmak için çeşitli yollar da bulunmaktadır. Bir başka ifade ile, demokrasi yerine meşveret, meşruta gibi kavramlar üreten Yeni Osmanlılar, kullanmadıkları bir kavram olmuş olsa dahi, demokrasi ile İslâm'ın uyum içerisinde olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Özetle, Doğu ile Batı arasında gerek coğrafi, gerekse bunun doğal bir sonucu olarak kültürel anlamda köprü olan Türkiye Cumhuriyeti'ndeki siyasal akımlar, iki farklı kültürün bir karışımı olarak nevi şahsına münhasır bir yapı ortaya koymaktadır. Dünya genelinde farklı formlarda ortaya çıkan İslâmcılık akımı da bu sebeple Türkiye özelinde ayrı bir öneme sahiptir. Laikliğin zaman içerisinde cumhuriyetin temel normlarından biri haline alması ile birlikte İslâmcı siyasal partiler, laik sistem içerisinde siyasa üretmeye çalışarak yönetime gelmeye çalışmışlar, bu durumun yarattığı paradoks Türk siyasal yaşamını derinden etkilemiştir. Bu paradoks içerisinde gerek devletin sahip olduğu katı laiklik savunusu, gerekse siyasal İslâmî hareketlerin sahip olduğu katı dinî söylem birbirini derinden etkilemiş ve zamanla iki tarafta da yumuşamalar olmak suretiyle İslâmî hareketler, günümüz anayasasında geçtiği haliyle "(...) demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yönetime gelebilmişlerdir.

1.2.2 Millî Görüş Hareketi

Osmanlı'nın son dönemlerinde, devletin kurtarıcısı olarak ortaya çıkan fikir akımlarından birisi İslâmcılıktır. Ancak ikinci bölümde tartışılacağı üzere, II. Abdülhamit'ten sonra bu fikir akımı yerini Türkçülüğe bırakmıştır. Osmanlı'nın son yıllarından Türkçülüğü miras alan Türkiye Cumhuriyeti, adımlarını milliyetçi doğrultuda atmış, kimlik tanımlarını din merkezli değil, Türklük üzerinden yapmıştır. Cumhuriyet kadrosu, Mustafa Kemal'in "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, fendir"

sözünü şiar edinerek pozitivizme öncelik vermiş, dinî söylem ve davranışları devlet politikası olarak benimsemekten kaçınmıştır. Bu durum sonucunda ortaya çıkan radikal İslâmî muhalefeti bastıran kurucu kadro, laikliği temel prensip olarak anayasaya eklemiştir. Bu dönemden itibaren “yer altına” kayan ve faaliyetlerini açıkça yürütemeyen İslâmî hareketler ilk kez MGH ile birlikte siyasal alana entegre olmaya çalışmışlardır.

MGH, gerek kendi içerisinde çıkmış olan dört siyasi partinin (Millî Nizam, Millî Selamet, Refah, Fazilet partileri) kapatılması, gerekse 21. yy'ın hemen başında yaşadığı yol ayrımı (SP-AKP) ile Türk siyasal hayatındaki önemli mihenk taşlarından biri olma özelliğini taşımaktadır. MGH, Türkiye'de merkezî siyasetin benimsediği laiklik savunusu içerisinde, sahip olduğu İslâmî kimlik ile kendine yer açmaya çalışmıştır. MGH, Türkiye Cumhuriyeti'nde ilk kez açıkça İslâmî kimliği siyasal alanda temsil etmesi bakımından ayrı bir yere sahiptir (Yavuz, 2008: 279-280). Ayrıca kendi içerisinde çıkan AKP, 2002 yılından günümüze, Türkiye Cumhuriyeti'nde iktidarda bulunmaktadır. Yukarıda belirtilenler göz önünde bulundurulduğunda MGH partilerinin detaylı bir biçimde analiz edilme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ancak bu başlık altında, yalnızca söz konusu hareketin kavramsal tartışması yapılacaktır.

İkinci bölümde tartışılacağı gibi Türkiye'de II. Meşrutiyetin ilanı önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. 1908 yılı öncesindeki farklı fikir akımları bu tarihten itibaren gerçek anlamıyla “ideoloji” halini almıştır. Millî Görüş, Türk İslâmcılığının bu tarihten MGH'nin ilk siyasi partisini ortaya çıkardığı 1970 yılına kadar ortaya koyduğu siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel dönüşümleri “İslâmcı bir terminolojide (yeniden) yorumlaması ile ortaya çıkmış siyasal bir akımdır” (Ermağan, 2011: 227). Bu noktadan hareketle, Hakan Yavuz (2005a: 591) MGH'ni kısaca “(...) din-devlet, yasal-illegal, özel-kamusal alanların yeniden tanımlanması ve dinin kamusal alana taşınmasının da öyküsü” olarak tanımlamaktadır. Ancak tüm bu tanımlamalar bu çalışma tarafından doğru kabul edilmekle birlikte, bir yanıla eksik olarak görülmektedir. MGH'nin tanımı yapılırken, hareketin aynı zamanda bir “siyaset okulu” olduğu gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Millî Görüş partilerine baktığımız zaman, daimî suretle kapatılmalarına rağmen, söz konusu hareket çok hızlı bir biçimde yeni partiler

kurabilmiş ve nihayetinde hareketin üçüncü partisi olan RP döneminde hükümet kurabilme görevine nail olabilmışlardır. RP daha kapatılmadan, (kapatılma ihtimali göz önünde bulundurularak) yerine hızlı bir biçimde kurulan FP de mecliste RP'nin temsilinin devam etmesini sağlamıştır. FP'nin içerisinde ayrılarak AKP'yi kuran kadro ise 2002'den itibaren iktidarda bulunmaktadır. Tüm bu analizler ışığında diğer tanımlamalara ek olarak, “MGH bir siyaset okuludur” şeklinde bir tanımlama yapmak yanlış olmayacaktır.

Buradan da anlaşılacağı üzere, MGH her ne kadar 1970'lerde Akıncılar, 1980 yılından sonra Millî Gençlik Vakfı gibi gençlik örgütlenmeleri, bir takım dernekler ve vakıflar bünyesinde faaliyet göstermiş olsa da temel olarak yasal siyasi partiler vasıtasıyla mücadele etmeyi amaçlamıştır (Çakır, 2005: 544). MGH'ni kendinden önceki İslamcı hareketlerden ayıran husus da burada ortaya çıkmaktadır.

MGH'nin kavramsal tartışmasına filolojik bir inceleme ile başlamak daha doğru olacaktır. Zira, MGH'nin ilk partisi olan MNP 20 Mayıs 1971 tarihinde kapatıldıktan sonra, yerine 11 Ekim 1972 tarihinde kurulan MSP'nin ilk genel başkanı olan Süleyman Arif Emre, Türkiye'de temelde üç görüşü temsil eden siyasal görüş olduğunu vurgulamaktadır: “Millî” olan Millî Selamet Partisi, “liberal” olan Adalet Partisi ve “solcu” görüşe sahip Cumhuriyet Halk Partisi (Sarıbay, 2005: 580-581). Bu sebeple Millî Görüş'ü açıklamaya öncelikle adında geçen “Millî” kelimesini incelemek suretiyle başlanmalıdır.

Söz konusu hareketin adına yerleşmiş olan “millî” kelimesinin muhtevası, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Çünkü bu kelime, MGH'nin içeriği hakkında önemli bilgiler vermektedir. “Millî” sıfatının milliyetçi bir algı yaratmaması ilginçtir. Ali Yaşar Sarıbay'a göre (2005: 581) bu durumu açıklayıcı iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Millî Görüş'ün beş ana hedefinden biri olan “Yeniden Büyük Türkiye Meş'alesi”nin (Diğerleri: İç barış, devlet-millet kaynaşması, manevi kalkınma ve maddi kalkınmadır) yaratılmasında dinin en büyük etken olduğunun düşünülmesi ve bu nedenle ulus bağına vurgu yapan “milliyetçi” söylemlerden kaçınılmasıdır. İkinci sebep, “Millet” kelimesinin kökeni olan Arapça'da aranmalıdır. Arapça'da millet, “Aynı inanç etrafında meydana gelen topluluk” anlamına gelmektedir.

Dinci terminolojide bütün fikirlerin “hâk” ve “batıl” olarak ikiye ayrılması da millet kavramını ikiye ayırmakta, böylece ortaya “İslâm milleti” ile “küfür milleti” olmak üzere iki kavram ortaya çıkmaktadır. Erbakan (2014: 18) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bütün Müslümanların ilk ve temel vazifesi, Hâk-batıl mücadelesinde cihat etmektir. Cihat, Hakk'ın hâkim olması ve tüm insanlığın huzur ve hürriyete kavuşması için bütün gücümüzle ve hiçbir dünyevi karşılık gözetmeden çalışmaktır. Aziz milletimize, İslâm ümmetine ve tüm insanlık âlemine karşı sorumluluklarımızı kuşanmaktır. Yeryüzünde batıla karşı Hâk ve adaleti hâkim kılmak için cihatla görevliyiz.”

Türkiye'nin şanlı bir geçmişe sahip olduğu söylemiyle sıklıkla Osmanlı Devleti'ne atıfta bulunan MGH'nin “millet” anlayışında, Osmanlı Devleti'nin millet sistemi uygulamasından etkilenilmesi de doğaldır. Kısaca Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar uyguladığı “millet sistemi”nin ne olduğunu açıklamak gerekirse, Osmanlı Devleti döneminde “millet” kelimesi günümüz anlamından farklı bir içeriğe sahip olup, devlet içerisindeki farklı dinî cemaatleri ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Devletin Müslüman tebaası tek bir millet olarak görülmüş, gayri-Müslim tebaası ise kendi dinî ve mezhepsel bağlarına göre gruplandırılmış ve yönetilmiştir. Osmanlı Devleti de siyasal ve yönetsel organizasyonunu millet sistemi adı verilen bu sistem üzerine inşa etmiştir. Millet kavramının günümüz anlamında kullanılması ise ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine denk gelmektedir (Sofuoğlu ve Akvarup, 2012: 74).

“Millî” kavramının anlamı üzerinden tartışmaya dâhil olan dönemin AP genel başkanı olan Süleyman Demirel, Türk siyasetinin solcular ve milliyetçiler olmak üzere iki yola ayrıldığını, bir de bu ayrışan yollara ek olarak kendini solcu ya da milliyetçi addetmeyenlerin bulunduğunu belirterek: “MSP, milliyetçi değildir. Ne idüğü belirsizdir. Millî Görüş diye bir şey ortaya koydular. Bu, safsatadan ibarettir.” demiştir (Sarıbay, 2005: 589). Benzer bir şekilde “millî” sıfatının muhtevası üzerine emin olunamadığının altını çizen Sina Akşin'e göre (2008: 298), Erbakan'ın son partisinde (SP) de aynı soru işaretleri varlığını korumaktadır. Bir başka ifade ile, Akşin'in de belirttiği üzere “Saadet” kelimesinden “mutluluk” anlaşılacağı gibi “Asr-ı Saadet” dönemine bir atıf da anlaşılabilir.

MGH'nin ideolojik yapısına bakıldığında, erken dönemlerinde ideolojik çerçevesini şekillendiren isimler arasında Nakşibendîliğe ait olan İskenderpaşa Dergâhı Şeyhi Mehmet Zahit Kotku'nun ayrı bir yeri olduğu görülmektedir. Kotku, İslâm kimliğini ve bu kimliğin getirdiği ahlak düzeyini korumak amacıyla MGH'nin oluşmasına destek vermiştir. Çünkü Kotku'ya göre Türk toplumunun demokratik ve modern bir toplum halini alabilmesi “İslâm'a rağmen değil İslâm ile birlikte” gerçekleşebilirdi. Kotku bu amaçla 1969 tarihinde Erbakan'ın Konya'dan bağımsız milletvekili olabilmesi için elinde bulundurduğu tüm gücünü (iktisadi ve cemaatsel) kullanmış ve Erbakan'ın milletvekili seçilmesini sağlamıştır (Yavuz, 2005a: 591). MNP kadrolarının önemli bir kısmı da doğal olarak Nakşibendî tarikatının Türkiye'de en önde gelen yapılarından olan İskenderpaşa Dergâhı'na bağlıydılar. Tarikat şeyhi Kotku, tıpkı Erbakan'ın bağımsız milletvekili seçilmesine destek vermesi gibi, MNP'nin kuruluşunu da bizzat destekledi.

MGH, Ruşen Çakır'ın (2005: 546) altını çizdiği şekliyle eklektik bir ideolojidir. İstanbul'un fethi gibi vurgularla Osmanlıcı, Kurtuluş Savaşı'na yaptığı atıflarla millî bağımsızlıkçı, özellikle Al-i İmran suresi 104. ayete⁴ olan bağlılığı ile İslâmcı ve ağır sanayi hamlesi söylemiyle modernisttir. Bu noktadan hareketle MGH'nin, Osmanlı'ya (geçmişe) yaptığı atıfla muhafazakâr, Kurtuluş Savaşı'na yaptığı atıfla anti-emperyalist, ayet ve surelere olan atıflarıyla da İslâmcı olduğu söylenilebilir. MGH'nin eklektik bir ideolojiye sahip olduğu RP özelinde de görülebilmektedir. Hakan Yavuz (2008: 305), RP'nin genel ideolojisini şu şekilde açıklamaktadır: “Pragmatik liberalizm, sosyal muhafazakârlık, refahçılık ve kapitalizmin oldukça tutarsız bir biçimi.”

MGH'nin söylemine baktığımız zaman, Hakan Yavuz (2005a: 594) söz konusu hareketin söylemini şu şekilde özetlemektedir:

“Osmanlı'dan devralınan dinsel kimlik ve normatif yapı ve bu yapıyı ortadan kaldırmak için uygulanan laiklik politikaları İslâm kimliğinin siyasileştirilerek bir ‘muhalif kimlik’ şeklinde kamusal alana taşınmasında büyük rol oynadı. İşte bu yapısal faktörlerin yanında Erbakan'ın kullandığı muhalif söylem sürekli olarak dinî sembol ve değerleri siyasete

⁴ Hakk'a bağlılık: “Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun. Kurtuluşa erenler işte bunlardır” (Çakır, 2005: 546).

taşıdı... MGH'nin bu muhalif yanıyla modernleşmeci yanını beraber ele almamız gerekiyor... MGH sadece dinî kavram ve kurumları değil yerine göre anti-kapitalist, anti-Batıcı ve anti-Kemalist bir dil kullandı.”

Ancak Hakan Yavuz'un bu ifadelerinde temelde üç noktanın görmezden gelindiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bunlardan ilki, RP öncesi MGH ile RP dönemi MGH'nin arasındaki temel farktır. RP 1980 öncesi MGH partilerinden farklı olarak kitle partisi olmaya çalışmış, bu amaç doğrultusunda demokrasiye ağırlık vererek daha az dinî kavram kullanmıştır. Eğer bu fark göz ardı edilirse, MGH'nin daimî suretle aynı çizgide dinî semboller kullandığı algısı ortaya çıkacaktır. İkinci göz ardı edilmemesi gereken konu ise, MGH'nin salt cumhuriyetin laik politikalarına muhalif bir oluşum olmadığıdır. Böyle bir söylem, devlette devamlılığın olduğu gerçeğine ters düşecektir. Zira ikinci bölümde detaylı inceleneceği üzere MGH, 1839 Tanzimat Fermanı ile zirveye ulaşmış ve devamı gelmiş olan Batılılaşma fikrine muhalif bir çizgidir. Bu noktadan hareketle salt cumhuriyet kadrosuna ve onun felsefi temeline değil, Osmanlı'nın son dönem bürokrasisine de eleştiriler getirmektedir. Örneğin MNP'nin kapatılması hakkında hazırlanan iddianamede, Erbakan'ın 27 Ağustos 1970 tarihinde Van mitinginde yaptığı konuşmasında Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa hakkındaki ağır ithamları da yer almaktadır. İddianamede de geçtiği üzere Erbakan:

“(...)Mustafa Reşit Paşa'nın Türkiye'de de gâvurluğu resmiyete sokmak ve Tanzimatı getirmek için dışarıda yetiştirilmiş bir mason olduğunu, İttihat ve Terakki'nin de bu oyunla Abdülhamit'i tahtından indirdiğini, camilerin yanında içki satıldığını, Maarifimizin Mason Maarifi olduğunu, halbuki Müslümanlık ne derse onu öğrenmeye mecbur olduğumuzu, kız okullarında erkek hocalara gece nöbeti tutturulduğunu, Milli Nizam Partisi'nin mecburi bir parti olduğunu” ifade etmiştir (Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği, 1991: 10).

Bir diğer nokta ise, MGH'nin anti-Kemalist bir söylem geliştirdiğini vurgularken Kemalizm ile benzerlik alanlarını belirtmemektir. Türkiye'de tüm siyasi yapılar Kemalizm'den etkilenmiştir (Çalmuk, 2005: 552). Dolayısıyla MGH'nin yalnızca anti-Kemalist söylemini vurgulamak bu gerçeğe ters düşmektedir. Şerif Mardin'in de belirttiği üzere MGH ile askeri öğretisi arasında dikkat çeken benzerlikler bulunmaktadır. Bunlar, yatay örgütlenme yerine dikey örgütlenmenin benimsenmesi,

emir-komuta mekanizmasının uygulanması, itaat ve sadakat ile lidere teslimiyettir. Ancak bunun karşısında, Şerif Mardin'e göre MGH ile Kemalizm arasındaki temel uyumsuzluk noktası dindir, çünkü Mardin, Kemalizm'in Türk kimlik inşasında dine önemli bir rol atfetmediğini düşünmektedir (aktaran Çalmuk, 2005: 552). Bu husustaki bir diğer örnek ise MGH'nin Kemalizm'i pozitivist-kalkınmacı yanı ile öne çıkarması ve dinî milliyetçiliği ile Kemalist milliyetçiliğin temel öncüllerinin örtüşmesidir (Yıldız, 2002: 233). Buradan da anlaşılacağı üzere, MGH'nin zaman zaman geliştirdiği anti-Kemalist söylemi belirtip, Kemalist anlayışla benzerlikleri belirtilmediği takdirde MGH hakkında sağlıklı bir analiz yapmak mümkün gözükmemektedir.

MGH'nin Soğuk Savaş döneminde temel söylemlerinden biri kapitalizm ve komünizm eleştirisidir. Millî Görüş için kapitalizm bireyi merkeze almak suretiyle toplumu göz ardı ettiğinden, komünizm ise toplum karşısında bireysel hakları çiğnediğinden kabul edilemez sayılmaktadır (Yorgancılar, 2012: 115-116). MGH, Soğuk Savaş'ın son yıllarında kapitalizm ve komünizm eleştirileri çerçevesinde, iktisadi bir söylem olarak “Adil Düzen” (AD) kavramını ortaya atmıştır.

MGH'nin iktisadi söylemi, 80'li yıllarda geliştirilen ve RP'ye başarının yolunu açan “Adil Düzen” kavramıdır. Kökeni Akevler Kooperatifi'ne dayanan AD kavramı, 1985 yılında Erbakan tarafından son biçimi verilerek RP'nin görüşü olarak benimsenmiştir (Çakır, 2005: 558). RP tarafından çıkartılan Adil Düzen adlı kitapçıkta söz konusu kavramın temel esasları belirtilmiştir. Temel esasların ilk maddesi doğrudan MGH'nin iktisadi anlayışını açıklamaktadır: “Adil Düzen'de devlet ekonomik faaliyette bulunmaz. Ekonomik faaliyetleri özel kesim yürütür... Adil Düzen, gerçek anlamda serbest bir ekonomi düzenidir” (Refah Partisi, 1995a: 1-2). Ancak bu durum devletin tamamen piyasadan çekildiği anlamına gelmemektedir. Kitapçığa göre, devletin görevi özel sektörün yatırımlarına yardım etmektir. Eğer yapılması gereken bir yatırım yapılmıyorsa, özel sektörün istemesi şartıyla, devlet bunu yapar ve özel sektöre devreder. Bu sebeple “Adil Düzen özel sektör cennetidir.” sloganı kullanılmıştır (Refah Partisi, 1995a: 24).

AD'de Erbakan kapitalizme dair eleştirilerine devam etmektedir. Kapitalizmin beş “mikrobu” (faiz, vergi, darphane, banka düzeni, kambiyo) vardır ve kapitalizm bu

beş mikrop nedeniyle 16 “hastalığı” (açlık, fakirlik, pahalılık, enflasyon, işsizlik, sömürü, geri kalmışlık, adaletsiz gelir dağılımı, uluslararası dengesizlik, dış borçlar, sosyal patlamalar, harpler, terör, mafya, rüşvet, ahlaki çöküş) meydana getirmektedir (Refah Partisi, 1995a: 30). AD'ye göre faiz, yatırımları azalttığı için kaldırılmalı, yerine kâr-zarar ortaklığı sistemi getirilmelidir. Vergiler iktidarlar tarafından keyfi bir biçimde değiştirilmekte ve fakir olan tüketicilerin üzerlerinde yük olarak durmaktadır. Bu sebeple vergiler üretim üzerinden alınmalıdır. Darphanelerde, devlet hiçbir üretim yapmaksızın ihtiyaç duyduğunda para basmakta, bu durum da paranın satın alma gücünü düşürerek zulme sebep olmaktadır. Bu nedenle karşılıksız para basmaya son verilmelidir. Kambiyo mikrobundan kasıt, her malın fiyatının seneden seneye artmasıdır. Bu nedenle “en muteber para Adil Düzen'in parası” denilmektedir. Banka sistemi, AD olmadığında fakirden alarak zengine vermektedir. Bu nedenle mikrop olarak görülür (Refah Partisi, 1995a: 35-39).

Erbakan (2014: 200), AD davasını anlatırken, düşmanlığın çıkış noktası olamayacağını, barış için dayanışmanın ve samimi işbirliğinin gerçekleştirilmesini gerekliliğini ve çok kültürlü bir dünyanın esas alınmasının zaruri olduğunu vurgulamıştır. Kısacası, Erbakan için esas olan çatışma değil diyalogdur. RP hazırladığı söz konusu kitapçıkta AD'yi açıklarken, (tabii olarak) Erbakan'ın bu düşüncelerine paralel bir biçimde “Adil Düzen çatışma değil, barış düzenidir.” demektedir (Refah Partisi, 1995a: 43). Bu ifadeler, bir sonraki kavramsal tartışma olan muhafazakâr demokrasinin “uzlaşma” dair vurgularına bir hayli benzemektedir.

AD'nin gerçekleştirilmesi yolunda en önemli söylem “ağır sanayi hamlesi”dir. Ülkenin, ağır sanayi hamlesi ile birlikte hızlı bir kalkınma yaşayacağı öngörülmektedir. Ağır sanayi hamlesi konusunda sıklıkla MSP dönemine atıfta bulunan Erbakan, 1976 ve 1977 yıllarında gerçekleştirmeye çalıştıkları hamlenin, Türkiye'nin nasıl bir hızla kalkınacağı hakkında fikir verdiğini belirtmektedir (Refah Partisi, 1995a: 12). Erbakan'ın atıf yaptığı yıllarda Milliyetçi Cephe hükümetlerine MSP ortaklık yapmış ve temeli atılan 200 fabrikanın 70'i işletmeye açılabilmiştir (Çalmuk, 2005: 555).

Tüm bu analizlere rağmen, AD sıklıkla eleştirilen bir kavram halini almıştır. Temel eleştiri noktası ise kavramın karmaşık yapısıdır. AD fikri, Refah Partili

milletvekillerinin dahi açıklarken zorlandığı ve bu nedenle ne olduğu tam olarak anlaşılabilen bir projedir (Çakır, 2005: 559). Buna rağmen AD kavramını salt iktisadi bir proje olarak görmek ve eleştirileri iktisadi düzlemde yapmak, kavramın ruhunu gözden kaçırmaya neden olmaktadır. AD'yi projeden çok ütopyaya benzeten ve bu ütopyanın ana meselesinin yaratılan bir düşman üzerinden “kendi”ni tanımlamak olduğunu belirten Nuh Yılmaz (2005: 608-609) AD'nin amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Adil Düzen yaklaşımı ya da İslâm Ortak Pazarı fikri, kapitalizme karşı Müslümanların bir alternatifinin olduğunun zımnen ifadesi olmakla kalmayıp kapitalizmin düşman olarak görüldüğü bir siyaset biçiminin inşası anlamına da gelerek bu geleneği kapitalist projelerden ayırmaya çalışır. Aynı şekilde Büyük Yeşil Ülke veya millî görüş projeleri de detayları tartışılacak projeler değil, yok-projeler olarak İslâmcıları diğer siyasal pozisyonlardan ayıran, ütopyaları besleyen, ümmet tahayyülünü sair gerçeklerle başka formlar altında ifade etmek işlevini gören yaklaşımlardır. Uluslararası ilişkiler düzeyinde, İslâm ülkeleri arası işbirliği projesi olarak adlandırılan D-8 de aynı tahayyülün uluslararası ilişkiler düzeyindeki yansımasıdır. D-8 bir ufuk olarak Müslümanlar için uluslararası arenada farklı bir siyasetin imkânının adıdır ve Müslümanları bir birlik olarak tanımlayıp düşman karşısına çıkarmaktadır.”

MGH'nin bir “öteki” üzerinden “kendi” kimliğini tanımlaması Derrida'nın *constitutive outside* (kurucu dışarı) kavramına da uygun düşmektedir. Derrida'ya göre her kimlik, kendi karşısına bir “öteki” tayin ederek kendini tanımlar (aktaran Kahraman, 2009: 26). Bu sebeple, MGH'nin kendi kimliğini “öteki” üzerinden açıklaması doğal bir durumdur.

AD kavramına bir eleştiri de bu çalışma tarafından getirilmektedir. Temel olarak kapitalizm ve komünizm eleştirileri yapan AD kavramının içeriğine baktığımızda, gerek özelleştirmeyi öngörmesiyle, gerekse özel sektöre olan “güveni” ile Neo-liberal bir söylem kullanılmıştır. Zira yukarıda da ifade edildiği üzere, AD'de devlet iktisadi faaliyetlerde bulunmamakta, bu konuyu özel sektöre bırakmakta ve eğer özel sektör de isterse bu şart çerçevesinde devlet iktisadi faaliyette bulunabilmektedir. Unutulmaması gereken husus ise, devlet bu iktisadi faaliyetini de özel sektöre devretmelidir. Ana hareket noktası kapitalizm eleştirisi olan söz konusu kavramın, kapitalizme karşı Neo-liberal bir söylem kullanması, AD'nin sahip olduğu iç çelişkilerin

özeti niteliğindedir.

Tüm eleştirilerinin yanı sıra, RP de AD'yi hiç bir zaman ulaşılmaması gereken son durak olarak görmemiştir. AD yalnızca “Saadet Nizamı”na geçişte ara dönemdir. Ancak “saadet nizamı”nın ne olduğu RP tarafından da açıklanabilen bir hedef değildir. “Saadet nizamı”nın Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemini, bir başka deyişle Asr-ı Saadet'i örnek alan “şeriat düzeni” olduğunu ileri sürenler de bulunmaktadır (Çakır, 2005: 562).

Son olarak MGH'nin dış politika anlayışına odaklanmak gerekirse, söz konusu hareket ortaya çıktığı günlerden günümüze temelde istikrarlı bir söylem geliştirmiş, ancak sahip olduğu pragmatist yapı sayesinde söylem değişikliklerine de gidebilmiştir. Bu durumu açıklamak gerekirse, MGH dış politika söyleminde temel olarak anti-empyralist, bağımsızlık anlayışına sahip, anti-semitist bir muhalefettir. Örneğin, Erbakan'ın temel ideolojik söylemi siyonizmdir ve yukarıda belirtilen ve MGH'nin beş ana hedefinden biri olan “Yeniden Büyük Türkiye Meş'alesi” gerçekleştirildiği takdirde yüz yıllık “Büyük İsrail” planının bozulacağı düşünülmektedir (Çalmuk, 2005: 556-557). Bu çalışmada detaylı bir biçimde incelenecek olarak AB'ye dair geliştirilen söylem ve politikalar” açısından da Erbakan (1975: 249-250) için AB'nin Ortak Pazar anlayışı siyonizmin bir oyunu, temelde de Theodor Herzl'in planıdır. Bu söylem MGH'nin temel anlayışını yansıtmakta ve bu anlayış Erbakan'ın beş hayaliyle örtüşmektedir: Müslüman Ülkeleri Birleşmiş Milleti, Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı, Müslüman Ülkeler Ortak Pazar Teşkilatı, Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi, Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatı (Çakır, 2005: 566). Ancak unutulmaması gereken husus, MGH'nin tüm bu temel söyleminin yanında pragmatist bir yapı olduğu gerçeğidir. AB'ye dair tüm bu söylemleri geliştiren MGH, 28 Şubat sürecinde ve sonrasında demokrasi ve insan hakları temelinde AB'ye dair söylemlerini yumuşatmış ve hatta içerisinden çıkan AKP, AB yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu durum, bu çalışmanın ana konusunu oluşturması sebebiyle üçüncü ve dördüncü bölüm altında detaylı bir biçimde analiz edilecektir. Özellikle MÜSİAD'ın da 28 Şubat öncesinde AB ile ortak pazar kurulması yerine Müslüman coğrafyalarla ortak pazarı kurulmasını tercih etmesi, ancak 28 Şubat'tan sonra AB'ye tam entegrasyonun hararetle bir savunucusu haline gelmesi sahip oldukları pragmatist çizgi hakkında ipuçları

vermektedir.

1.2.3. Muhafazakâr Demokrasi

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya genelinde artış gösteren muhafazakâr söylem, ülkeden ülkeye farklı fraksiyonlarla nüfuz alanını genişletmiştir. Kıta Avrupası'nda otoriteryanizme doğru seyreden muhafazakâr ideoloji, İngiltere ve Amerika'da liberal anlayışla “ittifak” yaparak “yeni sağ” akımı ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlığın farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmasında katı ideolojik çizgiler öngörmemesinin payı büyüktür.

Günlük dildeki “muhafazakâr” terimi farklı anlamlara sahip olmakla birlikte, genel hatlarıyla geleneksel bir hayat tarzı, değişim korkusu veya değişimin reddi gibi özellikle “muhafaza etmek” fiilinin belirttiği anlamlara gelmektedir. Ancak, bir ideolojiyi betimleyen “muhafazakârlık”, ilk kez 19.yy'ın başlarında kullanılmıştır (Heywood, 2011: 83). Muhafazakâr olmanın ne olduğu hususunda kullanılabilir en net tanım Micheal Oakeshott'un tanımıdır: “Muhafazakâr olmak, tanıdık olanı bilinmeyene, denenmiş olanı denenmemiş olana, gerçeği mümkününe, yakın olanı uzağa, uygun olanı mükemmele tercih etmektir” (aktaran Mert, 1998: 108). Muhafazakârlık, siyasal ideolojiler arasında entelektüel açıdan en mütevazî ideoloji olmasına rağmen, belki de bu sebepten dolayı, esnek ve kendini çok hızlı bir biçimde toparlayabilen bir özelliğe sahiptir (Heywood, 2011: 84). Muhafazakârlık siyasette belirli kalıp davranışlar ortaya koymaz, bu sebeple dönemden döneme farklılık gösterir ve dönemin koşullarına bağlı, pratik ve faydacıdır (Güler, 2009: 119). Örneğin, 19. yüzyılda muhafazakârlık, monarşi ve aristokrasinin katı bir savunucusu iken, 20. yüzyılda devlet müdahalesini savunan paternalistik bir eğilim ile serbest piyasanın liberteryen bir savunusu olarak bölünmüştür (Heywood, 2011: 83).

Farklı ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkması sebebiyle muhafazakârlık, diğer ideolojilere nazaran sistematik bütünlüğü daha gevşek bir ideoloji izlenimi yaratmaktadır (Akdoğan, 2010a: 60). Bu duruma karşın, muhafazakârlık, bünyesinde bir takım ortak değerler barındırmaktadır. Muhafazakârlığın sahip olduğu temel değerler gelenek, beşeri eksiklik, organik toplum, hiyerarşi ve otorite, mülkiyettir (Heywood,

2011: 86). Genel hatlarıyla açıklanan muhafazakâr ideolojiye dair bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda söz konusu kavram daha kolay bir biçimde anlaşılacaktır.

Türkiye'de muhafazakârlık merkez sağ partilerin sıklıkla başvurduğu ideoloji olmuşsa da, 2002 yılında iktidarı ele alan AKP'nin inşa etmeye çalıştığı Muhafazakâr Demokrat kimlik ile muhafazakâr siyaset yeni bir form halini almıştır. AKP kimlik arayışlarına Muhafazakâr Demokratlık ile cevap bulmaya çalışmış ve deklare ettiği 2023 Siyasi Vizyonu'nda kendini bir kez daha “Adalet ve Kalkınma Partisi kendisini siyasetin merkezinde konumlandıran muhafazakâr-demokrat bir kitle partisi” olarak tanımlamıştır (AK Parti, 2012a: 4). AKP'nin söz konusu yeni kimlik arayışında, selefi konumundaki MGH partilerinin din merkezli kimlik tanımlamaları sebebiyle kapatılmalarının da etkisi olmuştur.

AKP'nin bu şekilde bir kimlik oluşturma sebeplerine bakılırsa, ilk olarak partinin seleflerinden ayrılarak, din merkezli kimlik tanımı yerine muhafazakâr kimliği benimsemesi, siyasal İslâm'ın sistem nezdinde kendi meşruiyetini sağlamak için giriştiği “dil arayışı”nın sonucu olduğu söylenebilir (Gülalp, 2003: 350). Sistem nezdinde AKP'nin böyle bir kavram üretme çabası İsmail Safi'ye (2007: 293-294) göre “Millî Görüş kimliği yerine ikame edilebilecek daha sorunsuz ve meşru bir kimlik arayışının” göstergesidir. AKP böylece MGH'nin katı yapısını yumuşatarak, İslâmcı kimlik yerine dindar ama uzlaşmacı ve daha demokrat bir kimlik benimsemiştir. Etyen Mahçupyan (04.02.2004) bu şekilde bir arayışın sebebi olarak AKP'nin sahip olduğu kültürel kimliğini, ortaya çıkan bir takım sorunlar nedeniyle (Mahçupyan'ın temelde vurgu yaptığı “sorun” otoriter laikliktir) ideolojik bir kimliğe dönüştürememesini görür ve ekler:

“Yoksa kültürel kimliği apaçık Müslümanlık olan bir partinin kendisine gönül rahatlığıyla Müslüman diyebilmesi gerekirdi. Oysa otoriter laikliğin baskısı altında kültürel kimlik bir yana konunca, temsil yeteneği zayıf olan muhafazakâr kelimesine kalındı ve AKP ne olduğu pek de belli olmayan, kişiden ziyade sisteme gönderme yapan muhafazakâr demokraside karar kıldı.”

AKP'nin 2003 yılında yayınladığı *Muhafazakâr Demokrasi* adlı kitap ile birlikte, dünya genelinde farklı formlara sahip muhafazakâr ideoloji, AKP tarafından

Türkiye'nin sosyokültürel yapısı göz önünde bulundurularak yeniden üretilmeye çalışılmıştır (Akdoğan, 2004: 12). Dönemin AKP genel başkanı Recep Tayyip Erdoğan, kitabın önsözünde, “AK Parti kendi düşünce geleneğimizden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek amacındadır.” demektedir (Akdoğan,2003). Ayrıca söz konusu dönemde Erdoğan’ın danışmanı olan Yalçın Akdoğan, modern muhafazakârlığın, liberalizmin sosyalizm karşıtlığından ve yine liberalizmin serbest piyasa savunusundan neredeyse ayıramaz olduğunu savundu (Birdal, 2013: 120). Gerek Recep Tayyip Erdoğan’ın bu söyleminden, gerekse Yalçın Akdoğan’ın savunusundan hareketle, Muhafazakâr Demokrasi kavramının açıklanabilmesi için muhafazakârlık kavramına ve söz konusu kavramın “yeni sağ” akımı çerçevesinde liberalizm ile bağını sıklıkla referans vermek gerekmektedir.

Muhafazakâr Demokrasi kavramının teorisyeni olan Yalçın Akdoğan (2010a: 61-65), Muhafazakâr Demokrat siyasi kimliğin parametrelerini liste halinde sıralamıştır. Söz konusu parametrelerin açıklamadan önce özetlenmesi gerekirse: devrimci değil, tedricî ve aşamalı bir değişime dayanması; siyaset alanının uzlaşa kültürüne dayanması ve bu alana her türlü sorunun, toplumsal taleplerin yansıtılarak düzeltilebilecek bir zemin olarak görülmesi; siyasi meşruiyetin temel dayanağının millî irade olması; sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir siyasi iktidardan yana olması; hukuk devletinin gereği olarak siyasi iktidarın ve tüm kurumların yasa ile sınırlandırılması; idealizm ile realizm arasında bir denge kurma çabası ve son olarak radikalizm ile toplum mühendisliğinin reddedilmesidir.

Muhafazakâr Demokrasi kavramının tedricî bir değişimi benimsemesinin arka planında klasik muhafazakârlığın “gelenek” anlayışı yatmaktadır. Söz konusu “gelenek” anlayışının iki farklı iması söz konusudur. Nuray Mert'e göre (1998: 106) muhafazakârların gelenek adı altında vurguladıkları ima “insan toplumlarının altın çağını yaşadıkları geleneksel bir düzenin varlığıdır.” Millî Görüş partilerinin sıklıkla Asr-ı Saadet dönemine ya da AKP'nin sıklıkla Osmanlı Devleti'nin “görmeli” dönemlerine atıfta bulunmalarının arka planında söz konusu imanın yattığı ileri sürülebilir. Ancak Muhafazakâr Demokrasinin değişim anlayışıyla muhafazakârlığın

gelenek anlayışı arasındaki benzerlik ikinci bir imadan ileri gelmektedir. Klasik muhafazakârlara göre gelenek, zamana karşı koyabilmiş değerler, uygulamalar ve kurumları, özeldede bir kuşaktan diğerine aktarılanları kapsamaktadır (Heywood, 2011: 86). Gelenek, geçmişin bilgi birikimini yansıtmaktadır, bir başka ifade ile geçmişin kurum ve uygulamaları, “zamanın yaptığı sınavı” geçmiştir; bundan dolayı korunmalıdırlar (Heywood, 2011: 87). Muhafazakâr Demokrasi kavramı muhafazakâr ideolojinin gerekliliklerine uygun olarak devrimci bir değişim yerine tedricî bir değişim anlayışını kabul etmektedir. Burada sözü geçen “değişim”den kasıt, tedricî ve aşamalı bir süreç ile birlikte doğal gelişimin sağlanabilmesidir. Aksi halde, sosyoekonomik, kültürel ve siyasal hayata sekte vurulacak ve mevcut birikimler ortadan kaldırılarak tarihi gelişim heba olacaktır. Zira tedricî bir şekilde gerçekleşmeyen değişimlerin kalıcılığı söz konusu olmamaktadır (Akdoğan, 2010a: 62).

Yalçın Akdoğan Muhafazakâr Demokrasinin parametrelerini sıralarken siyaset alanının uzlaşılı kültürüne dayanması ile siyaset zemininin her türlü sorunun aktarıldığı, tüm toplumsal taleplerin yansıtıldığı ve tüm bunların düzeltildiği zemin olmasını farklı maddelerde sıralamaktadır. Ancak söz konusu iki parametrenin birbirini desteklediği ve tek bir parametre olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle yukarıda Muhafazakâr Demokrat siyasetin parametreleri özetlenirken tek bir maddede incelenmiştir. Akdoğan (2004: 16) siyaset alanının uzlaşılı kültürüne dayanmasını açıklarken, “Toplumsal alandaki farklılıkların siyasal alanda kendilerini dile getirmeleri ancak siyasal alanın uzlaşılı temelinde kurulmasıyla mümkündür” demektedir. Buradan hareketle, Muhafazakâr Demokrasiye göre farklı toplumsal talepler ve sorunlar, siyaset alanına atfedilen uzlaşılı zemini rolü ile söz konusu alanda düzeltilebilecektir. Muhafazakâr Demokrasinin siyaset alanını uzlaşılı zemini olarak görmesi muhafazakâr ideolojinin temel parametreleri ile açıklanabilmektedir. Muhafazakâr perspektifte siyaset alanı zorlayıcı bir zemin olarak değil, talep edilebilir bir zemin olarak görülür (Tussman, 1960: 78). Bu durum, bir önceki kavramsal tartışma olan MGH başlığı altında detaylı bir biçimde ele alındığı üzere, MGH’nin ortaya koyduğu AD’deki “barış düzeni” söylemine bir hayli benzemektedir.

Muhafazakâr Demokrasi iktidarın en temel dayanağı olarak millî iradeyi

görmektedir. Siyasal iktidarlar başta “millî iradenin kabulüne mazhar olarak” kendi meşruiyetlerini sağlarken, ikinci meşruiyet dayanaklarını ise siyasal otoritenin kendini ifade ettiği kurumsal kimliğin ortaya koyduğu içeriğin, çağın gereklerine uygun oluşturmaktadır (Akdoğan, 2010a: 61).

Muhafazakâr Demokrasinin bir diğer parametresi olan “Sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir siyasal iktidardan yana olunması”nı Yalçın Akdoğan (2004: 17) açıklarken, “Sınırlandırılmayan, keyfiliğe ve hukuksuzluğa olanak sağlayan, katılımı ve temsiliyeti önemsemeyen, bireysel ve kolektif hak ve özgürlükleri hiçe sayan totaliter ve otoriter anlayışlar sivil ve demokratik siyasetin en büyük düşmanlarıdır” demektedir. Muhafazakârlığın sınırlı bir iktidardan yana olmasının arka planında insanlığın en büyük kusuru olarak gördükleri gururun yattığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Buradan hareketle, yönetimdekilerin ihtiraslarını sınırlamanın yolu da yalnızca “yerleşik kuralların gücü ve haklılığı ile donanmış olan halk” eliyle gerçekleştirilebilir. Sadece bu yolla yönetimlerin tiranlığa dönüşmeden hakemlik görevi görmeleri sağlanabilir. Zira hakemlik görevi görmeyen bir yönetim taraftır ve taraf olan bir yönetim devlet gücünü elinde bulundurduğu için rakiplerine şans vermeksizin emredici bir taraf halini alabilir. Doğal olarak bu tarz bir yönetim demokrasinin koruyucu olmaktan çıkar (Ergil, 1986: 276-279).

Bir önceki madde ile birlikte bir diğer parametre olan “hukuk devletinin gereği, siyasal iktidarı ve tüm kurumlarını yasal çerçeve ile sınırlandırılması” beraberinde özelleştirmelerin siyasal kimlik nezdinde de meşruiyetini sağlama çabası olarak görülebilir. Çünkü bu parametreye göre devlet, asli fonksiyonlarına çekilmeli ve kendisinden küçük ama dinamik ve etkili bir yapı olması istenmektedir (Akdoğan, 2004: 17). Yeni-muhafazakârların klasik muhafazakârlardan ayrıştığı temel nokta da burası olmaktadır. Yeni-muhafazakârların temelde kendi kurallarıyla yoluna devam eden pazarın yeterliliğine duydukları güvenin klasik muhafazakârlıkta karşılığı yoktur. Çünkü klasik muhafazakârlar büyük sermaye gruplarının pazar içerisinde egemenlik kurmalarına karşı çıkmaktadırlar (Ergil, 1986: 287). Bu bağlamda söz konusu parametre, AKP'nin dünya genelinde 80'ler itibarıyla güç kazanan yeni sağ hareketlerin bir devamı olarak okunabilmesini de sağlamaktadır.

Muhafazakâr Demokrasinin amaçlarından biri idealizm ile realizm arasında denge kurmaktır. Söz konusu siyasal kimliğe göre insanların bazı ütopyalara sahip olmaları doğaldır; ancak doğal olmayan husus, insanların ütopyalarına ulaşmak için kendi doğrularını başkalarına dayatmalarıdır (Akdoğan, 2010a: 62).

Daha önceki parametrelere uygun bir biçimde muhafazakâr Demokrasi radikalizmi ve toplum mühendisliğini reddetmektedir. Bunun ardında yatan sebep siyaset alanının uzlaşma zemini olmasıdır. Radikalizmin mevcut yapıyı tamamen silerek yeni bir düzen kurma çabası doğru bir yöntem olarak görülmemekte, doğru yöntem olarak geleneksel yapının bazı değer ve kazanımlarının korunarak değişim sağlanması görülmektedir (Akdoğan, 2004: 17).

Muhafazakâr Demokrasi kavramının teorisyeni olan Yalçın Akdoğan (2005: 626-627), böyle bir kavram oluşturmanın önemini 4 başlık altında toplamaktadır: İlk olarak, Akdoğan'a göre Türk siyasal hayatında din ile siyaset, gelenek ile modernite, din ile devlet, devlet ile toplum-birey gibi kavramlar gerilim içerisinde. Muhafazakâr Demokrasi bu kavramları yeniden kurgulamak suretiyle, söz konusu kavramları gerilim unsuru olmaktan çıkarmayı hedeflemektedir. Bu sayede Türkiye'de siyaset normalleşirecektir. İkinci olarak, AKP'den önce iktidara gelmiş partiler pragmatist ve popülist bir politika izleyerek, öncelikle siyasal kimliklerinden uzaklaşıp konjonktüre teslim oldular ve bunun akabinde temsil ve söylem krizine girdiler. Muhafazakâr Demokrasi ile AKP'nin siyaseti gerçekçi bir zemine oturarak kendinden önceki partilerin kaderini yaşamaması öngörülmüştür. Ergün Yıldırım (03.11.2014) bu durumun, AKP'nin 70'li yıllardaki AP'nin sağ siyaset geleneğini değiştirdiğini, “devletçi ve statükocu tutumdan ayrışarak değişimci ve yenilikçi bir demokrasi vurgusu” ortaya çıkardığını iddia etmekte, böylece “Türkiye'nin demokratlar geleneği, yeni küresel şartlar içinde kendisini muhafazakârlar ittifakıyla gündeme getirmeye” başlamadığına işaret ettiğini ileri sürmektedir. Akdoğan'a göre (2005: 626-627) bu tarz bir kavram üretmenin bir diğer önemi ise, AKP'den önce muhafazakârlığın Türk siyasal yaşamında yer edinmiş sağ partiler içerisinde -hatta kimi sol partilerin içerisinde- bir şekilde var olduğu görülse de, AKP'nin muhafazakârlığı ana gövdesi haline getirmek suretiyle müstakil bir muhafazakâr parti üretme amacı gütmesidir. Muhafazakâr Demokrasi

kavramının önemine dair son başlığa ise Akdoğan, çeşitli yazılarında iki farklı isim vermektedir. Bunlardan ilki “Kuşatıcı bir siyaset tarzı üretmek”tir (Akdoğan, 2005: 627). İkincisi ise “Kuşatıcı bir kimlik ve şemsiye parti olabilmek”tir (Akdoğan, 2010a: 65). Temelde iki söylem de aynı konuya işaret etmektedir. Her ikisinde de eleştiri oklarını Millî Görüş Partilerine ve eserlerin yazıldığı dönemde varlık gösteren HADEP'e yönelten Akdoğan, söz konusu partilerin siyaset çizgilerinin kendilerini radikalleştirildiği ve marjinalleştirdiğini ileri sürmektedir (Akdoğan, 2005: 627; Akdoğan, 2010a: 65). Muhafazakârlık söylemi ile birlikte AKP, bünyesinde birleştirmeyi amaçladığı toplumsal grupların ortak noktalarını vurgulayan bir şemsiye görevi görmekte ve bu şemsiye altında muhafazakâr düşüncenin tarihsel gelişimi içerisinde etkin rol oynayan din, devlet, otorite, cemaat, gelenek ve tarih olgularının önemli bir yeri bulunmaktadır (Bora, 1998: 58).

Muhafazakâr Demokrasi kavramının daha net bir biçimde açıklanabilmesi için Tony Blair öncülüğünde İngiltere'de ortaya çıkan “Üçüncü Yol” söylemine odaklanmak gerekmektedir. İngiliz İşçi Partisi 1980'lerde Neo-liberal serbest pazar fikrini hayata geçiren ve Thatcher liderliğindeki Muhafazakâr Parti'nin yıllarca süren hegemonyasına “Üçüncü Yol” kavramıyla son vermiştir. Blair, bu kavramı teorik anlamda serbest pazarı kabul eden, devleti etkin bir yönetim kurumu haline getiren, sosyal adalet ile ilgili sorunlara salt sınıf temelinde değil, kimlik ve katılım temelinde de yaklaşan bir yönetim anlayışı olarak nitelendirmiştir (Keyman, 25.01.2004). William Hale ve Ergun Özbudun'a (2009: 24) göre de AKP programları bir yanıla Batı tarzı muhafazakâr veya liberal partilerden ayırt etmek güçtür. Parti programlarının diğer bir yanı ise sosyal adalet vurgusu, gelirlerin daha adil dağılımı söylemi, çok kültürlülüğe olan bağlılığı ile de Avrupa tipi üçüncü yol sosyal demokrat partilerle benzerlikler arz etmektedir. Paradoksal bir biçimde iki farklı siyasi görüşün, birbirinden farklı coğrafyada oluşturmaya çalıştığı iki kavramın (üçüncü yol ve Muhafazakâr Demokrasi) birbirine benzeştiği birçok husus bulunmaktadır. Birçok eleştiri olsa dahi Üçüncü Yol, solun Batı'da kendini hızlı bir biçimde toparlamasını sağlamış ve günümüzde kabul edilir bir kavram halini almıştır. Yalçın Akdoğan (2005: 629) da bu noktadan hareketle, Muhafazakâr Demokrasiyi “farklı bir coğrafyadaki benzer bir açılım” olarak nitelendirmektedir. Ayrıca Akdoğan'a göre (2005: 629-630) gerek Üçüncü Yolcuların

refah devleti eleştirisi ve devletin sosyal fonksiyonlarının yeniden tanımlanması tartışmalarının muhafazakârların da üzerinde durduğu bir konu olması, gerek merkezîyetçi devletin sınırlandırılması çabası, gerekse küreselleşmeye karşı salt tepkisellik yerine doğru konumda yer alma çabası benzerliklerin göze çarptığı hususlardır. Yalçın Akdoğan'a ek olarak Anthony Giddens *Üçüncü yol ve Eleştirileri* adlı kitabında Üçüncü Yol'a dair eleştirilerini sıralamakla birlikte muhafazakârlık ile Üçüncü Yol arasındaki benzerlikleri de vurgulamıştır. İki kavramın da üçüncü bir yol yaratma çabası içerisinde olması (muhafazakârlar sosyalizm ve liberalizme alternatif bir üçüncü yol olma çabası içerisindeyken, Üçüncü Yol devletçi bir politikaya ve Neo-liberalizmin serbest piyasa anlayışına alternatif bir yol oluşturma çabasındadırlar) en temel benzerlik olarak göze çarpmaktadır (Giddens, 2001: 10). Buna ek olarak, Üçüncü Yol, tıpkı muhafazakârlar gibi aileye ve toplumsal yozlaşmaya vurgu yapmakta ve farklı amaç gütseler dahi ailenin dağılmasının ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlara ortak bir vurgu vardır (Giddens, 2001: 4).

AKP'nin Muhafazakâr Demokrasi söylemini kullanmasının temel sebeplerinden biri, başta da belirtildiği üzere, sistemde kendine yer edinebilmesi için siyasal İslâm ile arasında mesafe koyulmasını gerekli görmesidir. Bu gerekliliğin ana sebebi, söz konusu kavramın teorik çerçevesini oluşturan Yalçın Akdoğan'a göre (2005: 630) Türkiye'nin reel politiğidir. Bu reel politiğin kaynağı olarak yalnızca devlet hassasiyetlerini görmek yeterli olmamakta, devlet reflekslerine ek olarak halkın talep ve beklentilerini de görmek gerekmektedir. Partinin sistem ile barışık bir kimlik oluşturma çabasının en çarpıcı örneği AKP'nin laiklik söyleminde görülmektedir. AKP'nin laiklik söylemine bakıldığında, bu söylemin muhafazakârlığın dine olan yaklaşımıyla paralel çizgide olduğu dikkatleri çekmektedir. Muhafazakârlığa göre din “dünyevi saiklerle yeniden yorumlanır” ve toplumun devamını sağlayan bir bağ işlevi görür (Bora, 1998: 58). Bu açıdan bakıldığında Muhafazakâr Demokrasi içerisinde laikliğin demokrasinin gerekli şartı olarak görülmesi sonucu doğmaktadır (Doğanay, 2007: 71). Buna ek olarak, AKP programlarına bakıldığında *Temel Hak ve Özgürlükler* başlığı altında “laikliğin din düşmanlığı şeklinde yorumlanmasına” da karşı olunduğu vurgusu göze çarpmaktadır (AK Parti, 2002a: 14). Parti programında AKP laikliği “her türlü din ve inanç mensuplarının ibadetlerini rahatça icra etmelerini, dini kanaatlerini açıklayıp bu

doğrultuda yaşamalarını; ancak inançsız insanların da hayatlarını bu doğrultuda tanzim etmelerini sağlayan bir ilke” olarak tanımlamaktadır (AK Parti, 2002a: 14). AKP programlarında laikliğin inanç özgürlüğüne karşı aşırı duyarlı olan bu yorumu, Ahmet İnsel (2003: 302-303) tarafından “Amerikan tipi laiklik” olarak nitelendirilmektedir. AKP'nin muhafazakâr girişimi, seküler bir çizgide ilerleme yaşayan Müslüman-Türk geleneğinin yenilikçi muhafazakâr aşamasını temsil etmektedir. Bu temsil, kısmen Turgut Özal ile başlayan Amerikan tipi liberal muhafazakâr gelişmenin daha olgun, daha tutarlı ve daha otantik bir versiyonuna işaret etmektedir (İnsel, 2003: 303). Yalçın Akdoğan (2004: 31) da AKP'nin muhafazakârlık anlayışını “yerel otoriteleri, cemaatçiliği, dinsel değerleri” öne çıkarması sebebiyle Amerikan muhafazakârlığına benzetmektedir.

AKP'nin muhafazakârlık anlayışına bakıldığında dinin ahlak ve gelenek ile bir arada değerlendirildiği görülmektedir. Muhafazakârların toplumun en temel birimi olarak bireyi değil, aileyi görmeleri düşünüldüğünde, Muhafazakâr Demokrasinin ailenin korunmasına yönelik politikalara merkezi bir rol atfetmesi kaçınılmazdır. Toplumun en temel birimi olan ailenin korunması, *de facto*⁵ olarak toplumun korunması anlamına gelmektedir. Duruma bu gözle bakılmasının sebebi ise muhafazakârların toplumu “ortak bir kadere sahip büyük bir aileden ibaret” görmeleridir (Doğanay, 2007: 72). Muhafazakârların geleneğe sahip çıkmasının ardındaki temel faktör de geleneğin hem toplumun, hem de bireyin herhangi bir kimliğe aidiyet hissi yaratmasıdır (Heywood, 2011: 87). Bu sayede muhafazakârlar bireyi, aidiyet duyduğu toplum üzerinden ele alır. Çünkü belirtildiği üzere, muhafazakârlara göre toplumun en temel birimi birey değil, ailedir ve muhafazakârlar çıkış noktası olarak bireyi değil, toplumu alırlar. Ancak muhafazakârlıkta analiz edilen toplum “Tanrı'nın yarattığı toplumdur” ve söz konusu toplumu yöneten siyasal devletin meşruiyeti Tanrı'dan gelmektedir (Güler, 2009: 127-128). Modernitenin ortaya çıkardığı toplumsal, kültürel ve siyasal değişime bir tepki hareketi olan muhafazakârlık bu haliyle modern bir akım olsa da, söz konusu düşüncenin temellerinin geçmişte, geleneksel toplumda içkin olarak bulunduğu gerçeği değişmemektedir (Güler, 2009: 127).

⁵ Bilfiil, fiilen.

Tüm bu analizler çerçevesinde Muhafazakâr Demokrasi gibi yeni bir kavram ile yola çıkan ve bu doğrultuda yenilikçi bir parti olduğunu ileri süren AKP'ye yeniliklerin ne olduğu sorulduğunda, dönemin AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan şu sıralamayı yapmıştır:

“Partinin her biriminde herkes yalnızca seçimle göreve gelebilecek, parti içerisinde her türlü işlem için yargı yolu açık bırakılacak, genel ve yerel seçimlerde adaylar yalnızca bütün üyelerin katılacağı ön seçim ve teşkilat yoklaması ile belirlenecek, parti içerisinde ortaya çıkabilecek her türlü ihtilaf için ‘Parti içi demokrasi hakemliği’ kurulacak ve son olarak önemli politik tercihler belirlenirken parti üyelerinin katılacağı bir referandum gerçekleştirilecektir” (Akdoğan, 2004: 14).

Muhafazakâr Demokrasi kavramına getirilen eleştirilere geçmeden önce altı çizilmesi gereken husus, eleştiriden kastın bu başlık altında yalnızca “Muhafazakâr Demokrasi” kavramına getirilen eleştirilere odaklanılacak olmasıdır. AKP'nin Muhafazakâr Demokrat olup olmadığı sorunsalı ise dördüncü bölüm altında tartışılacaktır. Söz konusu eleştiriler genel hatlarıyla literatür tartışmaları, muhafazakârlık ile demokrasinin doğası ve Türk siyasal yaşamındaki merkez ile çevre arasındaki gerilim üzerine yoğunlaşmıştır.

Temel eleştiri noktalarından biri muhafazakârlık ile demokrasinin bağdaşık bağdaşmadığıdır. Örneğin Okay Gönensin'e göre (27.01.2011) muhafazakârlık ile demokrasi kavramları bir arada düşünülmesi güç olan “ruh hallerini” tanımlayan kavramlardır. Gönensin'e göre muhafazakâr sıfatı geleneksel değerlere duyulan aidiyetin göstergesi iken, demokrat sıfatı ilerlemeye yönelik bütün değerlere saygıyı göstermektedir.

Ali Bulaç (2007), AKP'nin siyaset yapma sürecinde bir yandan “toplum merkezli” bir diğer yandan da “verili siyasetin merkezini” harmanlamak yoluyla kendini merkez sağ partiler arasında görmesini tehlikeli bulmaktadır. Çünkü Bulaç'a göre “toplumsal merkez” ile “siyasi merkez” arasında kökü uzun bir tarihsel sürece dayanan mahiyet farkı vardır. Yukarıda ifade edildiği üzere Muhafazakâr Demokrasinin temel söylemlerinden biri olan “Kuşatıcı bir kimlik ve şemsiye parti olabilmek” iddiası düşünüldüğünde, bu amaç çerçevesinde AKP'nin kurulduğu dönemde merkez sağ

partiler arasında yer edinmek istediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ali Bulaç'ın Muhafazakâr Demokrasiye dair temel uyarısı da bu noktada önem kazanmaktadır.

Bir diğer eleştiri ise Türk muhafazakârlığının yapısıyla ilgilidir. Etyen Mahçupyan'a göre (22.02.2004) Türk muhafazakârlığının temel yapısı olan İslâmî değerlere yapılan vurgu ile homojen bir toplum yaratma tahayyülü ve moderniteyle barışık bir milliyetçilik anlayışı sonucunda demokrasi üretilememektedir. Mahçupyan'a göre AKP Türk muhafazakâr geleneğine uygun düşmektedir ancak buradaki ana sorun buradan bir demokrasinin ortaya çıkarılıp çıkarılmayacağıdır.

Yukarıda ifade edildiği üzere, Muhafazakâr Demokrasinin temel söylemlerinden biri olan gerek farklı toplumsal gruplar arasındaki gerekse devlet ve toplum arasındaki gerilimin siyaset zemini içerisinde uzlaşma kültürü ile birlikte çözüleceği iddiası da bir diğer eleştiri konusu olmaktadır. AKP'nin kitlelere dönük merkez siyasetinin altının boş olduğunu ileri süren Etyen Mahçupyan (09.02.2004), söz konusu farklı gruplar arasında gerçek gerilimlerin ve çatışmaların olduğunu ve Recep Tayyip Erdoğan'ın bunlardan hiç söz etmediğinin altını çizmektedir. AKP'nin merkezde meşruiyetini sağlama çabaları karşılığında özgür siyaset üretme hakkından feragat ettiğini ve bu doğrultuda asıl muhatabı olan topluma dayanan anlayıştan uzaklaştığını ileri süren Mahçupyan (09.02.2004), “Eğer muhafazakâr demokrasiden anlaşılacak buysa, bilinmeli ki bundan geriye pek fazla demokrasi kalmaz. AKP de kendi muhafazakârlığının içinde hapis kalır” eleştirisini getirmektedir.

Nuray Mert 1998 yılında yayınladığı kitabında her ne kadar RP'nin radikalizmi reddeden politik anlayışını eleştirse de, söz konusu eleştirilerin yönü Muhafazakâr Demokrasi kavramına da yöneltilebilir. Zira RP gibi (yukarıda açıklandığı üzere) Muhafazakâr Demokrat anlayış da radikalizmi reddetmektedir. Demokratik sınırları belirlemek ile radikal olmanın birbirine karıştırılmaması gerektiğinin altını çizen Mert (1998: 89):

“(…) Radikal olmak ne anti-demokratik olmak, ne de amiyane konuşmak demektir. Bir parti amiyane veya sivri bir üslup kullanmadan ve anti-demokratik olmadan da radikal olabilir; radikalliğin anlamı, kökten sorunlardan bahsedip kökten çözümler aramaktır. Radikalliğin şiddetle, hoyratlıkla, amiyanelikle, anti-demokratlıkla karıştırılması son derece yanlıştır.

Kısacası, RP'nin sorunu, demokrasi konusundaki tutumu hakkındaki kuşku idiye, bunun bertaraf edilmesinin yolu neden merkez sağa oturması olsun? Merkez sağın dışında bir yerde demokrat, ağzından çıkamı kulağı duyan bir parti olmak mümkün değil mi?" demektir.

Bu noktada bir eleştiri de Nuray Mert'e getirmek gerekirse, gerek RP, gerekse Muhafazakâr Demokratik anlayış, içinde barındırdığı muhafazakâr değerlerle uyumlu bir biçimde radikal dönüşü reddetmektedir. Muhafazakâr ideolojinin ortaya çıkış sürecine bakıldığında, muhafazakârlık gerek sanayi devriminin, gerek Fransız Devrimi'nin, gerekse Aydınlanma Hareketi'nin beraberinde getirdikleri hızlı dönüşüme tepki olarak ortaya çıkmıştır (Ergil, 1986: 269). Bu nedenle muhafazakârlar tedricî değişimleri yeğlemektedirler. Buna rağmen, yukarıda bahsi geçen merkez sağ hedefine yönelik eleştirilerine bakıldığında Nuray Mert'in eleştirilerinin önemi bir kez daha anlaşılacaktır.

Son olarak Muhafazakâr Demokrasi anlayışına bir eleştiri de bu çalışma tarafından getirilmektedir. Yeni bir kimlik oluşturma gayesi ile yola çıkan söz konusu kavramın teorisyeni olan Yalçın Akdoğan'ın yayınlarına bakıldığında, yazılarının birbirinin tekrarı niteliğinde olduğu göze çarpmaktadır. Literatüre yeni bir kavram kazandırma hedefini şiar edinmiş olan Akdoğan'ın aradan geçen uzun yıllar dikkate alındığında değişen ve değişmesi öngörülebilir Türkiye'nin iç ve dış dinamiklere rağmen, eserlerinde tekrardan çıkamaması söz konusu kavramın gelişmesi önündeki önemli engellerden birini teşkil etmektedir.

1.2.4. Karizmatik Meşruiyet

Türk siyasal hayatına damgasını vurmuş kavramlardan birisi liderliktir. Bu durumun sebepleri ister imparatorluklar döneminde yaklaşık altı asır boyunca bir lider tarafından yönetilen toplumda aransın, ister başka bir yerde aransın, lider "ihtiyacı" günümüzde de en çok dile getirilen konulardan biri olmaya devam etmektedir. Özellikle "karizmatik" sıfatının eklenmesiyle birlikte liderlik anlayışı, herkesin dile getirdiği bir kavram olma özelliğini korumaktadır.

Bu çalışmada böyle bir başlığın açılmasında temelde iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki, günümüzde Türk siyasal hayatı üzerine en çok kullanılan kavramlardan

biri olmasıdır. Örneğin GLOBE (Küresel Liderlik ve Örgütsel Davranışta Etkinlik) çalışmasında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 62 ülkede bir araştırma yapılmış ve bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'de başarılı kabul edilen bir liderin özellikleri arasında karizmatik, vizyoner, takım odaklı liderlik gibi kavramlar ön plana çıkmıştır (Karakitapoğlu Aygün ve Gümüşlüoğlu, 2013: 106). O halde bu kadar sık kullanılan karizmatik liderlik kavramı “Weberyan anlayışta doğru bir biçimde mi kullanılmaktadır?” sorusu bu başlığı açmaya vesile olmuştur.

İkinci ve ana sebep ise, MGH ile AKP arasındaki bağın sorgulanacağı bir çalışmada “Karizmatik Meşruiyet” kavramına değinilmeksizin yapılacak bir analizin yetersiz kalacağı düşüncesidir. Bir başka ifade ile, ilk kez bağımsız milletvekili seçildiği günden öldüğü güne dek, istikrarlı bir şekilde kendi siyasal hareketine önderlik etmiş Necmettin Erbakan ile AKP'nin kurucularından olan ve söz konusu partiye uzun yıllar liderlik yapan Recep Tayyip Erdoğan'ın karşılaştırmasını yapma gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, çalışmada söz konusu nedenler sırayla izlenerek, öncelikle “Karizmatik Meşruiyet” kavramı açıklanacak, daha sonrasında ise Necmettin Erbakan ile Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik tipolojisinin söz konusu terime uyup uymadığı tartışılacaktır.

Siyaset biliminin en ünlü düşünürlerinden biri olan Weber, kuramsal yapısını oluşturduğu meşruiyet türlerini üç başlığa ayırdığında (geleneksel, karizmatik, yasal/ussal) esas olarak en saf ve en ideal otorite tarzlarını ortaya koymuştur (Özdemir, 2014: 72). En saf ve en ideal vurgusunun yapılmasının sebebi ise gerçek hayatta bu kavramların tüm bileşenleriyle, eksiksiz bir biçimde bulunamayacağını belirtmektir. Ancak, bu durum söz konusu kavramların gerçek hayatta kullanılmadığı anlamına gelmediği içindir ki, bu kavramlar günümüzde dahi sıklıkla referans gösterilen terimler haline almıştır. Ancak karizmatik meşruiyet kavramını tartışmaya başlamadan önce kısaca diğer iki meşruiyet türünü açıklamak gerekmektedir. Bu durumun temel sebebi karizmatik meşruiyetin ne olduğunu diğer meşruiyet türleriyle karşılaştırmalı bir biçimde ortaya koymaktır. Buna karşın, adı geçen kavramlar meşruiyetin türleri olduğu için her şeyden önce meşruiyetin ne olduğu açıklanmalıdır.

Meşruiyeti belirleyen ölçütlerin zamana ve zemine göre değişebildiğini

vurgulayan Cemil Oktay (2003: 8), bir siyasal iktidarın meşru olarak görülmesine yetecek durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Türk Dil Kurumu Sözlüğü, meşruiyeti ‘**Yasaya, dine veya kamu vicdanına uygun olan**’ diye tanımlıyor. ‘**Uygun**’ olma ölçütü yukarıda işaret edildiği gibi, meşruiyet tanımında sürekli karşımıza çıkan bir sabitedir. Siyasi iktidar, eylemlerinde meşru olmak için, içinde bulunduğu toplum katında ‘**paylaşılan**’ bir dizi değerler kümesine ‘**uygun**’ olacaktır. Sözlükte belirtildiği gibi bu, ‘**yasa**’, ‘**din**’ veya ‘**kamu vicdanı**’ olabilir. Siyasi iktidar meşrudur; eğer, bir yasaya veya yasalara, dine veya din temelli değerlere, tabii olarak kamu vicdanının ‘**olur**’una sahipse. Mutlak ölçülerle, sahip olup olunmamasının dışında, genel kanının sahip olduğu yolunda belirmesi, o iktidarın meşru görülmesi için yeter bir sebeptir.”⁶

Bir siyasal iktidarın meşru olma yeterliliğine sahip olabildiği bu ifadelerden yola çıkarak Weber, farklı coğrafyalardaki meşruiyet anlayışlarını üçe (geleneksel, yasal/ussal, karizmatik) ayırmış ve daha önce de ifade edildiği üzere kuramsal çerçevesini bu şekilde oluşturmuştur.

Weberyan anlayışta meşruiyet türlerinden biri olan karizmatik meşruiyetin açıklamasından önce, yukarıda bahsedildiği üzere kısaca diğer meşruiyet türlerine odaklanılması gerekmektedir. Çünkü Weberyan düşüncede esas olan karizma kavramı olsa da Weber, meşruiyet türlerini açıklarken karizmayı analitik bir kategori olan kullanmaktadır (Ekşi, 2010: 192).

Kökene geçmişe dayanan kural ve güçlerin kutsal olduğunu ileri sürerek meşruluk tezinde bulunan ve bu teze duyulan aidiyeti geleneksel otorite olarak adlandıran Weber (2005: 55), söz konusu otorite vasıtasıyla gücü elinde bulunduran kişinin “üst amir” değil, kişisel anlamda “efendi” olduğunu vurgulamaktadır. Bahsi geçen meşruiyet türünde otoriteyi elinde bulunduran gücün idari görevlileri memur olarak değil şahsi hizmetçileri olarak; yönetilen kitle de toplumun üyeleri olarak değil otoritenin tebaası olarak görülmektedir (Weber, 2005: 55).

Geleneksel meşruiyet içerisinde muktedirin güç kullanmasının tek bir sınırı vardır: Direnç. Bir başka ifade ile güç kullanımı tebaanın itaat alışkanlıkları içerisinde,

⁶ Vurgular yazara aittir.

onların direncine yol açacak sınıra kadar meşrudur. Veleve ki dirençle karşılaşırsa, burada dikkat çeken husus, direnişin oklarının muktedire değil, onun bir personeline yönelik olmasıdır. Muhalefetin sisteme karşı olmadığı bu meşruiyet türünde, gücü elinde bulunduran “şefe” yönelik tek eleştiri, gücünün geleneksel sınırlarını gözetmede yetersiz kaldığı düşüncesi ile sınırlıdır (Weber, 2005: 56). Daha önce açıklandığı üzere, eksiksiz bir biçimde söz konusu meşruiyet türleri ortaya çıkamamışsa da, geleneksel meşruiyeti bir anlamda imparatorluklar dönemindeki kralın, imparatorun ya da padişahın idaresi altındaki toplumlara benzediğini belirtmek yanlış bir çıkarım olmayacaktır.

Geleneksel meşruiyete karşı, geçen yüzyıllar boyunca meşruiyet ilişkisi büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Dünya genelindeki halk hareketleri, devrimler, toplumsal mücadeleler meşruiyetin kaynağı üzerine birçok tartışmayı da beraberinde getirmiş, bu tartışmalar ve mücadeleler neticesinde hızlı bir değişim yaşanmıştır. Hızlı dönüşümden kastedilen ise demokrasi ile yönetilme isteğinin dalgalar halinde farklı coğrafyalara yayılmasıdır. Demokrasinin yarattığı en büyük dönüşüm ise meşruiyetinin kaynağının sübjektif değerlerden (din, gelenek, soy) alınıp bireye ve topluma verilmesidir (Çetin, 2003: 93). Böylece itaat edilen yasalar dinî kurallar ya da geçmişten gelen gelenekler olmaktan bir anlamda çıkmış, bir yasa koyucu tarafından çıkarılan kurallar bütünü olmuştur. Bahsi geçen değişimde ortaya çıkan meşruiyet türü de yasal/ussal meşruiyet olarak adlandırılmıştır. Geleneksel meşruiyetin doğasında olan “sürdürme” zorunluluğu, yasal/ussal meşruiyetle birlikte yerini “değişime” bırakmış; “uyuma” gerekliliği ise artık ussal bir süreçle kabul edilen kurumsal yapılara ve yasalara yönelik bir hal almıştır (Oktay, 2003: 43). Bu noktadan hareketle itaat eden kişi yalnızca kanuna itaat etmektedir (Weber, 2005: 42). Kısaca belirtmek gerekirse, yasal/ussal meşruiyet ile birlikte artık itaat edilen “efendi” değil yasalardır ve bu yasalar da ilahî kaynaklı olmaktan çıkarak, dünyevi kaynaklı bir yapı halini almıştır.

Geleneksel meşruiyette bahsi geçen güç kullanımını sınırlayan ölçüt olan direniş, yasal/ussal meşruiyetle birlikte değişmiştir. Geleneksel meşruiyette otoritenin gücünün sınırları, tebaanın direniş gösterebileceği yer ile ölçülürken, yasal/ussal meşruiyet öncelikle “tebaa” anlayışını yok etmiştir. Artık birey ve toplum vardır. Doğal

olarak otoritenin yetkilerinin sınırı direnişin gerçekleşebileceği alan ile açıklanmamakta, rasyonel olarak belirlenmiş bir alan ile tanımlanmaktadır (Weber, 2005: 43). Rasyonel olarak belirlenen alandan kasıt, kaynağını dünyevi alandan alan bir yasa koyucu kurum tarafından koyulan yasalar bütünüdür.

Bahsi geçen iki meşruiyet türünün yanı sıra Weber, bir liderin olağandışı nitelikleri ile özdeşleştirilen karizmatik meşruiyetten bahsetmektedir. Halk da olağanüstü özelliklerinden (kutsallık, kahramanlık vb.) dolayı karizmatik lidere bağlanır (Erzen, 2008: 72). Olağanüstü özelliklerinin var olduğuna inanılan karizmatik lideri detaylı bir biçimde ele almadan önce, tartışmaya kavram içerisindeki “karizma” kelimesinin kökeni ile başlamak daha doğru olacaktır. Çünkü günlük konuşma dilindeki “karizma” kelimesi ile “karizmatik meşruiyet” kavramının kimi zaman karıştırıldığı dikkatleri çekmektedir.

Kökeni eski Yunanca’ya kadar giden “karizma” kelimesinin Yunanca’daki karşılığı “Tanrı’nın lütfü” ya da kısaca “lütf”tur. Antik Yunan’da din görevlilerine Tanrı’dan bir lütuf olarak “karizma” verildiğine dair genel bir inanış hakimdi (Oktay, 2003: 49). St. Paul’un iki mektubunda da geçen karizma kavramını Kral James *mevhibe* olarak tercüme etmiş ve bir *mevhibe* olarak karizma zamanla kilise teşkilatının temeli olmuştur (Friedrich, 1961: 138). Arapça’ya *karamat*, Osmanlıca’ya ise *keramet* biçiminde geçen karizma kelimesini toplumbiliminde bir kavram haline getirerek kullanan ilk isim Max Weber olmuştur (Oktay, 2003: 345). Weber ve onun akabindeki tartışmalar neticesinde toplumbilimi ile siyaset bilimi karizma kavramını dinî alandan çıkararak dünyevi bir anlama kavuşturmuştur (Oktay, 2003: 49). Bu nedenle bu çalışmada böyle bir başlık açılmasının sebepleri sıralanırken, ilk madde olarak günümüzde sıkça kullanılan bu ifadenin, Weberyen anlayışa uyup uymadığının açıklanması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur.

Yukarıda açıklanmış olan “karizma” kelimesinin kökenine uygun olarak Weber (2005: 40), karizmatik otorite esnasında itaat edilen kişinin vahyi, kahramanlığı ya da örnek nitelikleri dolayısıyla karizmatik lider olarak nitelendirildiğini ve söz konusu otoritenin sınırının da bireylerin karizmatik lidere olan inancı olduğunu vurgulamaktadır. Esas olarak bu meşruiyet türünün kaynağı liderin sahip olduğuna

inanılan karizmatik özelliklerdir (Arklan, 2006: 50). Önemli olan etik ya da estetik değil, karizmatik gücün izleyiciler ya da taraftarlarca nasıl görüldüğüdür. Bir başka ifade ile karizmatik gücün geçerliliğini belirleyen süre, güce bağımlı olanların kabulüdür (Weber, 2005: 75-76). Geleneksel meşruiyette direniş ile, yasal/ussal meşruiyette yasalar ile sınırlandırılan otoritenin gücü, karizmatik meşruiyetle birlikte güce bağımlı olanların kabulü ile sınırlandırılmıştır.

Hiçbir şekilde düzenli atama prosedürü, kurallarla belirlenmiş yükselme, kariyer, denetim ve temyiz organı ya da yerel, işlevsel yetki alanı tanımayan karizmatik otorite, kişisel karizmalardan bağımsız, kalıcı kurumlara yer vermemektedir (Weber, 2006: 327). Bu nedenle karizmatik meşruiyetin yasal/ussal meşruiyetten tam anlamıyla zıt olduğu düşünülmektedir. Yalnızca kendisine itaat eden bir yandaş kitlesinin varlığını kabul eden karizmatik otorite, kendini “kanıtlayabildiği” ölçüde yerini koruyarak, kendine inananların “efendisi” olur. Aksi durumda ise karizmatik olma iddiası çöker (Weber, 2006: 327).

Geleneksel meşruiyette “uyulan” gelenekler, yukarıda da ifade edildiği üzere yasal/ussal meşruiyetle birlikte değişime uğramıştır. Yasal/ussal meşruiyette uyulan artık gelenekler değil, dünyevi yasalar ve kurumlardır. Karizmatik meşruiyette ise “uyuma” eylemi ne geleneklere ne de yasa ya da kurumlara yöneliktir. Karizmatik lider ile onun taraftarları arasında yoğun duygusal bağlar oluştuğu düşünüldüğü için, “uyuma” artık kişiye yöneliktir (Oktay, 2003: 50). Kendisine uyulan karizma sahibi lider, temel yasa olduğunu iddia etmeye başlar. Bu sayede meşruiyet ile liderliği bağdaştırır (Çetin, 2003: 97). Weber (2006: 198) ise karizma sahibi liderin bu vesileyle herhangi bir kısıtlamaya aldırılmayan halkın efendisi halini aldığını belirtir.

Cemil Oktay (2003: 50-51) “şeyh uçmaz, onu müritleri uçurur” atasözüyle karizmatik meşruiyeti özetleyerek, izleyicilerinin ya da taraftarlarının karizma sahibi önderi bağınaz bir üslupla takip ettiğini vurgulamaktadır. Karizmatik önder kendisini takip eden bu izleyicileriyle birlikte artık “yeni ufuklara” büyük bir heyecanla yol alır. Çünkü ona alışlagelmiş olan yetmemekte, bu sebeple farklı olana yönelmekte, “yeni”yi inşa etmekte ve bu yolda farklı “dava”lar peşinde koşmaktadır.

Değiştirici ve dönüştürücü bir özelliğe sahip karizmatik liderin, süreç içerisinde kendisi de değişmeye ve dönüşmeye mahkûmdur. Weber (2006: 331) bu durumu kendi kitabında *Disiplinin Anlamı* başlığı altında ele alarak disiplin kelimesi ile açıklamaktadır. “Karizmanın yazgısı, ne zaman bir topluluğun kalıcı kurumları arasına girse, sonunda ya geleneğin, ya da rasyonel sosyalizasyonun gücüne boyun eğmektir.” diyerek konuyu açıklayan Weber, bu boyun eğmenin bireysel öneminin azaldığı anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Bireysel önemin azalmasının en önemli sebebini de rasyonel disipline bağlamaktadır. Disiplinden kastettiği ise, en rasyonel hali olan bürokrasi gibi yapılardır. Disiplinin genişlemesi ile birlikte karizma, kalıcı bir biçimde kurumsallaşmaya gitmek zorunda kalır (Weber, 2006: 332-335).

Bu analizler ışığında Necmettin Erbakan ve Recep Tayyip Erdoğan’ın karizmatik lider tipolojisi hususunda karşılaştırmasını yapmak gerekirse, öncelikle Türk siyasal hayatında bir liderden istenilen özellikler arasında “karizma”nın ne derece önemli olduğuna bakmak gerekmektedir. Daha önce bahsi geçen GLOBE araştırmasına ek olarak Ümit Arkan’ın araştırması bu konuda önemli ipuçları vermektedir. GLOBE çalışması genel bir Türkiye profili çizerken, Arkan’ın çalışması spesifik bir mekan seçilerek (Konya) gerçekleştirilmiştir. Ancak buna rağmen çıktılara bakıldığında GLOBE çalışmasıyla uyum sağladığı görülmektedir. Arkan’ın çalışmasına göre (2006: 62) Türk toplumunun en çok istediği liderlik tipi “karizmatik” liderliktir.

Yukarıdaki paragraflarda karizmatik meşruiyetin olağandışı özelliklere sahip olduğuna dair inancın olduğundan bahsedilmiştir. Weber (2005: 76-77) bunun bir “mucizeden” kaynaklandığını belirtmektedir. Eğer karizmatik lider olağanüstü niteliklerini sürdüremezse, takipçileri bu niteliklerini kaybettiğini düşüneceklerdir. Söz konusu “mucizevi” belirtilere gerek Erbakan’da gerekse Erdoğan’da görüldüğüne dair genel bir kabul vardır. Örneğin Necmettin Erbakan’ın taraftarları kendisine mesihi roller atfetmekte ve O’nu “yüzünden nur akan bir insan” olarak tarif etmektedir (aktaran Tuğal, 2010: 65). Örneğin, AKP’ye yakın yayın organlarından biri olan haber7 (20.04.2014) “Bayılan kadını Başbakan Erdoğan ayılttı” başlığıyla, o dönem başbakan olarak Tekirdağ’da miting düzenleyen Erdoğan’ı dinlemeye gelen bir kadının fenalaşarak bayıldığını, ayılması içinse Erdoğan’ın yalnızca sesinin yettiğini yazmıştır.

Tüm bu analizler ışığında, karizmatik meşruiyette liderin büyük bir heyecan yaratıp taraftarlarını da peşine katarak “yeni ufuklara yelken açması” her iki lidere de uymaktadır. Daha önce MGH başlığı altında detaylı bir biçimde incelendiği üzere, Necmettin Erbakan’ın ortaya koyduğu ve hareketin beş ana hedefinden biri olan “Yeniden Büyük Türkiye Meş’alesi”nin gerçekleştirilmesi halinde Erbakan, yüz yıllık “Büyük İsrail” planının yıkılacağını düşünmektedir (Çalmuk, 2005: 556-557). Benzer bir örnek Recep Tayyip Erdoğan özelinde de görülmektedir. Konuşmalarında sıklıkla eski Türkiye-yeni Türkiye ayrımı yapan Erdoğan, AB’nin “Türkiye’yi azarladığı” günlerin eski Türkiye’de kaldığını, Yeni Türkiye’nin AB’nin günah keçisi olmadığını sıklıkla vurgulamaktadır (Milliyet, 26.12.2014).

Kavramın tartışması son olarak bahsi geçen iki liderin, sahip olduğu kimliklerin “lidere” nasıl baktığını açıklayarak bitirilecektir. Gerek Erbakan’ın ortaya koyduğu Millî Görüş kimliği, gerekse AKP’nin ortaya koymaya çalıştığı Muhafazakâr Demokrat kimlik meşruiyetin kaynağı olarak lideri değil millî iradeyi gördüklerini savunmaktadırlar. Örneğin “Muhafazakâr Demokrasi” başlığı altında detaylı bir biçimde incelendiği üzere, söz konusu kimliğin teorisyeni olan Yalçın Akdoğan (2010a: 15-17) Muhafazakâr Demokrasinin temel parametrelerini sıralarken, bunlardan birini “meşruiyetin temel dayanağının millî irade olması” şeklinde belirlemiştir. Ancak bu durumun reelde ne şekilde tecelli ettiği tartışmalı bir konudur. MGH için ise, Millî Görüş Hareketi başlığı altında belirtildiği üzere Şerif Mardin, bu hareket içerisinde itaat ve sadakat ile lidere teslimiyet olduğunu belirtmektedir (aktaran Çalmuk, 2005: 552). Benzer bir şekilde, Akdoğan’ın belirlediği parametreye karşın, AKP ve Erdoğan üzerine yapılan araştırmalarda taraftarlarının Erdoğan’a atfettikleri karizmatik lider rolü dikkat çekici bir biçimde varlığını korumaktadır.

1.2.5. Türkiye Siyasal Yaşamında Merkez-Çevre

Türk siyasal hayatı üzerine yapılan tartışmalarda en çok kullanılan kavramlardan biri merkez-çevre ayrımı olmuştur. Özellikle, Türkiye’de siyasal İslâm üzerine yapılan çalışmalarda bu ayrım ayrı bir öneme sahiptir. 1961 yılında Edward Shils’in Batı toplumlarındaki siyasal yaşamı açıklamak için kullandığı bu kavramı Şerif Mardin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne uyarlamıştır. Bu başlık altında,

öncelikle Shils'in merkez-çevre ayırımına odaklanılacak, akabinde Şerif Mardin özelinde Türk siyasal yaşamındaki merkez ve çevre algısı tartışılacaktır. Buna karşın, bu çalışmanın konusu gereği ele alınması gereken siyasal İslâm'ın merkez ile çevre arasında geçirdiği evrimsel süreç, ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler altında detaylı bir biçimde incelenecektir.

Amerikalı bir sosyolog olan Edward Shils 1975 yılında yayımladığı *Centre and Periphery* adlı makalesinde, merkez ile çevre arasındaki ayrımı ortaya koymuştur. "Toplum bir merkeze sahiptir" tespiti ile başlayan Shils'e göre (2002: 86) söz konusu merkez, "ekolojik sahada yaşayanlar" olarak özetlenebilecek çevre alanı üzerinde etkiye sahiptir. Shils'in merkezden kastı "eşyanın uzaydaki mekânı açısından anlamlandırılacak bir vakıa" ya da coğrafi bir mekân değil; toplumu yönetmekte olan inançlar, değerler ve sembollerdir. Merkezî alan sahip olduğu bu inanç ve değerler sayesinde toplumun her kesimini etkileyebilmektedir (Shils, 2002: 86).

Kutsal olan merkez, bölünüp basite irca edilemeyeceği için yekpare olup, aynı zamanda eylemlerin gerçekleştiği bir alanı ifade etmektedir. Bu alan ile kastedilen, kurumlarda işbirliği içerisindeki kişilerin ve rollerin eylemlerindeki yapının kendisidir. Bahsi geçen roller ise merkez tarafından ileri sürülen ve şekillendirilen değerler ve inançlardır (Shils, 2002: 86-87).

Merkezî değerler sistemi, kurulan bir takım alt sistemler ve bu alt sistemleri kabul eden ya da takip eden elitlerce oluşturulur. Elitler, kendilerine muhafızlık rolü attıkları toplumun kutsal unsurları ile kendi yapılanmalarını temel bir yakınlık içerisinde görürler. Bu duruma ek olarak elitlerin içerisinde buldukları toplumun birçok üyesi de aynı tür yakınlığın içerisine eklemlenir. Örneğin ekonomi elitleri, ekonomik faaliyetleri kabul ederek genelde bunlara riayet eder ya da politik kesimin elitleri siyasal faaliyetleri kabul ederek, genelde bu politikalara riayet eder. Akademik dünyanın elitleri de entelektüel faaliyetler hakkındaki değerleri kabul ederek fiiliyata dökerler. Buradan da anlaşılacağı üzere merkezî değerler, carî faaliyetlerin içerisine yerleşmiş değerlerdir (Shils, 2002: 88). Bu hususa – her ne kadar üçüncü bölüm altında detaylı bir biçimde analiz edilecek olsa da – kısaca 28 Şubat sürecine odaklanmak gerekir. Söz konusu dönemde kendini merkezî değerler sisteminin koruyucu olarak

gören TSK, 28 Şubat ile “demokrasiye balans ayarı” yapma hakkını kendinde görmüş ve ekonomi elitleri de TÜSİAD çatısı altında bu süreçteki yerlerini almıştır. Arkasından gelen üniversitelerdeki başörtüsü yasaklarının hayata geçirilmesi de üniversite sisteminin merkezî değerler içerisindeki yerini gözler önüne sermektedir.

Tüm bu ilişkiler bütünü merkezî değerler sisteminin başlıca unsuruna dayanmaktadır: “ Müesses otoriteye yönelik bir rıza ve müspet mahiyette bir tavır ve duruş” (Shils, 2002: 88). Kutsal duyguları ortaya çıkaracağı için otorite takdir edilmeyi arzulamaktadır. Hangi toplumda olursa olsun merkezî değerler sistemi, otoriteye sahip bu kurumların takdir edilmesini özellikle vurgulayarak, bunu öğütlemektedir (Shils, 2002: 88).

Tüm bu analizler ışığında Shils (2002: 89) merkezi şu şekilde tanımlamaktadır:

“(…)Merkezî değer sistemi tarafından meşrulaştırılmış müesseseler kümesi olarak tasvir edilebilir. Mamafih, daha sade ifadeyle, toplum nüfusunun dikkate değer bir bölümünün hayatına, otoritelerinin nüfuzu yoluyla bir form veren kurumlar olarak tarif edilebilir.”

Merkezî değerler sistemi, toplumda genel ölçüde paylaşılsa da, tam bir konsensüsten bahsedilememektedir. Zira, konsensüs içindekiler dahi farklı ölçüde bağlılığa sahiptir. Hiyerarşik düzende aşağıya doğru inildikçe ya da merkezden uzaklaştıkça, merkez daha az takdir edilmektedir. Bu durumla paralel olarak toplumdaki eşitsizlik oranının artması durumunda da merkezî değerler sistemine rıza gösterme ihtimali daha az olmaktadır (Shils, 2002: 92). Bir başka ifade ile merkezî değerler sistemine gösterilen rıza ile toplumdaki eşitsizlik arasında ters orantı bulunmaktadır.

Her toplumun merkezi olduğu gibi, toplumlarda merkezden uzakta bulunan halk kitleleri de bulunmaktadır. Ancak modern dönemde hayat standartlarının artması ve kitlelerin daha bütüncül bir ekonomi içerisine alınmasıyla toplumlar değişmiş ve bu değişikliklerle birlikte modern toplum, eğitim sistemi vasıtasıyla merkezî değerler sisteminde; oy hakkının kitlelere genişlemesi ve kitle iletişimi aracılığıyla da merkezî kurumsal sistemde daha geniş bir katılıma şahit olmuştur (Shils, 2002: 94). Bu değişimler neticesinde merkez ile çevre arasındaki temassızlık büyük ölçüde ortadan

kalkmıştır. Shils'in ifadeleriyle (2002: 96): "Merkezin zirvesindekiler artık o kadar yüksekte değildir; çevre de artık o kadar kenarda değildir."

Edward Shils'in merkez-çevre kavramsallaştırmasını Türkiye'ye uyarlayan Şerif Mardin konuya, Shils'in yukarıda bahsi geçen "Toplumun bir merkezi vardır" cümlesiyle başlamaktadır (Mardin, 1990a: 30). Şerif Mardin'in bu çalışması akabinde Türk siyasal hayatını merkez ve çevre üzerinden açıklamak popüler bir hal almıştır. Bu popülerite içerisinde yapılan araştırmalarda, zaman zaman Türkiye'de merkez-çevre ilişkisinde değişimler olduğu gözlense de, asıl dönüşüm 2002 yılında AKP'nin iktidar olmasıyla birlikte yaşanmıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2012: 139).

Ancak, Shils'in merkez-çevre açıklamalarının Türkiye'ye uyarlanmasına geçmeden önce Türkiye ile Batı dünyası arasındaki bir farka odaklanmak gerekmektedir. Modern toplumlarda kentleşmenin ve eğitim imkânlarının yayılması ve toplum içerisinde farklı kesimlerin birbiriyle daha fazla iletişim içerisinde olabilmesi gibi etkenlere dayalı olarak merkezin sahip olduğu inanç ve değerler bütünü çevre tarafından daha fazla benimsenmektedir. Bu tarz toplumlarda merkezi değerler sistemi çevre tarafından daha kolay bir şekilde kabul edilmiş ve bu sayede toplumsal karşı karşıya gelişler, "toplumsal ilerlemenin dinamik unsuru olabilmiştir" (Gülener, 2007: 38). Nitekim Batı toplumlarında süreç bu şekilde gerçekleşmiştir. İlkçağ'da Batı toplumlarında kurulan devletlerde hâkim güç yönetim ve askerlerden oluşurken, hâkim kuvvetler Ortaçağ'dan Fransız Devrimi'ne kadar geçen sürede soylu sınıfın gücü ile birleşen dinî otoritenin eline geçmiştir. Fransız Devrimi ile birlikte eski yapıyı savunanlar, bir başka ifade ile gelenekçiler "sağcı"; devrim, eşitlik gibi temel kavramlara önem atfeden, bir başka ifade ile temel değişimi isteyenler "solcu" olarak nitelendirilmiştir. Söz konusu "sağ-sol" ayrımı ise Marks'ın ortaya koyduğu "Burjuvazi ve Proletarya" sınıfları arasındaki çatışma ile daha ileri bir aşamaya geçmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nde ya da Türkiye Cumhuriyeti'nde Batı toplumlarındakine benzer sınıfsal taban olmaması, Türk toplumunun nevi şahsına münhasır "merkez" ve "çevre" algısının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kasalak ve Uçar, 2014: 42). Şerif Mardin de çalışmasına Osmanlı Devleti ile Batı toplumlarının kıyaslamasıyla başlamaktadır. Söz konusu sınıfsal mücadelelerin Batı toplumlarında çeşitli siyasal kimliklerin oluşmasını

sağladığını belirten Mardin (1990a: 31-32), 19. yy. Osmanlı Devleti'nde benzeri bir karşı karşıya gelmenin gerçekleşmediğinin altını çizmektedir .

Şerif Mardin Osmanlı Devleti'nin geleneksel sisteminden başlayarak eserlerini yazdığı dönemin Türkiye'sine kadar kapsamlı ve başarılı bir biçimde merkez-çevre uyarlaması yapmıştır. Bu uyarlama içerisinde merkez-çevre ayrımı bölünme ve çatışmanın sınırlarını belirleyen toplum içerisindeki grupları tasnif etmek için kullanılmıştır (Mardin, 2011a: 272). Bu tasnif içerisinde merkezden kasıt Osmanlı Devleti'nin merkezî bürokrasisi ve devletin meşruiyetinin temeli iken; çevreden kastedilen ise merkez ile gevşek bir bütünleşme içerisinde olan, bir başka ifade ile merkezden ayrı olan, merkez dışındaki kurumsal ve coğrafi alandır (Mardin, 2011a: 272).

Merkez ve çevre arasındaki ilişkiler bütünü zamana ve zemine göre değişimler göstermektedir. Şerif Mardin de çalışmasında kronolojik bir sıra takip ederek önce klasik dönem Osmanlı Devleti'ni, daha sonra modern dönem Osmanlı toplumunu ve son olarak da Türkiye Cumhuriyeti'ni ele almış, bu vesileyle toplumdaki merkez ile çevre arasındaki değişimi gözler önüne sermiştir. Örneğin Şerif Mardin'in çalışmasına göre klasik dönem Osmanlı Devleti'nde merkez-çevre çatışması "Göçebelik" ve "Yerleşiklik" ikilemi çerçevesine ortaya çıkmıştır (Gülener, 2007: 40). Osmanlı Devleti'nin erken dönemlerinde genişleme görevini üstlenen ve bir grup gazi tarafından kurulmuş olan göçebe Türk grupları vardı. Bu sistem altında yağmadan ele geçenler belirli kurumlarca yeniden dağıtılırken, zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nin giderek şehir merkezli bir imparatorluk halini alması, merkezî kurumların inşa edilmesi, yeniden dağıtım noktasında daha az cömert davranılmasına yol açtı. Bu sebeple, gaziler ve onların vârisleri ile devlet, bölgesel mücadeleler içerisinde kilitlenmek zorunda kaldılar. Gaziler grubu dinî liderlerin ardıklarını ve Orta Asya kültürünün kalıntılarını topladılar ve derviş tarikatları biçiminde kurumsallaştılar. Karşılarında ise memurlar ve devlet dinini destekleyenler vardı (Mardin, 2011c: 155). Bu durum Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki ilk merkez-çevre çatışmalarından birini teşkil etmektedir.

Göçebelik ve yerleşiklik arasındaki çatışmanın yanı sıra klasik dönemde Osmanlı Devleti'nin genişlemesi, merkez ile çevre arasındaki ayrımı gözler önüne

sermektedir. Osmanlı Devleti her genişlemesiyle birlikte yeni toplumlarla karşılaşmış ve bu toplumların yerleşik kurumları, yerel töreleri ile tanışmışlardır. Osmanlı Devleti yeni karşılaştığı dinsel ve bölgesel yapılara yasallık tanımış ve böylece merkez ile gevşek bir uzlaşma sistemi yaratmıştır. Devlet gevşek bırakılan bağların işe yaradığını gördüğünde ise kuvvetlendirmeye gerek duymamış ve bu durum merkez ile çevrenin iki ayrı alan olarak var olmasına neden olmuştur (Mardin, 1990a: 33-34).

Merkez-çevre çatışmasının bir diğer ayağı çevre ile cemaat dışılığın özdeşleştirilmesidir. Diğer bir ifade ile çevrenin heterodoks birtakım akımlarla beraber anılmasıdır. Bu durum merkezin uygulamaya koyduğu din politikalarının da temellerinden birini teşkil etmektedir (Gülener, 2007: 40). Örneğin Şiilik ilk İslâm cemaatleri içerisinde muhalefetin derecesi bakımından en muhalif gruptur (Mardin, 2011d: 87). Bu sebeple merkez tarafından kontrol altına alınmaya çalışıldılar, ancak kontrol altına alınamayanlar ise ya devletin ulaşabileceği noktalara sürgün edildiler ya da idam edildiler (Mardin, 1990b: 180).

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde merkez ve çevre arasındaki ayrımın bir diğer sebebi seçkin görevliler ile çevre arasındaki bir takım sembolik farklılıklardan ileri gelmektedir. Kendilerinden resmi görevlerinde vergi alınmayan ve imparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde servetleri tüccarlarla yarışabilecek konumda olan seçkin görevliler gayrimüslimlerden seçilmektedir. Seçkin görevlilerin gayrimüslimlerden seçiliyor olması merkez-çevre karşıtlığının siyasi boyutunu gözler öne sermekteyken, vergi vermemeleri ve tüccarlardan daha zengin konuma gelebilmeleri ise karşıtlığın iktisadi yönlerini göstermektedir (Mardin, 1990a: 34).

Tüm bu analizler ve bunlar gibi bir takım faktörlerle Osmanlı Devleti'nin klasik dönemindeki merkez-çevre ayrımı ortaya çıkmıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'ndeki merkez-çevre ayrımına modernizasyonun eklenmesi ile çatışma derinleşmiş ve farklı bir hal almıştır. Derinleşme Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği devrimlerle daha da büyümüş ve bu çalışmanın ana konusu olan siyasal İslâm'ı derinden etkilemiştir.

18. yy'ın sonlarında ortaya çıkan Fransız Devrimi, tüm dünyayı sarsmış ve

dalgalar halinde farklı coğrafyalara yayılan milliyetçilik fikri Osmanlı toplumunu da derinden etkilemiştir. Osmanlı Devleti egemenliğindeki farklı milletler peşi sıra bağımsızlık mücadelesine girmiş ve bu durum devletin bir takım önlemler almasına neden olmuştur. Klasik sistem meşruiyet kaybına uğramış ve söz konusu meşruiyet kaybı da Osmanlı modernleşmesini tetiklemiştir (Gülener, 2007: 41-42). Şerif Mardin (2011b: 25) modernleşmeyi toplumların gittikçe daha da merkezîleştiği bir süreç olarak görmektedir.

Modernleşme düşüncesi ile birlikte merkez-çevre ayrımında büyük değişimler meydana gelmiştir. Klasik dönemde merkeze hâkim unsur olan İslâmiyet, modern dönemde yerini pozitivist temelli bürokrasiye bırakmıştır (Mardin, 1990b: 204–205). Bir sonraki değişim ise bu bürokrasinin güçlenmesidir. Bu durumu ortaya çıkartan temelde iki sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yasaların gittikçe daha karmaşık bir hâl alması ile birlikte bürokrasideki uzmanlaşmış kişilerin ön plana çıkmalarının kolaylaşmasıdır. Diğer sebep, ulemanın kendi içerisinde yaşadığı zıtlıktır. Bir başka ifade ile, halka yakın olan imam gibi ulema kadrosunun “aşağı ulema”; kadılık gibi üst düzey görevlerde yer alan ulemanın “üst ulema” olarak nitelendirilmesinin ortaya çıkardığı zıtlıktır (Mardin, 2002: 160). Bürokrasinin güçlenmesi noktasında 1839 tarihli Tanzimat Fermanı’na ayrıca odaklanmak gerekmektedir. Osmanlı toplumunun haklarını artırma girişimi olsa da Tanzimat Fermanı ile birlikte bürokrasi daha da güçlenmiş ve Bâb-ı Âli bürokrasinin merkezi halini almıştır (Mardin, 2002: 183).

Modernleşmenin merkez-çevre üzerindeki bir diğer etkisi de iki alan arasındaki kültürel bağın kopukluğunu arttırmasıdır. Klasik dönemdeki kopukluk Mardin’in ifadeleri ile daha radikal bir görüntüye kavuşmuş, artık bir yanda Fransa yönelimli devlet bürokrasisi, diğer yanda ise taşralılar vardır (Mardin, 2003: 132).

Türkiye Cumhuriyeti’nin merkez anlayışının temelini oluşturan en önemli dönüm noktalarından biri 1902 tarihli Osmanlı Liberalleri Kongresi olmuştur. Bu kongrede İttihat ve Terakki hareketi ikiye ayrılmıştır. Bir yanda çözümü devlette değil, bireyde bulan ve serbest teşebbüsü savunan Prens Sabahattin; diğer yanda ise giderek milliyetçi söylemi daha fazla savunan ve merkezîyetçi bir politika izleyen Ahmet Rıza (Zürcher, 2009: 138-139). Ahmet Rıza’nın sahip çıktığı merkezîyetçi söylemin aksine

Prens Sabahattin, âdem-i merkeziyetçi bir anlayışı savunmuştur (Kongar, 2003: 131). 1908 devrimi ile birlikte Ahmet Rıza kanadı ülkede hâkim güç olmuş, imparatorluğun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti de bu siyasi kültürü miras edinmiştir (Gülener, 2007: 45).

Çok kültürlü bir imparatorluktan homojen bir ulus devlete geçiş evresi sancılı bir süreç olmuş ve bu zaman diliminde merkez ile çevre arasındaki kopukluk artmıştır. Ulus devlet anlayışında merkez, modernitenin çevreyi modern bir biçime dönüştüreceğini varsayar ve bunu yaparken de çevreyi “var eden” kültürü, sembolleri, kimlikleri tanımak yerine, varlıklarını reddeder. Bunun sebebi ise “organik ve homojen ulus” inşa etme amacıdır (Keyman, 2014: 13). Bu noktada modernitenin önemine tekrar odaklanmak gerekmektedir. Modernleşmenin adımları olan Kemalist devrimlerin özünü Batılılaşma oluşturmuş, bu öz ile birlikte İslâmî mirasın büyük bir bölümünden vazgeçilmiştir (Lewis, 2014: 658). Bu noktada taşra, laikliğe karşı İslâmî muhalefet biçiminde birleşmiştir. Merkezî anlayış ise taşrayı “gericilik mekânları” olarak tanımlamıştır (Mardin, 1990a: 49). Bu duruma en uygun örneklerden biri Fuad Köprülü’nün aktardığı bir olaydır. 1946 yılında DP kurulup taşraya destek bulmaya gittiğinde CHP “Destek bulmak için taşra kasabalarına ya da köylerine gitmeyin; ulusal birliğimiz sabote edilmiş olur” uyarısında bulunmuştur (Köprülü, 1964: 304). Ancak bu noktada altı çizilmesi gereken husus, Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’nin siyasi kültürünün bir devamı olduğudur. Pozitivist bir anlayışta bürokrasi yaratma geleneği Türkiye Cumhuriyeti ile değil yukarıda ifade edildiği üzere Tanzimat Fermanı ile gerçekleştirilmeye başlanmış bir süreçtir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları da bu süreçte kurulmuş kurumlarda eğitim almış kişilerdir. Bu sürecin başlangıcı olarak hangi tarih alınıralsa alınsın, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren İslâmcılık, bir tehdidin açığa vurulması olarak algılanmıştır (Mert, 2007: 119).

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal yaşamına bakıldığında merkez ve çevre arasındaki ayrımın, merkezin sahip olduğu laiklik savunusu ile siyasal İslâm’ın çevreyle olan iyi ilişkileri arasındaki çatışmaya kilitlendiği görülmektedir. Buna karşın, kurulan merkez sağ siyasi partiler, merkez-çevre ilişkisi adına bir başarıya imza atabilmişlerdir. Merkez sağ partiler modernleşmeyi belirli bir zümrenin (Batılı, yabancı, seçkin,

şehirli) elinden alıp, kültürel manada yerlileştirebilmiştir (Mert, 2007: 85).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bir çevre hareketi olan siyasal İslâm'ın laik merkezî yapılanma ile “dansı” ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümler altında detaylı bir biçimde işleneceği için bu başlık altında odaklanılmamaktadır. Ancak merkez-çevre kavramsallaştırması altında bu ayrımın toplumun her alanına sirayet ettiğini vurgulamak yanlış olmayacaktır. Son olarak iktisadi bir örnekle durumun geldiği noktayı gözler önüne sermek gerekirse, TÜSİAD ve MÜSİAD ayrımı bu hususta biçilmiş kaftandır. Bir yanda 1971 yılında kurulan “modernist” ve merkezi otorite ile yakın ilişkiler içerisinde olan TÜSİAD, diğer yanda ise 1990 yılında kurulan “İslâmcı” addedilen MÜSİAD bulunmaktadır (Gülalp, 2003: 50). İş dünyasına dair yapılanmalarda dahi laiklik ve İslâmcılık ikilemi üzerinden merkez-çevre ayrımı görülmektedir.

2. MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ ÖNCESİ DÖNEMDE İSLÂMÇILIĞIN İNŞA SÜRECİ VE AVRUPA'YA YAKLAŞIMI

Toplumsal olayların oluşmasına vesile olan nedenlere dikkat etmeksizin, yalnızca olayın kendisine, yani sonuca odaklanmak, olayların doğru bir şekilde değerlendirilmesini engellemektedir. MGH'nin Türk siyasal hayatında rol alması ve ortaya koyduğu fikirler bütünü, söz konusu hareketin öncesine dayanan uzun bir yolculuğun birikimidir. Bu çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan Sosyal İnşacı yaklaşım için de tarihsel süreç büyük önem taşımaktadır. Zira İnşacılar göre çıkarlar, aktörlerin kimliğini şekillendiren tarihsel, spesifik olaylarla meydana gelmiştir. Dolayısıyla doğru bir analiz için tezin bu bölümünde, Sosyal İnşacı bir yaklaşımla Türkiye'de siyasal İslâmî akıma damgasını vurmuş olan MGH öncesi döneme odaklanılacak ve söz konusu dönemde Türkiye'de İslâm'ın siyasal söylemi içerisinde Avrupa'ya dair bakış üzerinde durulacaktır. Nitekim MGH'nin selefi durumundaki İslâmî akımlardan miras aldığı fikirler bütünü düşünüldüğünde, tezin bu bölümünün ehemmiyeti daha net anlaşılacaktır.

Birinci bölüm altında yapılan kavramsal tartışmalar ışığında, üçüncü bölüm içerisinde MGH'nin yapısı ve sahip oldukları kimlik ele alınarak AB'ye karşı tutumları detaylı bir şekilde incelenecektir. Ancak detaylı bir biçimde yapılan literatür taraması sürecinde MGH ile 19. yüzyılda ortaya çıkan İslâmçılık hareketi arasında organik bir bağın mevcut olduğu görülmüştür. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümü Türkiye'de MGH öncesi dönemde ortaya çıkan İslâmî hareketlerin Avrupa'ya dair söylemlerine ve Türk siyasal hayatındaki yerine ayrılmıştır. Bu süreç temel olarak, kavramsal tartışmalarda incelenen merkez-çevre ayrımı üzerinden incelenecektir. Çünkü Millî Görüş öncesi İslâmî hareketlerin Türkiye'nin merkezî değerler sistemi ile yaşadıkları çatışmalar aktarılmaksızın, söz konusu hareket bünyesinden çıkan siyasi partilerin neden sıklıkla kapatıldığını açıklamak zor gözükmektedir.

Bu bölümdeki analiz temelde iki başlık altında gerçekleşecektir. İlk olarak cumhuriyet öncesi döneme odaklanılacak, daha sonrasında cumhuriyet rejiminin ilanından MGH'nin Türk siyasal hayatında sahne alacağı döneme kadar olan süreç aktarılacaktır. Cumhuriyet öncesi dönemin analizleri II. Abdülhamit öncesi ve sonrası

dönem olarak iki tarihsel sürece bölünerek açıklanacaktır. Cumhuriyet'in ilanı sonrasındaki gelişmeler kronolojik sırayla, iki alt başlık ile incelenecektir. Öncelikle cumhuriyetin ilanı ile başlayıp DP iktidarına kadar olan süreç aktarılacak, sonrasında ise DP iktidarından MGH'nin kurulacağı döneme kadar olan zaman dilimi analiz edilecektir. Böyle bir ayrıma gidilmesinin sebebi ise DP döneminde İslâmcılığın siyaset alanında daha görünür bir hal almasından ileri gelmektedir.

Birinci bölüm altında detaylı bir şekilde analiz edilen siyasal İslâm'ın kavramsal tartışmalarına ek olarak ikinci bölümde Türkiye'de İslâmcılığın inşa süreci, Avrupa'ya dair geliştirdikleri söylemler ve merkez-çevre ayrımı içerisindeki yeri tartışılacaktır. Çünkü bu kimliğin inşası ve kullandıkları söylemler üçüncü bölüm altında detaylı bir biçimde analiz edilecek olan MGH'ye miras kalacak ve Erbakan da MGH yapısını bu mirasın üzerine inşa edecektir.

Bölüm içerisinde MGH'nin modern anlamıyla Osmanlı Devleti'nin son yıllarından itibaren inşa edilen İslâmcılık fikrinin devamı olduğu iddia edilerek, söz konusu kimliğin sahip olduğu süreklilikler ve yaşadığı değişimler üzerinde durulacaktır.

Sonuç olarak bu bölümde, Türk modeli bir siyasal İslâm'ın inşa süreci, merkez-çevre ayrımı içerisindeki yeri, kimliğin kökenindeki Avrupa algısı, bu algıda yaşanan değişimler Sosyal İnşacı (konstrüktivizm) teori çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM: BATILILAŞMAYA TEPKİ İSLÂMÇILIK

Bu başlık çatısı altında, Osmanlı Devleti döneminde inşa edilmeye başlanan İslâmcılık fikri değerlendirilmekte ve özellikle söz konusu fikirler bütününe Avrupa'ya dair bakış açısı ile geliştirdiği söylemler üzerinde durulacaktır. Çünkü söz konusu fikirler bütünü, Osmanlı Devleti'nin halefi konumundaki Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmış ve dönemin aydın kesimi, cumhuriyet döneminin İslâmî kimliğe sahip siyaset adamları tarafından sıklıkla referans gösterilen kaynaklar arasında yer almıştır.

Devlet-i Aliyye'nin son dönemlerinden günümüze, uzun yıllar süren yolculukta İslâmcılık her dönemde etkisini sürdüren bir düşünce akımı olmuştur. Devlet-i Aliyye'nin kuruluşundan son bulduğu tarihe dek politika yapım sürecince İslâm, önemli bir meşruiyet zemini sağlamıştır. Öyle ki, Osmanlı padişahlarının ünvanları arasında yer alan *Zillullah* yani “Allah'ın yeryüzündeki gölgesi” sıfatı bunun en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır. Ayrıca merkez-çevre ayrımının kavramsal tartışması yapılırken ifade edildiği üzere, özellikle Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde merkeze hâkim unsur İslâmiyet'tir. Söz konusu uzun dönemde İslâmcılık gerek iç, gerekse dış politikada etkisini sürdürmüştür. Kuruluşundan itibaren Avrupa ile yakın ilişkiler içerisinde olan Devlet-i Aliyye'nin bu rekabette geriye düşmeye başlaması “Batılı” anlamda bir takım reformların hayata geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Zira, Avrupalı devletlerin coğrafi keşifler ile başlayan, Rönesans, Reform hareketleri ve sanayi devrimi ile devam eden süreçte yakaladığı gelişmeler Osmanlı devlet adamlarının da dikkatini çekmiştir.

18. yy'da yeni bir diplomasi yapılanmasının ortaya çıkması Osmanlı Devleti'ndeki “Batı algısını” da değiştirecektir. Bir talimatname ile Paris'e gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi sayesinde yeni bürokrasi tarzının İstanbul tarafından öğrenilmesi 1720'lere tekabül ederken, bu raporlar neticesinde Batı'da ilk daimi elçiliklerin açılması ise 1790'lı yıllarda III. Selim tarafından gerçekleştirilmiştir (Turan, 2015: 31). Bu sürecin akabinde, kuruluşundan söz konusu tarihe dek Avrupa ile daimi suretle ilişki içerisinde olan Osmanlı Devleti, diplomasi aracılığıyla Batı ile ilişkilerini daha da geliştirmiş ve Avrupalı devletleri örnek alarak modernleşme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Söz konusu modernleşme çalışmaları öncelikle askeri sistemde başlamış, bu süreç askeri sistemin beslenebilmesi adına mali sistemin de modernize edilmesi ihtiyacını doğurmuştur. Mali sistemin modernize edilme ihtiyacı idari yapının modernize edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış, bu durum da son olarak hukukta reforma gidilmesi zorunluluğunu yaratmıştır (Ortaylı, 2008: 107). Bu modernleşme süreci Osmanlı Devleti'ndeki merkezî sistemi de derinden etkilemiştir. Birinci bölümde tartışıldığı üzere, klasik dönemde merkeze hâkim unsur olan İslâmiyet, modern dönemde yerini laikleşme yolunda atılan adımlara bırakmıştır (Mardin, 1990b: 182).

Tüm bu modernleşme süreçleri sırasında Osmanlı Devleti birçok kez savaşa girmiştir. Bunlardan biri olan 1853-1856 Kırım Savaşı akabinde imzalanan Paris Andlaşması ile, Osmanlı Devleti Avrupalı devletler arasında sayılsa dahi, tüm bu gelişmelere rağmen Osmanlı Devleti'nde İslâmcılık fikri ortaya çıkmıştır. Gerek II. Mahmut reformlarına, gerek 1839 yılında açıklanan Tanzimat Fermanı ile oluşturulmaya çalışılan Batı tarzı yeni bürokratik yapılanmaya, gerekse 1856 Islahat Fermanı'na duyulan tepki İslâmcılık çatısı altında ortaya çıkmıştır. Sürecin bu çalışmada özellikle Tanzimat Fermanı'ndan başlatılma sebebi ise MGH'nin kavramsal tartışmasında da altı çizilen MNP'nin kapatılması hakkında hazırlanan iddianamedir. Erbakan 27 Ağustos 1970 tarihinde Van'da miting düzenlemiş ve bu mitingde yaptığı konuşma MNP'nin kapatılması için hazırlanan iddianameye de konu olmuştur. Erbakan bu mitingde Tanzimat'ın hazırlayıcısı “(...) Mustafa Reşit Paşa'nın Türkiye'de gâvurluğu resmiyete sokmak ve Tanzimatı getirmek için dışarıda yetiştirilmiş bir mason olduğunu, İttihat ve Terakki'nin de bu oyunla Abdülhamit'i tahtından indirdiğini...” ileri sürmektedir (Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği, 1991: 10). Bu durum esas olarak, Türkiye'de Tanzimat ile başlayan merkezin pozitivist temelli bürokratik yapılanma çabası ile çevrenin siyasal İslâmî hareketleri arasında süregelen çatışmanın sürekliliğini gözler önüne sermektedir.

2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Avrupa İle İlişkilerine Tepki: İslâmcılık

1839 yılında Tanzimat Fermanı ile bahsi geçen değişimler yaşanmasına rağmen, bu fermanın doğrudan İslâmcılık akımını ortaya çıkarttığını söylemek güçtür. Tanzimat süreci daha çok Osmanlı kimliğini inşa etme süreci olarak okunmaktadır. Ancak 1856 yılında hazırlanan Islahat Fermanı, eşitlik hedefi ile gayrimüslim tebaaya önemli haklar tanıdığına Osmanlı Devleti'nde İslâmcılık fikrinin tohumları atılmış oldu. İslâm'ın devlet yönetimindeki etkisinin 19. asrın çok daha öncesine, hatta Osmanlı Devleti'nin de öncesine dayanan uzun bir yolculuğunun olduğu görülmektedir. Nizamülmülk'ün (1018-1092) kendini İslâmî olarak tanımlayan devlet kurumları, kavramları ve değerleri içinde söylemini kuran Siyasetnamesi ya da sultanlık kurumu ile ortaya çıkan Hilafet-sultanlık ikilemi gibi İslâm medeniyetinin kendine özgü kurumları ve düşünce sistematiği bu durumun çarpıcı örneklerindedir (Kafadar, 2001: 24).

Osmanlı Devleti'nde Islahat Fermanı'nın Tanzimat Fermanı ile başlayan sürecin devamı olmasına rağmen, İslâmcılığın neden Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile değil de Islahat Fermanı ile başlatıldığı hususu metinlerin içeriği ve getirdikleri haklar ile açıklanabilir. İlk Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'na nazaran gayrimüslim tebaaya "eşit Osmanlı kimliği" yaratmak gayesiyle daha fazla haklar verdiği ileri sürülebilir. İkinci olarak ise Tanzimat Fermanı'nın giriş cümleleri açıklayıcı olabilmektedir (Kili ve Gözübüyük, 1985: 11):

"Cümleye malûm olduğu üzere Devlet-i aliyemizin bidayeti zuhurundan beru ahkâm-ı celîlei Kur'âniye ve kavânîni şer'iyeye kemaliyle riayet olunduğundan saltanat-ı seniyeimizin kuvvet ve miknet ve bilcümle tebaasının refah ve memuriyeti rütbei gayete vâsıl olmuş iken yüz elli sene vardır ki gavaili müteakibe ve esbâbı mütenevviaya mebni ne Şer'î Şerif'e ve ne kavânîni münifeye inkiyat ve imtisal olunmamak hasebiyle evvelki kuvvet ve mamuriyet bilakis zaaf ve fakre mubaddel olmuş ve halbuki kavânîni şer'iyeye tahtında idare olunmayan memâlikin payidâr olamayacağı vazihâtan..."

Tanzimat Fermanı'nın bu giriş cümlelerinden de anlaşılacağı üzere, Ferman'ın hazırlayıcıları devletin içerisinde bulunduğu kötü durumun sebebi olarak şeriattan uzaklaşmayı göstermişlerdir. Bu giriş cümlesi Ferman'ın şeyhülislâm tarafından uygun görülmesi ve Ferman'ın din-i İslâm nezdindeki meşruiyetini sağlama çabası olarak görülebilir. Buna rağmen metnin ilerleyen bölümlerinde getirilen yenilikler aradan geçen yüz yılı aşkın süreye rağmen, Millî Görüş'ün lideri Erbakan tarafından dahi sert bir dille eleştirilecek, hatta Erbakan Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa'yı ülkeye gâvurluğu sokmakla ve dışarda yetişmiş bir mason olmakla suçlayacaktır. Bu durum İslâmcı nesiller arasındaki bağı da gözler önüne sermektedir.

Ancak bu noktada unutulmaması gereken iki husus vardır. Bunlardan ilki İslâmcılık denilince akla ne geldiği hususudur. Siyasal İslâm'ın kavramsal tartışmalarına ve tartışmalar içerisinde kullanılan İsmail Kara'nın tanımına ek olarak, burada bahsi geçen 'İslâm' bir din olarak İslâmiyet değildir. "Aidiyetlerini ve mensubiyetlerini bu dinde ifade eden Müslümanların bir kesiminin (bunlar da okumuş-yazmış çevreler, politik zümreler ve sosyal önderlerdir) bu dinin genel parametrelerinden hareketle ortaya koydukları fikri ve siyasi hasılanın toplamıdır"

(Bulaç, 2005: 50). Nuray Mert (2005: 412) ise bu durumu “İslâmcılık tartışmalarının miladı, modernleşme tartışmasının başlangıcıdır ve İslâmcılık tartışmasının en önemli eksenini modernleşme konusudur” cümleleriyle özetlemektedir. İdeolojiler modernleşme ile ortaya çıkan kavramlardır. Modernleşme ile oluşan başta işçi sınıfı olmak üzere, sınıflardan, halklardan, toplumlardan etkilenen düşünce/düşünüş alanı 19. yy’da tarih sahnesinde başrolü üstlenmeye başlayarak, bu asrın “izm”ler yüzyılı olarak adlandırılmasına vesile olmuştur. İslâmcılık gibi dinlerin de birer ideoloji haline gelmeleri bu dönemde gerçekleşmiştir (Alkan, 2001: 378). Bu durum İnşacılığın “sosyal kurgu” vurgusunu akıllara getirmektedir. Nasıl ki İnşacılar için kimlikler kurgulanmış aidiyetlerse, İslâmcılık da bir din olarak İslâm’ın ortaya çıktığı andan beri var olmamış, aksine modern dönemde ortaya çıkmıştır.

Unutulmaması gereken ikinci husus, Osmanlı Devleti’nde destek gören diğer fikir akımları ve ideolojiler gibi İslâmcılığın da devleti kurtarıcı misyonla ortaya çıkmasıdır. Çünkü İslâmcılık siyaseti, Osmanlı Devleti’nin sarsıcı çözülme süreci esnasında, varlığını bir şekilde sürdürmesinin yollarından biri olarak görülmüştür (Mert, 2005: 412).

Osmanlı Devleti’nde ortaya çıkan fikir akımlarının kurtarıcı bir misyon üstlenmeleri doğaldır. Zira söz konusu dönemde, Osmanlı devlet adamları tarafından da net bir biçimde görülen gerileme yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti resmi ders kitaplarında da sıklıkla dile getirilen “gerileme” kelimesine odaklanmak gerekmektedir. “Gerileme” kelime anlamı itibarıyla bir mukayese içermektedir. Kime ya da neye kıyasla bir gerileme yaşanmaktadır? Söz konusu kelimedeki mukayese edilen kesim Avrupa’dır. Gerileme ile Osmanlı Devleti’nin Avrupa’ya kıyasla geri kalma durumu belirtilmektedir. Mamafih, bu dönemde Avrupa’ya kıyasla gerileme yaşayan yalnızca Osmanlı Devleti değil, tüm İslâm coğrafyasıdır.

Ancak, Osmanlı Devleti’nin Batı’ya kıyasla yaşadığı gerilemeye yalnızca askeri boyutla bakmak yanlış olacaktır. 19.yy’da Osmanlı halklarının devlet yönetiminde söz sahibi olması söz konusu olmasa da, toplumu oluşturan kesimlerin yaşadıkları hoşnutsuzluklar idari kadroyu etkileyebilmektedir. Özellikle tüccar ve esnaf sınıfı, kapitülasyonlar nedeniyle Avrupa endüstrisi ile doğrudan rekabete girmek

durumunda kalmış ve rekabet etmeyi başaramadan çökmeye başlamıştır (Mardin, 1990c: 89). Bu durum ilerleyen yıllarda, özellikle Avrupa karşıtı söylemin tüccar ve esnaf sınıf tarafından kolaylıkla sahiplenilmesini sağlamıştır. Yine de, Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vurmuş tek siyasi akım İslâmcılık olmadığı gibi, tüm münevverlerin Avrupa karşıtı söylem geliştirmesi de beklenmemelidir. Tam da bu noktada, Osmanlı Devleti'nin siyasal hayatına etki etmiş akımlara odaklanmak gerekmektedir.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan 3 ana akım vardır: Abdullah Cevdet, Prens Sabahaddin gibi etkili reformlar yoluyla Batılılaşmayı savunanlar; Satı Bey, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi milliyetçi perspektif ile ulus-devletin inşasını savunanlar ve son olarak Namık Kemal, Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh gibi devletin kurtuluşunu İttihad-ı İslâm'da (İslâm Birliği) arayanlar... (Bulaç, 2005: 55). Ancak bu üç grup kendi içlerinde katı bir duruş sergilememektedir. Tek bir aydın dahi bu üç fikir akımı arasında geçişler yaşayabilmektedir. Ancak bu çalışmanın konusu gereği, söz konusu siyasal akımlar içerisinde İslâmî söylemin ortaya çıkışı ve bilhassa Avrupa'ya dair geliştirdiği fikirler bütünü üzerinde durulacaktır. Esas itibariyle söz konusu kimlikler arasında geçişlerin yaşanabilmesi ya da kimliklerin birbirlerini etkilemeleri İnşacılığın “uzlaşmaya” ve “değişime” yaptığı vurguyu doğrular niteliktedir. Zira kimlikleri sosyal bir kurgu olarak ele alan İnşacılar, bu kimliklerin birbirleriyle müzakerelere ve uzlaşılara açık olduklarının altını çizmektedirler.

Bulaç'a göre (2005: 50) İslâmcılık fikrinin ortaya çıkışında biri dahili, diğeri ise harici olmak üzere iki önemli sebep bulunmaktadır: Harici sebep, 1789 yılında Fransa'da gerçekleşen devrimin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmesi ve gayrimüslim tebaanın peşi sıra bağımsızlıklarını elde etmeleriyle yaşadıkları ulus devletleşme süreçlerinin Osmanlı aydınlarında yarattığı travmadır. Dahili sebep ise, Islahat Fermanı'nın devletin İslâm'dan ve idari yapıdan radikal bir kopuş olduğu algısının oluşmasıdır. Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilen yeniliklerin, topluma uygun hale getirilmeksizin, birebir alındığı haliyle kopyalandığını ileri süren Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi

İslâmcılık fikrinin ilk temsilcileri çıkardıkları gazetelerde ve yazdıkları eserlerde bu durumu sıklıkla eleştirmiştir. Örneğin Ziya Paşa bu durumu Terkib-i Bendinde şu şekilde eleştirecektir: “İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakkî, Evvel yoğ idi işbu rivâyet yeni çıktı” (Ziya Paşa, 2012: 10). Kendilerini Yeni Osmanlılar olarak adlandıran bu grup, geliştirdikleri İslâmcı söylem içerisinde sadece eleştiri yapmakla kalmamış, buna ek olarak kendi kavramsal çerçeveleri içinde inşa edilmiş bulunan öneri paketler dizisi oluşturmuşlardır (Bulaç, 2005: 53).

Bu noktada Yeni Osmanlılar oluşumuna dikkat çekmek gerekmektedir. 19.yy Osmanlı Devleti’nde Avrupa örnek alınarak getirilen kurumlara, geleneksel kurumlara nazaran daha üstün gözüyle bakılmaya başlandı. Ancak, İslâm’da politikanın kültür ve dinden ayrılamaz olduğu göz önünde bulundurulursa Tanzimat reformcularının Avrupa yönetim kurumlarının üstünlüğü fikrini kabul ettiklerinde, zımnen Avrupa siyasi ve kültürel sisteminin de üstünlüğünü kabul ettikleri ortaya çıkmaktadır. (Karpas, 2008: 80). Bu durum neticesinde Tanzimat Fermanı getirdiği yenilikler ile kendi aleyhtarını yaratmıştır. Söz konusu muhalefet gruplarının en mühimi, Avrupa tarafından “*Jeune Turc*” diye adlandırılan, kendilerine ise Genç Osmanlılar adını veren gruptur (Ortaylı, 2000: 264). Fikirlerini basın-yayın aracılığı ile kitlelere ulaştırmayı hedefleyen Genç Osmanlılar, çeşitli gazetelerde yazılarını yayımlamışlardır. Namık Kemal’in Tasvir-i Efkar’da yayımlanan makaleleri bu konuda güzel bir örnektir. Ancak bu eleştirel yazılar dönemin baskı rejimi tarafından bastırılmaya çalışılmış ve Yeni Osmanlılar Avrupa’ya kaçmak zorunda kalmışlardır.

Anayasanın ilan edilmesini istemelerine karşın Genç Osmanlılar arasında ideolojik bir bütünlükten söz edilememektedir. Zira önceki paragraflarda da belirtildiği üzere dönemin aydınları, fikir akımları arasında sık sık geçiş yapabilmektedir. Genç Osmanlıların düşünceleri anayasacı liberalizmin çizgisinden modernist İslâmcılığa, Türkçülüğe ve hatta sosyalizme kadar birçok görüşü içermekle birlikte, tüm bu görüşlere bir tek kişide bile rastlamak mümkündür (Ortaylı, 2000: 264). Ancak buna rağmen kendini Yeni Osmanlılar olarak nitelendiren grubun ortak bir noktası vardı: kendilerinden önceki modernleşme sürecin mirasını kısmı olarak reddetme konusunda birlikte tavır almışlardı, zira modernleşme projesi “taklit” edilerek değil, mevcut

coğrafyanın ve toplumun özellikleri dikkate alınarak ve özgün bir biçimde gerçekleştirilmeliydi (Koçak, 2001: 73). Genç Osmanlılar anayasasının (Kanun-i Esasi) ilan edilmesi şartıyla II. Abdülhamit'in tahta çıkmasını sağladılar.

Kanun-i Esasi'nin Midhat Paşa ve kendisine kısmen de olsa yardımcı olan Genç Osmanlıların bir eseri olması sebebiyle, anayasasının Genç Osmanlıların da felsefesini ve fikirlerini yansıtmasını beklemek doğaldır. Genç Osmanlılar anayasasının ve bilhassa meclisin, şûra ve meşveret örnekleri göstererek İslami geleneğe aykırı olmadığını ileri sürmektedirler (Karpas, 2014: 80). Ayrıca, İslâm'ın bütünleştirici işlevi de söz konusu anayasada görülebilmektedir. Zira, ilk anayasasının (Kanun-i Esasi) 4. maddesine göre Padişah aynı zamanda tüm Müslümanların Halifesidir (Kili ve Gözübüyük, 1985: 31).

Ancak dinin tam anlamıyla Osmanlı toplumuna yön veren bir ideoloji halini almasının ilk nüveleri II. Abdülhamit'in politikalarında görülmektedir. Detaylarına II. Abdülhamit başlığı altında incelenecek olan bu hususta, büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu imparatorlukta birlik, İslâmiyet üzerine inşa edilmeye çalışılmıştır. (Karpas, 2014: 81). Yine II. Abdülhamit döneminde gerçekleşen II. Meşrutiyetin ilanı bir kırılma noktası olmuş ve Osmanlı içerisinde bir çok siyasi ideolojinin oluşmasını sağlamıştır. İslâmcılığın da modern anlamıyla ideolojik bir çerçeve kazanması bu dönemde gerçekleşmiştir.

2.1.2. II. Abdülhamit'ten Cumhuriyete İslâmcılık

II. Abdülhamit'in tahta çıkması Osmanlı Devleti içerisindeki İslâmî akımın da çehresini değiştirmiştir. Ancak bu değişiklik, sadece kendi dönemini etkileyen bir süreç olmamış, II. Abdülhamit'in cumhuriyet dönemi İslâmcıları tarafından da sıklıkla referans gösterilen bir padişah olmasını sağlamıştır. Bu nedenle, II. Abdülhamit'in uyguladığı İslâmcı politikaya ayrı bir başlık açma zarureti ortaya çıkmıştır. Zira günümüzde dahi, üzerinde en çok tartışma konusunun döndüğü padişahlardan birisidir.

Kızıl Sultan ya da Ulu Hakan tartışmaları bir yana istibdat yönetimini uygulayan bir padişah olan II. Abdülhamit, Avrupa'ya ve uygarlığına hayran olmakla beraber, Avrupa "kültürü"ne hiç sıcak bakmamaktadır (Karpas, 2013: 19). 1789 Fransız

Devrimi'nin en önemli sonuçlarından biri olan milliyetçiliğin, 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti içerisindeki gayrimüslim tebaayı etkilemesi ve bu toplumların peşi sıra bağımsızlıklarını kazanmaları, 1856 Islahat Fermanı'ndan itibaren yerleştirilmeye çalışılan Osmanlılık fikrini olumsuz yönde etkilemiştir. Nurettin Nebati'ye göre (2014: 135) Osmanlı Devleti içerisinde İslâmcılık düşüncesinin güçlenmesindeki sebep Islahat Fermanı'na duyulan tepkidir. Nitekim Genç Osmanlılar da İslâmcı hareketin içerisinde sayıldığında, İslâmcılık rüzgârı 1870'lerden itibaren imparatorluk çevresinde giderek güçlenmiştir (Mardin, 2011e: 12). Bu sürecin devamında İslâmcılık fikrini sahiplenen ve Osmanlı Devleti'nde İslâmcılığın en önemli savunucusu ve pratisyeni olan II. Abdülhamit'in milliyetçiliğe olan bakışı olumsuz bir çizgide seyretmiştir. II. Abdülhamit'e göre etnik "millet" ve "ırk" fikirleri Türklerle Arapları bölmek ve böylece Arabistan, Arnavutluk ve Suriye'de isyanlar çıkarmak amacıyla İngilizler tarafından ortaya atılmıştır (Karpat, 2013: 285). Bu düşünceleri nedeniyle II. Abdülhamit, resmi tarihi kurumsallaştırmış ve kurumsallaştırdığı resmi tarih içerisinde Fransız İhtilali'nin anlatımı gibi bazı bölümleri yasaklamıştır (Alkan, 2001: 386).

Bu noktada İslâmcılığın milliyetçilikler içerisinde yeşerdiği ileri sürülebilir. Zira İnşacılar için kimliklerde değişim ve kimlikler arasında müzakereler olabileceği gibi, söz konusu kimlikler birbirlerine meydan da okuyabilmektedirler. Bu nedenle ulus temelli kimlik tanımlamalarını benimseyen gruplara karşı İslâmcılık, elde kalan Müslüman tebaayı bir arada tutmayı amaçlamıştır.

Tüm bunların yanı sıra, İslâm ile bilim arasındaki ilişkiye bakıldığında II. Abdülhamit'in oryantalist perspektife karşı söylem geliştirme çabalarını görülebilmektedir. II. Abdülhamit'e göre oryantalist yazarların iddia ettiği üzere İslâm gerici bir inanç değil, aksine cahiliye devrini yaşamış insanlara ışık, barış, ilerleme ve huzur getirmiştir. Abdülhamit'e göre geçmiş başarılarına bakıldığında da İslâm'ın ilerlemeye ve bilme açık bir din olduğu kanıtlanmaktadır (Karpat, 2013: 278).

II. Abdülhamit'in söylemlerine paralel fikirleri İttihat ve Terraki dönemi ılımlı İslâmcılarında ya da Abdülhamit'i sıklıkla referans gösteren cumhuriyet devri İslâmcılarında da görülmektedir. Nitekim İttihat ve Terraki dönemi ılımlı İslâmcılarına

göre de İslâm birliği ve İslâm'ın gelişmeye engel olmadığı fikirlerine sadık kalınmalıdır. Zira bahsi geçen İslâmcılar, Avrupa'nın yakaladığı ilerlemenin kökünde İslâmiyet'in olduğu inancına sahiptirler (Lewis, 2014: 317). Keza, cumhuriyet dönemi İslâmcılarında da aynı düşünce görölmektedir. II. Abdülhamit'in İslâm ile bilim arasındaki ilişkiye bakışı Said Nursi'nin yazılarında bulunmakta, çünkü Nursi de II. Abdülhamit gibi Batılılaşmadan modernleşmenin, İslâm ile bilim ve akılcılığı bağdaştırmanın mümkün olduğunu savunmaktadır (Yavuz, 2005b: 267).

II. Abdülhamit'in milliyetçiliğe karşı savlar geliştirmekle birlikte, Avrupa'nın yakaladığı teknolojik gelişmeleri kabul etmektedir. Fakat Abdülhamit'in temelde karşı olduğu konu Avrupa kültürüdür. Bu gibi hususlarda ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan MGH'nin de benzer söylemler geliştirmesi, cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrası İslâmcılarının arasındaki organik bağı gözler önüne sermektedir. Bu noktada bir hatırlatma yapılması gerekirse, kavramsal tartışmalar altında analiz edildiği üzere MGH'ye konu olan “millî” sıfatı milliyetçi bir algı yaratmamaktadır. Daha önce açıklandığı üzere Ali Yaşar Sarıbay (2005: 581), bu durumu iki sebebe dayandırmaktadır: MGH'nin temel hedeflerinden biri olan “Yeniden Büyük Türkiye Meş'alesi”nin yaratılmasında dine atfedilen rol ve millet kelimesinin kökeni olan Arapça'daki anlamı. MGH içerisinde “millî” sıfatının bu şekilde bir algı yaratmamasının bir sebebi de II. Abdülhamit'in milliyetçiliğe dair geliştirdiği bu savlarda aranmalıdır. Çünkü II. Abdülhamit'in milliyetçiliğe karşı geliştirdiği savların cumhuriyet sonrası İslâmcıları tarafından da tekrar edildiği görölmektedir. Tüm bunlara ek olarak İslâmcılar içerisinde daimî suretle bir ilkenin tekrar edildiği görölmektedir. “İnnemel'l-mü'mine ihve⁷” ilkesi, kurulan siyasî yapının İslâm açısından bütün Müslümanları kapsayacak bir devlet olmasını öngörmekte, bu sebeple de İslâmcıların bir bölümünün milliyetçilik karşıtı olmalarının temelini teşkil etmektedir (Mardin, 2011f: 25).

İslâmcılığı bir düşünce akımı olarak Yeni Osmanlılara ve hatta 1850'lere kadar götürülebilir olursa da, söz konusu dönemlerin hiç birinde İslâmcılık ideolojik bir çerçeve kazanamamıştır. II. Abdülhamit'in söylem ve uygulamalarında dahi böyle bir

⁷ “Bütün Müslümanlar kardeştir” (Mardin,2011f: 25).

altyapı görülememektedir. II. Meşrutiyet ise bu noktada bir kırılmayı ifade etmektedir. Zira II. Meşrutiyet İslâmcılığı, ideoloji kavramının içini tam dolduran bir anlatış içinde savunulmuştur (Nişancı, 2014: 66). Buna karşın, bu dönemin İslâmcıları arasında da tıpkı Yeni Osmanlılar grubu içerisinde olduğu gibi fikir ayrılıkları söz konusudur. Tüm bunlara rağmen, söz konusu İslâmcıların Genç Osmanlılar'dan temel farkı, bu ayrılıkları birbirine bağlayan temel bir nokta yakalayabilmeleridir. Bu bağlantıyı sağlayan temel nokta, toplumun geri kalmışlık unsurlarının tümünden kurtulması ve toplumun terakkisi için İslâm'ı kuşatıcı bir inanç bütünü olarak rehber edinmektir (Nişancı, 2014: 66).

Tüm bu analizlere bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde İslâmcılık fikrinin inşa edilme süreci ile Devlet'in Batı ile ilişkisi arasında paralellik göze çarpmaktadır. Öncelikle İslâmcılık Tanzimat ve Islahat Fermanları ile hız kazanan Batılılaşma çabalarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat ve Islahat Fermanları ile oluşturulmaya çalışılan "eşit Osmanlı vatandaşları" çabası, yine 'Batı'dan gelen milliyetçilik akımının gayrimüslim tebaayı etkilemesi neticesinde ciddi bir zarar görmüştür. Bu durum Osmanlı Devleti'nde aydın kesimin İslâmcılık fikrine daha sıkı sarılmasını sağlamıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya kıyasla geride kalması da İslâmcılık fikrinin daha da güçlenmesini yol açmıştır.

İslâmcılık fikrinin Panislâmist politikalar ile gücüne güç katmasının bir nedeni de, tıpkı bu süreç gibi, Batı ile ilişkiler neticesinde gerçekleşmiştir. Ancak buna değinmeden evvel, Panislâmizm'den kastın ne olduğunu açıklamak daha doğru olacaktır. Panislâmizm, Osmanlı Hilafeti'ne dış dünyada nüfuz temin edici her türlü politikadan oluşan uygulamaların tümü olarak tanımlanmaktadır (Deringil, 1991: 52). Buna karşın bu hali ile Panislâmizm'in tanımı eksik olacaktır, zira bu tanım, dünyadaki diğer "Pan" hareketleri ile Panislâmizm arasındaki temel farkı ortaya koyamamaktadır. Panslavizm, Pangermenizm vs., yayılmacı ve saldırgan bir politika izlerken, Osmanlı Panislâmizm'i savunmaya yöneliktir (Deringil, 1991: 52). "Pan" hareketleri arasındaki bu fark Birim Düzeyindeki İnşacılığın en önemli temsilcisi olan Peter Katzenstein'in (1996) Almanya ve Japonya'yı karşılaştıran çalışmasıyla uyum içerisinde. Katzenstein'a göre her iki devlet de İkinci Dünya Savaşı döneminde benzer eğilimleri göstermişler, ancak aldıkları ağır yenilgiler sonrasında iç ve dış güvenlik politikalarında

farklılıklar baş göstermiştir. Katzenstein söz konusu çalışmasında iç politik alanlara odaklanmış, en nihayetinde bu farklılığın sebebi olarak kurumsallaşmış mevzuatlar ile anayasal, ulusal, sosyal ve hukuki normların önemine vurgu yapmıştır (Reus-Smith, 2005: 200). Benzer şekilde iç politik alanlara odaklanarak söz konusu “Pan” hareketler arasındaki fark açıklanabilmektedir. Diğer “Pan” hareketler “soydaşlarının” yaşadığı, fakat ellerinde olmayan coğrafyaları ele geçirerek aynı çatı altında birleştirmeyi hedefledikleri için saldırgandır. Tersine durum Panislâmizm için geçerlidir. Panislâmizm ise hâlihazırda aynı çatı altında bulunan Müslümanların bölünmesini engellemeye çalıştığı için savunmaya yöneliktir.

İslâmcılığın Panislâmizm ile güçlenmesi, Batı dünyası ile ilişkiler kapsamında değerlendirilecek olursa, bu noktada Berlin Andlaşması’na⁸ bakmak gerekecektir. 93 Harbi⁹ akabinde imzalanan Berlin Andlaşması ile Osmanlı Devleti Avrupa’da büyük toprak kayıpları yaşamıştır. Gayrimüslim tebaanın yaşadığı bölgede yaşanan toprak kayıpları, Osmanlı sınırları içerisinde Arapça konuşan nüfusun oranının artmasına neden olmuştur (Karal, 2007: 540). Bu olay İslâmcılık fikrinin devlet içerisindeki nüfuzunu arttırmıştır. Daha önce açıklandığı üzere, imparatorluk içerisindeki birliğin İslâmiyet üzerine inşa edilme çabasının önemli bir nedeni söz konusu andlaşma olmuştur. İmparatorlukta Müslüman oranının ya da Arapça konuşanların nüfuzunun artması İslâmî kesimlerce ittifak için olumlu da olsa, “birlik” fikrinin Batı tarafından engellendiği algısı değişmemiştir. Bu algının arka planında bilinçli bir İslâm dünyasının Batı için ne denli büyük bir tehlike olacağı iddiasının yattığı ileri sürülebilir. Abdülhamit de bu düşünce ile fırsat düştükçe İslâm coğrafyası üzerindeki nüfuzunu kullanmaktan çekinmemiştir (Karpas, 2014: 81). Ancak belirtildiği üzere böyle bir gücün kullanımının Batı tarafından engellendiği algısı da her zaman dile getirilmektedir. Örneğin, Türkçülüğün öncülerinden Yusuf Akçura (1991: 33) yazdığı Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Osmanlı Devleti’ne dair üç siyasi akımın uygunluğunu kaleme almıştır. Bunlardan biri de İslâmcılıktır:

⁸ Osmanlı Devleti, Rusya İmparatorluğu, Büyük Britanya, Alman İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, İtalya Krallığı ve Fransa arasında imzalanmıştır.

⁹ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’dır. Ancak, Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiği için bu isimle anılmaktadır.

“Hala her Müslüman, Türk veya İraniyim demekden evvel ‘Elhamdü-lillah Müslümanım...’ diyor. Hala İslâmiyet dünyasının büyük kısmı, Osmanlı Türkleri hakanını İslâm’ın Halifesi tanıyor. Hala bütün Müslümanlar, günde beş defa Mükerrer Mekke’ye yüz çeviriyor... Hiç korkmadan tekrar olunabilir ki İslâm henüz pek güçlüdür. Bunun üzerine Tevhid-i İslâm siyasetinin tatbikinde, dahili maniler az güçlük ile katlanılabilecek surettedir. Lakin harici maniler pek kuvvetlidir. Gerçekten bir taraftan, İslâm devletlerinin hepsi Hıristiyan devletlerinin nüfuzu altındadır. Diğer taraftan bir iki müstesnası dışında, bütün Hıristiyan devletleri Müslüman tebaaya maliktir.”

II. Abdülhamit’in İslâmcılık fikri altında dinden umduğu temel beklenti, bir siyasal otorite olarak kendisine bağlı, sadık bir kuşak yetiştirmektir ki burada da İslâmî söylemin pragmatist yanı görülmektedir. Sadık bir kuşak yetiştirme sürecinin ideolojik boyutu İslâm-Türk sentezi oluşturma çabasıdır. Söz konusu İslâm-Türk sentezinden hedeflenen Türklüğün İslâm potası içerisinde eritilen ve anlamlandırılan ikincil bir kimlik olarak sunulmasıdır (Alkan, 2001: 386). Örneğin, Tanzimat’ın mirası olan ve aslen Türk-Fransız girişimi olan Galatasaray Lisesi, II. Abdülhamit döneminde Türk öğrencilerin sayısının arttırılması ve müfredattan Latince derslerinin çıkarılması gibi politikalarla daha fazla Müslüman-Türk karaktere kavuşturulmuştur (Lewis, 2014: 248). Söz konusu politika İslâm-Türk sentezinin bir tezahürü olarak yorumlanabilmektedir.

Ancak, II. Abdülhamit’in salt İslâmcılık yolunda politikalar izlediğini düşünmek yanlış olacaktır. Kendi döneminde Tanzimat sürecinin politikalarını da devam ettirmiştir. Bu dönemde Batılı anlamda okullar açılma süreci kesintiye uğramamıştır. Bu okulların en dikkat çekici örneğini İstanbul Üniversitesi (Darülfünun) oluşturmaktadır. Darülfünun’un en dikkat çekici örnek olmasının sebebi ise, söz konusu okulun İslâm dünyasının Batılı anlamda ilk üniversitesi olma özelliğini haiz olmasıdır.

II. Abdülhamit döneminde siyasal kimlik olarak İslâmcılık ve Türklüğün görece uzlaşma içerisinde oldukları dikkatleri çekmektedir. Bu durum İnşacı kuramın kimlikler arasında müzakerelerin olabileceğine dair temel varsayımlarını doğrular niteliktedir. Daha önce incelendiği üzere İslâm-Türk sentezi olarak bilinen bu ittifakta Türklük, İslâmcılığa payanda olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda, II. Abdülhamit dönemi öncesinden beri süregelen ya da söz konusu dönemde kurulan okullarda İslâm-Türk sentezine uygun müfredat geliştirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu okullarda, Padişah’ın

Fransız İhtilali'nin anlatımını yasaklaması, İslâm Tarihi dersini okul programlarına eklemesi ve saatini arttırması dikkat çekici adımlardır. Zira İslâm Tarihi dersindeki anlatılarda, Türklerin soyunun Nuh'un oğullarından Yasef'in soyundan geldiği belirtilmekte, bu soyun Avrupa soyunu da içermesi sebebiyle Türk olan Selçuklu ve Osmanlıların da Avrupa ile akraba oldukları sonucuna ulaşılmakta, tüm bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin aynı zamanda Arapların da ırken akrabası olarak sunulmaktadır (Alkan, 2001: 392). Bu sunuş içerisinde II. Abdülhamit döneminin temel düşüncelerinden biri olan İslâmiyet'in ilerlemeye engel olmadığı savı ders kitaplarında işlenmeye çalışılmıştır (Alkan, 2001: 392). İslâmcılık düşünürlerinin İslâm ile terakki arasında ileri sürdükleri bu sav, cumhuriyet dönemi İslâmcıları tarafından da sıklıkla dile getirilmektedir.

Eğitimin yanı sıra II. Abdülhamit döneminde Avrupai şirketler aracılığıyla ulaşım sektöründe de hızlı bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönem, demiryolu inşaatının Osmanlı Devleti döneminde zirveye ulaştığı bir dönemdir.

Demiryollarının Osmanlı halklarında uyandırdıkları hissiyat dahi söz konusu dönemde yaşanan Batılılaşma-İslâmcılık ayrımının bir tezahürüdür. Orient Express adıyla bilinen trenin ismi demiryolunu planlayan, inşa eden ve işleten Avrupalıların bakışını gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde Sirkeci'den hareketle Avrupa'ya giden bu tren Osmanlı halklarının gözünde özgürlüğe ve modernliğe doğru yolculuk eden bir araçtır. Ancak İslâmcılar için aksi yönde yapılan Hicaz Demiryolu (Şam'ı Medine'ye bağlıyordu) daha anlamlıdır, zira dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların bağışları sayesinde yapılan bu demiryolu Padişah'ın Panislâmist politikalarında etkin rol oynamıştır (Lewis, 2014: 251). Yine de, demiryollarının inşasını yalnızca Panislâmist politikalar çerçevesinde değerlendirmek yanlış olacaktır. Devrin istibdat dönemi olduğu düşünüldüğünde, söz konusu demiryollarının II. Abdülhamit'in devleti merkezileştirme çabalarını kolaylaştırdığı sonucuna da ulaşılmaktadır. Çünkü Türkiye'de modernleşme toplumların gittikçe daha da merkezileştiği bir süreç olarak görülmelidir (Mardin, 2011b: 25). Nasıl ki Tanzimat reformistlerinin Batılılaşma hedefiyle attığı adımlar kendi İslâmcı muhaliflerini yarattıysa, II. Abdülhamit'in istibdat ve İslâmcılık yolunda attığı adımlar da kendine muhalif bir kadronun oluşmasına neden olmuştur. Yusuf Akçura da

bu muhalif kuşaktaki isimlerden birisidir. Zira İslâmcılık'tan ilk söz edenlerden biri de olsa Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset adlı yazısını Abdülhamit'e muhalefet döneminde, 1904 yılında Mısır'da çıkan Türk gazetesinde yayımlamıştır (Mert, 2005: 412).

II. Abdülhamit'in uygulamaya koyduğu politikaların ortaya çıkardığı muhalif kadro 1908 yılında gerçekleştirdikleri bir devrim ile ikinci kez meşrutiyetin ilan edilmesini sağlayan Jön Türkler'dir. 1902 yılında gerçekleştirilen Osmanlı Liberalleri Kongresi'nde yaşanan yol ayrımı ile (Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin ayrımı) giderek daha fazla milliyetçi söylemi benimseyen ve merkezîyetçi bir politikayı savunan Ahmet Rıza kanadı güç kazanmıştır (Zürcher, 2009: 139). Farklı iki kimliğin mücadelesi sonucunda Ahmet Rıza kanadının güç kazanması ile birlikte cumhuriyet dönemine de miras kalacak bir merkez algısı yaratmıştır.

II. Abdülhamit döneminin sonlarına doğru Osmanlı aydınları Batı'nın teknolojisinin alınmasını isterken, bir yanıyla da dinî kültür ve değerlerin korunmasını savunmaya devam etmiştir. Japonlar 1905 yılında Rusya'yı yendiğinde bu ulusun başarısının sırrı araştırılmış, galibiyeti getiren etken olarak Japonların kendi kültürlerini korurken Batı'nın savaş teknolojilerini kullanmayı başarabildikleri gösterilmiştir. Bu gelişme Jön Türkleri derinden etkilemiştir (Mardin, 2011e: 14-15).

Jön Türklerin siyasi fikirlerine bakıldığında çelişkiler göze çarpmaktadır. Pozitivizme önem veren, günümüz anlamıyla laiklik yolunda önemli adımlar atan İTC, zaman içerisinde Türkçülüğü daha fazla benimsemiştir. İslâm ile ilişkileri bakımından İTC'nin ürettiği politikaların önemli bir kısmının cumhuriyetin getirdiği modernleşme adımlarıyla uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Jön Türklerin laiklik yolunda attığı ve cumhuriyetin modernleşme politikaları ile uyum içerisinde olduğu görülen adımlarının bazıları şunlardır: Şer'îye mahkemeleri Adliye Nezaretine bağlanmıştır, aile hukukunda büyük değişikliklere gidilmiştir, eğitim sistemi modern ilkelere göre revize edilmiştir, tevhid-i tedrisata giden yol açılmıştır, Rumi takvimden Miladi takvime geçilmiştir, medrese tedrisatı çağdaştırılmış ve müspet ilimler, doğal bilimler, Batı dilleri dersleri eklenmiştir (Akşin, 2008: 108).

Ancak daha önce de incelendiği üzere, Jön Türklerin siyasal fikirleri çelişkiler içerisindedir ve İslâmcılığa dair politikalarında da bu çelişkilerin örnekleri görülmektedir. Örneğin, II. Abdülhamit'e muhalif bir hareket olarak ortaya çıkan Jön Türkler dahi Panislâmizm'i kabul edilebilir, realist ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nun bekası için zarurî bir siyaset olarak görmüştür (Aydın, 2013: 65). Ayrıca Cemil Aydın'a göre (2013: 65) "İslâm Âlemi" fikri ve halifenin de bu âlemin lideri olduğu inancı, Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'na girmesinde önemli bir etken olmuştur.

Jön Türkler'in İslâm'a ilişkin fikirlerinde bu şekilde çelişkiler yaşamasında İslâmcı kimliğin yaşadığı dönüşümün de payı büyüktür. İslâmcılığın bir ideoloji işlevi görmesi Jön Türklerden daha önce Cemalettin Afgani tarafından keşfedilmiş ve Afgani'nin bu düşüncesi zaman içerisinde gelişmiştir. Şerif Mardin (2011e: 17) İslâmcılığın yaşadığı dönüşümü şu şekilde özetlemektedir:

"İslâm dini artık bir 'kendini Allah'a teslim etme' anlamını kaybetmeye başlamıştı ve bunun sebebi, 19. yüzyılda, kitlelerin, daha geniş bir iletişim sürecine katıldıklarında, İslâm'ı artık sırf kendi mahallî çevrelerini anlamak için değil, daha geniş bir dünya içinde entegre olmak için kullanma zorunluluklarıydı. Böylece İslâm'a bir "toplum pekiştiricisi", yeni teşekkül eden millî devlet sınırları içinde ve dünya devletleri alışverişinde bir "yer" ve "kimlik" belirleyicisi görevi yükleniyordu."

Şerif Mardin'in ifadelerinden hareketle, İttihat ve Terakki kadroları da I. Dünya Savaşı'na katılırken, İslâm'ın "toplum pekiştiricisi" sıfatına güvenmişlerdir.

İttihat ve Terakki dönemini sonlandırmadan önce 31 Mart Vakası'na¹⁰ odaklanmak gerekmektedir. 13 Nisan 1909 günü çıkan bir ayaklanmada İttihat ve Terakki üyeleri zor bir süreçten geçmişler, bu olaydan ise tek güç olarak çıkmayı başarmışlardır. Bir takım din adamlarının peşindeki askerlerin şeriat ile yönetilme isteğiyle Heyet-i Mebusan'ın önünde toplanarak subaylarına karşı ayaklanması ile başlayan olay, Selanik'ten gelen 3. Ordu tarafından bastırılmıştır. Ancak söz konusu ayaklanmaya ek olarak bu süreçte bir başka yapılanmadan daha bahsetmek gerekmektedir. 1909 yılında partinin asıl başkanının Hz. Muhammed olduğu savıyla kurulan İttihad-ı Muhammedî adlı yapılanma, çıkardığı Volkan gazetesi aracılığıyla bu

¹⁰ Rumî takvime göre 31 Mart 1325 tarihinde gerçekleştirildiği için bu adı almıştır.

dönemde İTC'ye en etkin muhalefeti yürütmüştür. Şerif Mardin'e göre (2011e: 20) tarihte 31 Mart ayaklanması İttihad-ı Muhammedî adlı teşkilat ile ilişkilendirilmesinin yanı sıra, Volkan gazetesinin muhalefetini anlamak açısından önemlidir. İttihat ve Terakki de dinin ideolojik bir araç olarak gücünü görmüş ve I. Dünya Savaşı'nda ilan ettiği "Cihan Fetvası"nı bu veri üzerine inşa etmiştir (Mardin, 2011e: 20).

MGH'nin cumhuriyet döneminde bir çevre hareketi olarak taşradan aldığı oylarla güç kazanmasının kökeni de bu dönemde görülmektedir. Tanzimat ve II. Meşrutiyet, devletin din işlerinde var olan ağırlığının kaybolmasına yol açmıştır. Dinî kuruluşlarda bu vesileyle dinin taşralı anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Saray-devlet-din diyalogunun ortadan kalktığı oranda İslâmcılık, gittikçe taşralı bir hüviyet kazanmış ve 31 Mart Olayı da Türkiye'de birbirinden bağımsız iki ayrı İslâmcılık anlayışının ortaya çıktığının habercisi olmuştur (Mardin, 2011f: 27).

Milliyetçi kimliklerle rekabet içerisinde yeşererek güç kazanan İslâmcı kimlik, yine milliyetçi kimliklerle rekabet içerisinde güç kaybetmiştir. İslâmcılığın ortaya çıkış ve güç kazanma sürecinde gayrimüslim tebaanın ulusal kimliklerini temel alarak bağımsızlık mücadelelerine girişmeleri İslâmcılığın güç kazanmasına sebep olmuştur. Tüm bunlara karşın, Birinci Dünya Savaşı döneminde Arap coğrafyasında yayılan milliyetçilik akımı, 20. yy'ın başında Osmanlı siyasal düşünce alanında kendine yer açmaya başlayan Türkçülük akımının gücünü arttırmasına ve Panislâmist politikaların güç kaybetmesine neden olmuştur. Lozan'da bağımsızlığı kazanan cumhuriyetin kurucu elitleri de Panislâmist liderliği avantaj yerine yük olarak görmeye başlamıştır (Aydın, 2013: 67). Her ne kadar Kurtuluş Savaşı döneminde cumhuriyetin kurucu kadrosu İttihad-ı İslâm söylemini devam ettirse de, cumhuriyetin ilanından itibaren Osmanlı Devleti'nin son döneminden miras kalan düşünsel hayatı devam ettirmiş ve hatta bir sonraki aşamaya taşımışlardır. Özellikle Millî Mücadele döneminde birinci bölüm içerisindeki "Siyasal İslâm" başlığı altında detaylı bir biçimde incelenen Şûra Suresi, 38. Ayet'in¹¹ Meclis duvarında yazılı olması dikkat çekicidir (Yıldız, 2002: 219). Buna karşın cumhuriyetin ilanı ile birlikte laiklik yolunda atılan adımlara devam edilmiştir. Ancak bu devamlılık içerisinde kimlik tanımlamaları artık din merkezli değil, etkisini

¹¹ "...ve emrum şura beynehum" (...onların işleri kendi aralarında şûra ile dir) (Tekin ve Akgün, 2005: 653)

arttıran Türkçülük akımı üzerinden yapılmış, siyaset alanının merkez-çevre algısı da İttihat ve Terakki döneminin devamı niteliğinde olmuştur.

2.2. MGH ÖNCESİ DÖNEMDE CUMHURİYETİN MERKEZİ DEĞERLERİNİN “ÖTEKİSİ”: İSLÂMÇILIK

2.2.1. Demokrat Parti Öncesi Dönem

Bir önceki başlık altında ifade edildiği üzere, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Mustafa Kemal Atatürk dönemi bir bütünlük içerisinde. Kökenleri daha önceki yıllara dayansa da Tanzimat Fermanı ile somutlaştırabilecek Batılılaşma çabalarının devamı olarak Mustafa Kemal Atatürk hızlı devrimler gerçekleştirmiştir. Sonuç itibarıyla Mustafa Kemal'in kendisi de Tanzimat ile getirilen kurumlarda eğitim görmüş bir liderdir. Osmanlı Devleti'nin kurumlarında yetişen bir liderin kurduğu cumhuriyet de doğal olarak Osmanlı'nın son dönem fikri ve siyasi mülahazalarının etkisi altındadır. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden kendine miras kalan düşünsel hayatın ve kurumsal yapının bir kısmını devam ettirmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu geleneksel kurumlara ve hukuka Batılılaşma ile yeni kurumlar ve hukuk yapısı eklenerek düalist yapılar ortaya çıkmış, Mustafa Kemal ise geleneksel yapıları kaldırarak söz konusu düalizme son vermeyi amaçlamıştır.

Tanzimat dönemi ile başlayan, İttihat ve Terakki'nin özellikle son yıllarında hız kazanan laiklik düşüncesine cumhuriyet döneminin laiklik yolundaki devrimleri eklendiğinde bir süreklilik ortaya çıkmaktadır. Bu süreklilik sonucunda Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî değer sistemi ortaya çıkmıştır. Ulus-devletin kurucu iradesi kendi karşı-kutbuna yerleştirdiği İslâmçılığı “Eski Rejim” ve “gericilik” (irtica) olarak görmüştür (Bora, 1997: 20). Kurucu iradenin kendi “ötekisini” yaratması Derrida'nın *constitutive outside* (kurucu dışı) kavramına da uygun düşmektedir. Zira Derrida'ya göre her kimlik, kendi karşısına bir “öteki” tayin ederek kendini tanımlamaktadır (aktaran Kahraman, 2009: 26).

Felsefi kökenleri Osmanlı-İslâm geçmişinden ziyade, Aydınlanma Çağı'na, Fransız Devrimi'ne, pozitivizme, solidarizme ve 19. yy'ın bilimci dünya görüşüne uzanmakta olan Kemalizm, şeriat ilkeleri yerine, ulusçuluğu ve laikliği yeni Türk

toplumunun kültürel temelini getirmeyi amaçlamıştır (Kazancıgil, 1982: 64-65). Bu durum esas olarak fizikteki temel bir kanun olan “Etki-Tepki Yasası” ile açıklanabilir. Özetle her bir etkinin kendisine eşit ve zıt yönlü bir tepkisini oluşturacağını vurgulayan Etki-Tepki Yasasını, bu konu özelinde, her sistemin kendi anti-sistemini yaratacağı hususuna benzediği söylenebilir. Nitekim II. Abdülhamit’in uyguladığı Panislâmist politikalar ve katı istibdat yönetimi kendi anti-sistemi olan pozitivist ve anayasa savunusu yapan İTC’yi ortaya çıkarmıştır. M. Kemal ise İTC’nin laiklik yolundaki bu politikalarını daha da ileriye taşımıştır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte gerçekleştirilen devrimler silsilesinin kökenleri Tanzimat dönemine kadar götürebilse de, İttihat ve Terakki döneminin son yıllarındaki gelişmeler, Mustafa Kemal Atatürk döneminde gerçekleştirilecek olan devrimlerin ipuçlarını vermektedir. Nitekim 1916 yılında Şeyhülislâm kabineden çıkarılmış, 1917 yılında ise yetkileri sınırlandırılmıştır. Yine 1917 yılında şer’iye mahkemeleri, laik bir yapılanma olan Adliye Nezareti’nin denetimi altına alınmış, medreseler Maarif Nezareti’ne bağlanmış ve vakıfları yönetecek yeni bir Evkaf Nezareti oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelere ek olarak medreselerin eğitim programı yeniden tanzim edilmiş, bu yapılarda Avrupa dillerinin öğretilmesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca aile hukuku şeriatın son kalesi olarak kalmışken, yine bu yıllarda bu alanda da gedikler açılmıştır (Zürcher, 2009: 185). Ancak Kemalizm ile İttihat ve Terakki döneminin aynı amaçla bu yenilikleri getirdiğini söylemek güçtür. İttihatçılar devleti kurtarmak ya da imparatorluğu ihya etmek amaçları ile bu yenilikleri hayata geçirirken, bu düşünceleri Birinci Dünya Savaşı’nın sonu itibarıyla fiilen ortadan kalkmış, Kemalist yapılanma ise imparatorluğu ihya etme amacına girişmeyerek, ulus-devlet inşa sürecine yönelmiştir (Ünüvar, 2001: 137). Buna karşın ihyanın imkânsızlığının anlaşılması önemli bir sebep olsa da, Birinci Dünya Savaşı’nın imparatorluklar üzerindeki yıkıcı etkisi tek neden olarak görülmemelidir. “Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağını” belirten Mustafa Kemal’in Ankara merkezli Millî Mücadele’ye önderlik ettiği dönemde, İstanbul hükümetinin Ankara hükümetine yönelik olumsuz yaklaşımı da bu konuda önemli bir sebep olmuştur. Özellikle yeni cumhuriyetin bağımsızlık andlaşmasının imzalanacağı yer olan Lozan’a iki hükümetin de davet edilmesi saltanatın sonunu getirecektir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren Tanzimat'tan beri var olan modernleşme çabalarına hız vermiş ve muhasır medeniyetler seviyesine ulaşabilmek gayesiyle bir dizi devrimler hayata geçirmiştir. Mamafih Mustafa Kemal 29 Ekim 1923 tarihindeki söylevinde “Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün çalışmalarımız Türkiye’de asri binaenaleyh batılı bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmeyi arzu edip de Batıya yönelmemiş millet hangisidir?” ifadelerini kullanarak, bu husustaki görüşlerini dile getirmiştir (Can ve Özen, 2005: 8). Bu çalışmanın konusu itibariyle bu yolda gerçekleştirilen devrimlerin İslâmcılık ile ilişkisine bakılacak olursa, 1924 yılında halifelik kaldırılmış, 1925 yılında tekke ve zaviyeler yasaklanmış, 1924 anayasasında geçen “Türkiye Devleti’nin dini, din-i İslâm’dır” ifadesi 1928 yılında kaldırılmıştır. Aynı maddeye 1937 yılında getirilen bir değişiklik ile laiklik ilkesi anayasaya eklenmiştir (Nebati, 2014: 121-122). Esas itibariyle hilafetin kaldırılması 19.yy’dan itibaren geniş çaplı laikleşen eğitim, evlilik, miras gibi konuların sekülerize edilme ihtiyacını doğurmuştur. Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte yukarıda bahsi geçen devrimlere ek olarak 1924 yılında hem Şeyhülislâmlık ve Evkaf vekâleti lağvedilmiş, hem de dinî mahkemeler kaldırılmıştır. 1925 yılında Şapka İnkılâbı gerçekleştirilmiş ve dinî tarikatlar dağıtılmış, 1926 yılında yeni ceza kanunu ve İsviçre’den örnek alınan Medenî Kanun kabul edilmiş, 1928 yılında Harf Devrimi yapılarak Latin alfabesine geçilmiş, 1932 yılında ise Ezan Türkçeleştirilmiştir (Mardin, 2011d: 97). Tüm bu devrimler Kemalizm’in medeniyetçilik şiarından türemiş ve medeniyetçiliği Batıcılık, medeniyeti de Batı ile özdeşleştiren Kemalist anlayış, İslâmîleşmiş kültürden arındırılmış yeni Türk insanını, yeni Türk milliyetçiliği aracılığıyla Batı enternasyonalî içerisine yerleştirmiştir (Yıldız, 2002: 223-224). Ayrıca tüm bu devrimlerin hukuk mekanizması kullanılarak gerçekleştirilmesi dikkat çekici bir husustur. Bu sebeple Kemalizm’i bir yanıyla hukuksal yoldan devrim olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır (Kazancıgil, 1982: 84). Zira daha önce de ifade edildiği üzere pozitivistten etkilenen Mustafa Kemal, pozitif hukuk kurallarını peşi sıra hayata geçirerek toplumsal dönüşümü sağlamaya çalışmıştır.

Laiklik yolunda atılan tüm bu adımların çok yönlü karakteri olduğunu vurgulayan Kemal Karpat (2015: 349) “Din karşısında tarafsız, modern bir millî devlet kurmaya zemin hazırlamak; toplumu dinsel baskılardan kurtarmak ve yeni, hür bir

bireyi tipi yaratmak. Akli, ilmi, klerikalizme karşı cephe alan ve gelenekçi olmayan bir laiklikti bu” ifadelerini kullanarak bu adımların amacını belirtmiştir. Cumhuriyetin getirdiği bu laik düşünce ile yukarıda incelenen İttihat ve Terakki döneminin son yıllarında laiklik yolunda atılan adımlar arasında farklılık bulunmaktadır. Kerem Ünüvar (2001: 140) bu farkı şu şekilde açıklamaktadır:

“İttihatçıların devletin bekasını gözeterek ve halkın mobilizasyonunu sağlamak açısından müracaat ettikleri uhrevî gücün yeryüzündeki temsiline karşı, Kemalist iktidar laikliği hem reformların bir gereği olarak sunabilmiş, iktidarı görünür kılmış hem de kendi iktidarının muhaliflerine karşı güçlü bir koz elde etmiştir.”

Ancak, bu çalışma içerisinde Kemalist devrimlerin ne olduğuna detaylı bir biçimde değinmek yerine, İslâmî hareketlerin bu devrimlere olan tepkisine odaklanmak daha doğru olacaktır. Çünkü bu adımlar bir sonraki bölümde detaylı bir biçimde incelenecek olan MGH partilerinin Türk siyasal hayatı içerisindeki önemini daha net bir biçimde ortaya koyacaktır. Tüm devrimler içerisinde halifeliğin kaldırılmasının ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bu ehemmiyet siyasi olmaktan ziyade, kültürel ve tarihi bir anlama sahiptir. Ressam ve bestekâr olan son halife Abdülmecid Efendi'nin Ankara hükümetiyle dengeli ilişkiler kurmak yerine göz alıcı selamlık alayları düzenlemesi -ki bunlardan bir tanesine Fatih Sultan Mehmet kıyafetiyle gelmiştir- iktidar mücadelesine tahammülü olmayan yeni cumhuriyetin dikkatini çekmiştir (Ortaylı, 2010: 72). Tüm bu gelişmeler neticesinde Ankara hükümeti halifeliği kaldırmıştır. Halifeliğin kaldırılması, 19. yy'dan itibaren süregelen laik-yenilikçi grup ile muhafazakârlar arasındaki mücadelede yenilikçi kesimin açık bir zaferini gözler önüne sermektedir (Karpas, 2015: 130).

Halifeliğin kaldırılması ile birlikte ikisi dâhili, biri harici olmak üzere üç tepki ortaya çıkmıştır. Öncelikle harici tepki ile başlamak gerekirse, kayda değer tek dış tepki Hindistan'daki Müslümanlardan gelmiştir. Arap coğrafyası zaten uzun yıllardır hilafeti kendine ait bir hak olarak görmektedir (Ortaylı, 2010: 73). “Hilafetin bu asırda restore edilmesi mümkün mü?” sorusuna İlber Ortaylı (2010: 73) kesin bir cevap vermektedir: “Şüphesiz hayır. Bu kadar çok milli devletin, liderlik iddiasının ve maalesef mezhep çatışmalarının dorukta olduğu İslâm dünyasında bu kurumun ihya edilmesi mümkün

değildir... Hilafet iktidar ister. Cihanşümül iktidar Osmanlı ile tarihe karışmıştır.” Hâlihazırda Birinci Dünya Savaşı esnasında İTC tarafından ilan edilen cihat çağrısının sonuçsuzluğunu ve hatta milliyetçiliğin etkisi altında kalan Arapların Osmanlı ordularıyla savaştıklarını gören cumhuriyetin kurucu kadrosu, söz konusu coğrafya ile İslâmî bağların ne denli zayıf olduğunu net bir şekilde anlamıştır. Özellikle daha sonra Irak kralı olan Faysal’ın Osmanlı ordusuyla savaşması İlber Ortaylı’nın ifadelerini kanıtlar niteliktedir. Nitekim Mustafa Kemal Atatürk bu gerçeğin farkında bir lider olarak hilafetin kaldırılmasını sağlamıştır.

Dâhili tepkilerden ilki Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Bele gibi Kurtuluş Savaşı’nda ön planda olan askerî kurmayların 1924 Kasım’ında kurdukları TCF’dir. TCF, Halk Fırkası’na karşı liberal bir muhalefet başlatmıştır (Kreiser ve Neumann, 2008: 307). Parti programının ilk maddesinde “Türkiye devleti halkın hakimiyetine dayalı bir cumhuriyettir” denilmekte, ikinci maddesinde ise “Hürriyetperverlik (liberalizm) ve halkın hakimiyeti (demokrasi) fırkanın meslek-i esasidir” denilmektedir (Ekincikli, 2012: 161). TCF, Halk Fırkası gibi laik ve milliyetçi politikalarını benimsemiştir, ayrıştıkları nokta ise merkezîyetçi, otoriter eğilimlere karşı adem-i merkezîyetçiliği, güçler ayrımı ilkesini ve devrimci değişimler yerine evrimsel değişimleri benimsemesidir. Tüm bunlara ek olarak TCF dış borçlanmayı da kabul eden daha liberal bir iktisadi görüşe sahiptir (Zürcher, 2009: 250). Halk Fırkası ile TCF arasındaki bu görüş farklılıkları, Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin ayrımına bir hayli benzemektedir. Hatırlanacağı üzere Ahmet Rıza kanadı merkezîyetçi bir politika izlerken, Prens Sabahattin’in daha sonra kurduğu Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti’nin adından da anlaşılacağı üzere, liberal ve adem-i merkezîyetçi bir anlayışı savunmuştur. 1902’de yaşanan bu ayrım, Halk Fırkası ile TCF arasındaki ilişkiden de anlaşılacağı üzere, Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezî siyaset anlayışına miras kalarak, günümüze dek süregelmiştir.

Esasen liberal bir parti olarak ön plana çıkan TCF’nin İslâmcılığı bünyesinde barındırarak, ya da İslâmcıların liberal TCF içerisinde bulunarak CHP’ye karşı bir ittifak içerisinde olmaları, Türkiye siyasal hayatında uzun dönem sürmüş bir mirastır. Daha net bir ifade ile liberaller ve İslâmcıların merkezî kimliğe karşı ittifakları uzun

yıllar sürmüştür. Bu durum İnşacılığın kimliklerin müzakerelere ve mücadelelere açık olduğu varsayımını, aynı olay içinde gösterebilecek somut örneklerden biri olarak sunulabilir. Böyle bir ittifakın sebebini İnşacılar, ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olma arzusuyla açıklamaktadırlar. Nitekim bu ittifaj DP döneminde başarılı olacak ve liberaller ile İslâmcılar, ulusal çıkarlar üzerinde söz sahibi olabileceklerdir.

Ancak farklı olan nokta, Mustafa Kemal'in Nutuk'ta TCF hakkında kullandığı ifadelerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusunun kullandığı ifadeler günümüze dek Türkiye'de liberal olmanın anlamını etkilemiştir. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta TCF kurucularını kastederek "Fırkalarını muhafazakâr unvanı altında teşkil etseydiler belki bir manası olurdu. Fakat bizden daha Cumhuriyetçi ve Terakkiperver olduklarını iddiaya kalkıştılar" ifadelerini kullanmasından itibaren günümüze dek liberal olmak, Kemalist reformcular için ancak gericilik anlamına gelecektir (İnsel, 2005: 68).

Bu durum İnşacıların söyleme yönelik vurgularını hatırlatmaktadır. İnşacı kurama dair temel örneklerden biri olan "Bir dolar bir dolardır çünkü biz onun değerine inanırız" cümlesinden de anlaşılabilceği üzere maddi yetenekler, sosyal yapının kendine atfettiği anlamlar ile önem kazanır (Meyer ve Strickmann, 2011: 69). Mustafa Kemal Atatürk'ün bu ifadeleri ile Kemalist reformcular nezdinde liberal olmanın gericilik olarak algılanması da benzer bir süreçtir.

TCF'nin liberalizmi benimsemesinin arka planında pragmatist bir nedenin yattığını ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Kemal Karpat (2015: 133) "Terakkiperver Fırka, liberallik iddiası samimi olsa da, şüphe yok ki aslında, laik tutumu artık açıkça belli olan hükümetin müdahalesine karşın dini korumak düşüncesi etrafında birleşiyordu" ifadeleri ile bu fırka ile liberalizm arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır.

İkinci dâhili tepki ise 1920'ler ve 1930'lar boyunca, birbirinden bağımsız bir biçimde ortaya çıkan ayaklanmalardır. Bu isyanlar içerisinde özellikle 1925 ve 1930 Nakşibendî ayaklanmaları ön plana çıkmaktadır (Yavuz, 2008: 53-54). 1925 yılındaki Şeyh Said isyanı savaştan henüz çıkmış olan yeni devletin siyasi yapısını da derinden etkileyecektir.

İlerleyen yıllarda Şeyh Said isyanı ile bir diğer dâhili tepki olan TCF arasında bağlantı kurulacaktır. Merkezî hükümetin uygulamalarına karşı ilk büyük isyan Bingöl'de Şeyh Said tarafından düzenlenmiş, Nakşibendî tarikatından olan Şeyh Said'in başlattığı isyan merkez tarafından bastırılmıştır (Nebati, 2014: 123). Halifeliği tekrar tesis etmek için ortaya çıkan isyana önderlik eden Said yakalanmış ve Diyarbakır'da İstiklal Mahkemesi'nde alınan kararlarla kırk adamı ile birlikte idam edilmiştir (Lewis, 2014: 358). Şeyh Said isyanının neden olduğu gelişmeler doğrudan TCF'nin akıbetini etkilemiştir.

Şeyh Said isyanı nedeniyle çıkarılan Takrir-i Sükûn¹² Yasası ile yalnızca isyana katılanlar cezalandırılmamış, rejimi savunmak gayesi ileri sürülerek bütün muhalefet yok edilmeye çalışılmıştır (Karpat, 2014: 150). İsmet İnönü'nün başbakanlık yaptığı hükümet TCF'yi bu isyandan dolayı sorumlu göstermeye çalışmıştır. Halk Fırkası, özellikle bu fırkanın programında yazan “halkın dinî inançlarına saygılıdır¹³” maddesini irticayı canlandırmakla ve dini siyasi amaçlar için kullanmakla suçlamıştır (Çolak, 2014: 227).

TCF kapatıldıktan sonra 1930 yılında liberal kesimin yeni partisi olan SCF kurulmuştur. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın arkadaşı olan Ali Fethi Okyar'ın kurduğu SCF dinî konularda selefine hem benzemekte, hem de ayrışmaktadır. Ayrıştıkları nokta, partinin adını SCF (Liberal Cumhuriyetçiler) koyan Okyar'ın, Fırka'nın katî suretle laik karakterde olacağını bildirmesidir (Koçak, 2006: 180). Benzeştikleri nokta ise, Okyar'ın bu bildirisine karşın partiye yapılan suçlamaların başında irticai faaliyetler gelmesidir. Tıpkı selefi TCF gibi SCF da devrim ve rejim karşıtı güçlerin buluşma noktası haline gelmiş, parti kapatıldıktan 35 gün sonra Nakşibendî tarikatına mensup kişilerce Menemen olayı gerçekleşmiştir (Aysal, 2009: 599-600). Her iki muhalefet partisinin de aynı iktisadi görüşü (liberalizm) benimsemesi ve ikisinin de Nakşibendî temelli isyanlarda adının geçmesi, söz konusu partiler arasındaki benzerlikler olarak ortaya çıkmıştır. Ancak 12 Ağustos 1930 yılında kurulan SCF'nin 17 Kasım 1930 tarihinde kapatılması ile 1945 yılında Nuri Demirağ tarafından kurulan Milli Kalkınma Partisi'ne kadar Türkiye'de çok partili yaşama geçiş rafa

¹² Huzurun Sağlanması anlamına gelmektedir.

¹³ “(...)efkâr ve itikatad-ı diniyyeye hürmetkâr olmak” (Çolak, 2014: 227).

kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren özellikle dinî muhalefet “gizli” bir şekilde faaliyetlerini yürütmüştür.

Söz konusu gizli faaliyetlerden kastın ne olduğu, Said Nursî özelinde daha net bir biçimde anlaşılacaktır. Cumhuriyet kadrosunun hayata geçirdiği devrimlere İslâmcılardan gelen tepkiler söz konusu olduğunda Said Nursî'nin üzerinde önemle durmak gerekmektedir. Çünkü Said Nursî'nin düşünsel hayatı, kendi öldükten sonra dahi Türkiye’de önemli bir yer edinmiştir.

Özellikle Nakşibendî ve Kadirî tarikatlarından etkilenen Said Nursî, Avrupa'nın İslâm'a karşı geliştirdiği önyargılı tutum ve olumsuz söylemlerden haberdar olmuştur. Bu duruma neden olduğunu düşündüğü için Müslümanların aciziyetinden şikâyet etmektedir (Yavuz, 2005b: 265). Ancak Nursî'nin fikirlerini kendi hayatını üç döneme ayırdığı şekliyle ele almak daha doğru olacaktır. Bu üç evre, Nursî'nin geçirdiği değişimleri net bir biçimde özetlemektedir. İlk evre olarak Nursî'nin “Eski Said” olarak nitelendirdiği dönemde doğrudan siyasetle ilgilenmiştir. “Yeni Said” adını verdiği ikinci döneminde ise siyasetle katî suretle ilişkisini koparan Nursî, üçüncü döneminde ise dolaylı bir biçimde de olsa siyasetle ilgili olmuştur (Karabaşoğlu, 2005: 280). Said Nursî'nin kurduğu yapı, daha sonra bir tarikatın kimliği haline gelmiş ve Türkiye’deki siyasal yapıyı etkilemeye çalışmıştır.

Eski Said döneminde II. Abdülhamit'in istibdat yönetimine karşı olan Nursî, tüm fikirlerine katılmamasına karşı anayasal sistem arzulamaları sebebiyle Jön Türklerin yanında yer almıştır. Ancak bir önceki başlık altında incelenen 31 Mart Vakasının içerisinde adı geçen İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile olan yakın ilişkileri münasebetiyle bizzat desteklediği İttihat ve Terakki tarafından Divan-ı Harb'te yargılanmıştır (Yavuz, 2005b: 265). Bu davadan beraat etmeyi başaran Nursî, İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edilmesini eleştirmiş ve Anadolu'da ortaya çıkan Millî Mücadele'ye destek vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, İstanbul'da bulunan Nursî'yi Ankara'ya davet etmiştir (Yavuz, 2005b: 265). Ankara'da bulunduğu dönemde devletin laiklik özelinde Batılılaşma yolunda attığı adımları gören Nursî, bu politikalara tepki göstermiş ve Ankara'yı terk ederek Van'a yaptığı tren yolculuğu hakkında bir metafor geliştirerek “Eski Said'i Yeni Said'e götüren tren” ifadesini kullanmıştır

(Karabaşoğlu, 2005: 276). Eski Said siyasetle doğrudan ilişki içerisinde olsa da Yeni Said siyasetten uzak durarak kendi fikirsel dünyası üzerine yoğunlaşmak istemiştir.

Her ne kadar Yeni Said böyle bir düşünce içerisinde olsa da, siyasi tartişmalar yakasını bırakmamıştır. Yukarıda incelenen şeyh Said isyanına katılması için davet almış, ancak bunu reddetmesine karşın Cumhuriyet kadrosu kendisini gözetim altına tutarak ülke içerisinde sürgün etmiştir (Yavuz, 2005b: 266). Gözetim altındayken yazdıkları Risale-i Nur Kllyatı'nın büyük çoğunluğu oluştumuş, ancak bu yazıların dağılması ve okutulması yasak olduğu için talebelerince oluşturulan "Nur Postacıları" ağı ile yaymıştır. Bu iletişim ağı da Nurculuğun rgtsel yapısını ortaya çıkarmıştır (Yavuz, 2005b: 267).

Said Nursi'nin Kemalist politikalara tepkisi özel alan-kamusal alan ayırımında ortaya çıkmaktadır. Ulus-inşa sürecinde laik bir Türk toplumu yaratmak gayesiyle kamusal alanı şekillendirme çabasına karşı Nursi, bireyi merkeze alarak İslâmî bilincin korunması yoluyla mücadele etmiş, bu amaçla özel alanları kuşatan dinî bir eğitim geliştirmiştir (Yavuz, 2005b: 267). Nursi ile Kemalizm arasındaki bir fark da "Batı" algısı üzerine şekillenmiştir. Nursi Kemalizm'in aksine Batılılaşmadan modernleşmenin olabileceğini savunmuş, bu çerçevede İslâm ile akılcılığın bağdaşabileceğini kanıtlama savunusuna girişmiştir (Mardin, 2011g: 45). Bu savunu esas itibariyle daha önceki bölümde tartişılan Osmanlı döneminin İslâmcıları ile bir sonraki bölümde tartişılacak olan MGH'nin söylemleri ile büyük bir benzerlik içermektedir.

Nursi'nin İslâm ile demokrasi arasındaki bağa dair düşünceleri de keza Osmanlı dönemi İslâmcıları ile bütünlük arz etmektedir. Raşid Halifelerin (İlk beş halife) seçimle belirlenmesini örnek olarak gösteren Nursi, saltanatın İslâm açısından savunulamayacağını, halkın zgr iradesiyle yönetimlerin belirlendiği rejimlerin İslâmî açıdan meşru olacağını düşünmektedir (Karabaşoğlu, 2005: 282-283). Bu nedenle 1876 yılında ilan ettiği Kanun-i Esasi'yi ve parlamentoyu rafa kaldırarak istibdat yönetimi uygulayan II. Abdülhamit'i sert bir dille eleştiren Nursi, 1908 devrimi sürecinde anayasa savunusu yapan İTC'yi desteklemekten geri kalmamıştır.

Nursî din ile siyaset arasındaki ilişki için talebelerine sıklıkla siyasetten uzak durmalarını öğütlemiştir. O'nun bu düşüncesinin arka planında hiyerarşi ve geçmiş tecrübelerinin yattığı ileri sürülebilir. İlk Nursî dinin hiyerarşik olarak siyasetten üstün olduğunu ve siyasetin dine hizmet edebileceğini ama dinin siyasete âlet edilemeyeceğini savunmaktadır. İkinci olarak ise II. Abdülhamit'in dini siyasete âlet etmesini "(...) şeriata gelen tecavüz" olarak yorumlamış ve buna ek olarak İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ndeki tecrübelerini göstermiştir (Karabaşoğlu, 2005: 281).

Dinin siyasete âlet edilmemesi uyarısını sıklıkla yapan Yeni Said'in üçüncü Said olarak adlandırılabilir. Bu konunun temelinde ise Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü'nün "Dörtlü Takrir" diye bilinen önergeyi hazırlamalarının akabinde DP'yi kurmaları yatmaktadır (Zürcher, 2009: 310). Said'in DP'yi desteklediği dönem ise üçüncü Said olarak adlandırılacaktır.

2.2.2. Demokrat Parti'den Millî Görüş Hareketi'ne İslâmcılığın Türkiye Siyasal Hayatında yeri

Dörtlü Takrir ile DP'nin kurulması ve kısa bir sürede büyük bir güç elde etmesi, Türkiye siyasetinde İslâmcılığın görünür kılınmasında önemli bir başlangıç noktası olmuştur. TCF ile başlayan ve SCF ile devam eden liberallerle İslâmcıların merkezî kimlik tanımlamasına karşı ittifakları, İnşacıların kimliklerin müzakereye ve mücadelelere açık oldukları varsayımlarının örneği olarak gösterilebilir. Nitekim bu ittifak DP döneminde başarılı olarak liberallere ve İslâmcılara ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olma şansı vermiştir.

Esas itibariyle, DP gibi yeni partilerin kurulmasının dış faktörler nedeniyle Türkiye'nin kazancı olacağına dair bir inanç hâkimdi. Örneğin Türkiye, II. Dünya Savaşı bittiğinde Batı ile ilişkilerine ağırlık vermek isteyecektir. İsmet İnönü de Türkiye'yi totaliter bir görünümünden demokratik düşünceye kaydırarak, Atatürk'ün arzuladığı demokratik hayata geçilmesini kolaylaştıracaktır (Karpat, 2014: 165).

DP liberalizm anlayışıyla siyasete hızlı bir giriş yapmıştır. Ancak söz konusu liberal anlayışın merkezinde "din kozunun" yeri büyüktür. Nitekim DP muhalefet

dönemindeyken din kozunu öylesine kullanmıştır ki, CHP okullarda din eğitime izin vermek durumunda kalmıştır (Zürcher, 2009: 314). Esas olarak 1902'deki Ahmet Rıza ile Prens Sabahattin yol ayrımı ile başlayan, TCF ve SCF ile CHP arasında devam eden ayrım, DP'nin kurulmasıyla tekrarlanmıştır. DP, tıpkı selefleri gibi liberalizmi savunmakta, CHP ise devletçilik savunusuna devam etmektedir.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP oyların %53'ünü alarak 408 mebus kazanmış, oyların %39.9'unu alan CHP ise sadece 69 mebusluk elde edebilmiştir (Karpat, 2014: 168). Ali Bulaç'ın (2005: 49) "İkinci Nesil İslâmcılar" adını verdiği dönüşüm de Türkiye özelinde bu değişim ile yaşanacaktır.

DP'nin bu şekilde güç kazanması ülke içerisindeki İslâmî muhalefeti de etkilemiştir. Yukarıda incelendiği haliyle Nursî her ne kadar kendi talebelerine siyasetten uzak durmalarını tembihlese de, çok partili yaşama geçiş ile birlikte "Üçüncü Said" olarak adlandırılabilir döneminde CHP'ye karşı DP'yi desteklemiştir (Yavuz, 2005b: 268). Bu destekte, DP döneminde Risalelerin basılması ve yayılmasının kolaylaştırılmasının etkisi büyüktür. Buna ek olarak, Nursî DP'ye desteği gayet açık bir şekilde vermiştir. Talebelerine siyasetten uzak durmalarını defaatle tembihleyen Nursî, Tek Parti döneminde açıkça "Nurcular, siyasetle alâkaları olmaz, yalnız iman hakikatlarıyla bütün hayatları bağlıdır. Şimdiye kadar, siyaseti dinsizliğe ve zındıkaya âlet edenler, istibdad-ı mutlakla Nurcuları ezdiler. İnşallah bir sebep çıkar, o istibdadı kıracak" ifadelerini kullanmış, talebelerine 1950'li yıllarda gönderdiği mektubun sonuna düştüğü notta ise "Demokrat çıktı, bir derece kırdı" demiştir (Karabaşoğlu, 2005: 279).

Said Nursî'nin ifadeleri her ne kadar CHP ile DP arasında çok derin uçurumların olduğu izlenimi yaratsa da, DP CHP içerisinde çıkmıştır. Bu sebeple DP'nin sahip olduğu kimlik ise merkezî değer sisteminin uzlaşısı kolaylaşmaktadır. İlber Ortaylı (2010: 99) bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

"Demokrat Parti, CHP'nin çocuğudur. Celal Bayar, Atatürk'ün sevdiği iktisat vekili ve son başvekilidir. Adnan Menderes 1930 Serbest Fırka deneyimi sırasında Aydın il başkanıydı. En başta Atatürk'ün hiddetini celbetmişti. Ama Atatürk onun sözlü ve yazılı raporlarından çok etkilenmiş ve onu CHP listesine aday koymuştu."

DP'yi kuranlar ile Mustafa Kemal Atatürk arasındaki bu bağlar düşünüldüğünde (Özellikle Celal Bayar) DP'nin laiklik ve inkılâpçılık dışında bir başka görüşü benimsemesinin beklenemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Zaten iktidara gelince partinin ilk icraatlarından biri 5 Temmuz 1951 yılında çıkardığı Atatürk Kanunu ile Atatürk inkılâpları (özellikle laiklik) ve büstleri tamamen koruma altına almak olacaktır (Göktepe, 2014a: 368). Bu durumun temel sebebi Ticaniler adlı grubun Atatürk'ün büstlerine saldırmalarıdır. İki parti bu tarz konularda benzerdir. Temel ayrılma noktası ise daha önce örnekleri görüldüğü üzere, tekrar liberalizm noktasında olmuştur. DP liberal iktisadi savunarak CHP içerisinden çıkmış ve daha önce incelendiği üzere 1950 seçimlerinde iktidar olma görevini haiz olmuştur. DP dinî konularda tıpkı selefleri gibi pragmatist bir yaklaşım izlemiştir. Özellikle Menderes'in çizdiği pragmatist lider profili, benimsediği İslâmî söylem ile kendi politikalarının halk nezdinde kabul görmesini kolaylaştırmıştır (Nebati, 2014: 128). Bu şekilde İslâmî söylemi ustalıkla kullansa da Menderes'in Millet Partisi ile olan ilişkisi ilginç bir çelişki olarak durmaktadır.

1946 yılında çok partili yaşama geçiş ile birlikte İslâmî hareketler (Nakşibendilik, Nurculuk, Süleymancılık) çevreden merkeze doğru muhafazakâr oy temin ederek Türk siyasal yaşamına etki etmeye başlamıştır. Buna karşın Türklerin büyük çoğunluğu kendi özel hayatlarında dindar olsalar da, din ile siyasal İslâmî hareketleri bir olarak görmediler. Bu sebeple demokrasinin dönüşümü ile birlikte İslâmcı temelli yeni siyasal partiler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Millet Partisi olmuştur (Eligür, 2010: 52). Pragmatist düşünceleriyle paralel bir durum olsa da, İslâmî söylemi sıklıkla kullanan DP'nin dini siyasete âlet ettiği gerekçesiyle Millet Partisi'ni kapatması da ilginç bir çelişkidir (Karpat, 2014: 171). Öz itibarıyla bu çelişki Nuray Mert'in (2005: 414) DP hakkındaki "(...) bir yandan ulus devlete sadakati dinî unsurlarla pekiştirirken, diğer yandan ulusal kimliği dindarlaştırmıştır" ifadeleriyle açıklanabilir. Birim Düzeyinde İnşacılar bu durumu ulusal kimliklerin ülke içindeki diğer kimlikler ile iletişime ve etkileşime geçerek dönüşüme uğramalarıyla açıklamaktadırlar. Ancak bu dönüşüm tek taraflı bir süreç olmamakta, bu iletişim ve etkileşim neticesinde ülke içindeki diğer kimlikler de dönüşebilmektedir. Nitekim DP

icraatlarıyla hem İslâmcıların ulusal kimliğe sadakati artmış; hem de ulusal kimlik dönüşerek dindarlaşmıştır.

Menderes özellikle seçim dönemlerinde İslâmî duygu ve düşüncelere hitap etmekte, hatta 1957 seçimlerinde CHP'lileri komünist ve dinsiz olarak tanımlayarak, DP döneminde açılan cami ve imam hatip okullarının sayısı ile övünmekteydi. Tüm bunlara ek olarak Arapça ezanı yasallaştırdı, din eğitimi genişletti. Artık ebeveynler din eğitimi istemek yerine istemediklerini bildirmek zorundaydılar. Bu durum toplumsal baskı sebebiyle hayli güç bir konuydu. Tarikatlar gibi özerk dinî örgütlerin varlığını kabul etmiş ve hatta 1954 ve 1957 seçimlerinde açıkla Nurcuların desteğini kabul ederek bu tür örgütleri meşrulaştırmıştır (Zürcher, 2009: 339-340). Gerçekten de bakıldığında, DP seçimlerde destek vermeleri karşılığında Nurcular ve Nakşibendîler temelinde İslâmî hareketlerle ittifak yaratmıştır (Eligür, 2010: 57). Kendini Türkiye'nin merkezî değerlerinin bekçisi olarak addeden ordu da, DP'nin bu adımlarını Kemalist geleneklere ihanet olarak görmüş ve bu kanı hükümetin felaketi olmuştur (Zürcher, 2009: 341).

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren konsantrasyonunu tamamen Batı Bloğuna dahil olmaya harcayan CHP, 1950 seçimleriyle birlikte yerini DP'ye bıraksa da söz konusu konsantrasyon DP tarafından da gösterilmiştir. Kore Savaşı'nın başlaması Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını sağlayacak ortamı oluşturmuş, Türkiye bu savaşa 4500 askerden oluşan bir tugay göndermiş ve nihayetinde Türkiye, Yunanistan ile birlikte 28 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur (Göktepe, 2014a: 374).

DP'nin yoğun mesai harcadığı bir diğer dış politika konusu da Türkiye'nin AB ile olan ilişkilerini uzun yıllar doğrudan ya da dolaylı bir biçimde etkileyecek olan Kıbrıs sorunudur. Türkiye ile Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı sonrasındaki yakınlaşmalarına 1950'li yılların ortasında gölge düşüren Kıbrıs sorunu olmuştur. 1959 yılında Zürih'te bir araya gelen taraflar bir Garanti Andlaşması imzalamış ve bu

andlaşmanın 4. maddesi¹⁴ 1974 harekâtına hukuksal temel oluşturmuştur (Firat, 2004a: 608-612).

Batı Bloğu ile iktisadi ilişkiler neticesinde, DP'nin iktidara geldiği 1950 yılından itibaren ekonomi hızlı bir büyüme yakalamıştır. Liberal iktisadi rejim, yabancı yatırımlar ve krediler (Bunlara Avrupa'nın yeniden inşası için hazırlanan Marshall Planı da dâhildir) ve serbest ticaret bir yanıyla büyümeyi sağlarken, diğer bir yanıyla da tüketim toplumu yaratmıştır (Kalaycıoğlu, 2005: 76).

Tüm bu ekonomik büyüme ve toplumsal dönüşüm içerisinde köyden kente doğru büyük bir göç dalgası yaşanmıştır. Bu şekilde bir sosyal hareketlilik yalnızca kent merkezlerinin hızlı bir şekilde büyümesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda endüstrileşme için geniş bir işçi havuzu ve ucuz iş gücü de yaratmıştır (Kalaycıoğlu, 2005: 79). Söz konusu göç olgusunun “Müslüman geleneksel şehir” kimliklerini zayıflatarak “modern kente” dönüşümüne yol açtığını belirten Ali Bulaç (2005: 66), bu durumun ortaya çıkardığı yeni sosyal ağları şu şekilde belirtmektedir: “İkinci İslâmcı nesil veya onun politik ifadesi olan İslâmî hareket modern kentin kenar semtlerinde, varoşlarında çarkın en sıkışık yerinde yaşamak zorunda kalan göçmelerin yönelimi ve talebi olarak şekillendi.” Bulaç'ın “kurucu misyon” atfettiği “İkinci İslâmcı Nesil” ile birlikte 2000 yılına kadar İslâmcılık Türk siyasal hayatına damgasını vuracaktır. Nasıl ki daha önceki bölümlerde incelenen “Birinci İslâmcı Nesil” kurtarıcı misyonla Batı ile olan ilişkiler neticesinde ortaya çıkmışsa, ikinci nesle geçiş de yine Batı ile ilişkiler neticesinde gerçekleşmiştir.

Batı Bloğu ile ilişkiler kapsamında, iktidarının ilk yıllarında enerjisini NATO'ya üye olmaya harcayan DP, iktidarının son yıllarında ise konsantrasyonunu AET ile resmi ilişkilerin kurulmasına ayırmıştır. Yunanistan'ın başvurusunun hemen arkasından 1959 tarihinde AET'ye ortaklık başvurusu yapan Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu “Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız

¹⁴ “Bu andlaşmanın hükümlerine uygun davranılmaması durumunda, Yunanistan, Türkiye ve İngiltere, bu hükümlere uyulmasını sağlamak için gereken girişimler ya da önlemlere ilişkin birbirlerine danışmayı yükümlenirler. Ortak ya da anlaşarak davranmak mümkün olmadığı taktirde, garanti veren üç devletten biri, sadece bu andlaşma ile oluşturulan düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçmek hakkını saklı tutar.” (Firat, 2004a: 612)

bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız” sözü ile Türkiye’nin başvurusunun arkasında yatan nedeni açıklamıştır (Karluk, 1996: 392). Bu durumu İnşacılığın önde gelen teorisyenlerinden biri olan A. Wendt, dostluk ve düşmanlık üzerinden paylaşılan bilginin işlevi olarak açıklamaktadır. Wendt’e göre (1995: 73) Amerika için Kuzey Kore’nin elinde olan 5 nükleer silah, İngiltere’nin sahip olduğu 500 nükleer silahtan daha büyük bir tehdittir. Çünkü Amerika ile İngiltere dost iken, Kuzey Kore değildir. Benzer şekilde Yunanistan’ın başvurusu Türkiye’nin dikkatini çekmiş ve Türkiye hızlı bir süreç ile AET’ye başvuru yapmıştır.

Ancak DP’nin İslâmî hareketlere doğru uyguladığı politikalar ve partinin basın ve ifade özgürlüğüne karşı baskıcı politikaları Ocak 1961’e kadar Türkiye’de seçimlerin askıya alınmasına yol açan 27 Mayıs 1960 darbesini ortaya çıkarmıştır. DP suçlu ilan edilmiş ve lider kadrosu sivillerden ve askerlerden oluşan mahkeme önüne çıkarılmıştır (Eligür, 2010: 59). 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen darbe ile DP iktidarının son bularak Adnan Menderes (Başbakan) , Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı) ve Hasan Polatkan’ın (Maliye Bakanı) idam edilmesi, özellikle Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle tarafından çok sert eleştirilmiş ve De Gaulle Türkiye ile ilişkilerin dondurulmasını istemiştir. De Gaulle’nin bu tutumu demokratik rejimden kopmanın Batı Avrupa’dan da kopmak anlamına geleceğini Türkiye’nin ilk defa net bir biçimde görmesini sağlamıştır (Karluk, 1996: 392). Ancak bu durumdan kendini merkezî değerlerin kadim savunucusu olarak addeden TSK gerekli dersleri almamış olacak ki, 1980 darbesini gerçekleştirerek Türkiye-AB ilişkilerinde daha büyük yaralara neden olacaktır.

Birinci Bölüm altında Edward Shils’in ilk kez topluma ikame ettiği merkez-çevre ayrımının kavramsal tartışmasında açıklandığı üzere, merkezî değerler sistemi, kurulan bir takım alt sistemler ve bu alt sistemleri kabul eden ya da takip eden elitlerce oluşturulur. Elitler, kendilerine muhafızlık rolü atfettikleri toplumun kutsal unsurları ile kendi yapılanmalarını temel bir yakınlık içerisinde görürler. Bu duruma ek olarak bu elitlerin içerisinde buldukları toplumun birçok üyesi de aynı tür yakınlığın içerisinde eklemlenir. Örneğin ekonomi elitleri, ekonomik faaliyetleri kabul ederek genelde bunlara riayet eder ya da politik kesimin elitleri siyasal faaliyetleri kabul ederek,

genelde bu politikalara riayet eder. Akademik dünyanın elitleri de entelektüel faaliyetler hakkındaki değerleri kabul ederek fiiliyata dökerler. Buradan da anlaşılacağı üzere merkezî değerler, carî faaliyetlerin içerisine yerleşmiş değerlerdir (Shils, 2002: 88). Burada dikkat çeken husus, kendine merkezî değerlerin muhafızlığı rolü addeden darbeyi gerçekleştiren kadronun, ülkenin önde gelen hukuk profesörlerini Ankara'ya davet ederek yeni anayasa hazırlamalarını istemesidir. Bu durum, akademi dünyası elitlerinin merkezî değerler sistemine entegre olmalarının güzel bir tezahürüdür. Ancak bu darbe 10 yıl boyunca ezici bir çoğunlukla tek başına iktidarda olan DP'ye karşı gerçekleştiği için, darbe sonrası ortaya çıkacak anayasanın da bu süreçten çıkarılmış derslerin bir sonucu olması doğaldır. Yeni anayasa ile birlikte artık DP benzeri tek başına iktidar güçlerin ortaya çıkması zorlaştırılmıştır. Bir partinin sınırsız yetkilerle tek başına iktidar olmalarını önlemek adına Cumhuriyet Senatosu adında ikinci bir meclis dahi oluşturulmuştur (Göktepe, 2014b: 403).

Artık Türkiye'de iki merkezî partiye (CHP ve AP) ek olarak sağın ve solun uç kesimlerine mensup yeni bir takım partiler ortaya çıkmış ve bu partiler özellikle 1970'lerde koalisyon ortaklığı yaparak ülkenin iç ve dış dinamiklerini etkilemişlerdir. Bu durumun ortaya çıkışını etkileyen sebeplerden biri DP ile başlayan ve 1960'lı hatta 1970'li yıllarda da devam eden köyden kente doğru yaşanan göçlerdir. Söz konusu göçler neticesinde kentlere gelenler içerisinde aidiyetini İslâmcılık ile açıklayan önemli bir kitle Erbakan'ın partilerini destekleyecektir. Yeni anayasanın ortaya çıkardığı yapı içerisinde MGH partileri de yaşam alanı bulmaya çalışırken, bu partiler söz konusu göç eden kitlelerin de desteğiyle hızlı bir şekilde güç elde edecektir.

3. MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ¹⁵

İkinci bölüm altında MGH öncesi döneme odaklanılarak, İslâmcıların Avrupa'ya olan yaklaşımları detaylı bir biçimde incelenmişti. Bunun sebebi bu çalışmanın teorik çerçevesi olan Sosyal İnşacı yaklaşımın tarihsel sürece büyük önem atfetmesidir. MGH tüm bu fikriyatı miras alarak demokratik araçlar içerisinde politika üretmeye çalışmış ve bu sayede iktidara gelerek yönetimde söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Böylece MGH döneminde İslâmcılar ulusal kimlik ile etkileşime girerek hem onu dönüştürecek, hem de kendisi dönüşecektir. Zira böyle bir etkileşimin sebebi olarak İnşacı yaklaşım, kimliklerin yönetimlere gelerek ulusal çıkarlar üzerinde güç elde etme isteklerini göstermektedir.

Bu bölüm altında MGH tarihsel olarak iki dönemde incelenecektir. 1980 yılının ayırım noktası olarak belirlenmesinin sebebi MGH'nin geçirdiği evrimleri açıklamayabilmek içindir. MNP ve MSP dönemleri MGH ile RP dönemi MGH arasında siyasi ve iktisadi açıdan farklar bulunmaktadır. Bu farklar, başlıklar altında İnşacıların temel varsayımlarıyla açıklanmıştır: RP öncesi MGH'de İslâmcılar ulusal kimlik ile mücadele içindeyken, RP sonrası dönemde müzakerelere büyük önem atfetmişlerdir. 1980 sonrası süreç aktarılırken ise 28 Şubat vurgusu ön plana çıkarılmıştır. İç politikadaki ve iktisadi değişimlere ek olarak, MGH'nin (AB özelinde) dış politika söyleminde yaşadığı evrimsel süreç sebebiyle bu şekilde bir kronolojik tasnife gidilmiştir.

Ancak tüm bu süreçten önce ikinci bölüm altında tartışılan İslâmcılığın Avrupa'ya dair geliştirdiği fikirlerden MGH'ye miras kalan söylemlere odaklanmak gerekmektedir. Bu durum genel itibarıyla Avrupa karşıtlığı şeklinde özetlenebilir. Ancak daha önce de vurgulandığı üzere pragmatist özellikleri sebebiyle İslâmcılar, teknoloji ve bilim hususunda Avrupa karşıtı söylem geliştirmemektedirler. Bu söylem Erbakan tarafından da kullanılmıştır. Batı'nın "kültürünü alma" konusunda ise kendinden önceki İslâmcılar gibi Erbakan da özellikle MNP-MSP döneminde Batılılaşmanın karşısındadır.

¹⁵ 1992 yılı öncesi dönem için de bu çalışmada Avrupa Birliği adı kullanılacaktır. Söz konusu yıl öncesinde Avrupa Birliği'nden kastedilen ise Avrupa Topluluğu (AT)'dur.

Tanzimat'ın getirdiği Batılılaşma hareketine tepki gösteren Erbakan, bu fermanın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa'yı "gâvurlukla" itham etmekte, çözümün manevi kalkınmada aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle bir sonraki başlık altında inceleneceği üzere Necip Fazıl tarafından kaleme alınan ve MGH'yi şekillendiren "Mukaddesatçı Türk'e Beyanname" başlıklı yazıda Osmanlı'ya parti teşkilatının Yeni Osmanlı adlı grup tarafından getirildiğinin vurgulanması önemlidir. Çünkü Yeni Osmanlılar İslahat Fermanı'nın Müslümanlar aleyhine bir konjonktür yarattığını ileri sürerek İslâmî bir söylem geliştirmişlerdir. Yeni Osmanlılar bu söylemlerini anayasa savunusu ile birleştirerek Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesini sağlamıştır. Her ne kadar modern anlamda bir parti teşkilatlanması olmasa da Yeni Osmanlıların bu anlamda bir ilk oldukları ortadadır. Bu durum MGH ile bir benzerlik taşımaktadır. Daha önce TCF, SCF, DP gibi liberal partilere eklenerek siyasette söz sahibi olmaya çalışan İslâmî hareketler, ilk kez siyasi kimliğini açıkça İslâmcılığa dayandıran bir partinin (MNP) bünyesine dâhil olabilmişlerdir. Nasıl ki Yeni Osmanlılar şûranın, yani parlamentonun kurulmasını sağlayıp yönetime katılmayı hedefledilerse, Millî Görüş çatısı altında İslâmî hareketler de meclise katılıp yönetimde söz sahibi olmayı hedeflemişlerdir.

Daha önceki bölümde detaylı bir biçimde analiz edildiği üzere, Millî Görüş öncesi İslâmcılar Avrupalıların medeniyeti Müslümanlardan aldığını ve bu sebeple Batı'nın ilminin alınabileceğini, ancak bunun dışında hiçbir Batılılaşma çabasının kabul edilemeyeceğinin altını çizmişlerdir. Necmettin Erbakan da bu söylemi benimsemiş ve devam ettirmiştir. Haçlı Seferleri esnasında Müslümanların sahip oldukları ilmin Avrupalılar tarafından alındığı fikri Erbakan tarafından da sıklıkla dile getirilmiştir. Bu sebeple Erbakan'ın Batı'ya itirazı tüm kavramlara dair olmamıştır. Teknoloji ve bilime dair Batı'nın yarattığı gelişmelerden faydalanmakta bir sakınca görülmemektedir (Nebati, 2014: 139). Bu durum erken dönem İslâmcıların "kaçınılmaz bir kötü" olarak gördükleri Batı'yı, daha sonraları kısmî bir Batılılaşma gerekliliğini kabul ederek "vazgeçilmez iyi" haline getirmelerine ve bu aşamadan sonra ise eklektik bir yol benimsemeleriyle paralellik içerisindedir. İnşacılar için bu süreç ulusal kimliklerin uluslararası toplum ile girdiği ilişkilerle açıklanmaktadır. Bu ilişki neticesinde ulusal kimliklerde dönüşümler yaşanmaktadır. Ancak unutulmaması gereken nokta,

İslâmcılığın o tarihte ulusal kimlik olmamasıdır. Bunun açıklaması ise ulusal kimliklerin aynı zamanda ülke içindeki diğer kimlikler ile de etkileşim içerisinde olarak birbirlerini dönüştürmesiyle açıklanabilir. Kısacası uluslararası toplum ile devletin girdiği ilişkiler, dolaylı olarak, ülke içindeki diğer kimlikleri de etkilemektedir. Daha önceki bölümlerde açıklandığı üzere nasıl ki ilk nesil İslâmcılar Batı'nın ilmî gelişmelerini alarak İslâm'ın kültürel ve ahlâkî yapısıyla harmanlamayı hedeflediyse, Erbakan'ın çabası da çok farklı değildir. Tıpkı II. Abdülhamit'in ya da Said Nursî'nin yaptığı gibi Necmettin Erbakan da İslâm ile akli bağdaştırma çabasına girişmiştir. Sıklıkla El-Battâni, Halife Me'mun gibi İslâm âlimlerini örnek gösteren Erbakan'ın (1969: 40) bu konuya yaklaşımı gayet nettir:

“Avrupalı yıkanmayı bilmez, yüz numarayı da bilmez. Nitekim Fransa'daki Versay sarayında yüz numara yoktu. Bu saraya yabancı elçiler öğleden sonra kabul edilirdi bir asır öncesine kadar. Niçin? Çünkü sabahleyin yüz numara noksanlığından hâsıl olan kokular elçilerin gelmesine mani idi. Müslümanlar bütün insanlığa sadece bu müspet ilimleri vermekle kalmamışlar, insanlığı getirip vermişlerdir.”

Bu ifadelerine rağmen Erbakan, kendilerinin çatışmayı değil barışı ve diyalogu esas aldıklarını vurgulamaktadır. Örneğin “NATO'nun fesih mi edileceği?” sorusuna İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher'in verdiği cevabı örnek göstererek, Batı dünyasının Müslümanlara karşı tutumunu resmetmeye çalışmıştır. Bu soruya Margaret Thatcher “Düşmanı olmayan bir ideoloji yaşayamaz. Bizim yaşayabilmemiz için mutlaka bir düşmanımızın olması lazımdır. Sovyetler Birliği dağıldı ve düşman olmaktan çıktı. Onun yerine yeni bir düşman koymamız gerekiyor. Bu yeni düşman İslâm olacaktır” cevabını vermiştir (Erbakan, 2006: 4).

Burada sorulması gereken soru muhtemelen şu olacaktır: Erbakan bu noktada Batı dünyasını, kendi karşılarına bir düşman inşa ettikleri için mi eleştirmektedir? Yoksa ilan edilen bu düşman İslâm olduğu için mi eleştirmektedir? Kuvvetle muhtemel Erbakan'ın bu eleştirisinin arka planında ilan edilen düşmanın İslâm olması yatmaktadır. Çünkü Erbakan, dış politika söylemlerinde sıklıkla anti-semitist bir dil kullanmaktadır. Bir başka ifade ile Erbakan da siyasi söyleminde kendi “düşmanını” yaratmaktadır. Bu durum Wendt'in (1995: 73) Amerika açısından karşılaştırdığı

İngiltere-Kuzey Kore mukayesesi ile açıklanabilir. Bu kıyasta Kuzey Kore'nin elinde olan 5 nükleer silah, İngiltere'nin sahip olduğu 500 nükleer silahtan daha büyük bir tehdittir. Çünkü Amerika ile İngiltere dost iken, Kuzey Kore değildir. Nitekim Thatcher'ın söylemlerindeki “öteki” İslâm olmasaydı, ya da Thatcher anti-semitist bir söylem kullansaydı, bu durumun Erbakan için bir eleştiri konusu olup olmayacak tartışma konusudur.

Hatırlanacağı üzere İslâmcılık fikrini sahiplenen ve Osmanlı Devleti'nde İslâmcılığın en önemli savunucusu ve pratisyeni olan II. Abdülhamit'in milliyetçiliğe olan bakışı olumsuz bir çizgide seyretmiştir. II. Abdülhamit'e göre etnik “millet” ve “ırk” fikirleri Türklerle Arapları bölmek ve böylece Arabistan, Arnavutluk ve Suriye'de isyanlar çıkarmak amacıyla İngilizler tarafından ortaya atılmıştır (Karpat, 2013: 285). MGH'nin milliyetçiliğe yaklaşımı da aynı doğrultudadır. Daha önce vurgulandığı üzere hareketin adında geçen “millî” sıfatı bu sebeple milliyetçi bir argümanla değil, Osmanlı Devleti'ndeki millet sistemine benzer bir şekilde ele alınmıştır.

MGH'nin Batı ile ilişkiler kapsamında da temel çıkış noktası Osmanlı Devleti geleneğidir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada, altı asır boyunca başarılı bir şekilde hüküm sürdüğü ileri sürülerek, Türkiye'nin Batı'dan öğreneceği hiçbir şeyin olmadığı vurgulanmaktadır (Eligür, 2010: 67). Bu noktadan hareketle (kavramsal tartışmalarda detaylı bir biçimde incelendiği üzere) MGH'nin, Osmanlı Devleti'ne (geçmişe) yaptığı atıfla muhafazakâr, Kurtuluş Savaşı'na yaptığı atıfla anti-empyrist, ayet ve surelere olan atıflarıyla da İslâmcı olduğu söylenilebilir.

Özellikle MNP ve MSP dönemi MGH tüm bu fikirsel bütünlük içerisinde, İslâmî bir söylem ile AB'ye ve onun getirdiği yapılanmalara kayıtsız ve şartsız karşı çıkmıştır. Ancak RP kurulduğunda Erbakan'a çevre hareketi olmak yetmemiş ve merkez parti olabilmek adına İslâmî söylem asgari düzeyde tutularak insan hakları ve demokrasi savunusuna girmiştir. 28 Şubat süreci ile birlikte ise ülke içerisindeki İslâmî burjuvazi ve siyasal hareket, merkeze karşı kendini koruyabilmek adına insan hakları ve demokrasi bağlamında AB taraftarlığına başlamıştır.

Ayrıca Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkeler için temel söylem olan

ağır sanayi hamlesi vurgusu ve devlet müdahalesi savunusu Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinde sıklıkla kullanılmış, 1980'lerde ortaya çıkan yeni sağ hareketlerle birlikte Millî Görüş de büyük bir iktisadi değişim yaşamıştır. Böylece Erbakan RP'ye başarıyı getirecek olan AD'de özel sektör savunusu yaparak devlet müdahalesi söylemini bir daha indirilmemek üzere rafa kaldırılmıştır.

3.1. 1980 ÖNCESİNDE MİLLÎ GöRüş HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1.1. Millî Görüş Hareketi'nin Kuruluş Süreci

Bu başlık altında İnşacı teoriye uygun bir biçimde MGH'nin yapı olarak inşa edilme süreci analiz edilecektir. MGH'nin kuruluş süreci 1960'ların sonuna tekabül etmektedir. Bu tarihsel dilim, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin AET ile imzalanan Ankara Andlaşması'nda n görülen ilk aşamanın (Hazırlık Aşaması) sona erme dönemidir. Bu sebeple bu çalışmanın konusu itibariyle 1960-1970 arasındaki on yıllık zaman dilimi ikili bir süreç olarak incelenecektir. Bunlardan ilki, dış politika bağlamında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin AB ile olan ilişkileridir. İkinci olarak, MGH'nin kurulma süreci ele alınacaktır. Bir sonraki başlığa geçmeden önce de her iki konu arasındaki etkileşim açıklanacaktır. Zira MGH ilk partisini kurduğu andan itibaren devletin dış politikasını sert bir dille eleştirecektir.

İlk olarak devletin dış politikasına odaklanılacak olursa, Türkiye Cumhuriyeti Ortaklık Andlaşması yapılması için görüşmelere başlama isteğini 1959 yılında resmen yapmış, Yunanistan ile ortaklık andlaşması olan Atina Andlaşması 1961 tarihinde imzalanırken; gerek 1960 darbesinin etkisi ile, gerekse darbe akabinde  üst düzey devlet adamının idam edilmesi sebebiyle Türkiye'nin ortaklık andlaşması olan Ankara Andlaşması 1963 yılına sarkmıştır. Esas itibariyle dönemin Dışışleri Bakanı Fatin Rşd Zorlu'nun idam edilmesi Batı dünyasından, özellikle De Gaulle Fransa'sı tarafından sert bir tepki ile karşılanmış, iki ortaklık andlaşması (Atina ve Ankara Andlaşmaları) arasındaki zaman farkı da bu nedenlerle ortaya çıkmıştır.

Konjonktür açısından değerlendirildiğinde Birlik, kuruluş sürecinde Roma Andlaşması'nı imzalar imzalamaz kendini bir diğer yeni oluşum olan EFTA ile rekabet

içinde bulmuş, bu çerçevede Türkiye ile Yunanistan'ın AET'ye yönelmesi Birlik bünyesinde sevinçle karşılanmıştır. Birlik bu iki Akdeniz ülkesinin ilişkilerini paralel bir biçimde yürütmüş ve 1970li yıllardaki uluslararası arenadaki açıklamaların çoğu, bu paralellik çerçevesinde yapılmıştır.

12 Eylül 1963'te imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Andlaşması, Roma Andlaşması'nın 238. maddesine dayanmakta ve esas olarak beş belgeden oluşmaktadır: Esas Andlaşma (33 madde), Geçici Protokol (11 madde), Mali Protokol (9 madde), Son Senet ile işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardır (Karluk,1996,404-406). Ankara Andlaşması temel olarak üç aşamalı bir entegrasyon öngörmektedir. İlk olarak prensipte 5 yıl sürmesi planlanan, ancak 9 yıl süren ve Türkiye'ye her hangi bir yükümlülük getirmeyen "Hazırlık aşamasıdır". İkinci olarak 1 Ocak 1973 tarihinde resmî olarak Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle başlayan, her iki tarafa da yükümlülük getiren "Geçiş aşaması" ve son olarak "Nihai dönemdir" (Karluk, 1996: 410-440).

İkinci olarak Milli Görüş'ün ilk partisini oluşturma sürecine bakmak gerekmektedir. Çünkü bu durum ülke içerisindeki İslâmî hareket için bir kırılmayı ifade etmektedir. Tanzimat Dönemi'nden itibaren Batılılaşma çabalarının muhalefeti durumunda olan İslâmî hareketler cumhuriyetin ilanı ile birlikte her ne kadar TCF, SCF, DP gibi liberal partilerin bünyesine dâhil olarak muhalefetlerini sürdürseler de, bu tarihe kadar kendilerine özgü bir siyasi parti kurmayı başaramadılar. Ayrıca, yukarıda analizler ışığında, Said Nursî'nin talebelerine siyasetten uzak durmayı tembihlemesi, İslâmî bir partinin olup olamayacağı tartışmaları gibi birçok husus da bu ideolojide bir partinin kurulmasını zorlaştıran etkenler arasındadır. Ancak buna rağmen Necmettin Erbakan, Nakşibendî şeyhi Zait Kotku'nun desteğini almayı başarmış ve Türkiye'nin merkezî değerlerinin karşısına açıkça İslâmî kimliğe dayanan siyasi partilerini koymuştur. Osmanlı'dan bu tarihe dek Türkiye'deki İslâmcılığın ortaya çıkardığı fikinsel bütünü Erbakan devam ettirmiş ve bu söylem ile 1970'lerde koalisyonlar içerisinde yer almıştır.

MGH'nin kurulma sürecinden önce kısaca hareketin liderliğini yapan Erbakan'ın kim olduğunun kısaca açıklanması gerekmektedir. 29 Ekim 1926 yılında

Sinop'ta doğan Necmettin Erbakan, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde başladığı eğitimine, bir dönem Almanya'da devam etmiş, ülkeye döndüğünde ise 1956 yılında Türkiye'nin ilk yerli motorunu imal eden Gümüş Motor A.Ş.'yi kurmuştur. 1965 yılında profesör olan Erbakan, Mayıs 1969'da ise Odalar Birliği Genel Başkanlığı'na seçilmiştir (Erbakan, 1969: 3-7).

1960 yılından sonra DP'nin halefi olduğunu ileri sürerek merkez sağın yeni lideri olan ve çok kısa sürede başbakan olmayı başaran Süleyman Demirel'in Adalet Partisi, 1902'den beri süregelen çatışmanın yeni formunu oluşturmuştur. Artık CHP'nin rakibi liberal, milliyetçi mukaddesatçı AP'dir. AP'nin lideri Süleyman Demirel'in kim olduğu sorusuna en net cevabı ise Necip Fazıl vermektedir. Necip Fazıl'a göre "Demirel'in politik elbisesi bir bacağı yeşil, öbürü siyah kumaştan bir pantolon gibidir." Genel başkanlık koltuğunu garantileyince Demirel, pantolonun kara bacağına beline kadar, yeşil kısmını ise ancak diz kapağına kadar çekmiştir (Yorgancılar, 2012: 59). Merkez sağın yeni lideri Süleyman Demirel'in talimatıyla yapılan polis baskını neticesinde Odalar Birliği başkanlığından el çektirilen Necmettin Erbakan'ın yine de AP'den aday olarak siyasete gireceği kulislere hızlı bir şekilde yayılmıştır (Yorgancılar, 2012: 50). Bu durumun sebebi olarak, Erbakan'ın parti içerisinde yoğun bir muhalefeti olan Süleyman Demirel'e karşı muhafazakârların oyunu alabileceği düşüncesidir.

Erbakan'ın siyasete girmemesi için aslında hiçbir engel yoktur. Nakşibendîlerin en önemli lideri Mehmet Zahit Kotku'nun açık desteğini arkasına almıştır. 1925 ile 1930 yıllarında silahlı bir biçimde Kemalist devrimlere isyan eden Nakşibendî görüş, Zahit Kotku aracılığıyla demokratik araçlara dâhil olmaya çalışarak hem Erbakan'ın bağımsız adaylığını, hem de Millî Görüş'ün kurulacak olan partilerini desteklemiştir. Bu süreç İslâm'ın siyasallaşması düşüncelerinden ötürü kolay bir şekilde gerçekleşmese de, 1950'den sonra ülkenin en önde gelen sufi lider olarak görülen Kotku tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Kotku'nun bu şekilde görülmesinin sebebi ise etrafında bulunan kişilerle alakalıdır: Başbakan ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal, yine Başbakan Necmettin Erbakan, Başbakan (günümüzde Cumhurbaşkanı) Recep Tayyip Erdoğan; Korkut Özal, Lütfi Doğan, Fehim Adak gibi bakanlar; Cevat Ayhan, Temel

Karamollaoğlu, Teoman Rıza Güneri, Hilmi Güler, Nazif Gürdoğan gibi birçok kamusal şahsiyet... Buradan da anlaşılacağı üzere Kotku'nun yarattığı temel kırılma hem uhrevi hem de dünyevi kurtuluşu vurgulamasıdır (Yavuz, 2008: 192). Bu anlayışla Kotku bizzat Erbakan'ı desteklemiştir. Said Nursî'nin talebelerinin bir kısmı ise kendilerine tembihlenen siyasetten uzak durma öğüdünü dinlediklerini ileri sürerek partiden uzak durmuşlar, Erbakan'ı destekleme yolunu seçenler ise kısa bir süre sonra Millî Görüş'ten uzaklaşmaya başlamışlardır. Buna karşın Nakşibendîlerin desteği Nurcuların bu tutumunu gölgede bırakmıştır.

Nitekim beklenen olmuş ve 1969 yılında Necmettin Erbakan AP'den aday olabilmek için başvurusunu yapmıştır. Ancak Demirel bu dönemde AP içerisinde kendisine karşıt üç grupta mücadele etmektedir: İlk olarak eski DP'nin devamı niteliğindeki siyasetçilerdir. Nilüfer Gürsoy ve Neriman Ağaoğlu'nun başı çektiği bu grup, Demirel'in Demokrat Partililere af çıkarma noktasında kendilerini kandırdığını ileri sürmektedir. İkinci olarak Saadettin Bilgiç'in öncü olduğu grup ve son olarak Erbakan'ı destekleyen gruptur. Gerçekten de Erbakan, Odalar Birliği başkanlığından Demirel'in talimatıyla el çekirildiğini bilmesine rağmen, açıktan Demirel'e karşı gelmektense AP ile ilgili sorulara sürekli "AP'yi ele geçiren masonlarla mücadele edeceğim." cevabını vermiştir (Yorgancılar, 2012: 52). Bu cevap Erbakan'ın üstü kapalı bir şekilde Demirel ile yarışta olduğunu göstermektedir. Demirel de bu durumu yakından takip etmektedir. Özellikle Bilgiç ve Erbakan'ın olası birleşmelerinin kendi iktidarını ne denli etkileyeceğinin farkında olan Demirel, oluşacak tepkiyi azaltabilmek adına el altından basına Erbakan'ın reddedileceği haberlerini sızdırmıştır (Yorgancılar, 2012: 50-52). Sonuç olarak Erbakan AP'den veto edilince, 1969 seçimlerine Konya'dan bağımsız milletvekili olarak adaylığını koyarak meclise girmiştir (Erbakan, 1969: 7-8). Erbakan aslında bağımsız olarak aday olanların bir kısmı arasında Bağımsızlar Hareketi¹⁶ adı verilen bir hareket oluşturarak önderliğini yapmıştır. Bu isimde bir

¹⁶ Bağımsız Hareketi Aydınları: Necmettin Erbakan (Konya), Faruk Yeğin (İstanbul), Osman Kirişçioğlu (Ankara), Ömer Lütfi Bozcalı (İstanbul), İsmail Müftüoğlu (Sakarya), Hulusi Özkul (Adana), Süleyman Karagülle (Aydın), Rifat Boynukalın (Balıkesir), İsmail Coşar (Çankırı), Hüseyin Dura (Elazığ), Murat Hicislioğlu (Erzurum), Hüsametdin Fadikoğlu (Gaziantep), Ekrem Ocak (Gümüşhane), Celal Kılıç (Mersin), Ahmet Tevfik Paksu (Maraş), Fehim Adak (Mersin) (Yorgancılar, 2012: 72-73).

hareketin sebebi olarak ise Erbakan'ın hem mecliste grup oluşturma isteği, hem de partisini kurmadan önce gücünü sınaama çabası içerisinde olduğu ileri sürülebilir.

Erbakan'ın Konya'dan bağımsız milletvekili seçilmesi İslâmî cenahta büyük bir heyecan uyandırmıştır. Özellikle Erbakan'ın konuşmalarına yalnızca Konya'dan değil, Türkiye'nin birçok farklı coğrafyasından gelenlerin olması, yeni bir parti kurulmasını cesaretlendirmiştir. Yavaş yavaş şekillenmekte olan Millî Görüş'ün ortaya konulmasında önemli bir durak noktası Necip Fazıl tarafından kaleme alınan "Mukaddesatçı Türk'e Beyanname" olmuştur. MGH'nin ilk partisi olan MNP'nin ideolojik tutumunun oluşmasında önemli rol oynayan bu beyanname, Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketlerinin eleştirisi ile başlayarak Osmanlı'ya ilk parti teşkilatının Abdülaziz döneminde Yeni Osmanlılar tarafından getirildiğini vurgulamakta ve bağımsızları İslâmcı değil mukaddesatçı olarak tanımlamaktadır (Yorgancılar, 2012: 73). Bu durumun iki sebebi olduğu ileri sürülebilir. Öncelikle İslâmcı yerine mukaddesatçı kimlik tanımlamasının yapılması, merkezî değerlere karşı kendini koruma çabası olarak görülebilir. Bu iddiayı başka bir ifade ile açıklamak gerekirse İslâmcılar bu dönemde, merkezî kimlik tanımlamalarıyla mücadele etmekten uzak durarak bir dil arayışına girmişler ve kendilerini "mukaddesatçı" olarak nitelendirmişlerdir. Ancak 1970 yılında kurulan MNP'nin bir sene içerisinde kapatıldığı düşünüldüğünde, bunun tek başına geçerli bir sebep olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. İkinci ve ana sebep ise AP gibi kendini milliyetçi mukaddesatçı olarak tanımlayan merkez sağ bir partiden oy devşirebilme çabası olarak okunabilir. Ancak her ne sebeple olursa olsun, Necip Fazıl tarafından kaleme alınan bu beyanname hem Millî Görüş'ün başlangıcı olacak, hem de hareketin ilk partisi olan MNP'nin ideolojisini şekillendirecektir. Ayrıca bu beyanname içerisindeki Yeni Osmanlılar vurgusu da ilk nesil İslâmcılar ile ikinci nesil İslâmcılar arasındaki devamlılığı gözler önüne sermesi bakımından önemlidir.

MGH'nin şekillenmesindeki ikinci önemli durak noktası Erbakan tarafından Konya'da gerçekleştirilen "İmanlı Büyük Türkiye Mitingi" olmuştur. Bu mitingden bir gün sonra yine Konya'da bir miting düzenleyen Süleyman Demirel'in Erbakan ve arkadaşlarını kastetmek suretiyle "(...) eline üç 33'lük tespah alan Konya'ya koşuyor" diyerek eleştireceği bu miting çok büyük bir kalabalığa ev sahipliği yapmıştır

(Yorgancılar, 2012: 78). Konya’da gerçekleştirilmesine karşın 42 plakalı araçların azınlıkta kaldığı İmanlı Büyük Türkiye Mitinginde taraftarlar sıklıkla “İmanlı Türkiye”, “Mücahit Erbakan”, “Mebus değil Türkiye’ye istikamet seçiyoruz”, “Doğum kontrolü değil mason ve komünist kontrolü istiyoruz”, “Her şeyin millîsini istiyoruz” sloganlarını kullanmışlardır (Yorgancılar, 2012: 80). Bu sloganlar, söylem temelinde İslâmcıların iç ve dış “ötekilerini” inşa ettiklerini göstermektedir. Zira bu sayede İslâmcılar, kendi kimliklerini inşa etme sürecinde “ne olduklarına” ek olarak “ne olmadıklarını” da açıklamaktadırlar.

MGH’nin kavramsal tartışmalarındaki filolojik yaklaşımlara ek olarak Erbakan, Türkiye’nin merkezî değerler sistemine karşı İslâmcı kimliğini bir takım anahtar kelimeler eşliğinde var etmiştir. Erbakan’ın kurduğu MGH millî kültür ve eğitimi, endüstrileşmeyi ve sosyal adaleti İslâm’ın temel prensipleri temelinde tasarlamaktadır. Çünkü siyasi amaçlarla dinî sembolleri kullanmak yasaktı. Bu sebeple parti “millî” ve “kültür” gibi anahtar kelimelerle İslâm’a atıfta bulunmakta ve Millî Görüş ismi de bu sayede siyasal İslâm’ın korunmasına referans vermektedir (Eliğür, 2010: 66-67).

İki süreci birleştirerek MGH’nin kuruluş evresinde AB’ye dair bir söylem geliştirip geliştirmedigine bakıldığında, devletin AB ile ilişkileri başlattığı ve hazırlık aşamasını sonlandırmak üzere olduğu bu on yıllık sürecin, aynı zamanda MGH’nin oluşturulma ve ilk partisinin kurulması sürecine denk geldiği görülmektedir. Necmettin Erbakan’ın 1969 yılında siyasete atıldığı ve bir yıl içerisinde kendi partisini kurduğu düşünüldüğünde MGH’nin bu dönemlerde neden AB meselelerine dair geniş bir söylem geliştiremediğinin cevabı verilmiş olacaktır. Bir başka ifadeyle, Ankara Andlaşması’nda öngörülen hazırlık aşamasının bitirilip bir sonraki aşamaya geçme çabalarının yaşandığı dönemde Erbakan, kendi partisinin kurulma sürecine odaklanmıştır. Ayrıca, hazırlık aşamasının Türkiye Cumhuriyeti’ne her hangi bir yükümlülük getirmiyor olması da bu konuda önemlidir. Buna karşın, Erbakan özellikle MSP döneminde AB’ye ve Ortak Pazar fikrine karşıt bir söylem geliştirecektir.

3.1.2. Siyasal İslâm'da Kırılma: MNP-MSP Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî değerler sistemi karşısında karizmatik önder olduğuna inanılan Necmettin Erbakan'ın bir çevre hareketi olarak, MGH'nin ilk siyasi partisi olan MNP'yi kurması, ülke içerisindeki İslâmî hareketler nezdinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. Çünkü bu parti Türk siyasal hayatındaki hem siyasi hem de iktisadi yönden büyük bir kırılmaya yol açmıştır. İlk olarak siyasi kırılma incelenecek olursa, İslâmcı hareketler daha önceki bölümde detaylı bir biçimde açıklandığı üzere önceleri 1925 ve 1930 yılında Nakşibendî temelli silahlı isyanlarla merkezî değerler sistemine karşı gelmiştir. Bu tarihlerde bir yandan da TCF, SCF; daha sonraları ise DP ve AP gibi liberal partiler bünyesinde sesini duyurmaya çalışan İslâmcı hareketler kendilerine has, bu denli etkili bir siyasi partiyi ilk kez kurmuşlardır. Bu süreç Sosyal İnşacı teori nezdinde, ülke içerisindeki diğer kimlikler gibi ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olmak isteyen İslâmcıların, bu amaç doğrultusunda izledikleri yöntemlerde yaşadıkları değişimleri de gözler önüne sermektedir.

Aslında 1945-1950 arası dönemde Türkiye'de etkin siyasi rol almaya çalışan Millet Partisi gibi örnekler mevcut olsa da, bu tarz partiler MGH'nin oluşturduğu etkiyi hiçbir zaman yaratamamışlardır. Zaten Erbakan'a desteğini esirgemeyen Nakşibendî lider Zahit Kotku da bir süredir AP'ye olan inancını kaybetmiş ve açıkça kimliği İslâmcılığa dayanan bir partinin kurulma zamanının geldiğini düşünmektedir. Nitekim bu parti, daha sonraları "Bağımsızlar Hareketi" olarak adlandırılacak girişimle bağımsız milletvekili seçilen Erbakan'ın 26 Ocak 1970 yılında kurduğu MNP olmuştur (Çakır, 2005: 545).

Nakşibendîlere ek olarak Nurcuların da bir kısmının MNP'ye destek verdiklerini ifade etmek yanlış olmayacaktır. Said Nursî'nin avukatlığını yapmış olan eski talebesi Hüsamettin Akmumcu'nun AP'den istifa ederek MNP'nin kurucuları arasına geçmesi buna güzel bir örnek teşkil etmektedir (Yorgancılar, 2012: 93). Ancak yalnızca bir kısım Nurcuların MGH'ye verdiği bu destek dahi kısa süreli olmuştur. Hatta Nurcuların bir bölümü MNP'ye destek vermek bir kenara, bu partiyi İslâmcı terminolojide çok ağır bir itham olan "fitne" olarak nitelendirmişlerdir (Yorgancılar, 2012: 109).

Nurcuların MGH'ye olan desteklerinin kısa süreli olmasının en önemli sebebi MSP'nin CHP ile kurdukları koalisyonda çıkarılan genel af ile ilgilidir. Solcuları da içine alan genel bir af çıkarılması Nurcular nezdinde tepkiyle karşılanmış ve Nur talebeleri “komünistlerin affedilmesinden ise, biz Medrese-i Yusufiye’de (hapishane) yatmaya razıyız” demişlerdir (Bulaç, 2009: 186). Buna ek olarak ikinci bir sebep bulunmaktadır. Bulaç’a göre (2009: 186) Demirel “siyasi takiiye” yaparak Nurcuların siyasete katılmasını teşvik etmiştir. Demirel’in buradaki amacı ise dindar geniş kitlelerin Erbakan’dan uzak tutmak ve Demirel’e destek vermeye devam etmelerini sağlamaktır.

Özellikle Nakşibendî temelli kurulan bu partinin programında geçen ifadelere bakıldığında, sembolik olarak da MGH'nin temelini oluşturduğu görülmektedir. MNP Programı'nın (ty: 5) birinci maddesinde geçen “Partimiz, Milletimizin fitratında mevcut olan yüksek ahlâk ve faziletin, kuvveden fiile çıkarılmasını, inkişafını ve Cemiyetimize nizam, huzur, içtimaî adalet ve vatandaşlarımıza saadet ve selâmet getirmesini gaye edinmiştir” ifadesi MGH'nin süreç içerisinde kurulan beş partisinden dördünü (Nizam, Selâmet, Fazilet, Saadet) içermektedir. Yalnızca RP'nin ismi geçmemektedir. Bunun sebebi ise MGH içerisinde çıkan partilerin programlarında zaten refah kelimesinin çok yoğun bir biçimde kullanılması olarak görülebilir.

Aslında ilk parti isminin “İmanlı Büyük Türkiye” olması beklenmiştir, çünkü Erbakan tüm yurttaki bu mitingle tanınmıştır. Ancak bu isim başkaları tarafından kullanılınca vazgeçilmiş ve partinin ismi MNP olmuştur (Yorgancılar, 2012: 90). Partinin kuruluşunun açıklanacağı basın toplantısına katılmak üzere Ankara'ya gelen Eşref Edip, parti kurmaylarına partinin ismini sormuş ve aldığı cevaptan sonra “sembolümüz işte bu” diyerek sağ işaret parmağını havaya kaldırmıştır. Serkan Yorgancılar (2012: 90-91) bu sembolü şu şekilde açıklamaktadır: “Sağ elin havaya kaldırılması partinin çizgisini, şahadet parmağının partinin tek başına iktidara geleceğinin ve diğer dört parmağın da partililerin birbirlerine böylece sınımsız kenetlenmelerini işaret ettiği söylenir.” Tüm bunlara ek olarak, sağ el işaret parmağının havaya kaldırılmasının İslâm'daki tevhit anlayışını çağrıştırması da dikkatleri çekmektedir.

İktisadi kırılma noktası ise, Erbakan'ın ekonomik sisteme dair sahip olduğu görüşlerin merkez sağ partisi (AP) ile çatışma içerisinde olmasıdır. Soğuk Savaş döneminde gelişmekte olan ülkelerdeki moda söylem olan ağır sanayi hamlesi ve devlet müdahalesi savunusu Erbakan tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. 1968 yılında “küçük ve orta çaptaki iş adamlarının temsilcisi” olarak özellikle İstanbul ve İzmir Ticaret odalarındaki büyük ticaret ve sanayi çevrelerine rağmen Odalar Birliği Başkanı seçilen Erbakan, AP iktidarının Ticaret Bakanı tarafından başkan olarak tanınmayarak yönetimden uzaklaştırılmıştır (Sarıbay, 2005: 576). AP'nin talimatıyla polisler tarafından Odalar Birliği binasından çıkarılan Erbakan, buna rağmen yine AP'den milletvekili aday adayı olmak istemiş, ancak veto edilmiştir.

Devlet müdahalesinden kastın ne olduğuna dair ipuçları, MNP Programı'nın “İktisadi Politikada Devletin Vazifesi” başlıklı 51. maddesinin f bendinde görülebilmektedir. Bu madde gereğince “Devlet iktisadi sahada, halen tatbik edilmekte olan mahdut zümre özel sektörcülüğü yerine, kalkınmayı bütün yurt sahasına yayan ve kalkınmada faydası olacak bütün atıl güçleri seferber edecek, bir yaygın özel sektör politikası yürütmelidir” denilmiştir (MNP, ty: 20-21). Erbakan hatırlanacağı üzere büyük çaplı sanayi ve ticaret çevrelerinin karşısına küçük ölçekli iş çevrelerinin desteğini kazanarak ortaya çıkmıştır. Bu çatışmanın doğal bir sonucu olarak Millî Nizam, kalkınma planını yapması gereken devletin, iktisadi faaliyetleri belli başlı ticaret yerlerinde toplamayarak tüm ülkeye yayması gerekliliğini savunmuştur. Bahsi geçen ağır sanayi hamlesi söyleminin içeriği hakkında ise Erbakan (2002: 195) büyük sanayi tesislerini, büyük enerji tesislerini, büyük madencilik tesislerini, büyük sulama tesislerini ve büyük ulaştırma tesislerini saymaktadır.

Aslında esas çatışma, modernleşme teorilerinin temel bir iddiasıyla ilgilidir. Bir başka ifade ile toplumların sanayileştikçe, dolayısıyla modernleştikçe dinin toplumsal hayattaki etkisinin azalacağı ya da yok olacağı iddiasının bir paradoks halini almasıdır. Modernleşme konusunda önemli mesafeler kat eden Türkiye'de dinin etkisi yok olmamış, tam tersine bir siyasi parti (MNP) teşkilatı yaratacak kadar canlanmıştı. Hatta bu İslâmcı parti “ağır sanayi hamlesi” söylemiyle siyasi hayata doğduğu gibi,

Erbakan örneğinde de görüleceği üzere yönetici kadroları içerisinde pozitif bilim eğitimi almış kişiler ön plandadır (Sarıbay, 2013: 746).

İslâmcılığı bir kimlik olarak benimseyen ve MGH bir yapı olarak ortaya konulur konulmaz, MNP'ye destek veren kitleye bakıldığında da, AP ile aralarındaki iktisadi çatışmanın izleri görülebilir. Kabaca MNP'yi üç toplumsal kesimin oluşturduğu söylenebilir: Taşra kökenli dindar ailelerden gelip cumhuriyetin laik eğitim kurumlarından yetişmiş ve genellikle serbest meslekle uğraşan yeni seçkinler, taşrada ticaret ve sanayiyle iştigal eden dindar girişimciler ve son olarak hem taşra hem de büyük kentlerde yaşayan dar gelirli Sünni dindarlar (Çakır, 2005: 545). Bu durum bir yanıyla, özellikle DP iktidarı döneminde yaşanan yoğun göç dalgalarının sonucudur. Çünkü kırsal kesimden kente göç eden kesimler, kimlik problemlerini İslâmcılığa sarılarak çözmeye çalışmış ve göç ettikleri yerlerde yerel İslâmî örgütler kurarak ya da var olanlara dâhil olarak kendi varlıklarını korumaya çalışmışlardır. Erbakan'ın küçük ve orta ölçekli iş dünyasını cezbeden iktisadi söylemi ve partisinin kimliğini İslâmî bir terminolojide kurgulaması, bu kesimin MNP'yi desteklemesini sağlamıştır.

MNP ve MSP dönemlerinde Erbakan'ın söylemlerinde masonluk ve Siyonizm vurgusu ön plandadır. Bu durum partinin kimlere açık olduğu, kimlerin üye olabileceği hususlarına kadar etki etmektedir. Yukarıdaki kabaca üç kesimle özetlenebilecek MNP'yi oluşturan gruba ek olarak MGH'nin kapıları herkese açık bırakılmıştır. Ancak üç istisnai grup vardır ki bunlar partiye üye olamazlar. 26 Ocak 1970 tarihindeki konuşmasında Erbakan mason, komünist ve Siyonistler dışında partinin kapılarının herkese açık olduğunu bildirmiştir (Sarıbay, 2005: 576). Açıkça MNP Programı'nın "Üye Olma Şartlarının" düzenlendiği 3. maddesi altında da, üye olma şartlarından biri "mason olmamak" şeklinde belirlenmiştir (MNP, ty: 39). Ancak bu şart, MNP yerine kurulan MSP Tüzüğü içerisinde "Üye Olma Şartlarının" düzenlendiği 3. maddesinde yer almamıştır (MSP, 1977: 3). Buna karşın Erbakan'ın Siyonistleri bir öteki olarak gören söylemleri her dönemde devam etmiştir. Bu durum söylemeyi bir anlamda yapmaya eş değer kılan Zehfuss'un (2002: 4) "Sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır" ifadesini doğrular niteliktedir. Zira Erbakan'ın

söylemlerindeki anti-Siyonist vurgu, parti tüzüğünden çıkarılsa da, MGH için her dönem varlığını korumuştur.

Sonuç itibariyle, 12 Mart 1971 tarihinde kendini merkezî değerlerin kadim muhafızı addeden TSK bir muhtıra yayımladı. MNP acemiliğinin ve devletin merkezî aygıtlarının henüz güçlü bir İslâmî partiye hazır olmamasının kurbanı oldu. Nitekim muhtıradan yaklaşık iki ay sonra, 20 Mayıs 1971’de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı (Çakır, 2005: 546). Aslında paradoksal bir biçimde komünizm ile “mücadele” kapsamında İslâmî sağ ve milliyetçi sağın önünü açan merkezî değerler sistemi olmuştur. Erbakan da bu sürecin bir sonucudur. Ancak 12 Mart gösterdi ki, merkezî değerler hala güçlü bir İslâmî partiye hazır değildir.

Esas itibariyle bu durum İnşacıların temel varsayımlarından biri olan kimliklerin müzakere ve mücadelelere açık olmasıyla açıklanabilir. Nitekim başlarda komünizmi öteki olarak gören ulusal kimlik ve İslâmcılar, bu amaç doğrultusunda müzakereye girişmiş, daha sonrasında ise merkezî değer sisteminin değerlerinden biri olan laiklik ilkesi üzerinden mücadeleye girişmiştir. Muhtıra sürecinde MHP’ye dokunulmayıp MNP’nin kapatılması ise, merkezî hâlen Türkçülüğe verdiği önemin bir tezahürü olarak okunabilir.

MNP hakkında hazırlanan iddianamede Erbakan’ın yaptığı mitinglerdeki konuşmalarına ve bu konuşmalar esnasında özellikle Tanzimat Fermanı’nın hazırlayıcısı Mustafa Reşit Paşa ile Türkiye Cumhuriyeti’nin merkezî değerleri hakkındaki sert ithamlarına yer verilmiştir. MNP Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe aykırılık iddiasıyla kapatılmasına karşın, AP’yi zayıflatarak, kendi yerine kurulacak olan MSP’nin önünü açmıştır (Yılmaz, 2005: Darbeler...,636). Çünkü MNP ile birlikte Türk sağı İslâmcı ve muhafazakâr olarak ikiye ayrılmıştır (Yavuz, 2005a: 592).

MNP kapatılınca hareketin karizmatik lideri Erbakan İsviçre’ye “hicret” etmiştir (Çakır, 2005: 546). Erbakan’ın yasaklı olması sebebiyle MNP yerine 11 Ekim 1972’de kurulan MSP’nin ilk genel başkanı Süleyman Arif Emre olmuştur. Necmettin Erbakan ülkeye döndüğünde ise MSP’nin genel başkanlığına getirilmiştir. MGH’nin

daimi lideri Erbakan kendisine MNP ile MSP arasındaki ilişkiyi soran gazeteci Abdi İpekçi'ye dolaylı cevaplar vermiştir:

“MNP kapatıldığı zaman ne olacağı yine kanunlarda gösterilmiştir. Bu partinin hükmi şahsiyeti ortadan kalkar. Ama bu partiye üye olan milyonlarca insan, herhangi bir şekilde milletin bu çeşit büyük bölümlerinin demokrasi dışında tutulması veya onların hakkında herhangi bir muamele yapılması esasen mümkün değildir. Bugüne kadar kurulan birçok partilerden birisi de Millî Selamet Partisi'dir. Bunlar arasında herhangi bir münasebet zorlayarak kurmakta ne bir fayda vardır, ne de mânâ ifade eder.” (Sarıbay, 2005: 580)

Her ne kadar Erbakan bu tarz bir soruya dolaylı cevaplar verse de, MSP sözcüleri mümkün olduğu müddetçe MNP'nin devamı olduklarını ifade etmişlerdir (Sarıbay, 2005: 580). Esas itibariyle durum da bu şekilde tecelli etmiştir. MSP'nin siyasi kimliği halen İslâmcılığa dayanmakta ve iktisadi söylem olarak da ağır sanayi hamlesi ve devlet müdahalesi savunusunu devam ettirmektedir. MSP böylece maneviyatçılığı ön plana çıkararak sağ partilerle, iktisadi olarak da devletçiliği öne çıkarmasıyla döneme damgasını vuran sol hareketlerle rekabet içerisine girmiştir (Çakır, 2005: 547).

MSP Seçim Beyannamesi'ne göre (1973: 15-16) Türkiye'de üç temel görüş ve bu görüşleri temsil eden üç ayrı parti vardır:

“SOL görüş vardır, partisi CHP'dir. MİLLÎ GÖRÜŞ veya sağ görüş vardır partisi Millî Selamet Partisi'dir. LİBERAL (Renksiz) GÖRÜŞ vardır, partisi A.P.'dir. Millî görüş dışındaki partilerin temel zihniyeti maddecilik olup birinin gayesi HER İŞİN BAŞI MADDE'dir. Diğerinin gayesi HER İŞİN BAŞI PARA'dır sloganı ile izah edilebilir. İnsandan ziyade, insana lâzım olan vasıtaları gaye edinmiş olan bu partilerin milletimizi tatmin etmesi mümkün olmadığından HER İŞİN BAŞI AHLÂKTIR düsturuna bağlı olan milletimizin nazarında bütün partilerin silinip giderek yerini Millî Selâmete bırakacakları rahatlıkla söylenebilir.”

MNP yerine kurulan MSP siyasete hızlı bir başlangıç yapıp 1973 seçimlerinden başarıyla ayrılmıştır. Seçimlerin akabinde önce CHP ile bir koalisyon gerçekleştirmiş, sonrasında ise I. ve II. Milliyetçi Cephe hükümetlerinde bulunmuştur.

Özellikle 1974 yılında gerçekleştirilen CHP-MSP koalisyonu ilginç bir görüntü arz etmektedir. Bu durum İnşacıların farklı kimliklerin müzakereye açık olduğu varsayımının açık bir örneği olarak sunulabilir. Merkezî derğerlerin savunucusu ve kendini “ortanın solu” olarak addeden CHP ile çevre hareketi olan ve siyasi kimliğini açıkça İslâmcılığa dayandıran MSP’nin koalisyon gerçekleştirmeleri, karizmatik iki liderin yoğun çabalarıyla gerçekleşmiştir. Ayrıca iki partinin AB politikalarında farklı sebeplerle benzer sonuca ulaştıkları görülmektedir. CHP birçok açıdan Birlik ile entegrasyonun faydalı olacağını belirtse de, Hazırlık Dönemi’nin iyi kullanılmadığı düşüncesi ile Geçiş Dönemi’ne hazır olunmadığını ifade etmiştir (Çayhan, 1997: 421).

Bu iki zıt görüşe sahip partinin oluşturduğu koalisyon, yine ilginç bir şekilde sağ partilerin oluşturacağı Milliyetçi Cephe hükümetlerinden daha başarılı olmuştur. Öyle ki, Erbakan (2002: 193), Bülent Ecevit tarafından bozulduğunu ileri sürdüğü bu hükümet hakkında müspet ifadeler kullanarak “(...)MSP-CHP Koalisyon Hükümeti döneminde yürütülen gayretli ve şuurlu ekonomik politikalarla ekonomi güçlendirilmiş ve Kıbrıs Barış Harekâtı’nın arkasından ağır sanayi hamlesinin başlatılacağını açıkladığı bir noktaya gelinmiştir” demiştir.

CHP-MSP koalisyonu dönemine damgasını vuran olay, daha sonra Türkiye’nin AB ile olan ilişkilerini de derinden sarsacak Kıbrıs sorunu olmuştur. Koalisyonun başkanlığını yapan Bülent Ecevit, “Ortanın Solu” sloganıyla adada bir yandan federalizmi desteklerken, diğer yandan da antiemperyalist ve Amerikan karşıtı kitlelerin desteğini almıştır (Fırat, 2004b: 740). Koalisyonun ortağı Erbakan’ın “Kıbrıs davası” ise “Siyonizm ile mücadele” kapsamındadır. Siyonistlerin Kıbrıs’ta hedeflerinin olduğunu düşünen Erbakan (2014: 151-152), bu hedefi şu şekilde açıklamaktadır:

“(...)Dikelya’yı bir Amerikan üssü yapalım; bu üs vasıtasıyla İsrail’in emniyetini koruyalım! Çünkü İsrail, her ne kadar kurulmuş ise de bir buçuk milyarlık İslâm âleminin ortasında bulunduğu için, hep korkulu rüyayla yaşıyor. Bir gün bunlar birleşir, beni denize dökerlerse diye korkuyor. Bunun tedbirini almayı her şeyden önemli sayıyor. Ondan dolayı da Kıbrıs adasına çok büyük önem veriyor.”

Nitekim, bu koalisyon döneminde Nikos Sampson’un 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan’daki Cunta Hükümeti’nin de desteğiyle, Kıbrıs Cumhurbaşkanı

Makarios'a karşı darbe yaparak "Ulusal Kurtuluş Hükümeti" kurduklarını açıklaması ve Kıbrıs'ta bir "Yunan Cumhuriyeti" ilan etmesi Türkiye'nin dış politikasını da derinden etkilemiştir (Erol, 2014: 525). Bu gelişmeler akabinde Türkiye, DP döneminde bahsedilen Londra ve Zürich Andlaşmalarının kendine verdiği garantörlük hakkına istinaden adaya iki harekât düzenlemiştir. Kıbrıs Barış Harekâtı olarak tarihe geçen bu müdahalenin ilk aşamasının ortaya çıkardığı sonuçların uluslararası arenada olumsuz bir tepki almadığı görülmektedir (Erol, 2014: 525). Ancak dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in kızı Ayşe Güneş ile özdeşleşen (Ayşe Tatile Çıksın) ikinci harekât, uluslararası alanda olumsuz bir tepkiyle karşılanmış ve bu durum ilerleyen dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkilerini etkilemiştir.

Bu koalisyon dönemindeki bir diğer önemli gelişme de Erbakan'ın "Maarif Davam" dediği ve 1990'larda RP'nin temeli oluşturacak kitlelerin yetişeceği İmam-Hatip okullarının durumuyla ilgilidir. "İmam-Hatip okullarının açılmasını sınırlamak bir yana, olabildiğince çoğaltılmalıdır" diyen Erbakan (2014: 182), bu okulların kapasitelerinin artırılması gerekliliğini savunmuştur. Bununla ilgili olarak, CHP-MSP koalisyonu döneminde söz konusu okulların sayısındaki artış dikkat çekicidir.

Türkiye'nin son on yılındaki büyük değişimin kökenlerinin bulunabileceği İmam-Hatip okullarının durumu söz konusu koalisyon döneminde kilit bir noktadadır. Bu noktada İmam-Hatip okullarının İslâmcı kimliğin kendini yeniden üretme hususunda önemli bir yeri vardır. 1971 muhtırası ile İmam-Hatip okullarının dört yıllık orta öğretimi kapatılmış, yalnızca üç yıllık lise öğretiminin hayatını sürdürmesine izin verilmiştir. CHP-MSP koalisyonu 12 Mart sürecini tersine işleterek İmam-Hatip okullarını orta öğretime tekrar açmıştır (Yavuz, 2008: 17). Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre, 1973-74 arasında Türkiye'de ortaokul olarak 58, lise olarak ise 71 İmam-Hatip okulu bulunmakta, ancak 1974-75 arasında ise bu sayı ortaokulda 101'e, lisede ise 72'ye çıkmıştır (aktaran Yavuz, 2008: 172). Bu rakamlar II. Milliyetçi Cephe hükümetinin son bulduğu 1978 yılı itibariyle ortaokulda 334'e, lisede ise 103'e çıkmıştır (aktaran Yavuz, 2008: 172). Bu artış, özellikle RP'ye başarıyı getirecek kitlelerin yetişmesi bakımından önemlidir. Çünkü İmam-Hatipler, Erbakan'a göre "Refah Partisinin büyümesinin beşinci sebebinin teşkil etmektedir" (aktaran Yavuz,

2008: 174-175). MSP seçim beyannamesinde de (1973: 33) “İmam Hatip okullarının ve Yüksek İslam Enstitülerinin ilmi kifayet ve seviyelerinin ihtiyaca cevap verecek duruma getirilmesini ve emsali akademi ve okulların kanuni hak ve imkânlarına kavuşturulmasını lüzumlu sayıyoruz” denerek partinin bu okullara verdiği önem vurgulanmıştır.

CHP-MSP koalisyonu dağılınca 31 Mart 1975 tarihinde AP lideri Süleyman Demirel başkanlığında Milliyetçi Cephe koalisyonunda MHP ve Cumhuriyetçi Güven Partisi ile birlikte yer almıştır. MSP bu koalisyonda da bürokraside İslâmcı bir kadrolaşmaya ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nı işlev ve icra bakımından ihya etmeye çalışmıştır (Çakır, 2013: 759).

1977 genel seçimlerinde, seçim stratejisini “Kıbrıs Harekâtı’nı CHP’ye rağmen kendilerinin gerçekleştirdiği” teması üzerine kuran MSP, inandırıcı olamadı. Buna karşın yine AP lideri Süleyman Demirel başkanlığında MHP ile birlikte II. Milliyetçi Cephe hükümetinde yer alan MSP, milletvekili sayısı yarı yarıya düşmesine karşın “anahtar parti” iddiasını sürdürüp Demirel’e zor günler yaşatınca II. Milliyetçi Cephe’nin ömrü kısa oldu (Çakır, 2005: 547). Erbakan’ın MSP’ni anahtar parti olarak görmesi, sembolik olarak MSP’nin ambleminden de ileri gelmektedir. Zira MSP amblemi, kalp şeklinde bir motifle süslenen anahtardır.

1970’ler boyunca koalisyonlara ortaklık yaparak İslâmcı bir söylem ile AB’ye karşı tutum sergileyen Erbakan’ın ikinci partisi, tıpkı ilk partisi gibi askeri müdahale sonucu kapanacaktır. “Merkezî değerlerin kadim muhafızı” TSK 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koyarak bütün siyasi partileri lağvetmiştir. Türkiye-AB ilişkilerinde bu darbe, 1960 darbesinin açtığı yaradan daha büyük yaralara yol açacaktır. Millî Görüş’ün yeni partisi RP, siyasi hayatın normale dönüşü ile birlikte kurulacak olsa da, Erbakan uzun yıllar yasaklı olarak partinin başına geçemeyecektir.

3.1.3. MNP-MSP Dönemi Millî Görüş Hareketi’nin AB Söylemi

Millî Görüş’ün 1970’lerde geçirdiği bu çalkantılı siyasi yaşam ışığında, bu başlık altında MNP ve MSP’nin AB’ye dair yaklaşımı incelenecektir. Kendinden önceki İslâmî hareketlerin Avrupa’ya dair söylemlerini devam ettiren Erbakan’ın AB’ye dair

yaklaşımında oksidentalizm etkisi dikkat çekmektedir. Ancak, nasıl ki Erbakan 1960'ların sonunda siyasete atılma mücadelesi içerisinde Ankara Andlaşması'nın getirdiği ilk evre olan Hazırlık Aşaması'na yoğunlaşamadıysa, MNP döneminde de partinin AB'ye konsantre olamadığı görülmektedir. Bu durum MNP'nin programında AB'ye dair ifadelerle yer verilmemesinden anlaşılmaktadır. MNP döneminde Erbakan'ın AB'ye karşı olduğu verdiği iki gensoru ve bu gensorular için yaptığı konuşmalardan anlaşılmaktadır. İlk gensorusu için yaptığı konuşmada Erbakan: “ Siz nasıl olur da biz müşterek pazara girmeye hazırız dersiniz. Diyemezsiniz... Tümünden ve kökünden müşterek pazarın karşısında olmaya mecbursunuz” diyerek ortak pazara karşı tutumunu gözler önüne sermektedir (Yorgancılar, 2012: 102-103).

Erbakan'ın “hazırız” diyenleri eleştirdiği bu konuşması, doğrudan Ankara Andlaşması'nın öngördüğü üç aşamalı entegrasyon sürecine bir tepkidir. Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük getirmeyen Hazırlık Aşamasına son verecek olan Katma Protokol'ün imzalanması, Türkiye'ye de yükümlülükler getirecek olan Geçiş Aşamasının başlamasına “hazırız” demektir. Nitekim 23 Kasım 1970 yılında Türkiye ile AB arasında imzalanan Katma Protokol 1 Ocak 1973'te resmen yürürlüğe girmiştir (İKV, 2011: 32). Erbakan'ın karşı olduğu yükümlülüklerin ne olduğunun daha net anlaşılabilmesi için kısaca Katma Protokol'ü açıklamak gerekmektedir.

Öncelikle “Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler” incelenecek olursa, bu konu sanayi mamulleri ve tarım ürünleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu yükümlülükler vergiler, vergilerle eş etkili uygulamalar, kotalar, kotalarla eş etkili uygulamalar olarak 4 ana başlıkta toplanabilmektedir. Sanayi mamulleri özelinde vergiler için Birlik, petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halılar hariç, Türkiye çıkışlı ihraç mallarına uyguladığı bütün gümrük vergilerini, Protokol'ün fiilen yürürlüğe girdiği 1 Eylül 1971 tarihi itibarıyla sıfırlayacağını ifade etmiştir. Vergilerle eş etkili uygulamalar hususunda ise Birlik, 1971 yılı itibarıyla kaldıracağını ifade etmiştir (Karluk, 1996: 412). Bu hususlar Birliğin Türkiye'ye yönelik jestleri olarak nitelendirilebilmektedir..

Türkiye ise ilke olarak Birlik çıkışlı sanayi ürünleri ithalatına (AKÇT ve EURATOM ürünleri dışında) uyguladığı gümrük vergileri, eş etkili vergi ve resimleri 12 yılda sınırlaması, buna ek olarak mevcut sanayi dallarından rekabet gücü az olanlar için 22 yılda kaldırması öngörülmüştür (Karluk, 1996: 413). Kotalar ile eş etkili uygulamalarında ilke olarak, Türkiye Cumhuriyeti sınırlandırmalarını 22 yılda kaldırmayı taahhüdünde bulunmuştur (Karluk, 1996: 413).

Katma Protokol'ün IV. Bölümü tamamen tarım ürünlerine ayrılmıştır. Katma Protokol'ün 33/1. maddesinde bu durum şu şekilde özetlenmiştir: “Yirmi iki yıllık dönem içinde, Türkiye, tarım ürünlerinin Türkiye ile Birlik arasında serbest dolaşımı için Türkiye'de uygulanması gerekli ortak tarım politikası tedbirlerini bu dönemin sonunda alabilmek amacıyla, kendi tarım politikasının uyumu yoluna gider” (AB Bakanlığı, 1973).

Bunun yanı sıra söz konusu maddenin 2. fıkrasında ise “ 1. fıkrada belirtilen sürede Birlik, tarım politikasının tespiti veya ilerideki gelişmesi sırasında Türk tarımının çıkarlarını göz önünde tutar. Türkiye, bu amaca yararlı bütün unsurları Topluluğa bildirir.” denilmektedir (AB Bakanlığı, 1973).

Kişilerin serbest dolaşımı hakkında Katma Protokol'ün Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı'nın düzenlendiği II. Kısımın I. Bölümünde bu mevzuyu düzenlenmiştir. 36. madde bağlamında “ Türkiye ile Birlik üyesi Devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşması'nın 12. maddesinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşma'nın yürürlüğe girişinden sonraki on ikinci yılın sonu ile yirmi ikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir” denilmiştir (AB Bakanlığı, 1973).

Bu maddeden anlaşılacağı üzere Katma protokol ile birlikte, Türkiye ve Birlik arasında Gümrük Birliği'ni aşan bir entegrasyon ön görülmüş, protokol malların serbest dolaşımı ile yetinmeyip, diğer iktisadi unsurların da serbest dolaşımını düzenlemeye çalışmıştır.

Sermayenin Serbest Dolaşımı hakkında Katma Protokol'ün 50/2 maddesinde bu hususa değinilmiş ve “ Mal ve hizmet alışverişleri ile sermaye hareketleri sadece

bunlara ait ödemelerin kısıtlanmasıyla sınırlandırıldığı ölçüde; bu kısıtlamaların gitgide kaldırılması amacıyla, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasına hizmet edimi ve sermaye hareketleriyle ilgili hükümler kıyas yoluyla uygulanır” denilmiştir (AB Bakanlığı, 1973).

Bu maddeyi tamamlar nitelikte taraflar, Katma Protokol’ün 50/3 maddesi ile standstill prensibini¹⁷ sermayenin serbest dolaşımı hususunda kabul etmişlerdir (AB Bakanlığı, 1973).

Katma Protokol’ün Gümrük Birliği’nden çok daha fazlasını bünyesinde içerdiğinden bahsedilmiştir. Bu hususlardan biri de hizmetlerin serbest dolaşımına dair hükümlerin içerildiği 41/1 maddesidir (AB Bakanlığı, 1973). İlgili madde uyarınca “Akit Taraflar, aralarında, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar” denilmiştir.

Kısaca bu şekilde özetlenebilecek Katma Protokol’ün getirdiği yükümlülükler hazır olanları sert bir dille eleştiren Erbakan, Türkiye’nin AB ile olan ilişkilerini tamamen reddetmektedir (İKV, 2011: 30). TBMM’de Erbakan ilk kez, Türkiye’nin illa bir ortak pazara girme amacı varsa bunun Müslüman milletlerle oluşturulacak bir ortak pazar olması gerektiğini savunmuştur (Yorgancılar, 2012: 104). Katma Protokol 1970 yılında imzalanıp, 1973 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. Bir başka ifade ile Katma Protokol imzalandığında Erbakan MNP’nin lideriyken, Katma Protokol yürürlüğe girip Geçiş Aşaması resmen başladığında MSP’nin liderliğini yapmaktadır. Erbakan MGH öncesi İslâmcılarının Avrupa’ya dair geliştirdiği söylemleri alarak MNP’ye taşımış, bu parti kapatılınca da MSP’de daha detaylı bir AB karşıtlığı geliştirmiştir.

Aslında Erbakan’ın karşı çıkışı, andlaşmaların içeriğine dair değildir. Başta da belirtildiği üzere 1970’ler boyunca Erbakan, kendinden önceki İslâmcılardan aldığı oksidentalist söylemi devam ettirmiştir. Roma Andlaşması’nı “(...) altı Katolik memleketin tek bir devlet teşkil etmek için bu gayeyi o memleketlerin halklarının reaksiyonundan koruyarak tedricen gerçekleştirmeye matuf bir anlaşma” olarak gören Erbakan (1975: 238-241) Türkiye’nin Batı ile Ortak Pazara girmesi durumunda Batı’nın

¹⁷ Mevcut durumdan daha kötüye gitmeme prensibi

sömürgesi olacağını düşünmektedir. Ancak bu sömürge olma düşüncesi dinci bir terminoloji ile ele alınmaktadır. “Bugün için 200 milyonluk, yarın Protestanlar da girerse 400 milyonluk bir Hristiyan kütlenin içerisinde 35 milyonluk Türkiye, Konseyde bir üyelikle bulunacak ve sadece büyüklerin emirlerine itaat edecek” cümleleriyle bu sömürge düşüncesinin arka planı İslâmcılar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır (Erbakan, 1975: 241).

İnşacılar için söylemin önemli bir yerinin olduğu belirtilmişti. Buraya kadar olan analizlerden anlaşılacağı üzere Erbakan, MGH öncesi İslâmcıları gibi bu dönemde de söylemsel temelde Avrupa’yı kendi ötekilerinden biri olarak ilan etmiştir. Ancak bu söylemde temel ötekinin Avrupa’dan ziyade Siyonizm olduğu ileri sürülebilir. Zira Erbakan’a göre (1975: 246-250) Katolik birliği olan Ortak Pazar, Theodor Herzl’in planı ve dolayısıyla Siyonist bir oyundur. Bu düşünceye göre Siyonistler, İslâm âleminin başı olan Müslüman Türkleri Ortak Pazara dâhil ederek, Hristiyan Avrupa potası içerisinde eritmek istemektedir (Erbakan, 1975: 252-253). Bu ifadeler Necmettin Erbakan’ın ve doğal olarak MGH’nin AB’ye yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Millî Görüş geleneği için zaten Müslümanların Avrupalılardan öğrenebileceği hiçbir şey olmadığı için, böyle bir entegrasyona dâhil olmanın bir anlamı da yoktur. Tıpkı MGH öncesi dönem İslâmcılarının tümü gibi Avrupalıların zaten ilmi Müslümanlardan aldığı ileri Erbakan (2014: 59) “Müslümanlar sadece ‘Her şeyi size veriyoruz ama yalnız şu bizim ondalık sistemimizi geri verin’ deseler, ortada Avrupalıya ait hiçbir şey kalmaz” sözleriyle Müslümanların hâlihazırda Avrupalılardan üstün olduğunu ileri sürmektedir.

Müslümanlar Avrupalılardan üstün olduğu için Erbakan’ın söylemi içerisinde Türkiye’nin AB’ye entegre olmasının bir gerekliliği yoktur. AB ile kurulacak Ortak Pazarın hem Türk milliyetçiliğini hem de Türkiye’nin millî sanayisini yok edeceğini ileri süren Erbakan (1975: 259-265), illa bir Ortak Pazar kurulacaksa Müslüman memleketlerle kurulması gerektiğini vurgulamaktadır.

Tüm bu ifadelere rağmen Millî Görüş’ün karşı olduğu konu yalnızca Geçiş Aşaması mı yoksa Hazırlık Aşamasına da karşıt bir tutum var mıdır? Bu soruya net bir

cevap vermek zordur. Erbakan İslâmî bir söylemle doğrudan Ankara Andlaşması'nı hedef alarak AB'ye karşı çıkmaktadır, ancak Hazırlık Aşaması hakkında ifadelerinin bu denli net olduğunu söylemek güçtür. Hazırlık Aşaması'nın en önemli tarafı Birliğin Türkiye'ye tek taraflı ödümler vermesi ve 175 milyon ECU tutarında kredi vermesidir (Uslu, 2014: 479). “Türkiye geçiş dönemine girişi geciktirebilirdi” iddiasında bulunan Erbakan (1975: 245-246) “Türkiye gerekirse Ortak Pazar'a girme yerine, bugün İspanya, Yugoslavya ve İsrail'in yaptığı gibi anlaşmalarla ilişki kurma rejimine dönebilirdi” ifadelerini kullanarak Hazırlık Aşaması'nın uzatılabileceğini ve bittiğinde de Ortak Pazar yerine ikili anlaşmalarla ilişkilerin devam ettirilebileceğini savunmuştur. Özellikle “Türkiye geçiş dönemine girişi geciktirebilirdi” düşüncesi CHP lideri Bülent Ecevit'in de benimsediği bir fikirdir. İki farklı görüşün AB ilişkilerinde benzer düşünceleri paylaşmaları, birlikte koalisyon hükümeti kurmalarını kolaylaştıran etkenler arasındadır.

Parti programında AB'ye hiç yer ayırmayan MNP'nin aksine MSP seçim beyannamesinde AB'ye geniş yer ayırarak genel olarak bu ifadelere yer vermektedir. Sonuç olarak beyannamede (1973: 38) “Milli Selamet Partisi olarak bu gayri Milli birleşmeye evet diyen partileri Tarih huzurunda Millete şikâyet ediyoruz. Aziz vatandaşlarımız Ortak pazara evet diyen partilerin liderlerini ve adaylarını nerede görürseniz, seçim sanığı olarak sorguya, çekiniz” denilerek Ortak Pazara karşı tüm bu söylemlerini özetlemektedir. MNP ve MSP partileri bu söylem ile Avrupa yanlısı partileri, yani kendi ifadeleriyle “Taklitçi Partiler” ile kendileri arasındaki farkı ortaya koyduklarını düşünmektedir.

Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde de Erbakan, Siyonizm oyunu ve Hıristiyan birliği olarak gördüğü AB ile Ortak Pazar kurmak yerine “İslâm Ortak Pazarı” kurulmasını istemektedir. MSP'nin Türkiye-AB ilişkileri üzerindeki en büyük etkisi, 1976 yılında Yunanistan'ın Birliğe tam üyelik başvurusu döneminde, hükümetin ortağı olarak, AB'den de başvuru yapılması yönünde uyarıların gelmesine rağmen, Başbakan Demirel'in bu konuda adım atmasını engellemesidir (Bozkurt, 1992: 37).

İnşacı yaklaşım açısından 1980 öncesi MGH'nin AB'ye yönelik tutumunu özetlemek gerekirse, söylem vasıtasıyla Avrupa'nın İslâmcılığın ötekisi olma özelliği

devam etmiştir. Erbakan söz konusu “öteki” üzerinden İslâmcılığın “ne olmadığını” açıklamaya çalışarak İslâmcı kimliği yeniden üretmeye çalışmıştır. Bu süreçte demokratik araçlar vasıtasıyla ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olmak isteyen İslâmcılar, farklı kimliklere sahip partilerle (bunlardan biri CHP’dir) müzakerelere girişerek koalisyonlar kurabilmişlerdir. Ancak 1980 yılında gerçekleşen darbe tüm siyasi partileri derinden etkileyecektir. MSP’nin de tıpkı MNP gibi kapatılmasının ardından, Erbakan siyasi yasaklı bir konuma düşecektir. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen darbe ise Türkiye-AB ilişkilerine büyük zararlar verecektir. 1980’lerde tek başına siyasi güç olarak Turgut Özal, uygulayacağı Neo-liberal politikalarla bu ilişkileri canlandırmaya çalışacak ve bu politikalar ülke içerisindeki İslâmî burjuvazinin güç kazanmasına yol açacaktır. Bu durum MGH için de yeni bir iktisadi görüşün temellerini atacak ve RP ile birlikte Millî Görüş daha da güçlü bir şekilde siyasi hayata dönecektir.

3.2. KİMLİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ: 12 EYLÜL’DEN SONRA MİLLÎ GÖRÜŞ HAREKETİ VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.2.1. Resmi Kimliğin Dönüşümü: 12 Eylül ve ANAP

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye’de askeri elitlerin kutuplaşmış toplum yapısının ortaya çıkardığı anarşi ortamını neden gösterip, merkezî değerlerin kadim muhafızı rolünü ileri sürerek yönetime el koyması, ülkenin siyasi ve iktisadi yapısında büyük bir kırılmaya yol açmıştır. Bu durum 27 Mayıs ve 12 Mart dönemlerinin tekrar edildiğini göstermektedir. Ancak 12 Eylül’ün ortaya çıkardığı tablo, bu darbenin kendinden öncekilerden ayrıştığını resmetmektedir. Ülke içi siyasi kimliklerin dönüşümüne ek olarak bu farklılıklardan biri iktisadi, diğeri de merkez-çevre ayrımı konusunda olmuştur.

12 Eylül ve hemen arkasında gelen Turgut Özal dönemleri Türkiye’de merkez-çevre ayrımında yarattığı dönüşümün yanı sıra, devletin resmi kimlik tanımlamasında ve iktisat politikalarında da büyük bir kırılmaya yol açmıştır. Bu durum, özellikle 1990’lı yılların ortasında RP ve MÜSİAD’ın güç kazanmasının temelini teşkil etmiştir. Ancak, askeri rejimin ortaya çıkardığı bu tablo, yine askerler tarafından 28 Şubat

sürecinde önlenmeye çalışmıştır. Bu çabaya rağmen İslâmî siyasal hareketin ve İslâmî burjuvazinin yükselişi engellenememiştir.

Darbeyi yapan kadro, yeni bir merkez inşa etme projesi kapsamında öncelikle devlet otoritesini zaafa düşürdüğünü düşündüğü 12 Eylül öncesi siyasi elitlerine yer vermeyerek işe başlamıştır. Bu durum, Osmanlı'dan başlayarak 1980'e kadar gelen merkez algısında büyük bir değişimdir. Çünkü tüm bu tarihsel süreçte çevreyi daima kontrol edilmesi gereken bir güç olarak gören merkezin bir bölümü, darbe ile birlikte dışlanmıştır. Bu durumun sebebi dışlanan kadronun yerine, tek hâkim güç olarak askeri elitin öne çıkarılmasıdır (Tosun, 1999: 143). Buna karşın, bu süreç darbe olur olmaz gerçekleşmemiştir. Askeri rejim Batı'dan gelecek tepkileri azaltabilmek adına, parlamentoyu feshetmesine karşın siyasi partileri kapatmamış, sadece faaliyetlerini durdurmuştur (Akgün, 2014: 555). Bu sebeple MSP özelinde örnek verilmesi gerekirse, parti 1980 yılında değil, darbeden bir yılı aşkın bir süre sonra, yani 16 Ekim 1981 tarihinde kapatılmıştır.

İnşacılar açısından 1980 darbesi sürecinde ulusal kimlik, İslâmcı kimlikle daha fazla etkileşime girerek birbirlerini dönüştürmüşlerdir. Nitekim yeni merkez projesinin en önemli ayağı devletin merkezî kimlik tanımlamasındaki dönüşüm ile ortaya çıkmaktadır. “Türk-İslâm Sentezi” olarak slogan halini alan bu proje ile bir yandan bireyin devletle olan irtibatının sağlanması, diğer yandan da kullanılacak olan İslâmî söylem vasıtasıyla toplumdaki farklı sınıf ve tabakalar arasında birleştirici bir güç yaratma amaçlanmıştır (Tosun, 1999: 148-149). Geleneksel merkezin temellerinden biri olan laik kimliğin tersyüz edilmesi anlamına gelen bu projeye örnek olarak 1982 Anayasası gereğince ilk ve orta öğretim kurumlarında din dersinin zorunlu hale getirilmesi ya da Cumhurbaşkanı Evren'in mitinglerde Kur'an'dan ayetler okuması verilebilir (Tosun, 1999: 149). Türk-İslâm Sentezi projesinin bir diğer örneği İmam-Hatip okullarının sayısındaki artışta da görülebilir. 1983-1997 yılları arasında İmam-Hatip okullarının sayısı 374'ten 604'e çıkarak %59 artmıştır (Yavuz, 2008: 175). Murat Çemrek'in (2014: 644) ifadeleriyle “İslâm, bu dönemde, resmî Türk milliyetçiliğine rakip olarak değil, ona payanda olmak üzere istihdam edilmiştir.”

Türk-İslâm sentezi II. Abdülhamit'in yaratmaya çalıştığı İslâm-Türk sentezine

benzemektedir. Aradaki tek fark ise kimliklerin birbirleriyle olan ilişkisidir. Hatırlanacağı üzere II. Abdülhamit'in İslâmcılık fikri altında dinden umduğu temel beklenti, bir siyasal otorite olarak kendisine bağlı, sadık bir kuşak yetiştirmektir. Sadık bir kuşak yetiştirme sürecinin ideolojik boyutunu İslâm-Türk sentezi oluşturma çabası oluşturmaktadır. Söz konusu İslâm-Türk sentezinden hedeflenen Türklüğün İslâm potası içerisinde eritilen ve anlamlandırılan ikincil bir kimlik olarak sunulmasıdır (Alkan, 2001: 386). Türk-İslâm sentezi ile hedeflenen ise tam tersi bir süreçtir. Merkezin sahip olduğu milliyetçi kimlik tanımlamasına ek olarak İslâm, toplumu bir arada tutacak kimlik olarak eklenmiştir. Bu şekilde dönüşen merkezî değerler ve kimlik ile birlikte Türkiye'de siyasal İslâmî hareketler daha da güçlenerek RP döneminde başbakanlığa kadar yükselmiştir.

Bir yandan yeni kimlik tanımlamasıyla yeni bir merkez inşa etmeye çalışan darbe yönetimi bir diğer yandan mevcut partileri kapatarak ve liderleri yasaklı konuma getirerek politikalarını benimseyen yeni liderlerle yoluna devam etmeyi amaçlamıştır. Partilerin kapatılmasının ardından askeri rejimin süresinin uzaması ve dolayısıyla demokrasiye geçişin öngörülemez bir hal alması AB'nin dikkatini çekmiştir. Nitekim Avrupa Parlamentosu 21 Ocak 1982 tarihinde aldığı bir karar ile "Türkiye'deki siyasi durum düzelene ve insan hakları garanti altına alınana dek" Ortaklık Andlaşması'nı askıya almıştır (Baç, 2001: 37-38). İlk başlarda güvenlik endişesiyle Türkiye'deki gelişmeleri anlayışla karşılayan AB ve Avrupa Konseyi, zamanla ortaya çıkan insan hakları ve özgürlüklere aykırı davranışlar (İşkence, DİSK Davası, partilerin kapatılması, Ecevit'in tutuklanması) sebebiyle eleştirilerini arttırmıştır (Akgün, 2014: 563-564). Bu eleştirileri IV. Mali Protokol'ün askıya alınması izlemiştir. Tüm bunlardan sonra ilişkiler ancak Ortaklık Konseyi'nin elçilik düzeyinde toplandığı 1986 yılında normale dönmeye başlamıştır (Baç, 2001: 37-38). Bu gelişmeye ek olarak, üyelik sürecinin başından itibaren Türkiye ile birlikte ele alındığı Yunanistan'ın Birliğe dâhil olması, Türkiye açısından olumsuz bir gelişmedir. Tüm bu olayların akabinde askeri rejim yeni anayasa ile birlikte darbenin mimarı Kenan Evren'i cumhurbaşkanlığına getirip, demokrasiye geçiş sürecini başlatmıştır. Eğer Evren bu süreci başlatmasaydı Türkiye, Avrupa Konseyi üyeliğinden çıkarılacaktı (Akgün, 2014: 564).

Bu durum İnşacıların uluslararası topluma attıkları dönüştürücü etki ile açıklanabilir. Nitekim ülke için insan hakları ihlalleri yapan liderler, insan hakları ile ilgili uluslararası andlaşmaya imza atabilirler. En nihayetinde eylemleri ve söylemleri çatışan liderler uluslararası toplum tarafından baskıya maruz kalarak, uluslararası andlaşmanın getirdiği normlara uymak zorunda kalır. Benzer bir şekilde Evren de siyasi partileri yasaklasa da bir müddet sonra demokrasiye dönüş sürecini başlatmak durumunda kalmıştır.

Ancak unutulmaması gereken nokta, nasıl ki 1961 Anayasası DP gibi tek başına bir güçten alınan derslerin bir çıktısıysa, 1982 Anayasası da 1970'lerin çok parçalı siyasi yapıdan çıkarılmış derslerin bir yansımasıdır. Buradan alınan dersle yeni anayasa, %10 gibi yüksek bir seçim barajı getirerek yönetimde istikrarı ön plana çıkarmıştır.

Darbe rejiminin siyasi parti sistemine ilişkin üç makro hedefinin olduğunu belirtmek gerekmektedir: İlk iki partili bir yapı oluşturmak, ikinci olarak sivil toplum kuruluşlarını da içerecek bir şekilde toplumun tümünün depolitizasyonunu sağlamak, son olarak ise mevcut siyasi partileri kapatarak ve bu partilerin lider ve üst kademe yöneticilerini yasaklı konuma getirerek kendi arzuladığı ölçü ve sınırlar içerisinde yeni bir siyaset yapma tarzını benimseyen kadrolarla, eski siyaset yapma tarzından radikal bir kopuşu sağlamaktır (Sakallıoğlu, 1996: 1248). Özellikle %10'luk baraj sisteminin uygulanması, ilk amaç olan iki partili yapı oluşturma gayesini içerdiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Demokrasiye geçiş sürecinde 24 Nisan 1983 tarihli MGK'nın 76 sayılı kararıyla siyasi faaliyetlere ilişkin yasaklar resmen kaldırılmış ve 29 Nisan'da 723 kişilik siyasi yasaklılar listesi resmi gazetede yayınlanmıştır. Buna ek olarak seçimlerin de 6 Kasım 1983 tarihinde yapılacağı açıklanmıştır (Akgün, 2014: 559). Bu adımları siyasi partilerin kurulma süreci izlemiştir. Geçmişteki merkezî anlayışın yelpazesinde Turgut Sunalp'in Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Necdet Calp'in Halkçı Partisi kurulmuştur (Cem, 1993: 265-266). Buradaki temel amaç, emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in kuracağı partiyle askerlerin kendi güdümünde bir sağ parti ve askeri yönetimde Başbakanlık müsteşarlığı yapan Necdet Calp'in kuracağı diğer partiyle de

yine askeri rejime sadık bir sol parti yaratmaktır (Akgün, 2014: 559). Seçimlere girebilen üçüncü parti ise Turgut Özal tarafından kurulan ANAP'tır.

1983 seçimlerine girebilen bu partilere ek olarak siyasi yasaklı liderler yeni parti kurdurmaya başlamıştır. Süleyman Demirel yasaklı olduğu için Hüsamettin Cindoruk ve emekli General Ali Fethi Esener öncülüğünde Büyük Türkiye Partisi'ni kurdurmuş, CHP yasaklı olduğu için sol kesim ise Erdal İnönü öncülüğünde Sosyal Demokrasi Partisi'ni oluşturmuştur. MSP'nin yeni partisi ise RP olmuş, Erbakan yasaklı olduğu için partinin liderliğini Ali Türkmen üstlenmiştir (Akgün, 2014, 559).

MGK kendisine verilen veto yetkisini sonuna kadar kullanarak seçimlere MDP, HP ve ANAP dışındaki partilerin katılmasını engellemiştir. ANAP ise gerek dış baskılar, gerekse lideri Turgut Özal'ın Kenan Evren ile kurduğu sıcak ilişkiler sayesinde seçimlere katılma hakkı kazanmıştır. Esasen, darbe kurmayları Özal'ın gücünün farkında değildir ve farkına vardıklarında ise önlem almak için geç kalmıştır. Nitekim Kenan Evren seçimden iki gün önce son bir hamle olarak seçmenlere MDP'yi desteklediği mesajını vererek "MGK'nın icraatını sürdüreceğiz bir yönetimi seçeceğinize inanıyorum" demiştir (Akgün, 2014: 560). Bu konuşmayla paralel olarak merkez sağ olarak kurulan MDP de Özal'ın partisini gereksiz bir bölücü ekten olarak nitelendirmektedir (Cem, 1993: 266). Ancak her iki söylem de ters tepmiş ve Turgut Özal'ın ANAP'ı %45.15'lik bir oyla 211 milletvekili çıkarmıştır. Kulislerde askerlerin iktidarı Özal'a vermeyeceği konuşulsa da, seçimlerden iki gün sonra Kenan Evreni ziyaret eden Özal, bu ziyarette Evren'in elini öperek aradaki buzları eritmeyi başarmıştır (Akgün, 2014: 561). Tüm bu gelişmeler akabinde Türk siyasal yaşamına damga vuracak Turgut Özal dönemi başlamıştır.

Önce başbakanlık, daha sonra ise cumhurbaşkanlığı yapan Turgut Özal, Türkiye'de yeni bir figür değildir, çünkü 24 Ocak kararlarının mimarıdır. 24 Ocak kararları ile birlikte neredeyse bütün cumhuriyet boyunca uygulanan korumacı ve müdahaleci iktisadi politikaların terk edilmiş, yerine liberal bir yapı kurulmuştur (Koraltürk ve Çetin, 2005: 349-350). Özal bu nedenle iyi tanınan bir figürdür ve Özal'ın ANAP'ı bu yapının temel taşlarından biri olmuştur. Bu parti ile birlikte 1902'den beri süregelen, özellikle cumhuriyet döneminde liberal partilerle Kemalist merkezî değerler

arasında yaşanan çatışmalar yeni bir form halini almıştır.

İnşacılar için ulusal kimlikler uluslararası toplum ile iletişime geçerek dönüşebilmektedir. Aynı şekilde ulusal kimlik ve ülke içindeki diğer kimlikler de etkileşime girerek birbirlerini dönüştürebilmektedir. Bu sayede dolaylı olarak devletin uluslararası toplum ile ilişkisi, ülke içindeki tüm kimlikleri dönüştürebilmektedir. Nitekim 1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde nüfuz alanını arttıran yeni-sağ akımın Türkiye’deki pratisyeni Özal olmuştur. Neo-liberal politikalar izleyen Turgut Özal, devletçiliği ve halkçılığı fiilen sona erdirmiş, buna ek olarak da Kürtler başta olmak üzere toplumdaki farklı etnik grupların varlığını kabul ederek ülkedeki etnik Müslüman grupların siyasal ve toplumsal kimliklerini reddeden merkezin milliyetçilik ilkesinin de önemini azaltmıştır. Siyasal İslâm’a dair toleranslı tavırlarıyla da merkezî değerlerin temellerinden bir diğeri olan laiklik ilkesinin uygulama alanını daraltmıştır (Ataman, 2000: 54). Özal’ın laikliğin uygulama alanlarını daraltması, ülke içerisindeki İslâmî hareketlere yeni fırsat alanlarının açılması anlamına gelmektedir. Bu durum özellikle MÜSİAD’ın kurulması ile taçlanmıştır.

Özal sahip olduğu liberal iktisadi görüşle uyumlu bir biçimde Türkiye’nin AB’ye girmesi gerektiğini düşünse de, askeri yönetimin gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri ortaya çıkmaya başladıkça Türkiye-AB ilişkileri büyük bir yara almıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, Türkiye’nin AB kapısında olduğunu hatırlatma amacıyla Özal “şok tedavisi” kararını hayata geçirmiş ve Birliğe tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Buna şok tedavisi denmesinin sebebi ise, başvuru kararının içeride ve dışarıda birçok gözlemci tarafından sürpriz olarak değerlendirilmesidir (Eralp, 1997: 103). Özal Katma Protokol’ün yükümlülüklerini yerine getirebilmek adına hızlı reformlar hayata geçirse de yeterli görülmemiştir. Komisyon bu başvuruya iki buçuk yıl sonra Görüş Raporu hazırlamış ve bu raporda Türkiye’nin tam üyelik başvurusunu reddetmese de olayların gelişimine bırakmıştır (Karluk, 1996: 441). Bu durum ANAP tarafında hayal kırıklığı yaratmış ve SSCB’nin de dağılma sürecine girmesiyle bağımsızlığını kazanan Türkî Cumhuriyetlere doğru bir girişim başlatılarak, AB’ye alternatif ticaret yolları aranmasına sebep olmuştur. Örneğin alternatif yollardan biri olarak Karadeniz Ekonomik İş Birliği Projesi ortaya atılmıştır (Eralp, 1997: 107). Bu

proje malların serbest dolaşımı gibi ciddi hedefler içerse de, bölgenin istikrarsız yapısı nedeniyle beklenen başarıyı verememiştir. Ayrıca Özal da Birliğin *sui generis*¹⁸ nitelikte olduğunu anlamış ve bu nedenle Birliğe alternatif yollar arama çabasından çok kısa sürede vazgeçmiştir.

Turgut Özal, partisinde eski MSP'liler gibi birçok farklı görüşten kişileri bir araya getirerek koalisyon partisi şeklinde iktidara gelse de, ANAP'ın sahip olduğu liberal iktisadi anlayış hiçbir zaman değişmemiştir. Bu anlayışla partinin lideri Turgut Özal, kısa süreli hayal kırıklığı yaşamış olsa da, Gümrük Birliği ve AB'ye tam üyelik hedefinden hiçbir zaman sapmamış ve adımlarını bu doğrultuda atmıştır.

ANAP döneminde gerek iç politikada özelleştirmeler aracılığıyla, gerekse bu şekilde dış politikada küreselleşme savunusuyla liberal politikalar izlenmesi, ülke içerisindeki İslâmî siyasal hareket ve İslâmî burjuvaziye yeni fırsat alanları sağlayarak güçlenmelerine olanak tanımıştır. Sosyal İnşacı bir açıklama ile bu sayede İslâmcı kimlik ulusal çıkarlar üzerinde daha fazla güç sahibi olabilmişlerdir. Ayrıca, 12 Eylül darbesiyle birlikte değişen merkez algısı ve kimlik tanımlaması da bu güçlenmede önemli rol oynamıştır. Nitekim Erbakan'ın RP bu dönüşümler ile söz konusu fırsat alanlarını iyi değerlendirilmiş ve hükümetin 1996 yılında kurulacak olan REFAHYOL hükümetinin en büyük ortağı olmuştur.

3.2.2. İslâmcılığın Dönüşümü: Refah Partisi

3.2.2.1. Refah Partisi'nin Siyasi Yaşamı

1970'lerin sonunda MSP Konya'da Kudüs için bir miting düzenlemiş ve bu miting darbeyi gerçekleştiren kadro için bardağı taşıran son damla olarak görülmüştür. Bu mitinge dair, devletin sahip olduğu laik anlayışa tamamen aykırı görüntülerin ortaya çıkması MSP'nin kaderini belirlemiştir. Askerlerin bu duruma bu kadar sert tepki vermelerinin en önemli sebebi olarak ise bir yıl önce, yani 1979 yılında İran'da gerçekleşen devrim gösterilebilir. İran'la komşu olan ve çoğunluğu Müslüman olan bir topluma sahip Türkiye'de de benzer bir durumun yaşanabilecek olma ihtimali merkezî

¹⁸ Kendine özgü, nevi şahsına münhasır.

elitleri harekete geçirmiştir. AB'nin Türkiye'deki darbeye hemen olumsuz bir tavır takınmamasının arka planında yatan nedenlerden biri de bu olmuştur.

İran'daki devrimin benzerinin Türkiye'de yaşanabilme ihtimallerinin merkez tarafından engellenme çabası ve merkez tarafından İslâmcı kimlikteki MSP'nin kapatılmasına karşın, Türk kimliği ile İslâmcılığın etkileşim içerisinde Türk-İslâm ittifakı yine merkez tarafından inşa edilmiştir. Bunun sebebi ise ülke içindeki Kürt milliyetçiliğinin artış göstererek PKK'yı ortaya çıkarması gösterilebilir. Böylece merkezin bir diğer “ötekisi” olan Kürt kimliğine karşı Türk kimliği ile İslâmcı kimlik, Türk-İslâm sentezi adıyla ittifak başlatmıştır. Ancak merkezî kimlik tanımlamasında Türk-İslâm sentezi ortaya çıksa da, merkezin İslâmcılıktan kastının MGH olduğu söylenememektedir. İslâmcılıktan kasıt muhtemelen merkeze sadık gruplardır.

Nitekim, Türkiye'de tüm siyasi partiler gibi MSP de 12 Eylül rejimi tarafından kapatılmıştır. Darbe yönetiminin demokrasiye geçiş sürecini başlatmasıyla birlikte MGH'nin yeni partisi avukat Ali Türkmen tarafından kurulan RP olmuştur (Çakır, 2005: 548). Ancak MGK'nın MDP, HP ve ANAP dışındaki partilerin seçime katılmalarını veto etmesiyle, eski MSP'liler çözümü ANAP'ın bünyesine katılmakta bulmuştur. Bu süreçte RP'nin başkanlığına önce Ahmet Tekdal geçmiş, daha sonrasında 1987 yılında yapılan referandum ile 12 Eylül öncesi siyasi liderlerin yasaklarının kalkması neticesinde Erbakan RP'nin 11 Ekim 1987'deki II. Genel Kongresi'nde başkanlığa geçmiştir (Çemrek, 2014: 647).

Bu noktada bahsi geçen referanduma odaklanmak gerekmektedir. 12 Eylül yönetimi tarafından siyasi yasaklılar konumuna getirilen liderler, yasaklı olmalarına karşın siyasi beyanlar vermeye devam etmişlerdir. Günümüzde demokrasinin savunucusu olarak lanse edilen ve “liberal” olduğu varsayılan Turgut Özal ise bahsi geçen referandumda söz konusu liderlerin siyasete dönmelerini engellemek için yoğun bir propaganda çalışması yapmıştır. Nitekim Özal 6 Eylül 1987 tarihinde gerçekleştirilen bu referandumda kıl payı kaybetmiştir (Zürcher, 2009: 409-410). Böylece eski liderler siyasete resmî olarak dönüş yapabilmıştır.

Eski liderlerin siyasete dönüş hakkı kazanmasıyla birlikte Necmettin Erbakan

da RP'nin başına geçmiştir. Erbakan liderliğindeki RP'nin ilk siyasi başarısı da 26 Mart 1989 yerel seçimlerinde 2.170.365 oy alarak Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Konya, Sivas ve Van belediye başkanlıklarını elde etmesiyle gerçekleştirmiştir (Yavuz, 2005a: 596). Bu durum istisnasız bir şekilde 1995 seçimleri de dâhil, tüm seçimlerde istikrarlı bir şekilde artış gösterecektir.

İlk artış 1991 seçimlerinde olmuştur. Ruşen Çakır'a göre (2005: 548) de RP için dönüm noktası 20 Ekim 1991 erken genel seçimleridir: Bu seçime RP'nin, Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Aykut Edibali'nin İslahatçı Demokrasi Parti ile ittifak yaparak girmesi, partinin yeniden sağcılaşmasını ve Türk İslâmcılığına sığınarak Kürt İslâmcılığı ile yollarını ayırması anlamına gelmektedir. İttifak bir yanıyla 12 Eylül rejimi ile yerleştirilmeye çalışılan Türk-İslâm sentezi projesine benzemektedir. Bu ittifak döneminde “İnananlar RP'de birleşti” sloganı ön plana çıkarılarak Kuvay-ı Milliye teması vurgulanmıştır. Sonuç olarak ittifak başarılı olmuş ve geçerli oyların %16,88'ini alarak mecliste 63 sandalye almıştır. Buna karşın ittifak kısa ömürlü olmuş ve seçimden 52 gün sonra dağılarak 19 MÇP, 3 IDP kökenli milletvekili RP'den ayrılmıştır. Bu ayrılık RP için büyük bir şans olmuş, çünkü partiye sonraki seçimlerde seçmen kitlesini genişletebilmesi adına büyük bir fırsat yaratmıştır (Çemrek, 2014: 647).

MGH içerisindeki dönüm noktası 1994 yerel seçimlerindeki başarıdır. Bu seçimde RP geçerli oyların %19,1'ini alarak birçok büyük ilin belediye başkanlıklarını kazanmıştır (Yavuz, 2005a: 596). Çünkü FP döneminde yaşanacak yenilikçi-gelenekçi ayrımının temeli burada ortaya çıkmıştır. Yenilikçi kanadın lideri olacak Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul'da, Melih Gökçek'in Ankara'da belediye başkanlıklarını kazanması ile Türkiye'de büyük bir şok yaşanmıştır (Çakır, 2005: 551). Bu duruma ek olarak RP, Güneydoğu'dan birinci parti olarak çıkması da bu şoku perçinlemiştir. Yine de bu durumun yalnızca RP'nin 1991 yılında MÇP ve IDP ile yaptığı ittifakta küstürdüğü tabanını üç yıl içerisinde geri kazandığının bir göstergesi olarak okumak zor gözükmemektedir. Çünkü bu zaferi, bölgenin en güçlü partisi olan Demokrasi Partisi'nin PKK'nin boykotuna bağlı olarak seçimlere katılmamasına ve diğer partilerin de korku sebebiyle aday çıkarmamasına borçludur (Çakır, 2005: 552).

İstikrarlı oy artışı RP'nin bu seçim zaferi 24 Aralık 1995 genel seçimlerinde de tekrar etmiştir. Geçerli oyların %21,3'ünü alarak birinci parti olarak seçimlerden çıksa da RP hükümet kurma görevini hemen alamamış ve kısa ömürlü ANAP-DYP arasında gerçekleştirilen ANAYOL hükümetinin dağılmasıyla bu görevi alabilmiştir. REFAHYOL olarak bilinen bu hükümette RP, DYP ile koalisyon kurmuştur (Çemrek, 2014: 647-648). REFAHYOL hükümetinden önce ANAYOL hükümetinin kurulmasının arka planında ise merkez ile çevre arasındaki gerilimin yattığı ileri sürülebilir. Zira 1995 seçimlerinden sonra, ana siyasal hedef mecliste en çok sandalyeyi kazanmış olan RP'yi dışlamaktı (Yavuz, 2008: 324). REFAHYOL hükümeti Türk siyasal hayatında önemli bir kırılmadır. Kimliği açıkça İslâmcılığa dayanarak ortaya çıkan bir siyasi hareket Türkiye'de koalisyonun en büyük ortağı olmuş, hareketin lideri de başbakanlığı elde etmiştir. Bu kırılmaya ek olarak AB karşıtlığı yumuşamış olsa da 28 Şubat öncesinde halen AB'ne soğuk bakan RP, AB'nin katı savunuculuğunu yapan DYP ile koalisyon kurmuştur. Bu durum İnşacıların farklı kimliklerin müzakere edebileceği varsayımına, CHP-MSP koalisyonundan daha büyük bir örnek olarak sunulabilir.

Ancak bu koalisyon uzun ömürlü olmamış ve ayrı bir başlık altında incelenecek olan 28 Şubat süreci ile birlikte bu koalisyon son bulmuştur. "Post-modern darbe" olarak adlandırılan bu süreç ile birlikte, başbakanlık yapmakta olan Necmettin Erbakan koalisyon anlaşması gereği başbakanlığı Tansu Çiller'e devredeceğini neden göstererek istifa etmiştir. Ancak dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümet kurma görevini Tansu Çiller'e vermemiştir. Erbakan'ın istifasını Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş'ın RP'nin kapatılması için dava açtığı dava takip etmiş ve bu dava neticesinde RP dönemi son bulmuştur.

3.2.2.2. Refah Partisi İle Değişen Siyasi ve İktisadi Söylem

RP dönemi MGH'deki büyük değişimlerin başlangıç noktası olmuştur. Nasıl ki MNP'nin kurulması Türkiye'deki İslâmcı hareket için bir kırılma noktasıysa, RP dönemi de MGH için bir kırılma noktası olmuştur. Siyasi ve iktisadi olarak MSP döneminden ayrılan RP, bu sayede başarıyı yakalamıştır.

Öncelikle siyasi değişimle başlamak gerekirse, RP dönemi İslâmcılar ulusal

kimlikle daha fazla müzakereye girişmek istemiştir. Bu duruma binaen, RP döneminde Erbakan'a çevre hareketi olmak yeterli gelmediği ve Erbakan'ın merkez parti olmayı hedeflediği görülmektedir. Bu amaçla Erbakan, RP döneminde daha az dinî söylem kullanıp, daha demokrat ve daha sivil toplumcu bir dili ön plana çıkarmıştır (Yavuz, 2005a: 596). Bu amaçla RP merkezde kendine yer açıp iktidar olmayı hedeflemiştir. Erbakan merkezde kendine yer açtıktan sonra merkezi dönüştürebileceğini planladığı ileri sürülebilir. Ancak bunu Erbakan değil, 4. Bölüm altında analiz edileceği üzere Erdoğan başaracaktır.

İktidar olabilmenin yolunun merkezde kendine yer açmaktan geçtiğini daha 5. Kongre'de Erbakan'ın kendisi ilan etmiştir. MNP-MSP dönemlerinde katı İslâmcı duruş ve söylem geliştiren Erbakan, RP'nin bu kongresinde Mustafa Kemal Atatürk'ü "ülkeye en büyük hizmetleri yapmış bir devlet adamı" olarak tanımlayıp, RP'nin Atatürk'ün ilkelerine en sadık parti olduğunu ilan etmiştir (aktaran Tosun, 1999: 189). MNP-MSP döneminden itibaren Tanzimat dönemine ve devamında hız kazanan Batılılaşma çabalarına karşı sert bir söylem geliştiren MGH için bu değişim büyük bir kırılmayı ifade etmektedir.

RP'nin yaşadığı değişimde 1980'li yıllardan itibaren Dünya genelinde nüfuz alanını arttıran Neo-liberalizm ve doğal olarak küreselleşmenin payı büyüktür. Bu durum İnşacılar nezdinde devletin uluslararası toplum ile girdiği etkileşimde ülke içindeki kimliklerin nasıl dönüştüğünü göstermektedir. Hasan Bülent Kahraman (1999: 150) RP'ye başarıyı getiren tüm bu MGH'nin içsel dönüşümlerine ek olarak, yine RP'ye başarıyı getiren uluslararası konjonktürün de altını çizmektedir:

"(...)küreselleşme ve postmodernizm Türkiye'de merkezi otoritenin devlet kökenli paradigmasının sarsılmasına yol açmış, bu da tekçil (monistik) kültür anlayışının parçalanarak çoğulcu (pluralistik) bir yapının öne çıkmasına olanak vermiştir. Postmodernizmle birlikte coğrafyanın tarihe, mekânın zamana göreli üstünlüğü kabulü, hiç değilse birisinin mutlaka ötekine tercih edilmesinde bir zorunluluk bulunmaması beraberinde iki şeyi getirmiştir. Bunlardan ilki (...) yerleşik paradikmanın ulus devlet çerçevesindeki tartışmasıyla, öteki buna eklemlenebilecek biçimde doğmuş olan demokrasi tartışmasıdır."

Hasan Bülent Kahraman'ın ifadeleriyle paralel bir biçimde, 24 Ocak

kararlarından itibaren başlayan katı küreselleşme savunusu, beraberinde Türkiye'nin merkezî kimlik tanımlamalarını da temelden sarsmıştır. Özal dönemiyle merkezin altı değeri içerisinden halkçılık ve devletçilik bırakılmış, kimlik tanımlamasına dinî kimlik eklenmesiyle milliyetçilik dönüşmüş ve laikliğin uygulama alanı daraltılmıştır. Laikliğin uygulama alanının daralması ise siyasal İslâm'a ve İslâmî burjuvaziye yeni fırsat alanları yaratmıştır.

Ancak çevreden merkeze doğru hareket etmenin beraberinde getirdiği bir etki vardır. Çevreden merkeze doğru geçtikçe taban genişlemekte, bu durum neticesinde çok daha fazla kimlikle iletişime geçilmektedir. Nitekim tabanın genişlemesiyle birlikte RP, MNP-MSP dönemindeki katı tutumlarını yumuşatmak durumunda kalmıştır. Erbakan da 1990'larda Millî Görüş'ün yaşadığı değişimi şu şekilde özetlemiştir: “İki tip insan vardır, Refahlı olanlar ve Refahlı olmayı bekleyenler.” Bu söylem hareketin artık “cami cemaati” ile yetinmediğini, “Yaradılan'ı severiz Yaradan'dan ötürü” sözünü benimsediklerinin bir örneği olmuştur (Çakır, 2005: 549).

Millî Görüşçüler MSP döneminde “tebliğ” yaparken, bir başka ifade ile insanları İslâm'a, daha doğrusu İslâm'ın belli bir yorumuna çağırıyorken, RP döneminde tebliğ bırakılmış ve yerini propaganda almıştır. MSP'nin rakipleri “kötü Müslüman” olarak nitelendirilirken, RP'nin rakipleri “kötü yönetici/politikacı” olarak adlandırılmıştır. Bu sayede dünyevi vaatlerle seçmenler RP saflarına çekilmeye çalışılmıştır. Ancak bunu yaparken de tebliğci yaklaşım tamamen terk edilmemiştir (Çakır, 2005: 549).

Bu şekilde bir söylem değişikliği 1960'ların sonundan itibaren MGH'nin temellerinden birini oluşturan Nakşibendîlerin İskenderpaşa Dergâhı tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Erbakan'ın hem dinî hem laik lider olma çabası, paradoksal bir biçimde MGH'nin kurulmasını sağlayan Zahit Kotku'nun damadı ve İskenderpaşa Dergâhı'nın yeni lideri olan Esad Coşan tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu mücadele sonunda Nakşibendîler parti içerisindeki egemenliklerini kaybetmiş ve ciddi anlamda siyasi laiklik yaşanmıştır. RP'nin daha sağcı bir düzlemde MÇP (daha sonra MHP olacak) ile ittifak kurabilmesi de bu sayede olmuştur (Yavuz, 2005a: 597).

Bu ittifak MGH'ye oy veren Kürt İslâmcılarını kısa süreli küstürse de, ittifakın dağılmasıyla Türkiye'deki etnik kökenli sorunlarını İslâm üst kimliği ile çözme çabası RP'yi bazı kesimlerde toplumsal barışın adresi haline getirmiştir. Buna ek olarak RP'nin inanç özgürlükleri noktasındaki liberal tavrı, özellikle İslâmcı kadınların başörtüsü konusundaki tutumu, birçok ailenin RP'ye oy vermesini sağlamıştır (Yavuz, 2005a: 598).

RP ile başlayan bu siyasi değişime iktisadi dönüşüm de eklenmiştir. Özal'ın ülke içerisinde yarattığı siyasi ve iktisadi değişim İslâmî girişimcilere yeni fırsat alanı açmıştır. Açılan fırsat alanları genel itibariyle görsel ve yazılı yayın üzerine yoğunlaşmıştır. 1970'lerden günümüze dek gelen İslâmî entelektüel kesim İslâmî yayıncılığın gücünü arttırmasıyla söylem alanlarını genişletmiştir. 1970'lerden günümüze dek gelen bu aydın tipolojisini Hakan Yavuz (2008: 162) “Şüpheli Müslümanlar: Postmodern Müslüman Aydınlar” olarak adlandırmaktadır. Bu tip aydınlara Ali Bulaç, Rasim Özdenören, İsmet Özel gibi isimleri örnek göstererek Yavuz (2008: 162), “(...) modernliğin epistemolojik kökleri ile siyasal sonuçlarını sorgulamakta ve Kemalist anlatıları yapıbozumuna uğratarak ‘farklılığı’ teşvik etmek adına, kendilerini her şeyi kuşatan heptenci İslâmî anlatılarının içine yerleştirmeye çalışmakta” oldukları için söz konusu aydınları bu şekilde adlandırmaktadır. İslâmcılara yeni fırsat alanlarının açılmasıyla bu alanların basın-yayın sektörüne yoğunlaşması, Genç Osmanlılardan beri süregelen bir sürecin devamıdır. Daha önce ifade edildiği üzere Genç Osmanlılar çıkardıkları yazılı basın aracılığıyla modern bir kimlik olarak İslâmcılığın inşa edilme sürecini başlatmışlardır. Said Nursî de yine yazılı materyaller aracılığıyla talebe sayısını arttırmıştır. 1980'lerde de yazılı ve görsel basında önemli güç kazanan İslâmcılık, söz konusu kimliğin gücünü arttırmasında önemli bir rol oynamıştır. Özal'ın başlattığı söz konusu iktisadi dönüşüm bu şekilde siyasi sonuçlar doğurduğu gibi, siyasi değişimler de iktisadi sonuçlar doğurmaktadır.

MNP ve MSP dönemlerinde gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla kullanılan ağır sanayi hamlesi vurgusu ve devlet müdahalesi savunusu ile ithal ikameci bir iktisadi politika benimseyen MGH, 1980'lerden itibaren dünya genelinde nüfuz alanını genişleten ve Özal ile Türkiye'de uygulama alanı bulan Neo-liberal politiklardan

etkilenmiş gözükmetedir. Daha önceki bölümlerde incelendiği üzere, MGH disiplini vurgulayan “nizam”dan önce manevi vurgusu yüksek “selamet”e geçmesi, sonra da Türkiye’nin liberal iktisadi politikalar izlemeye başlamasıyla “refah” adını alması rastlantı değildir (Çakır, 2005: 548).

Bakıldığında RP döneminde İslâmî burjuvazi küreselleşme karşıtı küçük esnaf ve çiftçinin partisi olmaktan çıkmış, küresel piyasaya tam entegrasyonu talep eden ve ekonomide devlete çok az rol öngören bir güce dönüşmüştür (Yavuz, 2008: 287). Kavramsal tartışmalarda detaylı bir biçimde incelendiği üzere, RP’ye başarıyı getirecek olan AD temelde kapitalizm eleştirisi yapıyor olsa da, eleştiri yine liberal araçlarla yapılmaya çalışılmıştır. Zira AD’de özel sektör için “Adil Düzen özel sektör cennetidir” sloganı kullanılmıştır (Refah Partisi, 1995a: 24). Hakan Yavuz (2008: 305) bu sebeple RP’nin genel ideolojisini şu şekilde açıklamaktadır: “Pragmatik liberalizm, sosyal muhafazakârlık, refahçılık ve kapitalizmin oldukça tutarsız bir biçimi.”

RP’nin AD’yi iktisadi anlayış olarak ortaya koyduğunda hem partiye başarıyı getiren bir proje olmuş, hem de ağır eleştirilere maruz kalmıştır. MGH’nin kavramsal tartışmalarında AD hakkındaki tartışmalara detaylı bir biçimde incelenmiştir. Ancak bir eleştiri de bizzat RP’yi destekleyen İslâmî burjuvaziden gelmiştir. Özal’ın yarattığı dönüşüm ile serbest piyasa ekonomisinin kurallarını hızlıca benimseyen ve kimilerince “yeşil sermaye” olarak adlandırılan grup, slogan olarak olmasa da proje olarak AD’ye karşı çıkmıştır. Ancak İslâmî burjuvazi bu projeyi “Erbakan’ın uçuk bir projesi” olarak gördüğünden bu eleştirilerini açıkça değil, kapalı kapılar ardında dile getirmeyi tercih etmiştir (Çakır, 2005: 563-564).

1996 yılında Erbakan’ın başbakanlık yaptığı düşünüldüğünde MGH’nin yaşadığı tüm bu dönüşümlerin başarılı adımlar olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak REFAHYOL hükümeti kurulduğunda RP’nin merkez sağı temsil ettiğini düşünenlerin sayısı ciddi oranda artış gösterse de 28 Şubat süreci durumun bu şekilde olmadığını gözler önüne sermiştir. Nuray Mert (1998: 69-70) bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir: “(...) RP’nin Türkiye’nin yeni merkez sağı olduğu yönündeki *wishfull thinking* (olması isteneni düşünme) çok kısa zamanda etkisini kaybetmiş ve RP, herkesin kafasındaki eski konumuna oturmuştur. Refah sistem dışı bir partidir.”

3.2.2.3. Kritik Kavşak Noktası¹⁹: 28 Şubat Süreci

RP döneminde MGH tabanı, özellikle 1995 seçimlerinden zaferle çıkılmasının ardından partilerinin merkez sağın temsilcisi olduklarını düşünse de, çok kısa bir süre sonra düşündükleri yerde olmadıklarını ağır bir biçimde anlamıştır. Tarihe “Postmodern darbe” olarak geçen bir dizi olaylar serisi sonrası Erbakan başbakanlıktan istifa etmiş ve partisi de çok kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

28 Şubat süreci asıl olarak, 1996 yılında RP'nin kurulan REFAHYOL hükümetinin baş aktörü, partinin lideri Erbakan'ın da başbakan olması ile başlamıştır. Başbakan Necmettin Erbakan'ın tarikat liderlerine iftar yemeği vermesi, Taksim'e cami yaptırma tartışmalarının ortaya çıkması, başörtüsü eylemine Refah Partili milletvekillerinin destek vermesi bu sürecin öne çıkan sorunları olmuştur (Yavuz, 2005a: 601). Sorun parti liderlerinden çok, bazı RP milletvekillerinin ve belediye başkanlarının infial uyandırıcı beyanlarda bulunmalarından ileri gelmiştir (Zürcher, 2009: 430-431).

Erbakan iç politikada da MGH'nin “Maarif Davası” olan İmam-Hatip okullarıyla alakalı açıklamalarıyla da askerlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Erbakan 1990'larda da sık sık daha fazla İmam-Hatip okulunun açılması gerekliliğini vurgulaması laik generallerin en çok tepki gösterdikleri konu olmuştur (Tuğal, 2010: 64).

Sincan'ın İslâmcı belediye başkanının düzenlediği “Kudüs Gecesi” ve bu geceye dair ortaya çıkan görüntüler neticesinde 4 Şubat'ta askeri manevraya gidiş süsü verilerek tanklar Sincan'ın merkezinden geçirilmesi ile yaşanan gövde gösterinin ardından asker Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde, devlete yönelik köktenci tehditlere ilişkin delil toplaması için “Batı Çalışma Grubu” kurduğunu duyurmuştur (Zürcher, 2009: 431).

İktidar ortaklığı döneminde RP tüm bu uygulamalarla meşruiyetinin tek

¹⁹ “Kritik kavşak noktası” kavramı Tarihsel Kurumsalcılık kuramından ödünç alınmıştır. Tarihsel Kurumsalcılık içerisinde bir kurumun yaşadığı büyük değişimleri açıklamak için kullanılan bu kavram aracılığıyla, Millî Görüş Hareketi'nin Avrupa Birliği'ne yaklaşımında yaşadığı dönüşüm açıklanmaya çalışılmıştır.

kaynağı olarak İslâm'a indirgemıştır. Partinin cumhuriyetin merkezî değerlerinden biri olan laikliği yok sayarak izlediği stratejiler, yaklaşık yüzyıldır Türkiye'de mevcut olan laik-İslâmcı kutuplaşmasını şiddetlendirdiği gibi, toplumun tamamına teşmil etmeye yönelik giriştiği aşağıdan yukarıya doğru İslâm'ı siyasallaştırma projesi, REFAHYOL iktidarının sonunu getirmiştir (Tosun, 1999: 192).

Tüm bunların yanı sıra, başbakan olarak ilk yurt dışı seyahatini İslâm coğrafyalarına yapan Erbakan'ın Libya gezisinin skandal ile son bulması da ülke içerisinde yoğun tartışmalara yol açmıştır. Erbakan'ın Türk dış politikasını Doğu'ya kaydırma girişimi hem ülke içerisindeki laikleri hem de ülkenin Batılı müttefiklerini sinirlendirmiştir. Yeni başbakanın ilk buluşması Mısır İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler) hareketinin lideri Hasan el-Benna'nın oğlu ile gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeden dolayı Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek, Erbakan'ın Mısır iç siyasetine karışmasını önlemek amacıyla Ankara'ya kısa bir ziyarette bulunmuştur. Erbakan'ın ilk resmi ziyareti ise İran'a olmuştur. Daha sonraki Libya ziyareti esnasında Türkiye'yi aşırı Batı taraftarı olmakla ve Kürtlere baskı yapmakla suçlayan Muammer El-Kaddafi tarafından aşağılanmıştır (Yavuz, 2008: 327-328).

28 Şubat 1997 tarihinde asker 12 Eylül 1980'de meclisi kapatmak üzerinden gidilen süreci takip etmeyerek, bunun muadili koalisyon hükümetine "muhtıra" vermeyi tercih etmiştir (Tuğal, 2009: 64). Resmi olarak tavsiye makamı olan MGK'nın aylık olağan toplantılardan birinde hükümete alması gereken önlemler hususunda basit tavsiyeler listesi sunulmuş gibi lanse edilen bu süreç, dokuz saat süren tarihi toplantıda İslâmcı eylemlerin önünü kesmeyi hedeflemiştir (Gülalp, 2003: 82). Nitekim durumun lanse edildiği kadar basit bir süreç olmadığı sonuçta olanlardan net bir şekilde anlaşılmaktadır. Silahlı Kuvvetler devletin laik yapılarını tehdit eden İslâmî tehdidin yıpratılmasına yönelik bir program hazırlayarak Erbakan'ın istifa etmesini sağlamıştır (Biagini, 2007: 132). MGK bu programda hükümete zorunlu laik eğitimi beş yıldan sekiz yıla çıkarmasını, Kur'an kurslarını ve İmam-Hatip okullarını sınırlandırmasını ve tarikatları kontrol altına almasını "telkin" etmiştir (Tuğal, 2009: 64). Ancak alınan kararlar bunlarla sınırlı değildir. Toplamda 18 karar alınmış ve bu kararların önemli bir kısmı RP'yi destekleyen tabana zıttır (Çakır, 2005: 571). Sonuç olarak Erbakan istifa

etmek durumunda kalmıştır.

Tarihe “Postmodern Darbe” olarak geçen bu sürece Hakan Yavuz (2011: 86) “Hafif Darbe” adını vermektedir. Bunun sebebi olarak ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bunun sebebi askeriyenin büyük işadamı derneklerini, medya kartellerini, üniversite rektörlerini, uzun süredir kendisine hizmet eden yargıyı, yakın zaman önce seçilmiş Erbakan hükümetini istifaya zorlamak üzere, RP karşıtı bir kampanya örgütlemek üzere harekete geçirmiş olmasıdır.”

TSK bu süreçte olup biteni “demokrasiye balans ayarı” olarak nitelendirmekte ve kendilerini “demokrasi ve laikliğin teminatı” olarak görmektedir (Milliyet, 24.02.1997). Bu söylem ilk kez kullanılmamaktadır, ancak 28 Şubat süreci merkez ve çevre arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermek için net bir örnektir. TSK kendi yapılanmasını “demokrasi ve laikliğin teminatı” olarak görerek bir anlamda merkezî değerlerin muhafızlığı rolünü hatırlatmaktadır. Merkezî değerlerin savunucusu ekonomi elitleri de bu sürece katılmıştır. TÜSİAD bu süreci desteklerken, MÜSİAD 28 Şubat sürecinden olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. TÜSİAD’ın söz konusu desteği esas itibarıyla iki yıl önce başlamıştır. 1995 seçimlerinden sonra meclise birinci parti olarak giren RP’nin yeni hükümet kurma çabalarında dışarıda bırakılması TÜSİAD ve TSK ile beraber hareket eden basın aracılığı ile gerçekleşmiştir (Yavuz, 2005a: 601). Bekir Berat Özipek (2005: 641) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “(...) çember sakallı da varoşlardaki esnaf olarak kalkıp TÜSİAD’la yarışmaya aday bir girişimci olmaya kalkışmasaydı, aynı şekilde ‘rejim için tehdit’ oluşturmayacaktı.”

28 Şubat’tan bir süreç olarak bahsedilmesinin sebebi, tahmin edileceği üzere süreklilik arz etmesinden ileri gelmektedir. 1997 ve 1998 yıllarında akademik elitler de merkezin bu uygulamalarına katılarak üniversitelerde başörtüsü yasağını uygulamaya geçirmiştir. Bu durum karşısında İslâmcı cenah yoğun protesto gösterileri başlatmışlardır. İslâmcı cenahın “İnsan zinciri” olarak bilinen eylemleri de bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Bu eylemin önemi ise eylemin nasıl yapıldığından ileri gelmektedir. İnsan zinciri eylemi, mağdur durumda kabul edilen kişilerle dayanışmayı sergilemesi amacıyla el ele tutuşarak gerçekleştirilen eylemlerdir (Uysal, 2009: 221). Türban eylemlerinde ise kadınlar ve erkeklerin bir arada olacağı düşünüldüğünde, kadın ile

erkeğin el ele tutuşmasını önlemek amacıyla insan zinciri eylemleri farklı bir forma sokuldu: Zincirin halkaları eşarp ya da kurdele aracılığıyla birleştirilmiştir (Hürriyet, 12.10.1998). Haberde, gösteriler esnasında FP milletvekili Elkatmış'ın da bulunduğu özellikle belirtilmiştir.

Bir diğer süreklilik arz eden konu RP'li belediye başkanlarının akıbeti olmuştur. Bu durumun en çarpıcı örneği yenilikçi kanadın asıl lideri olan Recep Tayyip Erdoğan özelinde görülmektedir. 1997 yılında Siirt'te okuduğu "Minareler süngü, kubbeler miğfer, camiler kışlamız, müminler asker" dizeleri sebebiyle "ırk,din ve mezhep ayrımı gözeterek halkı birbirine kışkırtmak" ile suçlanan Erdoğan, Devlet Güvenlik Mahkemeleri tarafından 21 Nisan 1998 tarihinde hapse mahkum edilmiştir (Yavuz, 2011: 89).

Tüm bu süreç RP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatması ile devam etmiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş'ın laiklik ilkesine aykırı eylemler dolayısıyla dava açmasının akabinde 16 Ocak 1988 tarihinde RP kapatılmıştır (Yavuz, 2005a: 601). RP'nin kapatılmasından günümüze dek geçen sürede MGH içerisinde yaşananlar, 28 Şubat sürecinin siyasal İslâm için en büyük kırılma noktası olduğunu göstermektedir. Bu süreçten FP içerisindeki yenilikçi kanadın çıkaracağı dersler, AKP'nin 2002'den itibaren tek başına iktidar olarak varlığını sürdürmesini sağlayacaktır. 28 Şubat süreci ile siyasal İslâmî hareket, dönüşümün motor gücü olarak AB'nin varlığını "keşfetmiş", bu da Türkiye'nin merkezî değerler sistemi içerisinde kendi meşruiyetlerini sağlayabilmelerinin yolunu açmıştır.

3.2.2.4. Refah Partisi İle İslâmcılığın Katı Avrupa Karşısı Söyleminin Yumuşaması

İnşacı yaklaşım açısından RP'nin AB'ye olan yaklaşımını 28 Şubat öncesi ve sonrası dönem olarak ikiye ayırmak gerekmektedir. Zira 28 Şubat sürecinde İslâmcılar devletin AB ile ilişkileri neticesinde büyük bir değişime gitmişlerdir. Nitekim Birliğin Kopenhag Kriterleri'ni ortaya koyması 28 Şubat sürecinde İslâmcıların AB taraftarlığına başlamasına yol açmıştır. Böyle bir ayrıma gidilmezse RP'nin dış politika söyleminde AB'nin yerini net bir şekilde tarif etmek zor gözükmektedir. 28 Şubat

öncesinde Erbakan “Batı” karşıtlığını halen sürdürmektedir, ancak AB özelinde bu karşıtlık MNP-MSP dönemindeki kadar net değildir. Bu sebeple RP dönemi, Türkiye’deki İslâmcılık mülâhazaları içerisinde ilk kez Avrupa karşıtlığının yumuşadığı dönem olmuştur.

Temel olarak bu yumuşama sürecini MGH’nin yazılı basın aracı olan Millî Gazete’nin AB’ye olan yaklaşımı üzerinden özetlenebilir. Zira Millî Gazete’nin yayın politikası, MGH’nin refleksi ile paralel bir biçimde şekillenmektedir. Millî Gazete kuruluşu 1972 yılından 1990’lı yılların ortasına kadar geçen sürede ideolojik bir yaklaşımla AB’ye karşı çıkmaktadır. REFAHYOL hükümeti döneminde (1996-1997) ise, iktidar olmanın getirdiği sorumlulukla AB üyeliğini onaylayan söylemler geliştirmiştir (Ermağan, 2011: 230). Örneğin Erbakan’ın başbakanlık koltuğuna oturduğu tarihe dek karşı çıkılan Gümrük Birliği, artık ekonomik işbirliği olarak görülmektedir. 28 Şubat süreciyle birlikte ise Millî Gazete, AB destekçisi yayınlar çıkarmıştır (Ermağan, 2011: 230).

Bu analizlerden anlaşılacağı üzere, MGH’nin AB’ye olan yaklaşımdaki yumuşama süreci RP’nin kurulmasıyla birlikte başlamamıştır. RP seçimlere tıpkı selefleri gibi Avrupa karşıtlığı ile girmiştir. Örneğin RP seçim beyannamesinde (1991: 59-63) “Refah AT’a karşıdır” sloganı ile Birliğe bakış açısı resmedilmiş ve Türkiye’deki tüm seçmenlere “AT’a karşı yegâne parti olan Refah’a oy vermelerini” istenmiştir.

Görüldüğü üzere, RP’nin katı ve taviz vermez bir Batı karşıtlığı ile siyasete başladığını belirtmek gerekmektedir. RP ortak pazar anlayışından AB üyeliğe kadar birçok konuda MNP ve MSP’nin AB karşıt söylemini devam ettirmiştir. Ancak RP’nin asıl derdi ABD ve İsrail ile, çünkü Erbakan’ın tahayyülünde Dünya’da olup biten her şey “ABD’yi ellerinde oynatan Siyonist ve masonların komplosu”dur (Çakır, 2005: 565). Erbakan’a göre bu komplo asıl olarak Müslümanlara karşı yaratılmaktadır. Bu düşünce nedeniyle Erbakan’ın beş yok-proje şeklinde adlandırılabilir rüyası vardır. Ruşen Çakır (2005: 566) Erbakan’ın beş rüyasını şu şekilde özetlemektedir: Müslüman Ülkeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM), Müslüman Ülkeler Savunma İşbirliği Teşkilatı (NATO), Müslüman Ülkeler Ortak Pazar Teşkilatı (AB), Müslüman Ülkeler Ortak Para Birimi (Euro), Müslüman Ülkeler Kültür İşbirliği Teşkilatı (UNESCO).

RP'nin seçim beyannamesi (1995b: 29) de Erbakan'ın bu hayaliyle örtüşmektedir: "...Türkiye'nin yeri Papa XII. Pio'nun tavsiyesiyle Roma Anlaşmasına dayanılarak bir Hristiyan birliği kurulan '**Avrupa Birliği**' değil, '**Dünya Müslüman Ülkeler Birliği**' olacaktır." Doğal olarak uluslararası sisteme bu gözlerle bakılınca, AB'ye olumlu bir yaklaşım geliştirilmesi imkânsız bir hal almaktadır. Bu süreç İslâmcıların halen daha Avrupa'yı "öteki" olarak gördüklerinin bir tezahürüdür. Nitekim Erbakan Aydın'da yaptığı konuşmasında, Türkiye'nin resmen 1 Ocak 1996 tarihinde girdiği Gümrük Birliği'ni "Avrupa'ya uşaklık yapmak" olarak tanımlamakta ve bu konuda düzenlenen şenlikleri de "Uşaklık Bayramı" olarak nitelendirmektedir (Soytürk, 15.12.1995). Buna rağmen 1995 genel seçimleri ile bu söylem ilk kez yumuşama göstermiştir. Seçim beyannamesindeki bu ifadeler karşın seçim akabinde Erbakan, RP'nin gümrük birliğine karşı olmadıklarını ve hatta gümrük birliğinin amaçlarını benimsediklerini belirterek, anlaşmanın işleyiş biçimine, içeriğine ve yapısına karşı olduklarını ifade etmek suretiyle söylem değişikliğine gitmiştir (Milliyet, 30.12.1995). Bu söylem değişikliğinin sebebi olarak İhsan Dağı, sermaye gruplarının etkisini ve siyasal tercihleri görmektedir. Dağı'ya göre (1998: 97-98) Ortadoğu, Orta Asya ve Avrupa ile yakın ticari ilişkiler içerisinde olan ülke içi İslâmî burjuvazi, dünya pazarlarına açık bir Türkiye talep etmeye başlamıştır. Dağı'ya göre (1998: 97-98) İslâmî burjuvazinin siyasi bir birlik olmaksızın, salt iktisadi düzlemde bir ticari serbestliğin oluşturulmasıyla Millî Görüş'ün temel vaadi olan "refah"ın gerçekleştirilemeyeceğini düşünmesi, bu tarz bir söylem değişikliğinin temel sebebidir. Ancak bu çalışmaya göre söylem değişikliğinin diğer sebebi olarak, Erbakan'ın RP döneminde merkezî değerler sistemi ile barışma ve böylece merkezde kendine yer bulma çabası olarak görülmektedir. Bu durumu İnşacı teori ile açıklamak gerekirse, İslâmcıların merkezî değer ile etkileşim süreçlerinde söylemlerini yumuşatmak durumunda kaldıkları ileri sürülebilir.

Yine de Erbakan'ın Gümrük Birliği'ni "uşaklık" olarak nitelendirmesi ve RP'nin bu söylemleri, selefinden farkının olmadığı fikri yaratmaktadır. Aslında Erbakan'ın bu söylemlerine rağmen Batı ile yakınlaşmaya karşı olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Erbakan sadece adım atmaya hevesli değildi ve bu adımı Batı'nın atarak kendisini olduğu gibi kabul edeceğini düşünmektedir (Çakır, 2005: 570). Partisi de tüm

bu beyannamelere karşın İsrail ile anlaşma, Çekiç Güç, yolsuzluklar gibi birçok konuda geri adım atarak toplumda büyük şaşkınlıklara yol açmıştır (Çakır, 2005: 571). Özellikle, kurulduğu andan itibaren İsrail'e karşı söylem geliştiren bir hareket liderinin, başbakanlık görevine gelince İsrail'e karşı söyleminde geri adım atması muhalefette olmak ile hükümette olmak arasındaki farkı gözler önüne sermektedir. Başka bir ifade ile çevre hareketinin hükümetin en büyük ortağı olduğu zaman, merkezî değer sistemi tarafından daha fazla dönüşme durumunda kaldığı ileri sürülebilir.

Ancak 28 Şubat sürecinin İslâmcılık üzerinde yaratacağı travma ile AB savunusuna başlayacakları dönem RP ile başlamıştır. İlk kırılma, belki de İslâmcıların da beklemediği bir şekilde, Kopenhag'da gerçekleşmiştir. 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde AB'ye üye olması beklenen ülkeler için kriterler belirlenmiştir. Bunlar: (1) demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasının teminatı olan kurumların istikrarı; (2) işleyen bir Pazar ekonomisinin varlığı, buna ek olarak, AB içinde rekabet halindeki Pazar güçleri ile boy ölçüşme kapasitesi; (3) siyasal, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine katılım gibi, üyeliğin zorunluluklarını omuzlayabilme becerisidir. "Siyasi kriterler" olarak adlandırılan bu kriterler grubunun katılım müzakerelerinden önce aday ülkeler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Yavuz, 2011: 65). Kopenhag Kriterleri yukarıda incelenen 28 Şubat sürecinde İslâmcıların sığındığı bir liman olmuş ve bu sebeple İslâmcılar AB savunusuna başlamışlardır.

RP'nin Tansu Çiller'in başkanlığındaki DYP ile koalisyon kurması dahi RP'nin AB karşıtlığında yumuşamaya gittiğinin bir işareti olarak okunabilir. Daha önce Erbakan kendisine DYP'den çok daha uzak bir parti olan CHP ile koalisyon kurmuştu, ancak AB özelinde bakılacak olursa CHP, Birliğe söz konusu dönemde karşı olmasa da Geçiş Dönemi'ne başlanmasına karşıdır. Bu durum AB özelinde iki partiyi bir araya getirebilmiştir. Ancak, RP selefleri kadar katı bir Avrupa karşıtı söylem geliştirmiş olsa, liberal ve AB'ye tam üyeliğin harareti savunucusu DYP ile koalisyon kurma ihtimali olamazdı. Bu durum RP'nin katı Avrupa karşıtı söylemini yumuşattığının bir göstergesi olarak görülebilir.

1997 yılında Lüksemburg Zirvesi gerçekleştirilip, aday ülkeler içerisinde

Türkiye'ye yer verilmediğinde Necmettin Erbakan'ın tepkisi İslâmcıların AB'ye bakışının değişeceğini bir işareti olarak görülebilir. Ahmet Sever (23.12.1997) Lüksemburg Zirvesi sonrası köşesine taşıdığı üzere yaşanan dönüşümü şu şekilde özetlemiştir: “Ülkemizde büyük gariplikler oluyor... Avrupa yanlısı, Yılmaz hükümeti, Avrupa ile ilişkileri koparmaktan söz ediyor. Avrupa karşıtı Necmettin Erbakan, bu duruma ‘üzülüyor.’” Bu ifadeler ek olarak Ahmet Sever'in aktardığı şekliyle Erbakan, “Türkiye'nin bugünkü demokrasisiyle Batı'dan dışlanmasının doğal olduğunu” ileri sürerek sürece olan üzüntüsünü dile getirmiştir (Sever, 23.12.1997).

28 Şubat sürecine dek AB'yi Hristiyanların Müslümanlar üzerindeki bir tezgâhı olarak gören, hatta 1995 seçimlerinden hemen önce Gümrük Birliği Andlaşması'nı yırtıp atacağını söyleyen Erbakan ve MGH, 28 Şubat süreci ile birlikte büyük bir dönüşüm yaşamıştır (Çakır, 2005: 572-573). Bu dönüşüm ile birlikte yalnızca MGH değil, ülkedeki İslâmcıların büyük çoğunluğu kendi var oluşlarını merkezi değerler sistemine karşı koruyabilmek adına, insan hakları ve demokrasi temelinde AB savusuna başlamıştır.

İnşacılar, kimliklerin yerel ve uluslararası dinamikler ile şekillendiğini ileri sürmektedirler. Nitekim Kopenhag Kriterleri, uzun bir tarihsel süreçte Avrupa'yı “öteki” olarak konumlandıran İslâmcı kimliğin Avrupa'ya yönelik söylemini değiştirmelerine yol açmıştır.

Hakan Yavuz'un (2005a: 600) ifadeleriyle özetlemek gerekirse, “RP tabanına hem demokrasi hem kapitalizm hem de AB'yi sevdirmeye görevini üstlenmiş ve bunu başarıyla yerine getirmiştir.” Hakan Yavuz bu ifadeleri özellikle FP dönemini de göz önünde bulundurarak kullanmış ve bu sebeple RP'nin tabanına AB'yi sevdirmeye görevini başarıyla yerine getirdiğini vurgulamıştır. Ancak RP böyle bir görevi üstlenip son dönemlerinde AB karşıtlığında yumuşama yaratsa da, bu görevi başarıyla yerine getirecek olan parti FP olacaktır.

3.2.3. Fazilet Partisi İle Başlayan Avrupa Birliği Savunusu

RP'nin Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmasıyla birlikte MGH'de yeni bir dönem başlamıştır. RP'nin halefi olan FP, hareketin geçirdiği evrimsel süreçle paralel

bir biçimde hayatına devam etse de 28 Şubat'ın yarattığı travma ile politika üretmekte zorlanmış ve apolitikleşmiş bir parti olarak varlık göstermiştir. Tüm apolitikliğine karşın FP, 2001 yılında kapatılmaktan kurtulamayacaktır.

FP'nin kapatılmasının arka planında mecliste yaşanan başörtüsü krizi yattığı ileri sürülebilir. FP düzene olan eleştirilerini yok denilecek seviyeye çekmiş olsa da meclise başörtülü bir milletvekili sokmaya yeltenmiştir. Partinin ideologları başörtüsü sorununu insan hakları ve demokrasi meselesi olarak dile getirmeye başlamıştır. Çünkü MGH AB'nin temel normları olan insan hakları ve demokrasi söylemiyle AB'den destek görmeyi beklemiştir.

Apolitik bir parti olmak zorunda kalmışsa da, 18 Nisan 1999 seçimlerinde FP üçüncü parti olarak çıkmayı başarmıştır. Bu durum İslâmî kesimin kısmen güç kaybı yaşasa da, büyük ölçüde gücünü koruduğunu göstermektedir.

RP'nin yerine hareketin yeni partisi olarak kurulan FP, değişim aktörü olmak yerine, değişimin konusu olmak zorunda kalmıştır. FP'nin temelinde artık tekrar kapatılma korkusu vardı ve bu durum nedeniyle siyasetle uğraşmak yerine ironik olarak, apolitik bir hal almıştır (Yavuz, 2008: 335). Hâlihazırda partinin başında daha büyük bir dert bulunmaktadır. Hareketin içerisindeki genç kitle yenilikçi kanat olarak ortaya çıkmakta, beş yıl süreyle yasaklı olan Erbakan'ın bizzat desteklediği parti başkanı Recai Kutan ve taraftarları ise gelenekçi kanadı oluşturarak parti içi kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül sistem merkezli bir siyasi parti kurulması gerekliliğini vurgulamıştır (Yeşilada, 2002: 68). Ancak Recep Tayyip Erdoğan siyasi yasaklı olduğu için Erdoğan'ın yerine Abdullah Gül yenilikçi kanadın liderliğini yapmıştır. Nitekim 17 Mayıs 2000 tarihli kongrede Erbakan'ın desteklediği Recai Kutan ile yenilikçilerin adayı olan Abdullah Gül parti liderliği için karşı karşıya gelmiştir (Nebati, 2014: 198). Bu kongrede yenilikçiler 633'e karşı 521 oyla kaybetseler de, oylar arasındaki farkın bu denli az olması yenilikçi kanadın ne kadar güçlü olduğunu göstermiştir (Nebati, 2014: 198).

Bu seçimdeki oy oranına dikkatle incelemek gerekmektedir. Çünkü AKP'ye

giden süreci açıklamakta önemli bir oylamadır. Konunun daha net anlaşılabilmesi için basit bir matematik hesabıyla, aradaki 112 oyu ikiye bölmek gerekmektedir. Aradaki oy farkının yarısı 56'dır ve eğer Abdullah Gül 57 oy daha alsaydı partinin yeni lideri olacaktı. 57 oy gibi küçük bir farkla Kutun'ın kazanması yenilikçi kanat nezdinde kayıp olarak görülmemiştir. Bugünden geçmişe bakıldığında ise tam tersine büyük bir kazanç olarak görülebilir. 22 Haziran 2001 tarihinde apolitik bir parti olmasına rağmen FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması ile yenilikçi kanat için son pürüz ortadan kaldırılmış oldu (Çakır, 2005: 574). Mahkeme FP'nin RP'nin devamı olma iddiasını oy çokluğuyla reddetti, ancak laiklik ilkesine aykırı faaliyetlerinden FP'nin temelli kapatılmasına oy çokluğuyla karar vermiştir (Çakır, 2005: 574).

Yenilikçi kanadın kurduğu AKP iktidara gelince hızlı bir biçimde AB yolunda reformlar hayata geçirecektir. AKP'nin bu tarz izlediği politikaların temelinde ise RP'nin son dönemlerinde başlayan Avrupa karşıtlığı söyleminin yumuşaması ve FP'nin hararetli bir AB savunuculuğu yapması yatmaktadır. Eskiden Avrupa kültürü ile er ya da geç hesaplaşılacağını ileri süren Millî Görüş, FP döneminde Türkiye'nin Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve FP'nin de Avrupa ile bütünleşmenin en samimi savunucusu olduğunu vurgulamaktadır (Çakır, 2005: 574).

FP'nin 1999 seçim beyannamesi de (1999: 45) bu değişimi kanıtlamaktadır:

“Türkiye, bulunduğu coğrafi konum ve tarihi birikim açısından, Avrupa ile ilişkilerden uzak kalmaz. Bu ilişkilerin düzeyi Türkiye'nin uluslararası konumunu etkilemeye devam edecektir. Bununla birlikte, imzalanan Gümrük Birliği anlaşmalarının her türlü siyasi ipotekten uzak ve karşılıklı çıkarlar çerçevesinde gözden geçirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Öte yandan, Türkiye'nin çıkarları açısından, Avrupa Birliğine üyelik sürecinin tamamlanmasını hedefliyoruz.”

Türkiye'de İslâmî grupların ülkenin AB ile bütünleşmesini desteklemeye iten dört olgu ön plana çıkmaktadır: Ekonomik açıdan liberal, sosyal olarak dindar değerleri benimsemiş yeni bir Anadolu burjuvazisinin doğuşu; Türkiye'de dinsel hürriyetlerin AB içinde, Anayasa Mahkemesi ve ordu tarafından yorumlandığı biçimiyle Türkiye Anayasası'ndan daha iyi korunacağı inancı; Avrupa Millî Görüş Hareketi'nin Türkiye'nin AB ile bütünleşmesini teşviki ve yeni Müslüman siyasetçi ve aydın kuşağın

artan nüfuzu. Buna ek olarak siyasal şartlar FP'yi modernlik, demokrasi ve çokkültürcülüğü Avrupa'nın baskınlığının uzantısı olan değerler olmak yerine, evrensel değerler olarak görmeye zorlamıştır (Yavuz, 2008: 336).

Bir diğer büyük kırılma örneği RP'nin kapatılmasının ardından Erbakan'ın kararı AİHM'e götürmesidir. Başbakan oluncaya kadar Avrupa karşıtı söylem geliştiren MGH, insan hakları ve demokrasi bağlamında arkasına AB'yi ve AİHM'i almaya çalışmıştır. Erbakan kapatma kararının AİHM tarafından yok sayılacağından o denli emindir ki AİHM'in kararını beklemeksizin "Türkiye bunu kabul etmezse Avrupa Konseyi'nden ihraç edilir" açıklamasında bulunmuştur (Milliyet, 22.01.1998). Ancak gelişmeler hiç de Erbakan'ın beklediği gibi gerçekleşmemiştir. Nitekim AİHM, RP'yi kapatan Türkiye'yi haklı bulmuştur (Milliyet, 01.01.2001). AİHM'in bu kararının MGH içerisinde yarattığı sonuçlarla ileride analiz edilecek olan Leyla Şahin davasının sonuçlarına benzediği ileri sürülebilir. Zira bu karar neticesinde, FP içerisinden çıkmış bir diğer parti olan SP'de tekrar Avrupa şüphesizliğinin yükseldiği görülmektedir.

Bu çalışmada Erbakan'ın AİHM'e gitmesi, İslâmî burjuvazinin AB'yi desteklemesi, FP'nin AB savunusuna girişmesi MGH'nin Türkiye'nin merkezî değer sistemine karşı kendi meşruiyetini koruma kaygısıyla ilişkilendirilmektedir. Nitekim çalışmanın teorik çerçevesi olan İnşacılar tarafından da devletin uluslararası toplum ile iletişim içinde olması ülke içerisindeki kimlikleri dönüştürebilmesi ile açıklanmaktadır. Ancak bunu keşfeden RP olmasına karşın, başaran AKP olacaktır.

RP daha kapatılmadan yerine FP kurulmuştu. FP'nin içerisinden ayrılan yenilikçi kadro AKP'yi kurarak Türkiye'de siyasi hayata damgasını vuracak, gelenekçi kanat ise FP'nin 2001 yılında kapatılmasıyla birlikte yine Recai Kutan başkanlığında SP'yi kuracaktır. Ancak 28 Şubat'ta RP'nin başına gelenlerin kendi başına gelmesinden çekindiği için apolitik bir hal almasına rağmen FP'nin de kapatılması, kendi yerine kurulan SP'nin neden güç kazanamadığını açıklayabilmektedir. Ancak bu çalışmada AKP'nin MGH'den kopmadığı, aksine bu hareketin bir devamı olduğu vurgulanacağı için, SP'nin yerine 13 yıldır tek başına iktidar olarak görevine devam eden AKP, 4. BÖLÜM altında detaylı bir biçimde incelenecektir.

4. AKP VE AVRUPA BİRLİĞİ

Sosyal İnşacı kuramın “tarihsel süreç” ve “değişim” vurgularına binaen, bu bölüme kadar söz konusu kuram çerçevesinde İslâmcıların gerek AB’ye, gerekse merkezî değer sistemine yönelik söylem ve politikaları analiz edilmişti. Bu bölüm ile birlikte de söz konusu teori çerçevesinde AKP-AB ilişkisi ve bu ilişkinin kimlikler üzerinde etkisi analiz edilecektir. Bahsedildiği üzere Türkiye Cumhuriyeti’nin nevi şahsına münhasır merkez-çevre ayrımı zaman zaman değişimler yaşamıştır. İkinci ve üçüncü bölümlerde analiz edildiği şekliyle, Tanzimat ile inşa edilmeye başlanan merkezî değerlerin karşısında siyasal İslâm bir çevre hareketi olarak varlığını sürdürmüş ve hatta RP döneminde hükümet kurabilecek kadar güç kazanmıştır.

RP’ye kadar olan sürede Said Nursî’nin talebelerine yazdığı mektubunda “Demokrat çıktı, bir derece kırdı” şeklindeki ifadeleriyle özetlenebilecek cumhuriyet dönemindeki söz konusu dönüşüm, bu sürecin başlangıcı olarak kabul edilebilir. DP tam anlamıyla bir çevre hareketi olmamasına ve hatta bizzat CHP’nin içerisinden çıkan bir hareket olmasına karşın 1960 yılında kendini merkezî değerler sisteminin kadim muhafızı olarak gören TSK tarafından durdurulmuştur. 1970 yılı ise siyasal İslâmcıların bir görüş çerçevesinde (MGH) ilk kez büyük çaplı bir siyasi parti kurdukları yıl olması bakımından önemlidir, ancak hemen bir yıl sonra yine TSK’nın müdahalesi ile bu çevre hareketi durdurulmaya çalışılmıştır. Yerine kurulan MSP ise merkez sol ve merkez sağ partiler ile koalisyonlar kurarak, hızlı bir biçimde nüfuzunu genişletmiş ancak tüm diğer partiler gibi 1980 yılındaki askeri müdahaleye takılmıştır.

1980 yılında gerçekleştirilen darbe merkez-çevre ayrımında büyük bir dönüşüm olarak görülmektedir. “Türk-İslâm Sentezi” olarak sloganlaşan bu dönüşümün merkezî değerlerin “muhafızı” silahlı kuvvetler aracılığıyla gerçekleşmesi, bu dönüşümü ayrıca ilginç kılmaktadır. Darbe akabinde gelen Turgut Özal da bu kimlik tanımlamasına ayak uydurmuş, söz konusu değişim ülke içerisindeki İslâmî siyasal hareket ve İslâmî burjuvaziye yeni fırsat alanları açmıştır. Nitekim RP döneminde Erbakan başbakan olmuş ancak yine silahlı kuvvetlerin gerçekleştirdiği 28 Şubat süreci, siyasal İslâm’ın bu gelişmesini durdurmaya çalışmıştır.

Tüm bu merkez-çevre dönüşümlerine karşın, Türkiye’de merkez-çevre arasındaki asıl büyük dönüşüm Millî Görüş geleneği içerisinde yetişen kadronun kurduğu AKP eliyle gerçekleşmiştir. Burada ilginç olan iki husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yeni partiye liderlik yapanların RP döneminde yaptıkları açıklamalardır. Örneğin Millî Görüş içerisinde hemen hemen her kademedeki görev aldıktan sonra 1994 yerel seçimlerinde RP’ye İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazandıran Recep Tayyip Erdoğan “Elhamdülillah şeriatçıyım” açıklamasında bulunmuştur (Avcu, 21.11.1994). Erdoğan okuduğu şiir gerekçesiyle siyasi yasaklı olduğu için, AKP’nin seçim zaferinin ardından başbakan olacak Abdullah Gül de 1995 yılında mecliste yaptığı konuşmasında AB’yi Hıristiyan Birliği olarak tanımlamış ve konuşmalarını şu şekilde sürdürmüştür:

“Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giremeyeceği kesindir; bunu Avrupalılar söylemektedir, Avrupa'nın önde gelen bütün politikacıları söylemektedir, Avrupalı filozofların hepsi söylemektedir. Çünkü, Avrupa Birliği bir Hıristiyan Birliğidir. (...) Sayın Dışişleri Bakanı ‘Sayın Başbakan 2001 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliğine gireceğini söyledi’ dediler. Peki, ben şimdi kendilerine soruyorum; Avrupa Birliği'nin dokümanları var, Avrupa Birliği'nin tam üyesi ülkeler kimler olacak diye 2010 yılı için projeksiyon yapmış. O ülkelerin içerisinde, çünkü komünist ülkelerin hepsi, hatta Baltık ülkeleri, Letonya, Litvanya, Estonya, Sırbistan, Bulgaristan, Çekler, Slovaklar, Macarlar, Malta, Rum kesimi gibi bütün bu devletler var mı; bunların hepsi var. Peki, bu dokümanda Türkiye'nin ismi geçiyor mu? Halbuki, Türkiye, 1963 yılından beri girmek için uğraşiyor. Var mı Türkiye'nin ismi; yok (...) Şimdi, peki niçin Türkiye buna girdi; Sayın Başbakanın Washington Times gazetesinde, Herald Tribune'de çıkan makalesi ortada... Bizi almazsanız Türkiye'de kökten dincilik, yani, İslâmî şuur, yani, tekrar Müslümanım diyen insanlar, Müslümanca yaşamaya başladılar; bu geliyor, bu bir tehlikedir sizin için, bizi alın diyor. Bu da Tanzimat Fermanından Mustafa Reşid Paşa ile başlayan zihniyetin devamıdır. Bunun için halka sormaktan korkulmuştur.” (TBMM, 1995: 32-33).

İlginç olan ikinci ve ana husus, AKP kurucu kadrolarının bu ifadelerle karşın, Türkiye Cumhuriyeti’nin merkez-çevre tanımlamasındaki en büyük dönüşümü AB aracılığı ile gerçekleştirmeleridir. Ankara Andlaşması imzalandığından itibaren Birliğe tam üyelik hedefiyle yoğun mesai harcayan Türkiye Cumhuriyeti’nin, AKP’nin 3 yıl içerisinde harcadığı yoğun eforla, daha önce hiç olmadığı kadar tam üyelik hedefine yaklaştığı görülmektedir. Bu durum parti kurmaylarının Millî Görüş’ten kopması ya da

kurucu kadronun kullandığı şekliyle “Millî Görüş gömleğinin çıkarılması” olarak okunmuştur. Bugünden geçmişe bakıldığında MGH içerisindeki yenilikçi kanadın 28 Şubat ve Helsinki süreçlerini gelenekçi kanada nazaran daha doğru okudukları ileri sürülebilir. Ancak buraya kadar yapılan tüm analizlere bakıldığında, Türkiye’deki İslâmcıların Avrupa’ya dair her dönemde tek düze bir söylem geliştirdiklerini söylemek güçtür. Bu noktada evrimsel bir süreç göze çarpmaktadır.

Osmanlı’daki Batı algısının Avrupa olduğu düşünüldüğünde, devletin kurtuluşundaki anahtarın Batılılaşma olamayacağını ifade ederek Batılılaşmaya tepki olarak doğan İslâmcılık zaman içerisinde kısmî bir Batılılaşma taraftarlığını (ilim üzerinden) kabul etmiştir. Daha sonra AB ile özdeşleşen bu ayrım, RP ile birlikte daha da yumuşamıştır. Özellikle AB’nin temeline insan hakları ve demokrasi normlarını koymasıyla birlikte 28 Şubat sürecini yaşamış olan İslâmcılar AB’ye olan yaklaşımlarını daha da yumuşatmıştır. AKP de kurulduğunda bu evrimsel sürecin son halkasını oluşturmuştur. Nitekim İnşacılar bu durumu kimliklerin uluslararası toplum ve ülke içerisindeki farklı kimliklerle etkileşimleri sonucunda yaşadıkları dönüşümlerle açıklamaktadırlar.

Bu noktadan hareketle, AKP’nin AB macerası üç evrimsel süreçle incelenecektir. Bunlardan ilki çevre hareketi olduğu dönemdeki (2002-2007) AB yolculuğudur. İkinci olarak çevreye sığmayan ancak merkezde de olamayan AKP’nin (2007-2011) AB politikalarıdır. Üçüncü ve son olarak ise merkez hareketi olarak (2011-) AKP’nin AB serüvenidir. Üçüncü kısım altında AKP’nin kimlik tartışması ve Millî Görüş ile bağı sorgulanarak bu bölüm bitirilecektir. Sonuç bölümünde söylenmesi gereken hususu burada ifade ederek konuya açıklık getirmekte fayda görülmektedir: AKP’nin çevreden merkeze doğru attığı her adım ile partinin AB’ye yönelik attığı adımlar arasında ters orantı dikkatleri çekmektedir. Bu iddia çerçevesinde 3. Bölüm altında AKP’nin AB yolculuğunda ileri sürdüğü motivasyon kaybı sebepleri tartışılarak İslâmcıların ulusal kimliği dönüştürme çabalarında AB’yi araçsallaştırdıkları ileri sürülecektir.

4.1. ÇEVRENİN İKTİDARI: 2002 – 2007 ARASI DÖNEM

Bu başlık altında, MGH içerisinden çıkan AKP'nin tek başına iktidar olarak zaferle ayrıldığı 3 Kasım 2002 seçimlerinden, bir sonraki genel seçimlerin gerçekleştirildiği 2007 yılına kadar olan süreçte AB ile ilişkileri incelenecektir. Bu süreçte öncelikle Türkiye-AB ilişkileri kronolojik bir sırayla açıklanacaktır. Ancak başlık altında görüleceği üzere, 2002 ile 2005 yılları arasında yoğun mesai harcayan AKP'nin, 2005 yılı sonrasında AB politikalarına aynı enerji ve konsantrasyonu göstermediği görülmektedir. Genel itibariyle bu durumun sebebini İslâmcı cenah, Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin davası örnekleriyle “motivasyon kaybına” bağlamıştır. Bu sebeple 2002-2007 arası dönemde Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel süreci aktarıldıktan sonra, ayrı başlıklar altında, yine aynı dönem aralığındaki Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin Davası detaylı bir biçimde analiz edilecektir.

Bu döneme “Çevrenin İktidarı” kavramının kullanılmasının sebebi ise, MGH içerisinden çıkan AKP'nin bir çevre hareketi olarak seçimlerden tek başına iktidar olarak zaferle ayrılmasıdır. AKP Türkiye'nin merkezî değerler sistemine karşı kendini İslâmcı olarak nitelendirmekten bu dönemde özenle uzak duracak, partinin kimliği olarak da siyaset bilimine yeni bir kavram kazandırma gayesiyle “Muhafazakâr Demokrat” olarak belirleyecektir. Ancak, kavramsal çerçevede içerisindeki “Muhafazakâr Demokrasi” tartışmalarına ek olarak, böyle bir kimlik inşasının başarılı ol(a)madığı ve süreç içerisinde AKP'nin İslâmcı kimliğine dönüş yaşadığı ileri sürülecektir. Bu süreç ise AKP'nin çevreden çıkması ile yaşanacaktır.

4.1.1. 2002-2007 ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE AKP

İnşacılar, devletin uluslararası toplum ile iletişime geçmeleri sonucunda kimliklerin dönüşebileceğini varsaymaktadırlar. Nitekim İslâmcılar da RP döneminde Avrupa'ya yönelik tutumlarını değiştirmeye başlamışlar, bu süreç de AKP ile devam etmiştir. AKP'nin 2002 genel seçimlerinden zaferle ayrılmasının ardından gerek ülke içerisinde, gerekse ülke dışında kendine şüpheyle bakılmıştır. Partinin kurucu kadrosu siyasal İslâm'ı kimlik olarak benimseyen Millî Görüş geleneği içerisinde yetişmiş ve bu

durum partiye yönelik şüpheciliğin temelini olmuştur. Ancak AKP kadrosu 28 Şubat'ta siyasal İslâm'ın karşılaştığı güçlükleri görmüş, hatta bizzat yaşamışlardır. Bu sebeple İslâmcılığı benimsemekten kaçınarak, Türkiye'nin merkezî değerlerine karşı bir dil arayışının sonucu olarak Muhafazakâr Demokrat kimliği ortaya koymaya çalışmıştır. Parti iktidara geldiğinden itibaren AB yolunda başarılı adımlar atmış ve üç yıl gibi kısa bir süre içerisinde müzakerelerin açılmasını sağlamıştır. Bu durum genel olarak AKP'nin, MGH'nden tamamen ayrıldığına bir kanıtı olarak sunulsa da, daha önceki bölümde açıklandığı üzere, MGH'nin Avrupa karşıtı söylemi RP döneminde yumuşamaya başlamış, FP döneminde ise tamamen bir kenara bırakılmıştır. Bu sebeple AKP'nin yarattığı bu önemli reformlarda 28 Şubat etkisinin olduğu ifade edilebilir. Buna ek olarak Helsinki Zirvesi'nin ortaya çıkardığı ülke içerisindeki AB taraftarı ortam da AKP'yi derinden etkilemiştir. Bu sebeple AKP'nin söz konusu yıllar içerisindeki AB politikalarını ele almadan önce kısaca filmi üç yıl öncesine sararak Helsinki Zirvesi dönemine götürmek gerekmektedir. 1999-2002 arasındaki gelişmeler de tıpkı 28 Şubat süreci gibi, ülke içerisindeki İslâmcı kimliğin çehresini büyük oranda etkilemiştir.

Politika yapım sürecinde iç ve dış siyaset birbirini derinden etkilemekte ve dönüştürmektedir. MGH bölümünde incelendiği üzere MSP'nin Milliyetçi Cephe hükümetlerinde AB ilişkilerini etkilemesi bir siyasi kimliğin dış politika yapım sürecini ne denli etkilediğinin güzel bir örneğidir. AB'nin Kopenhag Kriterleri olarak bilinen üyelik yolunda getirdiği kıstaslar ya da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesi de dış politika yapım sürecinin iç politikada siyasi kimlikleri ne şekilde etkilediğinin güzel bir tezahürüdür. Çünkü daha önceki dönemlerden farklı olarak, Helsinki ile birlikte AB, Türkiye'deki siyasal gelişmelerde en etkili aktörlerden biri haline gelmiştir. Helsinki, ülke içerisinde AB üyeliğinin teknik olarak demokratikleşmenin itici gücü olarak algılanmasını sağlamıştır (Kaygusuz, 2013: 411-412). Nitekim bu dönüşümü İnşacılar iki farklı süreç üzerinden okumaktadırlar. Devletin uluslararası toplum ile girdiği iletişim ülke içerisindeki kimlikleri dönüştürebilmektedir. Çünkü uluslararası toplum ile iletişime giren ulusal kimlik, aynı zamanda ülke içerisindeki farklı kimliklerle de etkileşime girmektedir. Bu sürecin sonucunda ulusal kimlik ve/veya ülke içindeki farklı kimlikler dönüşebilmektedir. Bu şekilde RP ile yumuşamaya başlayan, FP ile bir kenara bırakılan Avrupa karşıtlığına ek

olarak Helsinki'nin yarattığı bu algı da AKP'nin kimliğinde derin izler bırakmıştır. MGH'nin daha önceki partilerinde hâkim olan Avrupa şüpheciliği, yerini AB üyeliğinin ekonomik ve siyasi olarak Türkiye'nin yararına olduğu düşüncesine bırakmıştır. Buna ek olarak Türkiye'nin AB üyeliği ile birlikte ülkenin demokratik olmayan yapısının ve ordunun etkisinin değişerek, Türkiye'nin daha demokratik bir hal alacağı düşüncesi oluşmuştur (Usul, 2008: 179).

Helsinki Zirvesi ile birlikte ülke içerisindeki siyasi kimlikler de bir değişim yaşamaya başlamıştır. Bu değişimi yalnızca siyasal İslâm'a atfetmek de yanlış olacaktır. Örneğin MHP'nin de ortağı olduğu koalisyon Kürtçe dâhil ana dil ve lehçelerde öğrenim ve yayının önünü açmış, buna ek olarak idam cezasını kaldırmıştır (Özipek, 2014: 676). Buna karşın koalisyon ortağı MHP, süreci engellemeye çalışmamıştır. AKP de koalisyonun gerçekleştirdiği bu reformları, iktidara geldiği ilk yıllarda daha da hızlandırarak devam ettirmiştir. Her iki örneğin de İnşacıların uluslararası topluma attikleri dönüştürücü misyon varsayımını doğrular nitelikte olduğu ileri sürülebilir.

14 Kasım 2001 tarihinde kurulan ve 3 Kasım 2002 seçimlerinden büyük bir zaferle ayrılan AKP, İTC ile başlayan ve CHP ile devam eden çizginin karşısındaki ikinci çizgiyi temsil eden siyasi bir oluşumdur. Söz konusu ikinci çizgi ise periyodik olarak neredeyse her on yılda bir darbelerle veya muhtıralarla önü kesilen bir çizgidir (Özipek, 2014: 672-673). Bu çizgideki bir parti ise seçimlerde %34,29 oy oranıyla 550 milletvekilinin bulunduğu TBMM'de 363 sandalyeye sahip olarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır (T.C. Resmi Gazete, 10.11.2002).

AKP'nin çok kısa bir süre içerisinde böyle bir başarıya imza atmasını Hakan Yavuz farklı bir bakış açısıyla açıklamaya çalışmaktadır. Seçmenin ne “için” oy verdiğini anlamak için, “neye” oy verildiğinden ziyade neye “karşı” oy verdiğinin açıklanması gerekliliğinin altını çizen Hakan Yavuz (2008: 348-349) bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

“Seçmen, merkez-sağ partiler ANAP ve DYP ile iki milliyetçi parti MHP ve DSP'ye karşı oy verdi. AKP; FP, MHP ve ANAP'ın eski destekçilerinden oy aldı. Böylece milliyetçi (Türk), muhafazakâr (Müslüman) ve ekonomik olarak liberal seçmenler AKP'ye oy verdi. 1999 seçimlerinin aksine, asıl oy akışı şu partilerden geldi: RP/FP'den (yüzde 69), MHP'den (yüzde

29) ve ANAP'tan (yüzde 29). Bunun da ötesinde, yeni seçmenlerin yüzde 29'u da AKP'ye oy verdi. Merkez-sağ partiler devlet ve toplum arasındaki denge üzerine oturmuştu. Ancak 1997 darbesinden sonra, bu denge sivil toplum pahasına yitirildi. Sufi tarikatlarına ve İslâmî ağlara saldırmak suretiyle darbe merkez sağ partilerin sosyal tabanını eritti. Bu da merkez sağ partilerin meşruiyetlerini yitirmelerine yol açtı ve bu partiler giderek baskıcı devletin basit temsilcileri haline geldiler. Seçmenler, devletin ihtiyaçlarından çok, sosyal ihtiyaçlarla uyumlu yeni bir siyasal merkez oluşturmaya çalıştı. Siyasal, ekonomik ve sosyal sebeplerle AKP'ye oy verdiler.”

Hakan Yavuz'un bu ifadelerine paralel olarak Hasan Bülent Kahraman'ın AKP'nin ilk iktidarı dönemine dair yaptığı saptamaya da bakılması gerekmektedir. Nitekim Kahraman (2009: 142) AKP'yi bir partiden çok “siyasal koalisyon” olarak nitelendirmektedir.

28 Şubat sürecini unutmayan ve her eylemi bütçe altında tutulan AKP için öncelik kendi var oluşunu garanti altına almaktır. Bunun yollarından biri olarak da ABD ve AB ile olan bağlantıların sıkılaştırılarak, genel bir ifadeyle Türkiye'nin 1980'lerde hızlı başlayan, buna karşın 1990'larda hız kaybeden küreselleşme sürecine entegrasyonunun derinleştirilmesi görülmüştür (Uzgel, 2013: 366). Bir başka ifadeyle AKP, merkezî değerlere karşı kendi meşruiyetini garanti altına alma gayesiyle AB üyelik sürecine sıkı sıkıya sarılmıştır.

Henüz bir yıllık parti olarak seçimden böyle bir zaferle ayrılan AKP de seçim beyannamesinde (2002b: 91) kimliğini Muhafazakâr Demokrat olarak inşa ettiğini ileri süren partinin dış politika anlayışını şu şekilde açıklamıştır:

“Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği dinamik konjonktür, çok alternatifli bir dış politika geliştirmek için uygun bir ortam oluşturmuştur. Askeri ittifakların ve blokların, uluslararası ilişkilerin belirleyici unsur olma niteliği önemli ölçüde azalmış ve işbirliği projeleri devletlerarası ilişkilerin yaygın bir aracı haline gelmiştir. Bu yeni ortamda Türkiye'nin güç merkezleri ile ilişkilerini alternatifli, esnek ve çok eksenli olarak yeniden düzenlemesi ve oluşturması gerekmektedir. PARTİMİZ, Türkiye'nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika izleyecektir. Diğer ülkelerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygılı olan Türkiye, başka ülkelerin ve uluslararası kuruluşların da kendi toprak bütünlüğüne ve egemenliğine

saygılı olmalarını hak olarak görmektedir.”

AKP'nin seçim beyannamesi (2002b: 92) AB'ye verilen önemi de dış politika başlığı altında vurgulayarak, hayata geçirilecek olan reformların ipuçlarını vermektedir:

“Türkiye'nin gerek coğrafi, gerekse tarihi açıdan Avrupa ile yakın ilişkileri vardır. Avrupa ülkeleriyle ilişkiler Türkiye'nin dış politika gündeminde de en üst sıralarda yer almaya bundan sonra da devam edecektir. Türkiye, Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, taahhütlerini ve Birliğin üyelik için öteki aday ülkelerin de yerine getirmesini istediği şartları bir an önce sağlayacak, gündemin yapay sorunlarla meşgul edilmesini önlemeye çalışacaktır.”

Sıkı sıkıya sarılmanın bir diğer izi daha önce okuduğu şiir gerekçesiyle siyasi yasaklı konumda bulunan AKP'nin karizmatik lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim zaferi akabinde yaptığı ilk yurt dışı seyahatinde de görülmektedir. Bu aynı zamanda AKP'nin MGH'den kesin olarak ayrılmasının sembolik bir adımı olarak da okunmuştur. Hatırlanacağı üzere MGH'nin karizmatik önderi Erbakan başbakan olunca ilk yurt dışı seyahatini Doğu ülkelerine yapmıştı. AKP'nin karizmatik lideri Recep Tayyip Erdoğan ise ilk yurt dışı seyahatini aksi istikamette gerçekleştirmiştir. Üstelik bunu gerçekleştirdiğinde siyasi yasaklı olduğu için başbakan da değildir, Erdoğan'ın yerine başbakan Abdullah Gül'dür. Erdoğan AKP genel başkanı sıfatıyla seçimlerin ardından ilk yurt dışı seyahatini AB üye ülkelere yapmıştır. Bu durum RP döneminden çıkarılan bir ders olarak okunabilir, çünkü Erbakan'ın Doğu ülkelere yaptığı seyahatte özellikle Libya'da yaşanan hadiseler ülke içerisinde büyük tartışmalara yol açmıştı. 3 Kasım 2002 seçimlerinin akabinde 13 Kasım'da Roma'ya, 18 Kasım'da Atina ve Madrid'e, 19 Kasım'da Almanya, Belçika ve Fransa'ya bir dizi seyahat düzenledi. Bu süreç 20 Kasım'da Londra ve Brüksel'e, 21 Kasım'da ise Dublin'e yapılan ziyaretlerle devam etti. Dublin ziyareti sonrasında ise Strazburg'a geçerek Avrupa Parlamentosu Başkanı Pat Cox ile görüştü. Erdoğan henüz hükümetin temsilcisi değilken Simitis, Papandreou, Aznar, Schroder, Fischer, Blair, Straw gibi Avrupa'nın seçkin liderleriyle Türkiye-AB ilişkilerini görüşmeye devam etti (Usul, 2008: 181-182). Erdoğan'ın “3 Kasım sonrası Bakanlar Kurulu'nu oluşturmadan yollara düştük” diyerek özetlediği bu süreçte, genel başkan sıfatıyla 15 üyesi olan AB ülkelerinin 14'üne ziyaret gerçekleştirmişti (Akdoğan, 2010b: 12). Çünkü AKP iktidara geldiği ilk dönemde siyasal meşruiyeti elde etmek

adına ülke içerisindeki diğer siyasal partilerden daha fazla uluslararası desteğe bel bağlamıştır. Tam da bu nedenle AB'ye yönelik dış politika, iktidarının ilk yıllarında, partinin iç politika alanında kullandığı ya da devreye soktuğu bir strateji işlevi görmüştür (Balcı, 2013: 10).

AKP'nin ilk yıllarındaki bu davranışı, Avrupa özelinde siyasal bir kimlik olarak İslâmcılığın geçirdiği evrimlerle uyumlu görülmektedir. Hatırlanacağı üzere MGH'nin son yıllarında MGH'nin katı Avrupa karşıtlığı büyük bir yumuşama yaşamıştı. MGH çizgisinden gelen AKP'nin, MGH'nin son döneminde ortaya çıkan AB yanlısı tutumunu kendi ilk döneminde bir araç olarak devraldığını belirtmek gerekmektedir (Tezcan ve Aras, 2015: 9). Ancak AKP bu dönemde MGH'nin devamı oldukları fikrini ısrarla reddedecek ve kimliğinin Muhafazakâr Demokrat olduğunu ileri sürecektir.

Erdoğan AB üyeliğini meşrulaştırma girişimini ise, “medeniyetler ittifakı” çerçevesinde açıkladığı “Hıristiyan” üyeleri arasına “Müslüman” bir ülkeyi alarak “medeniyetler çatışması” tezini çürütme fırsatına sahip olunabileceği düşüncesi üzerinden yapmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terör ve İslâmiyet arasında kurulan bağ düşünülürse, bu bağın koparılmasında Erdoğan'ın düşüncesi önemli bir yer tutmuştur (Sunar, 2013: 433-434). Nitekim AKP'nin bakış açısını ve dış politikadaki misyonunu “Bir Müslüman toplumun değerlerini, geleneklerini ve kimliğini korumayı sürdürürken çağdaş standartlara ulaşarak değişme ve kendini yenileme kapasitesi olduğunu kanıtlayacağız” cümleleriyle ifade eden Abdullah Gül'ün bu söylemi, Osmanlı Devleti'nin son dönemdeki İslâmcı medeniyet söylemine de bir hayli benzemektedir (Duran, 2010: 340).

Bu amaçlar çerçevesinde AKP iktidara geldiği 2002 yılından itibaren yoğun bir şekilde AB taraftarı tablosu çizmiştir. Bu sebeple 2002 yılından katılım müzakerelerinin başladığı Ekim 2005 arasındaki zaman dilimi Türkiye-AB ilişkileri açısından “Altın dönem” olarak adlandırılmaktadır (Öniş, 2008a: 38). AKP'nin bu dönemde hayata geçirdiği reformların temelinde ise 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nin sonuç bildirgesi yatmaktadır. Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile müzakerelerin açılması adına kesin bir tarih verilmemesine karşın AKP'nin

gerçekleştirdiği reformların temel dayanağını oluşturmuştur. Kopenhag Zirvesi sonuç bildirgesi içerisinde “Türkiye” başlığı açılmış ve bu başlığın altındaki 18, 19, 20 ve 21. paragraflar doğrudan Türkiye’yi ilgilendiren konular olmuştur. Bu sonuç bildirgesinin 19. paragrafında geçtiği haliyle müzakerelerin başlangıcı için 2004 yılındaki “İlerleme Raporuna” atıf gösterilmiştir (European Council, 2003: 5):

“Birlik, Türkiye’yi, reform sürecini hızla sürdürmesi yönünde teşvik etmektedir. Eğer Aralık 2004’deki Avrupa Konseyi, Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Türkiye’nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verirse, Avrupa Birliği, Türkiye ile katılım müzakerelerini gecikmeksizin başlatacaktır.”

Bu haliyle sonuç bildirgesinin Türkiye’nin beklentilerini karşılamaktan uzak olduğu söylenebilir. Buna karşın AKP, 2004 İlerleme Raporuna kadar elinde var olan süreyi iyi bir şekilde kullanarak art arda reformlar hayata geçirmiştir. 11 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe giren dördüncü uyum paketiyle, Devlet Memurları ve Kamu Görevlilerinin Yargılanması hakkında Kanun, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Devlet Güvenlik Mahkemeleri Teşkilat ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Hakkında Kanun, Damga Kanunu, Basın Kanunu, Dernekler Kanunu, Medeni Kanun ve Siyasi Partiler Kanunu, Vakıflar Kanunu, Dilekçe Hakkı Kanunu ve Adli Sicil Kanununda gerçekleştirilen değişikliklerle, dernek kurma özgürlüğünün genişletilmesi, işkence ve kötü muamelenin önlenmesinin ve tutuklu ve hükümlülerin haklarının korunmasının güçlendirilmesi bağlamında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007: 12). Ardından 4 Şubat 2003 tarihinde beşinci, 19 Temmuz 2003 tarihinde de altıncı uyum paketi yürürlüğe girmiştir (Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2007: 16). Ancak çalışmanın konusu gereği yedinci uyum paketi ile beraber MGK’nın görev tanımlaması ve yapısı ile ilgili değişikliklere ayrıca bir parantez açmak gerekmektedir. 28 Şubat sürecinde MGK’nın etkinliği Erbakan’ın başbakanlıktan istifa etmesine yol açmıştı. Bu sebeple Erbakan’ın öğrencilerinin MGK hakkında gerçekleştirdikleri bu değişiklik ayrıca önemlidir. AKP bu değişikliği, AB uyum paketlerinden biri ile gerçekleştirmesi de bu değişimde AKP’nin AB’ye yaklaşımındaki pragmatist özellikleri gözler önüne sermektedir. T.C. AB Genel Sekreterliği (2007: 20) MGK yapısındaki bu değişimi şu şekilde özetlemektedir:

“Yürütmenin işlevselliğinin arttırılması amacıyla, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun 4 maddesi değiştirilerek, Kurulun görev alanı yeniden tanımlanmıştır. Anılan kanunun MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkilerine ilişkin 9. ve 14. maddelerinin kaldırılması ve 13. maddesinin değiştirilmesi suretiyle, Genel Sekreterliğin işlevleri de danışma organı niteliğinde bulunan Kurulun sekretarya hizmetlerine uygun hale getirilmiştir. Aynı kanunun 5. maddesi değişikliğiyle, yürütmenin işlevselliğinin sağlanması amacıyla Kurulun “ayda bir” toplanma yerine “iki ayda bir” toplanacağı hükme bağlanmıştır. Aynı amaçla, Cumhurbaşkanı veya Başbakanın talebi ile de Kurulun toplanabilmesi imkânı getirilmiştir. Yine aynı kanunun 15. maddesinde yapılan değişiklikle de MGK Genel Sekreterinin atanması usulü yeniden düzenlenmiş ve Genel Sekreterlik Kurumunun bu kanunda değiştirilen niteliğine uygun olarak, Genel Sekreterlik makamına atamanın doğrudan Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile yapılması usulü getirilmiştir. Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşünün alınması uygulaması ise sadece atamanın Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılması durumu için öngörülmüştür”

Tüm bu uyum paketleriyle Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin kaldırılmasından, Kürtçe dil kurslarının yasallaşmasına, dinî azınlıkların bir takım taleplerinin karşılanmasından, “İşkenceye sıfır tolerans” iddiasının hayata geçirilmesine kadar birçok önemli demokratikleşme adımını da beraberinde getirmiştir (Özipek, 2014: 676-677). Ayrıca tüm bu değişikliklere ek olarak Türk Ceza Kanunu'nun pek çok şair, yazar, akademisyen ve gazetecinin cezalandırılmasına zemin hazırlayan, düşünce suçlusu üretmeye müsait maddeleri de değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasının gereği olduğu da ileri sürülebilir. Zira Muhafazakâr Demokrasi kavramsal tartışmasında detaylı bir biçimde incelendiği üzere Muhafazakâr Demokrasi toplum mühendisliğini reddetmekte ve modernitenin devlet ile toplumu gerilime sürüklediğini varsayarak bu gerilime son vermeyi, böylece siyaseti normalleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak tüm bu demokratikleşme adımlarına karşın 28 Şubat ile gelen ve İslâmcıları mağdur bırakan uygulamalarda her hangi bir değişim yaşanmamış, nitekim başörtüsü yasağı devam etmiş, İmam Hatip Liselilerin üniversitelere geçişini engelleyen katsayı engeli kaldırılmamıştır. AKP ise sadece Yüksek Askeri Şura kararlarına şerh koymakla yetinmiştir (Özipek, 2014: 676-677). Bu durum AKP'nin AB aracılığıyla Türkiye'nin merkezî yapısını değiştirirken, halen bir çevre hareketi olduğu bu dönemde İslâmî kimlikten özenle uzak durmasıyla

açıklanabilir.

Nitekim 6 Ekim günü beklenen 2004 yılının İlerleme Raporunun açıklanmıştır. AKP'nin 2 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleştirdiği reformların meyvesini verdiği, raporun olumlu bir şekilde görüş bildirmesinden anlaşılmaktadır. Bu durum 2002 yılında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'ne istinaden Türkiye ile müzakerelerin gecikmeksizin başlaması anlamına gelmektedir. Nitekim Aralık 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin başlangıcı olarak 3 Ekim 2005 tarihi kabul edilmiştir (Çayhan ve Oğurlu, 2014: 10). Ancak söz konusu Brüksel Zirvesi'nin sonuç bildirgesindeki bir cümle hükümetin tepkisini çekmiştir. Sonuç bildirgesine göre müzakereler açık uçlu bir süreç olarak öngörülmüş ve sonucunun da peşinen garanti edilemeyeceği vurgulanmıştır (European Council, 2005: 7). Tepki gösterilmesinin sebebi ise “müzakere” kelimesinin tabiatından ileri gelmektedir. Müzakereler hâlihazırda tabiatları gereği ucu açık süreçlerdir ve sonuçları öngörülemez. Hükümetin tepkisini çeken husus ise bunun vurgulanıyor olmasıdır. 8 Ekim akşamı bir ana haber programına konuk olan Başbakan Erdoğan, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmiştir:

“Şu ana kadar hiçbir ülkeye ucu açık bir tanımlama yapmamışlar. İlerleme raporunda uzmanlar bunu Konseye bırakıyorlar. Rapora göre can sıkıcı, ama bugüne kadar 27 ülkeye nasıl şu tarihe kadar bu işi bitirin dediyseniz, bize de bir tarih koymalısınız. Bizim de önümüzü görmemiz açısından bu işin böyle yapılması lazım” (Akdoğan, 2010b: 38).

Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'ne çok az bir süre kala uyum paketleriyle yapısı ve toplantı sıklığı değiştirilmiş olan MGK toplantısı ise AKP'nin bu süreçteki kararlılığına destek verir niteliktedir. İcra organına yalnızca “tavsiye” niteliğinde kararlar aktarabilecek olan MGK, ilk kez sivil bir sekreterin katılması bakımından önemlidir. 27 Ekim günü gerçekleştirilen bu toplantıda MGK “AB, Türkiye'ye adil davranmalı” mesajı vermiştir (Akdoğan, 2010b: 105). Bu mesaj Zirve'de AKP'nin daha da cesurca adımlar atabilmesinin yolunu açmıştır.

Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere Brüksel Zirvesi'nde müzakerelerin açılacağı tarih açıklandı. Söz konusu Zirve'nin Kıbrıs ile ilgili gelişmelerine bir sonraki başlık altında detaylı olacak açıklanacaktır. Bu başlık altında vurgulanması gereken

husus ise, müzakerelerin açılmasının yalnızca AKP'nin hayata geçirdiği reformlara bağlı olarak açıklanamayacağı gerçeğidir. 17 Aralık 2004 tarihinde başlayan üyelik görüşmeleri 40 yıldır süren ve yaklaşık olarak her hükümetin destek verdiği bir politikanın devamıdır ve bu politikaların en büyük destekçilerinden biri ABD olmuştur (Uzgel, 2013: 363).

AKP iktidara geldiği andan itibaren 3 yıl gibi kısa bir süre içerisinde müzakereleri açacak konsantrasyon ve emeği sarf ettiğinde bir çok bilim insanı, doğal olarak, müzakerelerin başladığı andan itibaren sürecin daha da hızlanarak devam edeceğini düşünmüştü, ancak süreç bu şekilde devam etmedi. Aralık 2004 tarihine kadar AB süreci, ülke içerisinde hem iktidarda olan AKP'nin meşruiyet aracı, hem de hayata geçirilen reformlar bakımından bir referans çerçevesi işlevi görmüştü. Buna karşın Aralık 2004 sonrasında Türkiye'de iktidar kadroları da halk da Avrupa ile bütünleşme konusunda "istek durgunluğuna" kapıldı (Baykal ve Arat, 2013: 344).

Bu duruma dair bir tren benzetmesi yapılması gerekirse, kaza "geliyorum" diyordu (Güven, 26.05.2006). Reformlar ve uygulamalarındaki hızda önemli bir düşüş yaşandı ve bu durum AKP tarafında, Avrupa'da yönetimlere gelen Sarkozy, Merkel gibi yeni liderlerin "Türkiye karşıtı" söylemlerinin sonucu olarak görüldü. "Gerçekten AKP'nin reformlar ve uygulamaları konusundaki kararlılığın azalması, Avrupa'daki Türkiye karşıtlığının bir sonucu mudur?" sorusunu yönelten Özlem Kaygusuz (2013: 416-421) ise ilişkilerdeki temel gerilim noktasının reformların yavaşlaması olarak ortaya konmadığına dikkatleri çekmektedir. Bu durumda Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin Davası ön plana çıkarılmıştır. Bu iki konu ayrı başlıklar altında detaylı bir biçimde inceleneceği için bu başlık altında, müzakerelerin başladığı tarihten 2007 yılına kadar geçen süre içerisindeki reformların yavaşlamasına değinmeye devam edilecektir.

Reformlar konusunda ortaya çıkan "esas" gerilim noktalarından biri, düşünce ve ifade özgürlüğü ile ilgili olarak 301. maddede yapılması gereken değişiklik ve "Türklüğe hakaret" meselesinin yeniden düzenlenmesidir. Normal şartlar altında, inşa edilmeye çalışılan Muhafazakâr Demokrat kimliğin temel parametreleri gereği bu düzenlemenin hayata geçirilmesi beklenmelidir. Zira kavramsal tartışmada detaylı bir biçimde açıklandığı üzere, Muhafazakâr Demokrasi toplum mühendisliğini

reddetmektedir. Ancak hükümet bu konuyu önemsizleştirme eğilimi ile geri planda bırakmış ve 12 Nisan 2006 tarihinde hükümet adına dokuzuncu reform paketini açıklayan Abdullah Gül, Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi ile ilgili herhangi bir değişikliğe gerek görmediklerinin altını çizmiştir (Kaygusuz, 2013: 422). Gerekçe olarak ise Gül, hâkimlerin doğru kararlar verdiğini ve kimsenin düşüncesini ya da görüşünü açıkladığı için hapiste olmadığını göstermiştir (Radikal, 13.04.2006).

Abdullah Gül'ün bu açıklamalarına karşın “Türklüğe, Türk Ordusuna, Cumhuriyete, Atatürk'ün Anısına Hakaret” suçlamalarıyla açılan davalarda birçok mahkûmiyet kararı verildi. 2005-2006 tarihinde 43 yazar ve 24 yayınevi yazdıkları ya da yayınladıkları 43 kitaptan ötürü yargıldılar. İşin daha vahimi, Orhan Pamuk, Perihan Mağden, Murat Belge, İsmet Berkan, Hasan Cemal ve diğer bazı yazar ve gazeteciler, duruşmaları sırasında doğrudan şiddetle yüz yüze bırakıldılar. İhbarla suçlanan uluslararası çapta tanınmış yazarlar listesine en son, Baba ve Piç adlı yeni kitabından dolayı Elif Şafak da eklendi (Türkiye Yayıncılar Birliği, 2014: 120-121). Bu durum Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasının, kendi öz parametreleriyle çatışması bakımından, daha sürecin başında bir takım sorunlara sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim İnşacı bir açıklama ile bu durum örneğinde, Muhafazakâr Demokrat kimliğin bir takım eylem-söylem tutarsızlıklarına sahip olduğu ileri sürülebilir. Ek olarak süreç, hükümetin müzakereler başlamadan önce arka arkaya çıkardığı uyum paketleriyle de uyumsuzluğu göstermektedir. Daha önce çıkarılan uyum paketlerinde Türk Ceza Kanunu'nun düşünce suçlusu üreten maddeleri değiştirilmişti. Ancak sonuç değişmemiş, yine birçok yazar ve yayınevi yazdıkları ya da yayınladıkları kitaplardan ötürü yargılanmıştır. Bu durum Özlem Kaygusuz'un (2013: 412) şu tespitini doğrular niteliktedir:

“Ancak, genel olarak liberaller ve demokratikleşmeyi AB süreci ile doğrudan ilişkilendiren kesimlerin tersine, reform sürecine, hızından dolayı kendinden menkul bir olumluluk atfetmek yerine, daha farklı bir açıdan bakmak da mümkündür. Bu hız aynı zamanda, demokratikleşme yönünde yapılan anayasal ve yasal değişikliklerin, reformları ilgilendiren gruplar ve genel olarak geniş kitlelerce anlaşılmadan, paketlenip paketlenip meclise gönderildiği anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle uzun zamandan beri beklenen ve toplumsal-siyasal yaşamımızı dönüştüreceği umulan bir dizi hukuksal değişiklik, gerçek anlamda toplumsal bir

dönüşümün alt yapısı olmak üzere, gerçek bir siyasal tartışma süreci yaşanmadan yapılmıştır. Reformların içeriğini sorgulayan ya da eleştiren görüşler hükümetçe ‘siyaseten’ yanıtlanarak reformların hızla yapılıyor olmasının altı çizilmiştir.”

Diğer bir gerilim noktası ise hükümetin Güneydoğu’da artan şiddete tedbir olarak hazırladığı terörle mücadele yasa tasarısı olmuştur. Bu yasa içerik bakımından düşünce ve ifade özgürlüğünü hedef alan birçok düzenlemeyi kapsadığı için sorunlu görülmüştür (Kaygusuz, 2013: 423). Birçok açıdan eleştiri alan bu tasarı, Ümit Kabasakal’ın altını çizdiği haliyle nispi terör suçlarının kapsamını çok geniş tutmaktadır (Düzel, 24.04.2006). Terör konusunda Erdoğan’ın açıklamaları da ilişkilerdeki gerginlikler açısından önemli ipuçları vermektedir:

“Batı da bazı unsurlarıyla bunu istismar ediyor (...) Avrupa’da atları insanların üzerine sürüyor, tazyikli su sıkıyorlar. Onların toplantıları olunca görülüyor, bize gelince sürekli direktif veriliyor. Biz terör örgütlerinin bayraklarını dalgalandırmaya müsaade etmeyiz. Batı terörden canı yanınca destek istiyor, Türkiye’nin canı yanınca uzaktan nasihat veriyor. Kusura bakmayın, artık bizim nasihate ihtiyacımız yok.” (Milliyet, 12.04.2005).

Gerek AKP’nin çıkardığı yasa tasarısı, gerekse Erdoğan’ın söylemleri Muhafazakâr Demokrat kimliğin, kendi bir takım parametreleri ile çeliştiğini gösterdiği ifade edilebilir. Siyaseti uzlaşma alanı olarak gören ve modernitenin siyaset alanında gerilim ortaya çıkardığını varsayarak bu gerileme son vermeyi amaçlayan söz konusu kimliği inşa etmeye çalışan AKP’nin, bu sayede söylem-eylem çelişkisini bir kez daha yaşadığı ve bu kimliğin sahip olduğu tutarsızlıkların tekrar gün yüzüne çıktığı ileri sürülebilir. Nitekim Etyen Mahçupyan’ın köşesi yazısında Muhafazakâr Demokrasiye dair yaptığı şu tespit tüm bu gelişmelerin bir tezahürü olarak görülebilir (Mahçupyan, 09.02.2004):

“(…)Ne var ki muhafazakâr demokrasi yaklaşımının dayandığı uyum varsayımları gerçeği yansıtmıyor. Ne toplumun içi, ne de İslâmî kesim/devlet ilişkisi açısından. Ancak daha tehlikelisi partinin toplumla uyumu bizzat totaliter bir kaymanın da ipuçlarını taşımakta. Eğer muhafazakâr demokrasiden anlaşılan buysa, bilinmeli ki bundan geriye pek fazla demokrasi kalmaz... AKP de kendi muhafazakârlığının içinde hapis kalır.”

Tekrar tren benzetmesine dönülecek olursa, trenin sert bir şekilde kaza

yaptığını gösteren nokta ise 3-4 Mayıs 2006 tarihinde gerçekleştirilen AB-Türkiye Karma Parlamento toplantısıdır. AKP hükümetine adeta şok etkisi yaratan bu toplantıda gerilim öylesine yüksekti ki toplantı ortak bir açıklama yapılmaksızın sona ermiştir. Toplantıda ilkin Hrant Dink'e verilen cezanın Yargıtay tarafından onanması ifade özgürlüğüne bir darbe olarak nitelendirilmiş ve hükümet bundan sorumlu tutulmuştur. İkinci olarak Şemdinli'de gerçekleştirilen bombalı saldırıya ilişkin hükümetin ordunun gölgesi altında kaldığı ve ordu-sivil ilişkileri bakımından iyi bir sınav veremediği vurgulanmıştır (Kaygusuz, 2013: 424-426).

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan İtalya'nın Milano kentinde yapılan Ambrosetti Forumu'nda AB olmazsa, Kopenhag Kriterleri'ne 'Ankara Kriteri' diyerek yollarına devam edeceklerini vurgulamıştır (CNNTÜRK, 03.09.2005). Bu söylem AB'ye üye olunmasa dahi Kopenhag Kriterleri'ne devam edileceğinin bir vurgusu olarak okunmuştur (Tezcan ve Aras, 2015: 19). Ancak 2007 öncesi son gelişmelerden de anlaşılacağı üzere süreç bu şekilde tecelli etmemiştir. Erdoğan'ın bu açıklamasının arkasına yatan sebep, aynı sempozyumda sorulan bir soruyla ilgili olduğu ileri sürülebilir. Çünkü Forum'da aynı zamanda Erdoğan'a "Türkiye AB'ye girmezse köktendincilik artar mı?" sorusu yöneltilmiştir (CNNTÜRK, 03.09.2005). Bu soru Türkiye'nin AB'den uzaklaştığı takdirde ortaya çıkacak tabloya dair bir korku olarak okunabilir. Erdoğan'ın söz konusu dönemde halen çevre hareketi olduğunun bilince olarak AB'den uzaklaşılsa dahi Kopenhag Kriterleri'nden vazgeçilmeyeceğini vurguladığını belirtmek yanlış bir ifade olmayacaktır.

İnşacı bir yaklaşımla ulusal kimlik gerek AB ile, gerekse ülke içerisindeki İslâmcı kimlikle etkileşime geçerek dönüşmekte, bu dönüşüm de merkezde AKP'nin kendine yer açmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. İktidara geldiği 2002 yılından itibaren AB yolunda çok önemli adımlara imza atan AKP'nin de, merkezde açılan boş alanları çok iyi değerlendirdiği ileri sürülebilir. Buna ek olarak parti 2005 sonrası dönemden günümüze dek hiçbir zaman 2005 öncesi döneme geri dönememiştir. Böyle bir kırılmanın sebebi ise genel olarak "motivasyon kaybı" olarak özetlenebilecek sebeplere bağlanılmıştır. Motivasyonda düşüşe sebep olan etkenler olarak Kıbrıs sorunu ile Leyla Şahin Davası örnek gösterilmiştir. Ancak bu iki konu birer motivasyon kaybı sebepleri

midir? Bu sorunun cevabı sırasıyla Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin Davası başlıklarında açıklanacaktır.

4.1.2. 2002-2007 ARASI DÖNEMDE AKP’NİN KIBRIS POLİTİKASI

Kıbrıs sorunu, Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasında uzun yıllar önemli bir yer işgal etmiştir. Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP’nin koalisyon ortağı olduğu bir dönemde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı, MGH’nin Kıbrıs’a verdiği önemi gözler önüne sermektedir. Barış Harekâtı akabindeki gelişmelere bağlı olarak 1983 yılında, Müslüman Türklerin yoğunlukta olduğu adanın kuzey kanadında KKTC adında bir devletin ilan edilmesi, Necmettin Erbakan’ın Kıbrıs’a yaklaşımıyla da uyum içerisindedir. İnşacı teori çerçevesinde Kıbrıs sorunu ulusal kimlik ile İslâmcı kimliğin önemli ittifak konularından biri olmuştur. Buna karşın hareketin içerisinden çıkan AKP’nin iktidara geldiği andan itibaren adaların birleşmesi için hazırlanan ve Annan Planı olarak bilinen eylem planını desteklemesi, MGH’den ayrıldığıının bir kanıtı olarak okunmuştur. Zira AKP’nin kendisi de kimlik tanımlamalarını Millî Görüş bağlarıyla değil, yeni bir kavram oluşturma çabasıyla “Muhafazakâr Demokrasi” üzerinden yapmıştır. Bu değişim Muhafazakâr Demokrasi’nin dış politika anlayışıyla uyum içerisinde gözükmektedir. Nitekim bu kimliği inşa etmeye çalışan AKP (2002b: 91) dış politika anlayışında şu ifadeleri kullanmaktadır: “PARTİMİZ, Türkiye’nin tarihine ve coğrafi konumuna yaraşır, önyargılardan ve saplantılardan arınmış, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayalı, gerçekçi bir dış politika izleyecektir.”

Nitekim adanın birleşmesi konusunda attığı adımları AB’ye tam üyelik hedefi ile meşrulaştıran AKP, söz konusu plana büyük bir destek vermiştir. Ancak bu başlık altında açıklanacağı üzere AKP’nin desteğine rağmen, adanın güney kanadının, adanın tamamını temsilen AB’ye dâhil olması Türkiye-AB ilişkilerine menfî yönde tesir edecektir. Ancak bu süreç analiz edilirken AKP döneminden önce Helsinki Zirvesi’nden başlanacak, daha sonrasında da AB Zirveleri ve Annan Planı çerçevesinde AKP’nin Kıbrıs’a yaklaşımını açıklanacaktır.

Bir önceki başlık altında 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi’nin Türkiye’deki kimlikleri dönüştürdüğüne değinilmişti. Kimliklerin Kıbrıs’a dair

yaklaşımlarının dönüşmesi de Helsinki Zirvesi'nin etkilerinden biridir. Helsinki Zirvesi'nin sonuç bildirgesindeki 4., 9. ve 12. paragrafları Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. 12. paragrafta Türkiye açıkça aday ülke ilan edilmekte, aynı paragraf içerisinde insan hakları ve 4 ve 9(a) paragraflarına atıf verilmesi suretiyle de ilerleme sürecinde özel ilgi gösterileceği vurgulanmaktadır (Fırat, 2004c: 54). 4. paragraf esas olarak tüm aday ülkelere yönelik olsa da 9(a) doğrudan Kıbrıs ile ilgilidir. AB Konseyi (European Council, 1999) Kıbrıs konusundan Helsinki Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde şu şekilde değinmektedir:

“9.(a) Avrupa Konseyi 3 Aralık 1999 tarihinde New York'ta Kıbrıs meselesinin kapsamlı çözümüne yönelik olarak başlatılan görüşmeleri memnunlukla karşılar ve BM Genel Sekreteri'nin bu süreci başarıyla sonuçlandırma yönündeki gayretlerine güçlü desteğini ifade eder.”

Aynı paragrafın (9. paragraf) b bendinde ise Kıbrıs ile alakalı ifadelere devam edilmiştir (European Council, 1999):

“Avrupa Konseyi, siyasi bir çözümün Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımını kolaylaştıracağına altını çizer. Üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılmamış olursa, Konsey'in üyelik konusundaki kararı, yukarıdaki husus bir ön şart olmaksızın verilecektir. Bu konuda Konsey, tüm ilgili faktörleri dikkate alacaktır.”

Sonuç bildirgesindeki bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere metin dengeli bir biçimde kaleme alınmıştır. Sonuç bildirgesinde bir yanı sıra adanın bölünmüş yapısı çözüme kavuşturulmadan da Kıbrıs'ın AB'ye üye olabileceği belirtilirken, bir diğer yanı sıra da Kıbrıs Cumhuriyeti'nden değil Kıbrıs'tan bahsedilmiştir. Buna ek olarak bir taraftan Kıbrıs'ta çözümün Türkiye'nin Birliğe tam üyelik hedefi doğrultusunda bir ön koşul olmadığı vurgulanmakta, diğer taraftan Türkiye'nin üyelik sürecinin Ege ve Kıbrıs sorunlarında kaydedilecek ilerlemelerden etkileneceği belirtilmektedir (Fırat, 2004c: 55).

Helsinki Zirvesi'nin sonuç bildirgesi dengeli bir şekilde kaleme alınsa da, bu metin yoğun mülâhazaların neticesinde ortaya çıkabilmiştir. Çünkü koalisyon hükümetinin başındaki isim olan başbakan Bülent Ecevit'in ikna edilmesi

gerekmekteydi. Ecevit tereddütlerini üç ana nokta etrafında birleştirmişti: 1. AB yolculuğunda aday statüsünde bulunan ülkeler arasındaki uyuşmazlıkların 2004 yılı sonuna kadar Lahey Adalet Divanı'na götürülmesi zorunlu bir durum mudur? 2. Metinde, Kıbrıs ile ilgili görüşmeler sürerken Güney Kıbrıs'ın AB'ne tam üye olarak alınabileceği anlamı çıkmakta, AB'nin metindeki amacı bu mudur? 3. Ege'deki mevcut sorunların çözümü Türkiye ile AB arasında üyelik müzakerelerinin başlaması için bir ön koşul mudur? (Bila, 11.12.1999) Dönemin Finlandiya başbakanı olan Lipponen'in yazdığı ve Helsinki kararının resmi eki olan mektupta ise Ecevit'in endişeleri giderilmiştir: 1. Metinde geçen 2004 tarihi Lahey Adalet Divanı'na başvurmak için son tarih değil, uyuşmazlıkları AB Konseyi'nin ele alması için son tarihtir. 2. Metinde, görüşmeler sürerken Kıbrıs'ın AB'ne alınacağı kastı yoktur, metinde kastedilen ise AB'nin o gün koşulları gözden geçireceğidir. 3. Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlaması için Ege sorunlarının çözümü bir ön koşul niteliği taşımamaktadır (Bila, 11.12.1999).

Ecevit'in kaygıları bu şekilde giderilmiş gibi görülse de Helsinki sonrası dönemde Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege ve Kıbrıs sorunları artık ikili ilişkiler olmaktan çıkarak AB'nin sorunları haline gelmiş ve Türkiye için bu konular artık amaç olmaktan çıkıp AB üyeliği hedefi doğrultusunda birer araç haline dönüşmüştür. Ancak bu gerçeğin Türkiye nezdinde kabul edilmesi ve bu gerçeğe göre yeni politikaların belirlenmesi ise ülke içerisinde uzun ve sancılı bir süreçle gerçekleşmiştir. Çünkü AB üyeliğini savunanlar ile millî davalardan ödün verilemeyeceğini ileri sürenler AB üyeliğini ve Kıbrıs-Ege ikilemini çok geçmeden iç politika konusu haline getirmiştir (Fırat, 2004c: 56). Bu durum uzun yıllar Türk dış politikasında önemli bir yer tutan söz konusu iki konunun Helsinki Zirvesi ile daha yoğun bir biçimde tartışılmasına yol açmıştır. Bir uçta Kıbrıs sorununu Türk dış politikasının merkezine koyan ve mevcut durumu bir çözüm olarak görenler; diğer uçta ise Kıbrıs sorununu Türk dış politikası üzerinde bir yük olarak algılayan, AB'ye tam üyelik hedefini önemseyerek Kıbrıs sorununu bu amaç doğrultusunda gelişmeleri tıkayacak etken olarak görenler bulunmaktaydı (Sönmezoglu, 2006: 122). Bu doğrultuda Kıbrıs sorununun İnşacı yaklaşımın temel varsayımlarından olan kimliklerin dönüşebilirliği ve kimlikler arası mücadelelerin olabileceği düşüncelerine aynı anda güzel bir örnek olduğu söylenebilir.

Helsinki Zirvesi sonuç bildirgesinin 9. paragrafının a bendinde geçen Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin New York'ta başlatılan ve BM Genel Sekreteri'nin öncülük ettiği görüşmeler ise 2000'li yılların başında AB ve ABD başta olmak üzere uluslararası kamuoyunun söz konusu sorunun çözümüne ilişkin göstereceği yoğun ilginin ipuçları vermektedir (Sönmezoğlu, 2006: 122). 3 Aralık 1999 tarihinde taraflar arasındaki görüşmeler başlamış ve birinci tur 14 Aralık 1999 tarihinde sona ermiştir. Birinci tur görüşmeleri takiben ikinci tur 31 Ocak- 8 Şubat 2000, üçüncü tur 5 Temmuz-4 Ağustos, dördüncü tur 9-26 Eylül 2000 ve beşinci tur 1-8 Kasım 2000 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. BM ve AB'nin tüm baskılarına rağmen bu görüşmelerde somut bir sonuç elde edilemediği gibi, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın bizzat adaya gelmesi de mevcut durumu değiştirememiştir (Özersay, 2013: 632-633).

Helsinki sonrasında Kıbrıs sorununun çözümü için Brüksel “son tarih” olarak 2002 yılını vurguladığı için herkes Kopenhag Zirvesi'ne odaklanmıştı. Rauf Denктаş AB sürecini engelleyen kişi konumuna düşmemek için 12 Kasım 2001 tarihinde Glafkos Kleridis'e yeni bir ortaklık için yüz yüze görüşme çağrısında bulundu. İki taraf da Kopenhag Zirvesi'ne kadar masada kalarak çözüm adına çalıştığını göstermeye çalışıyordu. Kleridis'in bu teklifi kabul etmesiyle birlikte 4 Aralık 2001'de BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Alvaro de Soto'nun da katılımıyla 1997 yılından beri ilk kez yüz yüze görüşmeler başladı. Nisan 2002'de çıkmaza giren görüşmeler BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın adaya gelmesiyle tekrar açıldı (Fırat, 2013: 441-442).

Bu adımlarına rağmen adanın birleşmemesi yolundaki politikasını sürdüren Denктаş, büyük bir baskı altındaydı. Örneğin TÜSİAD 27 Kasım 2001 tarihinde Denктаş'ın bu uzlaşmaz tutumunun Türkiye tarafından desteklenmesini doğru bulmadığı açıklamıştır (Özersay, 2013: 635). Bunun yanı sıra Denктаş'a KKTC içerisinden de yoğun bir muhalefet başlamıştı. Nitekim 2002 yılında KKTC'de yapılan yerel seçimlerde Cumhuriyetçi Türk Partisi Lefkoşa, Girne ve Magosa'nın yanı sıra iki kentin daha belediye başkanlıklarını kazanınca, seçmenin “statüko”dan yana partilere tepki gösterdiği gerçeği gün yüzüne çıkmıştır. Bu sebeple Denктаş dış baskılara ek olarak iç baskılarla da karşı karşıya olduğunu anladı. Bu dönemde kalp rahatsızlığı geçiren Denктаş'ın 67 gün süren hastane süreci esnasında Türkiye'de ise seçimleri AKP

kazandı (Fırat, 2013: 442). Yerel seçimlerin sonucuna bakıldığında Annan Planı taraftarlığı hususunda KKTC içerisindeki dönüşüm AKP iktidarından önce başladığı çıkarımına ulaşılmaktadır. AKP ise bu dönüşüme ayak uydurarak süreci daha ileri taşımaya çalışmıştır.

Türkiye’de henüz bir yıllık bir parti olan AKP’nin seçim bildirgesi (2002b: 92) ise partinin Kıbrıs konusunda önemli bir yenilik getireceğinin izlenimini vermektedir:

“PARTİMİZ, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunması gereğine inanmaktadır. Bulunacak çözümde, adadaki Türk halkının varlığının, kimliğinin ve kendi geleceğini tayin etme hakkının göz ardı edilemeyeceği kuşkusuzdur. Belçika’da olduğu gibi egemen iki toplumdaki oluşmuş bir devlet yönetiminin kurulması her iki kesimin de lehinedir. Bu sorun çözümlenmeden Kıbrıs Rum Kesimi’nin AB’ye alınması, sorunu daha karmaşık hale getirecektir.”

4 Kasım gecesi Yunanistan’ın devlet televizyonu olan NET’e konuk olan Erdoğan’ın parti programıyla uyumlu bir biçimde Belçika modeline atıfta bulunması, Yunanistan’da memnuniyetle karşılanırken, Türkiye’de ise tepki görmüştür. Seçim zaferi akabinde ilk yurt dışı seyahatini Atina’ya yapacağını ilan eden Erdoğan, tepkiler üzerine “Belçika modelinden sadece esinlendim. Aynısının uygulanması şart değil” ifadelerini kullanarak ilk yurt dışı seyahatini Atina’ya yapmaktan vazgeçmiş ve Yunanistan’dan önce KKTC’yi ziyaret etmiştir (Şimşir, 2004: 40-45).

2002 seçimlerinden tek başına iktidar olarak ayrılan AKP’nin kurduğu Gül Hükümeti Programı (2002) da bu yenilikleri destekler niteliktedir:

“Hükümetimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bu çözümde, gelecekte adadaki Türk varlığını tehlikeye sokacak hiçbir girişime müsaade edilmeyecektir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs konusunda yapılan barış girişimi olumlu karşılanmakla birlikte, Hükümetimizce sorunun kalıcı bir şekilde çözümü için ulusal çıkarlarımız ve Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere süreci öngörülmektedir.”

AKP’nin gerek Belçika modeli teklifi, gerekse çözüm savunusu Türk dış

politikasında önemli bir kırılma olarak dikkatleri çekmektedir. Artık “Çözumsuzlük çözümdür” anlayışı terk edilmekte, iki devletten değil iki toplumdan oluşan ortak bir devletten söz edilmekte ve Belçika modeline atıfta bulunmak suretiyle konfederasyon tezinden federasyon tezine dönüş yapılmaktaydı (Fırat, 2004c: 68). Nitekim, AKP liderinin KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ile bağları koparırcasına yaptığı “Bu konuda üzerimize ne düşerse yapmaya hazırız. Kıbrıs’ta 30-40 yıldır sürdürülen siyasetin sürdürülmesinden yana değilim” açıklaması da bu kırılmaya işaret etmektedir (Şimşir, 2004: 257).

Partinin Kıbrıs’a yaklaşımı esas olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politika algısının da AKP eliyle değiştiğinin ya da değişeceğinin bir göstergesiydi. Helsinki Zirvesi örneğinde görüleceği üzere dış politika yapım süreçleri ülke içerisindeki siyasi kimlikleri dönüştürebilmektedir. Ali Bulaç’ın (2005: 49-50) “Üçüncü Nesil İslâmcılar” adını verdiği yeni İslâmcı nesil “birey, sivil inisiyatif, çoğulcu toplum” gibi anahtar kelimelerle 2000’li yıllarda bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bulaç bu nesle “Aşamacı ve dönüştürücü misyon” atfetmektedir. Bu ise ülke içerisindeki siyasi kimliklerin yönetimlere gelerek devletlerin dış politika yapım sürecini dönüştürmesi ile açıklanabilir. Zira 1990’lar boyunca güvenlik odaklı bir dış siyaset izleyen Türkiye, doğal olarak Kıbrıs’a da bir güvenlik meselesi olarak bakmaktaydı. Ancak AKP, Kıbrıs konusunu güvenlik meselesi olmaktan ziyade AB yolundaki bir araç olarak görerek büyük bir değişime imza atmıştır. Türkiye’nin güvenlik odaklı bir dış politika anlayışından uzaklaşmasının arka planında ise, AKP hükümetlerinin yönetim felsefesi ve bunun bir uzantısı olan AB’ye üyelik sürecindeki reformlar yatmaktadır (Uzgel, 2013: 360).

AKP’nin seçim zaferi öncesinde taraflar arasında yapılan görüşmeler sonuçsuz kalsa da, bu seçim zaferi BM Genel Sekreteri’ni harekete geçirmiş ve Genel Sekreter kendi adıyla özdeşleşen bir çözüm planı hazırlayarak, planı 11 Kasım 2002 tarihinde ilgili taraflara sunmuştur. Tekrar revize edilen bu planın yeni hali 10 Aralık 2002 tarihinde ilgili taraflara iletdikten sonra BM Genel Sekreteri 26-28 Şubat 2003 tarihlerinde adaya gelip 30 Mart’ta planı referanduma götürmeyi teklif ettiyse de, iki taraftan red cevabını almıştır (Sönmezoğlu, 2006: 123).

Ancak 26-28 Şubat 2003 tarihinden önce plana dair tartışmalar öylesine yoğundu ki Kopenhag Zirvesi'ne de yansdı. 12-13 Aralık 2002 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'ne Türkiye'yi temsilen Başbakan Abdullah Gül, Dışişleri Bakanı Yaşar Yakış ve AKP Lideri Recep Tayyip Erdoğan katılırken, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer AB'nin tarih vermeyeceğini ileri sürerek katılmama kararı aldı. KKTC'de de benzer bir durum yaşandı ve Rauf Denktaş Kopenhag'a gitmeme konusunda ısrar ederek, Dışişleri Bakanı Ertuğruloğlu'nu yolladı. AKP ülke içerisindeki baskıya dayanamayarak Ertuğruloğlu'nun Annan Planı'nı görüşme zemini olarak kabul etmeyeceklerine dair beyanlarını engelleyemedi (Fırat, 2004c: 69).

AKP'nin bu durumu engelleyememesi, bu çalışmada 2002-2007 yılları arasında AKP'nin iktidarına “Çevrenin İktidarı” adının verilmesiyle uyumlu görüntü çizmektedir. Melek Fırat'ın (2013: 445) ifadeleriyle belirtilmesi gerekirse “AKP, hükümeti kurmuştu ama henüz tam anlamıyla iktidar olduğunu söylemek mümkün değildi. Hareket alanı sınırlıydı ve bu sınırlılık içerisinde zaman kazanmaya çalışıyordu.” Buna karşın Zirve'nin sonuç bildirgesi (European Council, 2003: 3) Türkiye'ye kapıları tamamen kapatma kararı almadı:

“10. (...) Kıbrıs'la üyelik müzakerelerinin tamamlanmış olduğu dikkate alınarak, Kıbrıs AB'ne yeni bir üye ülke olarak kabul edilecektir. Bununla birlikte Konsey, birleşmiş bir Kıbrıs'ın AB'ne katılımını kuvvetle tercih ettiğini teyit eder. Bu çerçevede AB, Kıbrıs sorununa BM Genel Sekreteri'nin önerileri temelinde 28 Şubat 2003 tarihine kadar kapsamlı bir çözüm bulmaya yönelik olarak Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türklerin müzakereleri sürdürme taahhüdünü memnuniyetle karşılar. Konsey, bu önerilerin önümüzdeki haftalar içinde soruna çözüm bulmaya yönelik eşsiz bir fırsat sunduğuna inanır ve Kıbrıslı Rum ve Türk toplumlarının liderlerini bu fırsatı kullanmaya davet eder.”

Ertuğruloğlu'nun söz konusu açıklamaları Denktaş tarafında memnuniyetle karşılanırsa da büyük bir koz yitirilmiş oldu. Melek Fırat (2004c: 69) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Eğer Kopenhag'da Annan'ın önerileri görüşme zemini olarak kabul edilseydi, AB'ye giriş ve Annan Planı'nın kabulü birlikte referanduma sunulacak ve ‘hayır’ sonucu çıkması

durumunda Rum tarafının AB üyeliği düşü de sona erecekti. Dolayısıyla, Kıbrıs Rum halkı ve yönetimi bir ikileme karşı karşıya kalacaklardı.”

Ertuğruloğlu'nun açıklamalarıyla kaçırılan fırsata ek olarak GKRY'nde yapılan seçimler de çözüm umutlarının tamamen yitirilmesi anlamına geliyordu. 16 Şubat 2003 tarihinde yapılan seçimler neticesinde AKEL'in desteğini alan eski EOKA militanı Tasos Papadopoulos'un başkan seçilmesi, çözüme dair umutları azalttı (Fırat, 2004c: 69).

Bu duruma karşın 9 Mart 2003 tarihinde Siirt'te seçimlerin yenilenmesi sayesinde TBMM'ye girebilen AKP Lideri Recep Tayyip Erdoğan, Başbakan olarak 59. Hükümeti kurduğunda, söz konusu I. Erdoğan Hükümeti programı da (2003) tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen çözüme dair isteğini korumuştur:

“Hükümetimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bu çözümde, gelecekte adadaki Türk varlığını tehlikeye sokacak hiçbir girişime müsaade edilmeyecektir. Lahey'de geline noktanın bir tıkanmaya dönüşmemesi ve yeni iletişim kanallarının ve çözüm modellerinin araştırılması için hassasiyetimizi koruyoruz. Başta Avrupa Birliği ülkeleri ve Yunanistan olmak üzere tüm siyasal odakları, çözüm, diyalog ve kalıcı barış temelinde hassas olmaya davet ediyoruz. Bu çerçevede BM Genel Sekreteri'nin hazırlamış olduğu planın masada olduğuna dair açıklaması, tarafların arzusu durumunda çözüm sürecine yardımcı olacağını ifade etmesi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Denktaş'ın Rum tarafını müzakereye çağırın beyanı hükümetimizce kayıt altına alınmıştır.”

AKP'nin Kıbrıs konusuna “mutlaka” bir çözüm bulunması gerekliliğini vurgulaması ise Hükümetin, ABD ve AB tarafından paylaşılan çözüm perspektifinin peşinden gittiği görüntüsünü vermektir. Kıbrıs konusundaki bu cesur çıkışları, AKP'nin eski kimliğini yadsımasının en çok somutlaştığı alanlardan biri olmuştur (Uzgel, 2013: 376).

Ayrıca 59. Hükümet Programı'nda açıkça Denktaş'a mesaj verilmesi de ayrıca önemlidir. Bu mesaj Rauf Denktaş'ın da dikkatini çekmiştir. Bu sebeple Rauf Denktaş, 21 Nisan 2003 tarihinde beklenmedik bir karar alarak Yeşil Hat'taki sınır kapılarını saat 09.00-24.00 arasında geçişi açmış, böylece güneydeki Rumların kuzeye; kuzeydeki

Türklerin güneye geçişlerine izin vermiştir. Rum Yönetimi'nin Rumlara yönelik uyarılarına rağmen bir hafta içerisinde 60.000'e yakın Rum kuzeye, 23.000'e yakın Türk güneye geçiş yapmıştır. Bu geçişlerde ciddi bir çatışma yaşanmadığı gibi, son derece duygusal sahneler yaşanmış ve bunun üzerine Denктаş Rumlara kalış sürelerini 72 saate çıkararak ikinci bir sınır kapısını daha açmıştır (Fırat, 2004c: 71).

Denктаş bu adımıyla bir taşla birçok kuş vurmıştır: 1.Rumlara Kıbrıslı Türklerin yaşam koşullarının Rum tarafında anlatıldığı gibi olumsuz olmadığını göstermiştir. 2. Rumlara tanımadıkları KKTC mercilerini muhatap kabul etmelerini sağladı. Çünkü pasaport ibrazında bulunmaları gerekmektedir. 3. Türk tarafının çözümsüzlükte ısrarcı olmadığını mesajını vermiştir. 4. KKTC'deki gerilimli havayı yumuşatmıştır. Ancak tüm bunlara ek olarak asıl hedef gayet açıktır: Her iki tarafında eşit olduğunu vurgulayarak kuzeyde bir devletin varlığını göstermek ve eğer tek devlet girişimi başarısızlıkla sonuçlanırsa iki dost ülke olarak yan yana yaşanabileceğine uluslararası kamuoyunu ikna etmek (Fırat, 2004c: 71).

GKRY ise karşı atağa geçerek 30 Nisan'da Kıbrıslı Türkler için hazırladıkları önlem paketini açıklamıştır: Kıbrıslı Türkler 10 Mayıs'tan itibaren Rum bölgesine araçlarıyla geçebilecek (Böylece KKTC'nin verdiği plakalar tanınmış oluyordu), güneyde Türklerle iş olanağı sağlanacak ve KKTC diplomatlarının denkliği tanınacak (Fırat, 2004c: 71).

Karşılıklı iyi niyet göstergelerine karşın uluslararası kamuoyu bu adımları yeterli bulmayarak görüşmelerin tekrar başlaması için baskılarını hızlandırmıştır. Ancak bu dönemde KKTC'de yapılacak genel seçimlere odaklanılmıştır. Denктаş'ın "Yapılacak seçimlerde muhalefet (...) iktidar için yeterli oyu alırsa, benim müzakerelerden çekilmemi isteyeceklerdir. Bu durumda her şeyi bırakırım, Anadolu'yu arkama alıp tekrar mücadeleye başlarım" açıklamasına ise hükümet adına Dışişleri Bakanı Abdullah Gül cevap vermiştir: "Denктаş, Kıbrıs halkını arkasına almalı" (Hürriyet, 02.09.2003) Hükümet bu açıklamayla bir kez daha Denктаş'a açıkça mesaj vermiştir.

Nitekim Kıbrıs tartışmaları Kopenhag Zirvesi'ni etkilediği gibi Kuzey

Kıbrıs'taki ve Güney Kıbrıs'taki seçimleri de doğrudan etkiledi. KKTC'de 14 Aralık 2003 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde Cumhuriyetçi Türk Partisi 19, Ulusal Birlik Partisi 18, DP 7, Barış ve Demokrasi Hareketi 6 milletvekili kazandı. Böylece 50 üyeli KKTC Meclisi'nde CTP Genel Başkanı Mehmet Ali Talat'ın Başbakan ve DP Genel Başkanı Serdar Denktaş'ın Dışişleri Bakanı olduğu 26 üyeli CTP ve DP koalisyonu hükümeti ortaya çıktı (Sönmezoğlu, 2006: 123). Annan Planı'na olumlu bir çizgide siyaset yapan Mehmet Ali Talat'ın Başbakan olması ve Rauf Denktaş'ın oğlu Serdar Denktaş'ın CTP ile koalisyon içerisinde yer alması ülke içerisindeki konjonktürün AB üyeliği rüzgârlarından ne şekilde etkilendiğinin açık bir kanıtı olarak sunulabilir.

KKTC'deki genel seçimler AKP'nin de elini güçlendirdi. 23 Ocak 2004 tarihli MGK toplantısı sonrasında yapılan şu açıklamalar da AKP'nin daha cesurca adımlar atabilmesinin yolunu açmıştır (T.C. MGK Genel Sekreterliği, 23.01.2004):

“Toplantıda Kıbrıs konusundaki gelişmeler değerlendirilmiş, Kıbrıs'taki müzakere sürecinin yeniden canlandırılması yönünde girişimlere başlanmasının yararı ve gereği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Daha önce de kamuoyuna açıklandığı gibi Türkiye, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonuna olan desteğini sürdürmekte ve Annan Planı referans alınarak Ada'nın gerçeklerine dayalı bir çözüme müzakereler yoluyla hızla ulaşılması konusundaki siyasi kararlılığını yinelemektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin, iyi niyet yaklaşımı ve yapıcı görüşleri çerçevesinde, KKTC Cumhurbaşkanı Sayın Rauf Denktaş ve KKTC Hükümeti ile yakın danışma ve işbirliği halinde, müzakere sürecinin yeniden başlatılması amacıyla, konuyu Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ile ele almasının yararlı olacağı sonucuna varılmıştır.”

Hatırlanacağı üzere Kopenhag Zirvesi döneminde hükümetin hareket alanı sınırlıydı ve bu sebeple KKTC Dışişleri Bakanı Sayın Ertuğruloğlu'nun açıklamalarını engelleyememişti. Ancak gerek KKTC içerisindeki genel seçimler, gerekse 23 Ocak 2004 tarihli MGK toplantısından çıkan karar AKP'nin Kıbrıs konusunda elini güçlendirerek, daha cesurca adımlar atabilmesinin önünü açmıştır.

Bu dönemde Kofi Annan 4 Şubat'ta taraflara ve üç garantör devlet başkanlarına birer mektup göndererek görüşmelerin New York'ta başlatılmasını önerdi.

Görüşmelerde Denktaş da bulunacaktı ancak hükümet, O'nu yalnız bırakmamak için Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Uğur Ziyal'in de görüşmelerde bulunmasını istedi. Nitekim bu adım başarılı oldu, çünkü Ziyal, Denktaş'ın üzerinde baskı uygulayarak Papadopoulos'un Denktaş'ın masadan kalkmasına dayalı planının suya düşmesini sağladı (Fırat, 2004c: 74-75). Her iki lider de süreçten memnun olmamasına karşın süreci engelleme lüksleri yoktu. Bunun da ötesinde ikisi de BM Genel Sekreteri'ne tam yetki vermek durumunda kalarak, son sözü Kıbrıs halklarının koymasını, yani referandumu kabul etmek zorunda bırakılmışlardı.

BM Genel Sekreteri, 26 Şubat değişikliklerinin ve 24-31 Mart 2004 tarihinde İsviçre'de gerçekleştirilen "Dörtlü Zirve"nin sonrasında planın beşinci versiyonunu ilgili taraflara sundu ve 24 Nisan'da bu plan çerçevesinde referandum düzenlenmesini sağladı. Türk tarafının %64.9 ile kabul ettiği bu planı Rum tarafının %75.8 oy oranıyla reddetmesi neticesinde plan uygulamaya konulamamıştır (Sönmezoğlu, 2006: 123).

GKRY'nden %75.8 oranında "hayır" oyu çıkmasına rağmen, adanın güney kanadı adanın tamamını temsilen AB'ye üye oldu. 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olan Rum Yönetimi hakkında tüm üyelik süreci içerisinde AB belgelerinde "Kıbrıs" terimi kullanılırken, Katılım Andlaşması'nda "Kıbrıs Cumhuriyeti" terimine yer verilmesi, Rumlar tarafından savunulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamı tezinin daha da güçlenmesi anlamına gelmektedir (Özersay, 2013:649-650). Bu ise yeni bir gerilim demektir, çünkü AB'ye tam üye bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni uluslararası hukuk kişisi olarak ortadan kaldırmak Türk tarafı için daha da zorlaşmıştır.

Türkiye'nin AB üyelik sürecinin hukuken Kıbrıs sorunu ile bir ilişkisi olmadığı Birliğin yetkili mercilerince de belirtilmiştir. Bununla beraber, Kıbrıs konusunun, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin siyasi ortamında, özellikle Rum Yönetimi'nin AB'ye üye olmasının ardından, Türkiye'nin AB üyeliği ile ilgisi yadsınamaz bir konuma gelmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 124-125).

AB üyeliğini hâlihazırda garanti altına almış olan Rum Yönetimi'nin referandumda "hayır" oyu vermesi Denktaş'ı memnun etmiş olsa da AKP, Türkiye'nin 40 yıldır izlediği politikanın değiştirmesine neden olmuştu. Ayrıca AKP referandumda

istediğini almış ve belli bir dönem dış politikada rahatlamıştı: Çözümün önündeki engelin Türk tarafı ya da Denктаş olmadığı uluslararası kamuoyuna gösterilmişti. Ne var ki, Kıbrıslı Türklere yönelik ambargoların kalkması noktasında AKP yönetiminin ciddi bir girişimi olmadığı gibi, uluslararası platformlarda Rumların olumsuz tutumunu yeterince vurgulamamış ve hatta bunu bir sorun olarak görmemiştir (Uzgel, 2013: 378).

Buna karşın, Türkiye ile müzakerelerin fiilen başlayacağı 3 Ekim 2005 tarihli AB Bakanlar Konseyi toplantısı, Kıbrıs ile ilgili çıkan sorunlar nedeniyle hayli gergin bir havada gerçekleşti (Baykal ve Arat, 2013: 359). Ancak bu gergin ortamın temelinde ise, söz konusu tarihin verildiği 2004 yılında gerçekleştirilen Brüksel Zirvesi yatmaktadır. Zira söz konusu Zirve’de Kıbrıs konusu büyük tartışmalara yol açmıştır. Brüksel’de metinle ilgili hususlar belirginleşmeye başlayınca, Kıbrıs ile ilgili paragraflar yoğun tartışmalara neden olmuştur. Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ilk tepkisini “Ya bize yok diyemedikleri için bu şartları öne sürüyorlar, ya da 600 bin Rum’la Hıristiyan dayanışması yapıyorlar” diyerek göstermiştir (Akdoğan, 2010b: 317). Erdoğan, Çağatay Kılıç’a “Uçağı hazırlatın” talimatı verirken, Egemen Bağış ise Zirve’ye katılan İngiliz Büyükelçisi’ne “Hıristiyan Kulübünüz hayırlı olsun” demiştir (Akdoğan, 2010b: 312-322). Sorun metnin üzerinde yapılan değişikliklerle giderilse de, AKP’nin yetkili isimlerinin kriz esnasında “Hıristiyan Kulübü” vurgusu yapmaları ayrıca önemlidir.

Annan Planı sürecine bakıldığında AKP’nin Kıbrıs konusunda girişken bir dış politika örneği sergilediği görülmektedir. AKP’nin aktivist ve geleneksel olmayan bu dış politikası AB ve ABD nezdinde saygınlık kazanmasına yol açsa da, söz konusu aktivist dış politika AB ve ABD’den KKTC’nin uluslararası toplumdan izolasyonunu sonlandırmak için yeterli karşılığı bulamamıştır (Duran, 2010: 343-344). Bu durum ise parti tabanında Avrupa şüphesini arttırmış ve motivasyon kaybı sebebi olarak lanse edilmiştir. Örneğin dönemin TBMM AB Uyum Komisyonu AKP milletvekillerinden Ebubekir Gizligider, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Kendi koydukları ilkeleri ihlal ettiler. Kıbrıs meselesinde kendi koydukları kurallar net değil mi? Sınır sorunu olan ülkelerin üye olmaması. Çok net, çok açık herhangi bir soru işareti taşımayan bir ilke. Buna rağmen çifte standart koydular ve açıkça Türkiye’yi ‘aldattılar’.

Ne anlamda aldattılar? Annan Planı'nda siz Türk tarafı olarak buna evet deyin, biz gereğini yapacağız dediler. Biz Buna evet dedik. (...) (Rum tarafına) Limanların açılmasına kadar tekliflerimiz vardı. Elbette ki sürekli veren bir ortak olamazsınız. Verecekleriniz var, alacaklarınız var. Sürekli Türkiye'den istenmesi ama Türkiye'ye bu noktada hak ettiği bir takım normların gereği olan hakların verilmemesi noktasında Türkiye elbette ki tepki gösterecektir.” (Tezcan ve Aras, 2015: 13)

Kıbrıs konusu AKP'nin eski kimliğini bıraktığının bir kanıtı olarak ve hatta 2004 sonrası gelişmeler parti tabanında Avrupa şüphesizliği ile ilişkilendirilerek AB'ye üyelik konusunda motivasyon kaybı sebebi olarak sunulsa da, AB üyelik yolunda partinin Kıbrıs'ın bir kriz halini almasını engelleme girişiminde olmadığını ileri sürülebilir. Kendi kimlik tanımlamasını “Muhafazakâr Demokrat” olarak belirleyen AKP, bu sayede Millî Görüş kimliğini bıraktığını ileri sürmüştü, iç ve dış politika yapım sürecini bu şekilde etkilemeye çalışmıştır. Bu çerçevede Annan Planı'nı desteklenerek cesur adımlar atılmış olsa da Kıbrıs'ın bir krize dönüşmesi AKP tarafında da, AB tarafında da istendiği iddia edilebilmektedir.

Çünkü, Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlayabilmesi için Gümrük Birliği'ni Mayıs 2004'te Birliğe yeni katılan üyeleri kapsayacak bir şekilde genişleten ve Ankara Andlaşması'na eklenmek üzere hazırlanan Ek Protokolü 30 Temmuz 2005 tarihinde imzalamış; ancak imzalı metni, protokolü imzalamasının Güney Kıbrıs'ı tanımak anlamına gelmeyeceğini belirten bir bildiri ile birlikte göndermişti. Sonuç olarak AB Komisyonu 21 Eylül 2005 tarihinde açıkça tutumunu belli ederek, Güney Kıbrıs ile ilgili olarak var olan uygulamaların müzakerelerin askıya alınmasına sebep olabileceğini açıklamıştır (Kaygusuz, 2013: 416).

“(…)Yaklaşan kaza ya da trenin ilerlediği rayda kazaya neden olabilecek hasar oluştuğu baştan belli iken, neden hem trenin makinisti hem de varış istasyonundaki teknik ekip, trenin bu rayda devam etmesine seyirci kaldılar?” sorusunu yönelterek, müzakerelerin başladığı andan itibaren fasılların askıya alınmasına sebep olacak kadar büyük bir sorunun yaşanacağı baştan belli olmasına rağmen AB yolculuğuna bir sorun yokmuş gibi devam edilmesi tercihini Özlem Kaygusuz (2013: 417) şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu soruya verilebilecek en kısa yanıt şudur ve bu çalışmanın da vurgulamak istediği noktadır. Çünkü kriz her iki tarafça da istenmiştir. Bu kriz, AB-Türkiye ilişkilerindeki (...) çok sayıda ve kökleri daha derinlerde yatan, her iki taraftaki mevcut iktidar sahiplerinin çözmek için somut projelerle üretmedikleri sorun ve gerilimleri örtme işlevini, her iki taraf için de başarıyla yerine getirmektedir.”

2006 yılında yapılan Karma Parlamento Komisyonu toplantısı da bu iddiayı doğrular niteliktedir. Toplantıya katılan Geoffrey Van Orden’in altını çizdiği üzere Türkiye-AB ilişkilerindeki sorun Kıbrıs değildir. Çünkü Orden’a göre de Türkiye bu hususta üzerine düşeni yapmıştır. Ancak esas sorun AKP Hükümeti’nin türban, düşünce, ifade ve dinî özgürlükler konusundaki reformları henüz gerçekleştirmemesidir (Radikal, 05.05.2006). Bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere, özellikle 301. madde ve dinî azınlıklar konularında herhangi bir adım atılmaması müzakerelerin açılmasından sonra Türkiye-AB ilişkilerinin yavaşlamasına sebep olmaktadır. Özellikle türban konusu AKP tarafında ayrıca bir motivasyon kaybı olarak yorumlanması sebebiyle ayrıca önemlidir. Bu konu ise bir sonraki başlık olan Leyla Şahin Davası’nda incelenecektir.

Tüm bu sürece rağmen, Kıbrıs konusu Türkiye-AB ilişkilerinin gündeminden hiçbir zaman tam anlamıyla kalkmadı. Örneğin 7 Aralık 2006 tarihinde Türkiye müzakerelerin askıya alınmasını önlemek amacıyla Kıbrıs ile ilgili bir öneride bulundu. Gümrük Birliği bağlamında Türkiye’den bir havaalanı ve bir limanın geçici olarak bir yıllık süre için koşulsuz olarak Güney Kıbrıs ile ticarete açılması karşılığında, 2007 yılı içerisinde BM temelinde Kıbrıs sorununa 12 ay içinde kapsamlı bir çözüm getirilmesi, Magosa limanının ticarete açılması ve Ercan Havaalanı’nın uluslararası uçuşlara açılması teklif edildi. Ancak Türkiye’nin diplomatik süreci işletmeye çalıştığı görüntüsünden ibaret olan bu son dakika önerisi bir işe yaramadı. 11 Aralık’ta Genel İşler Konseyi’nde bir araya gelen AB Dışişleri Bakanları sekiz başlıkta (Malların serbest dolaşımı, yerleşim hakkı ve hizmet sunma serbestisi, mali hizmetler, tarım ve kırsal kalkınma, balıkçılık, ulaştırma politikası, gümrük birliği ve dış işler) müzakerelerin askıya alınmasını tavsiye ettiler ve böylece durmak üzere olan tren kaza yaptı (Kaygusuz, 2013: 429).

Özetle belirtmek gerekirse, Kıbrıs’ı bir dava olarak gören ve Barış Harekâtını

gerçekleştiren koalisyonun ortağı olan MGH'nin aksine AKP, iktidara geldiği ilk yıllardan itibaren oluşturmaya çalıştığı “Muhafazakâr Demokrat” kimlikle adanın birleşmesi yolundaki Annan Planı'na destek vermiştir. İnşacı bir yaklaşımla bu durum “meşruiyet” ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Bu durumun sebebi ise 28 Şubat ile başlayan ve Helsinki Zirvesi'nden etkilenen İslâmî kimliğin, merkezî yapıya karşı kendi meşruiyetini sağlama noktasında giriştiği yoğun AB taraftarlığı ile açıklanabilir. Annan Planı'nın desteklenmesine karşın referandumun olumsuz neticelenmesi ve üzerine Rum Yönetimi'nin adanın tamamını temsilen Birliğe üye olması, Türkiye-AB ilişkilerine menfi yönde tesir etmiştir. Nitekim daha ileriki tarihlerde büyük bir kazanın habercisi olan 2004 yılındaki bu gelişmelere karşın AB de AKP Hükümeti de yola devam etmiştir. Neticede ise beklenen olmuş ve müzakerelerde sekiz başlık askıya alınarak ilişkilerde büyük bir kaza meydana gelmiştir. Motivasyon kaybı sebebi olarak ileri sürülen Kıbrıs krizi, bu çalışma tarafından ise krizin AB ve AKP tarafından istenildiğini ileri sürerek incelenmiştir. Çünkü kendi meşruiyetini sağlama amacıyla yoğun bir AB taraftarlığı yapan AKP, Kıbrıs konusunun bu şekilde neticelenerek uluslararası kamuoyu gündeminden düşmesiyle dış politikada rahatlamış ve kendi istediğini almıştır: Çözumsuzlüğün sebebi Türk tarafı olarak görülmesi engellenmiştir.

4.1.3. LEYLA ŞAHİN DAVASI

İnşacı teoride kimliklerin birbirleriyle müzakerelere ve birbirlerine meydan okumalara açık olduklarından bahsedilmiştir. 28 Şubat sürecinden itibaren de Türkiye Cumhuriyeti'nde ulusal kimlik ile İslâmî kimliğin net meydan okuma örneklerinden birinin türban konusu olduğu söylenebilir. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nde merkezî değer sisteminin kadim muhafızı olduğunu ileri sürerek 28 Şubat'ta askeri kuvvetlerin “demokrasiye balans ayarı” yapması, türban tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Laik merkezî anlayışı savunan akademi dünyasının elitleri 28 Şubat sürecinde üniversitelere başörtüsü ile girilmesini yasakladıklarında, tartışmanın yoğunluğu artış göstermiştir.

“Kritik Kavşak Noktası: 28 Şubat Süreci” başlığı altında detaylı bir şekilde incelendiği üzere türban yasağı İslâmî cenahta büyük bir tepkiyle karşılanmış ve hatta insan zinciri adı verilen eylemler de bu dönemde gerçekleşmiştir. Ancak türban sorunu

sadece üniversitelere giriş-çıkışlarda sorun yaratmamış, kamusal alana dair birçok noktada da yoğun tartışma gündemi olmuştur. 18 Nisan 1999 genel seçimlerinde FP'den milletvekili seçilen Merve Kavakçı'nın türbanı nedeniyle mecliste yemin etmesinin engellenmesi, 20 Kasım 2002'de dönemin meclis başkanının türbanlı eşi sebebiyle cumhurbaşkanını uğurladıktan sonra yaşanan protokol krizi, 29 Ekim 2003'te düzenlenen Cumhuriyet Bayramı'nda Çankaya Köşkü'nde verilen resepsiyona türbanlı milletvekili eşlerinin çağırılmaması sürecinde yaşanan resepsiyon krizi, 29 Haziran 2004'te AİHM'in Leyla Şahin davasını davacının aleyhine sonuçlandırdığı kararını açıklaması, 9 Şubat 2006'da Danıştay'ın Aytaç Kılınç adlı öğretmenin okul dışında da türban takamayacağına ilişkin kararını açıklaması bu duruma dair somut örneklerdir (Kubilay, 2010: 138).

Bu çalışma için ise söz konusu gelişmeler içerisinde Leyla Şahin Davası büyük bir önem arz etmektedir. Çünkü bu kararın açıklanması Kıbrıs ile ilgili gelişmelerle aynı dönem içerisinde gerçekleşmiş ve Kıbrıs sorunu gibi Leyla Şahin konusu da AKP tabanında Avrupa şüpheliği ile ilişkilendirilerek tekrar AB üyeliği sürecinde motivasyon kaybı sebebi olarak nitelendirilmiştir.

İstanbul Üniversitesi 23 Şubat 1998 tarihinde çıkardığı bir genelge ile sakallı ve türbanlı öğrencilerin üniversite yerleşkesine girişini yasaklamış; Leyla Şahin, 26 Mayıs 1998'de bu düzenlemeye uymadığı gerekçesiyle uyarı cezası ve 13 Nisan 1999'da kılık kıyafet yasağına karşı yapılan izinsiz gösteriye katıldığı için uzaklaştırma cezası almıştır. Şahin bu kararın iptali için öncelikle İstanbul İdare Mahkemesi'ne başvurmuşsa da Mahkeme, İstanbul Üniversitesi'nin uzaklaştırma işleminin hukuka uygun olduğuna karar vermiştir. Şahin'in aldığı cezalar ise 28 Haziran 2000 tarih ve 4584 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile af kapsamına alınmıştır. Leyla Şahin, 1998 yılında Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptığı başvuru ile üniversitede türban takılmasının yasaklanmasının AİHS'in 7, 8, 9, 10 ve 14. maddelerine ve 1 numaralı Protokol'ün 2. maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür (Altıparmak ve Karahanoğulları, 2004: 250-251).

Mahkemenin aldığı karar, AKP'nin AB politikalarına bir kırılma noktası olarak görülmüştür (Saatçioğlu, 2010: 6). Zira Mahkeme 2004 yılında verdiği kararda

Türkiye'nin AİHS'ni ihlal etmediği yönünde karar vermesinin ardından 2005 yılında temyiz başvurusunda bulunan Şahin'in davası aleyhine sonuçlanmıştır. Türban yasağının AİHM tarafından doğru bulunması AKP'nin AB taraftarlığının azalmasına ve parti içerisinde Avrupa şüphesinin artış göstermesine sebep olduğu ileri sürülmüştür (Tezcan, Aras, 2015: 15).

AİHM'in kararı gerek parti içerisinde, gerekse parti tabanında büyük bir rahatsızlığa yol açmıştır. Söz konusu dönemde Danimarka'da bulunan Recep Tayyip Erdoğan, burada yaptığı konuşmasında AİHM'i sert bir dille eleştirerek, tartışmayı bir başka boyuta taşımıştır: “8 yıldır üniversitelerde başörtüsü özgürlüğü insanların elinden alınıyor. Bu konuda mahkemenin söz söyleme hakkı yok. Dinin ulemasına sormak lazım. Ulema ne diyorsa o olmalıdır” (Milliyet, 16.11.2005)

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül söz konusu dönemde yaptığı açıklamada AİHM kararını eleştirerek, gelişmeleri Türkiye'nin iç sorunları olarak nitelendirmiştir:

“Bu tip yasaklarla Türkiye'nin bir yere gitmesi mümkün değildir. Türkiye'de azınlıkların dini hakları, özgürlükleri söz konusu olurken, çoğunluğun hak ve hukukuyla ilgili konularda eğer kısıtlamalar varsa, bunlar savunulacak işler değildir. Ama bunlar kendi meselelerimizdir, kendi dinamiğimiz içindedir. Kendi sorunlarımızı kendimiz çözeceğimize inanıyorum. Muhakkak ki bunların bir süresi vardır.” (Hürriyet, 10.11.2005)

Kararın AKP'nin üst kademesi tarafından bu denli sert eleştirilmesi ise muhafazakâr kesimin hassasiyetlerini ön plana çıkarma çabası ve benzer bir şekilde bu olumsuzluktan partiyi soyutlama çabası olarak okunabilir. Zira hem AKP, hem de başbakanın kendisi, partinin özellikle türban ve İmam Hatip mezunlarının üniversiteye girişlerinin sınırlanması ile ilgili konularda beklenen politikaları üretip uygulayamamaları sebebiyle, AKP'ye yakın olan çevrelerce dahi yoğun bir biçimde eleştirilmiştir (Kaygusuz, 2013: 420). Cüneyt Ülsever köşesinde bu konudan şu şekilde bahsetmiştir (Ülsever, 13.02.2006):

“AKP, AB'den tarih alarak, 17 Aralık 2004'te ulusal ve uluslararası arenada meşruiyetini kazandı ve müzakereleri de başlatarak 3 Ekim 2005'te bu meşruiyeti pekiştirdi. Ancak, aynı AKP kendi tabanına yönelik siyaset üretiminde devamlı tekliyor. Tabana yönelik

siyasette tekleme, her geçen gün daha fazla belirgin hale geliyor. (...) Nedir tabanın AKP iktidarından beklentileri? Önce iş ve aş. Sonra dinî hassasiyetlere cevaz veren özgürlüklerin arttırılması. (...) Taban, dinî hassasiyetine 28 Şubat döneminde büyük sekte vurulduğuna ve AKP'yi iktidar yaparken bu alanda yolunu açacağına inanıyordu. İmam hatipler ve türban da dinî hassasiyete saygının simgeleri haline gelmişti. Hükümetten hem türbana, hem de imam hatiplere üniversite yolunu açması bekleniyordu. Hükümet 3 yıllık iktidarı döneminde değil bu yolları açmak, daha beter tıkadı. Hatta bilerek ve kasıtlı tıkadı! Hükümet, Leyla Şahin'in AİHM'ne 'türbanla üniversiteye giremediği' için yaptığı başvurunun reddedileceğini başından beri biliyordu. O kadar iyi biliyordu ki, Abdullah Gül'ün hanımı kendi şikâyetini geri çekmişti. Fazilet Partisi hakkında verilen karar zaten bir emsaldi ve nihayet AİHM'nin diğer dinlerle ilgili daha evvel aldığı benzer kararlar vardı. Bütün bunlara rağmen Leyla Şahin, davasında ısrarcı olması için kışkırtıldı!"

Cüneyt Ülsever'in sert bir şekilde kaleme aldığı bu iddialar içerisinde birkaç nokta üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Abdullah Gül'ün eşinin şikâyetini çekmesi, halen daha bir çevre hareketi olan partinin merkezî değerler sistemiyle karşı karşıya gelmekten uzak durmasıyla açıklanabilir. Nitekim 2008 yılında AKP hakkında kapatılma davası açılacaktır. Leyla Şahin'in "kışkırtılmasına" da gerek yoktur, zira Şahin, mağdur olduğunu ileri sürerek hak arama mücadelesini AİHM'e taşımıştır. Ancak Ülsever'in yazısındaki iki husus büyük bir önem arz etmektedir. Bunlar: FP hakkında verilen kararın emsal teşkil etmesi ve AİHM'nin diğer dinler hakkında da benzer kararlar vermiş olmasıdır.

AKP tabanı için Kıbrıs konusu gibi Leyla Şahin de Avrupa şüpheciliği ile ilişkilendirilip motivasyon kaybı sebebi olarak ileri sürülse de, AİHM'nin bu konuda halihazırda içtihat oluşturması, Şahin davasının başından başvurunun aleyhine sonuçlanacağına bir göstergesidir. Bu sebeple söz konusu kararın akabinde gelen açıklamaların yalnızca parti tabanının hassasiyetlerini ön plana çıkarma çabası olduğu ileri sürülebilir.

Nitekim bu karar AB-Türkiye ilişkileri üzerinde büyük bir etki yaratmamış, ilişkiler normal seyrinde devam etmiştir. Bir başka ifadeyle bu konu sanki ilişkilerin dışında bir konuydu ve süreci hiç etkilememiştir. Zira 2005 yılı 23 Kasım'daki Türkiye-AB Karma Parlamento toplantısı ve 28-29 Kasım'daki Karma İstişare toplantısında

ifade özgürlüğü, kadın hakları, azınlık hakları, işkence ve kötü muameleyle mücadele, sendikal haklar, dinî özgürlükler gibi çeşitli konularda karşılıklı görüşlerin ortaya konulmasıyla sona ermiştir (Kaygusuz, 2013: 421).

4.2. YARI ÇEVRE HAREKETİ: 2007 – 2011 ARASI DÖNEM

4.2.1. 2007 – 2011 Arası Dönemde AKP'nin AB Politikası

AKP, Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî değerler sisteminin karşısında bir çevre hareketi olarak 2002 yılında tek başına iktidar olma başarısını gösterdikten sonra, bir önceki başlık altında da değinildiği üzere, AB'ye tam üyelik hedefi ile meşrulaştırdığı politikaları çerçevesinde merkezde kendine yer açmaya çalışmıştır. Ancak, 2007 yılında gerçekleştirilen genel seçimler, gerekse cumhurbaşkanlığı seçimleri ile AKP'nin bu tarihten itibaren çevreye sığmadığı, ancak merkezde de tam anlamıyla olamadığı görülmüştür. Bu sebeple bu dönem için “Yarı çevre” kavramı kullanılmıştır. Zira bir sonraki başlık olan “2007-2011 Arası Dönemde AKP'nin İç Politika Uğraşısı” başlığında da görüleceği üzere “e-muhtıra” ve kapatılma davası gibi sebeplerle AKP, hâlen merkezî değerler sistemi tarafından dışlanmaya çalışılmaktadır. İnşacı çerçevede bu kavramı açıklamak gerekirse, İslâmcı kimliğin ulusal kimlik ile mücadeleyi göze alabildiği, ancak ulusal kimlikten sert tepki gördüğü ileri sürülerek “Yarı-çevre” kavramı kullanılacaktır. Tüm bu tarihsel sürece bakıldığında ise AKP'nin merkeze yakınlaştıkça, AB'ye tam üyelik hedefinden uzaklaştığı, bir başka ifade ile AKP'nin merkeze doğru adımları ile AB'ye yönelik politikaları arasında ters orantı olduğu görülmektedir.

Bir önceki başlık altında aktarıldığı üzere, AKP'nin AB yolculuğundaki reformları 2005 sonrasında hızını kaybetmiş ve hatta 2006 yılında bu yolculukta büyük bir kaza meydana gelmişti. Bu durumun sebebi olarak genel itibariyle Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin Davası gösterilmişti. 2007 genel seçimlerinden daha da güçlü bir şekilde çıkarak tekrar tek başına iktidar olma görevini haiz olan AKP'den, seçim akabinde AB politikalarını tekrar eski hızına kavuşturması beklenirken, iktidar partisinin tercihleri aksi istikamette seyretti (Baykal ve Arat, 2013: 386). Partinin 2007 sonrasında AB politikalarına eski enerjisini sarf etmemesinin sebebi olarak ise artık başka sebepler

gösterilmektedir. Bunlar, Avrupa’da yönetime gelen Merkel ve Sarkozy’nin Türkiye’nin üyeliğine karşı çıkmaları ve iç politikadaki yoğunluk (e-muhtıra, genel seçimler, cumhurbaşkanlığı seçimi, artan terör) sebebiyle AB politikalarına yoğunlaşmamadır. Bu sebeple bu çalışmada AKP’nin iç politikadaki uğraşlarına ayrı bir başlık açma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Özlem Kaygusuz’a göre (2013: 430-431) AKP açısından bakıldığında 2007 öncesi dönemden 2007 sonrasına miras kalan iki önemli gerilim unsuru bulunmaktadır: İlk Birliğin temel normları olan insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin hazmedilme sorunudur. Ermeni soykırımının tanınması, AİHM’in Abdullah Öcalan’ın yeniden yargılanması hususunda aldığı karar, Ekümenilik meselesi, AKP’ye göre Birliğin dinî özgürlükleri ülke içerisindeki gayrimüslimlerin din ve vicdan özgürlüğüne indirgemesi birinci gerilim noktasının örneklerini oluşturmaktadır. İkinci ve AKP açısından daha önemli olan konu, Avrupa’daki geniş çevrelerin ve çeşitli AB kurumlarının özellikle türban meselesinde net olmayan tutumları ve bu soruna dair ortaya koydukları laiklik anlayışıdır. Bu konuya Kaygusuz’un (2013: 431) verdiği örnek “Leyla Şahin Davası” başlığı altında incelendiği üzere AİHM’in türban yasağını uygun bulan kararıdır. Bir başka ifade ile asıl gerilim noktası Avrupa’daki geniş kesimlerin sesi olan Avrupa Parlamentosu milletvekillerinin dile getirdiği, türban yasağının kalkması durumunda Türkiye’de radikal İslâm’ı yeşerteceğine dair yaygın kanı ve AİHM’in de aldığı kararla söz konusu inancı yansıttığı düşüncesidir. Teorik bir çerçeve ile açıklanması gerekirse, inşa edilmeye çalışılan Avrupa kimliğinin insan hakları algısı ile, inşa edilen İslâmcı kimliğin insan hakları algısı arasındaki çatışmanın temel gerilim noktası olduğu ileri sürülebilir.

2005 yılında Angela Merkel’in Almanya Şansölyesi, 2007 yılında Nicolas Sarkozy’nin Fransa Cumhurbaşkanı seçilmesi ise ilişkilerdeki bir diğer durgunluk sebebi olarak okunmuştur. Zira iki liderin Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olduklarına dair açıklamaları, özellikle Sarkozy’nin Akdeniz İçin Birlik fikrini Türkiye’nin AB üyeliğine alternatif olarak önermesi bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Nitekim her iki lider de seçim kampanyalarında Türkiye’nin Avrupalı olmadığına vurgu yaparak, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine alternatif olarak “imtiyazlı ortaklık” önermişlerdir.

Ancak bu terim AB müktesebatında geçmediği gibi, bu öneriyi benimseyen siyasetçiler tarafından da tanımı yapılabilmemiş değildir (Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009: 126). Ancak 2008 yılında Türkiye'nin Akdeniz için Birlik fikrinin AB üyeliğine alternatif olamayacağını garantisini aldığı göz önünde bulundurulduğunda bu okumanın doğru olmadığı ileri sürülebilir. Zira Ahmet Davutoğlu da yazısında bu konuya odaklanacak ve Fransa ile Türkiye arasındaki diplomatik kanalların açık olmasını örnek gösterecektir. Davutoğlu'na göre (2008: 94) Fransa'daki seçimlerin Türkiye-AB ilişkilerinde travmaya sebep olacağı beklentisi oluşmuşsa da, bu beklenti iki ülkenin liderleri arasındaki diyalog kanallarının açık olması sayesinde gerçekleşmemiştir. Diplomatik kanalların açık olması iki ülke arasındaki diyalogun devamlılığını sağlamıştır. Bunlara ek olarak Davutoğlu (2008: 94) Türkiye'nin politikalarındaki üç bileşenin sadece Fransa hakkında olmadığını, aynı zamanda bütün Avrupa ülkelerine dair olduğunu altını çizmektedir. Bu üç bileşen ise ikili ilişkiler, AB nezdinde ilişkiler ve bölgesel/küresel ilişkilerdir. Hiçbir bileşen bir diğeri için riske edilmemektedir. Davutoğlu'nun bu ifadeleri ile Akdeniz İçin Birlik fikrinin Türkiye'nin AB tam üyelik hedefine alternatif olmayacağını garantisini aldığı düşünüldüğünde, Almanya ve Fransa'daki seçimlerin Türkiye-AB ilişkilerindeki durgunluğun majör sebebi olarak görülemeyeceği ileri sürülebilir.

Zira Almanya ve Fransa'daki seçimlerden bağımsız bir biçimde Türkiye'de 2007 genel seçimlerine gidilirken, AKP'nin 2002-2005 arası dönemden uzaklaştığının izleri bu seçim için Partinin hazırladığı bildirmede de görülmektedir. 2002 seçim beyannamesinde Kıbrıs konusunda Belçika modeli gibi radikal değişimlere değinen AKP'nin, 2007 seçim bildirisinde bu çizgiden uzaklaştığı dikkatleri çekmektedir. Buradaki vurgular Muhafazakâr Demokrasi'nin dış politika anlayışından uzaklaştığının ve Millî Görüş dönemine dönülmeye başlanıldığının bir işareti olarak okunabilir. Zira artık kullanılan söylem MGH'nin söylemlerine benzemektedir. Nitekim Belçika modeli tamamen bir kenara bırakılmış, söz konusu bildirmede öncelikle KKTC'nin toprak bütünlüğüne ve Türk askerinin adadaki varlığına vurgu yapılarak "(...)Kıbrıs'ta tek bir asker çekilmemiş, bir metrekaşe toprak verilmemiştir" denilmekte, akabinde ise KKTC'nin İslâm Konferansı Örgütü başta olmak üzere uluslararası arenadaki kazanımlarına vurgu yapılmaktadır:

“KKTC daha önce İslam Konferansı Örgütü’ne ‘Müslüman Azınlık altında katılırken şimdi ‘Kıbrıs Türk Devleti’ olarak katılabilmektedir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi’nde KKTC iki milletvekiliyle temsil edilmektedir. Takip ettiğimiz politikalar neticesinde KKTC ilk defa birçok ülkede ofis açmış ve buralardaki temsilcileri büyükelçilik gibi çalışmaya başlamıştır.” (AK Parti, 2007: 237-238)

Genel seçimlere doğru yaklaştıkça AKP’nin AB vurgusu gerek iç, gerekse dış politikada azalmaya başlamıştır. Nitekim Ocak ayı başlarında PKK sorununa bağlı olarak kritik öneme haiz önemli bir tırmanma meydana gelmiş ve bunun üzerine Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, hükümetin en önemli meselesi olarak AB projesini değil Irak’taki meseleleri ilan etmiştir (Olson, 2007: 17). Bu gelişme ile paralel bir şekilde 2007 genel seçimleri ile kurulan 60. Hükümet döneminde de AB’ye tam üyelik hedefine dair yapılan vurgu azalmış, bunun yerini genel ifadeler kullanılmış ve hatta önceki dönemde kullanılan ifadeler tekrar edilmiştir (Çayhan ve Oğurlu, 2014: 25). Bu durum genel olarak seçim bildirisinde ve hükümet programında da kendini göstermiştir.

Bu dönemde zaman zaman ilişkilerin canlanması adına küçük çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin 22 Temmuz 2007 günü gerçekleştirilecek olan genel seçimlerden hemen önce 9 Nisan 2007’de Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, Bakanlar Kurulu’nca onaylanarak yürürlüğe girmişse de sözleşmenin iki maddesi ve birer fıkrasına daha önce konulan çekinceler kaldırılmamıştır (Kaygusuz, 2013: 433). Seçimlerden sonra, AB ile ilgili konuların bir anlamda bağımsızlaştırılarak yeni bir bakanın sorumluluğuna verilmesi ve “Başmüzakereci” sıfatıyla 9 Ocak 2009 tarihinde Egemen Bağış’ın atanması diğer bir örnektir. Ayrıca AB konularının koordinasyonundan ve yürütülmesinden sorumlu olan Avrupa Birliği Genel Sekreterliği’nin işlevine uygun hale getirilmesi de ayrıca önemlidir. Zira bu çerçevede, 2003 yılında siyasi reformların takibi amacıyla kurulan ve dışişleri, adalet bakanları, içişleri, devlet bakanı ve başmüzakerecinin katıldığı Reform İzleme Grubu, 2003 ile 2009 yılları arasında 13 defa toplanmışken, sadece 2009-2010 yılları arasında 8 toplantı gerçekleştirmiştir (Baykal ve Arat, 2013: 389). 2009 yılında böyle bir atılım gösterilmesinin sebebi olarak Parlamento üyesi olmamasına karşın Dışişleri Bakanı sıfatıyla atanan Ahmet Davutoğlu gösterilebilir. Zira Ahmet Davutoğlu, deklare ettiği “aktif dış politika” anlayışı ve

“komşularla sıfır sorun politikası” çerçevesinde gerek Ortadoğu, gerekse AB ile yakın ilişkileri savunmuştur. Komşularla sıfır sorun politikası çerçevesinde Suriye ile ilişkilerdeki gelişmeleri örnek gösteren Davutoğlu (2008: 80) söz konusu dönemde Suriye ile olan ilişkilerdeki iyileşmenin, bölgedeki diğer devletlere model olduğunun altını çizmiştir. Komşularla sıfır sorun politikasını Ziya Öniş (2008b: 50) ise şu şekilde özetlemektedir: 2007 sonrası AKP iktidarı döneminde yumuşak güç kullanımı üzerinde durularak bütün komşu ülkelerle olan ilişkilerde ilerleme kaydedildi. Bu durum “komşularla sıfır sorun” olarak bilinen yerinde bir motto ile özetlenerek, elverişli ikili ilişkilerin ötesine uzanan aktif bölgesel ve küresel bir güç olarak Türkiye’nin daha hırslı bir rol üstlenmesi anlamına gelmektedir. Buna ek olarak bu kavramla Ortadoğu aynı zamanda Türkiye’nin dış politika eforunun odak noktası halini almıştır. Komşularla sıfır sorun politikasının yansımaları AKP’nin çıkardığı “Alnımızın Akıyla 9.5 Yıl” adlı yayınında da görülmektedir. Bu yayında “Türkiye’nin üç tarafı denizlerle, dört tarafı düşmanlarla çevrilidir” paranoyasından AKP’nin ülkeyi kurtardığından ve bu anlayışın terk edilerek “düşmanlarımız var” algısı yerine “komşularımız var” söyleminin esas alındığının altı çizilmiştir (AK Parti, 2012b: 20).

Aktif dış politika çerçevesinde ise Davutoğlu (2008: 81) Batı, AB ve NATO ile ilişkilerde olan gelişmeleri örnek göstermiştir. Aktif dış politika anlayışı, AB üyeliğine olan bağlılığın zayıflayarak, bağımsız bölgesel bir güç olarak hareket etme isteği duyan iddialı ve kendinden emin bir dış politika anlayışının yükselişi anlamına gelmektedir (Öniş, 2008b: 50). Buna karşın aktif dış politika vizyonunda Davutoğlu’nun AB ile olan ilişkileri örnek göstermesi, kendinin AB’ye olan bakış açısını yansıtmaya adına önemli bir husustur. AKP’nin yayınladığı “Alnımızın Akıyla 9.5 yıl” kitapçığında da AKP öncesinde “Yurtta sulh, cihanda sulh” ifadesinin “Karışma, bulaşma, ilişme, görme” gibi algılandığının altı çizilerek (Ziya Öniş’in de söz konusu ifadeleriyle paralel bir biçimde) bu algının terk edildiği ve Türkiye’nin küresel ve bölgesel bir aktör olduğu vurgulanmaktadır (AK Parti, 2012b: 19). Söz konusu düşüncelerine binaen Ahmet Davutoğlu gibi bir siyasi figürün Türkiye-AB ilişkileri için bir şans olarak değerlendirilebilse de, ilerleyen yıllardaki gelişmeler gerek aktif dış politikaya, gerekse komşularla sıfır sorun politikasına dair örneklerin aksi yönde tecelli ettiğini göstermektedir.

İlişkilerin canlandırılması noktasında ayrıca 2006 ve 2007 İlerleme Raporlarında temel eleştiri noktası olan TCK'nın 301. maddesi, 2008 yılının Nisan ayında TBMM tarafından değiştirilmiştir. Bu değişikliğe göre “Türklüğe hakaret” yerine “Türk milletine hakaret” ifadesi getirilerek cezası azaltılsa da, açık ve kesin bir niteliğe kavuşturulamayan bu madde 2008 İlerleme Raporunca da eleştiri konusu olmuştur (Baykal ve Arat, 2013: 388). Bu şekilde tecelli eden küçük adımlara ve Davutoğlu'nun “komşularla sıfır sorun politikası” ve “aktif dış politika” anlayışına karşın, ilişkilerde 2011 yılına kadar kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır. Tam aksine, 2007 seçimlerinden tekrar zaferle ayrılan partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın AB'ye dair eleştirilerinin tonunun seneden seneye daha da sertleştiği görülmektedir. Örneğin seçimlerin hemen arkasından ilerleme raporu hakkında konuşan Erdoğan “Maç başlıyor, oyun sırasında penaltının kuralları değiştiriliyor. Olmaz böyle şey. Objektif kriterler önümüze konulsun” diyerek AB'yi eleştirmiştir (Milliyet, 09.11.2007). Erdoğan'ın nispeten olumlu olan 2007 ilerleme raporuna dair bu ifadeleri kullanması ise vurgulanması gereken bir durumdur. Zira söz konusu raporda PKK terörü açıkça ve doğrudan eleştirilmiş, Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanınması hususundaki ısrarlar tamamen terk edilmese de raporda vurgulanmasına dair teklifler baştan reddedilmiştir (Kaygusuz, 2013: 433). Bu gelişmelere rağmen 2007 ilerleme raporunu eleştiren Erdoğan, ilerleyen zamanlarda eleştirilerinin tonunu arttırmış ve 2010 yılında Küresel Ekonomi Sempozyumu'nda AB'yi Türkiye'yi almaya çekinmekle itham etmiştir:

“(…)Bugün bir Güney Kıbrıs AB üyeliğine getirildi. Güney Kıbrıs'ı üyeliğe getirenler bunun yanlış olduğunu kendileri söyledi. G. Kıbrıs'ın AB müktesebatına göre fasıllar itibariyle üye olması mümkün değil. Kendi kendilerini inkâr etmişlerdir ve siyasi bir karar almışlardır. Kıbrıs diyorsunuz, hala orada yeşil hat var. Yeşil hattın olduğu bir yeri siz kalkıp da AB'ye alamazsınız. AB müktesebatı bunu reddediyor. Öbür tarafta 73 milyon nüfusuyla, tarihiyle, medeniyetle, ekonomik yapısıyla bağımsız bir Türkiye var. Almaya çekiniyorlar. Sordukları zaman siz büyük bir ülkesiniz, nüfusunuz 73 milyon diyorlar. Siz genişlemek istemiyor musunuz? Siz 1,5 milyarlık İslâm dünyası ile batıyı birbirine köprü yapacak bir ülke aramıyor musunuz? Bu ülke Türkiye. Hem İslâm'ı demokrasiyle birlikte yaşatabilmiş bir Türkiye. Aşırılıklardan uzak bunun nasıl olduğu ortaya koymuş bir Türkiye var.” (Hürriyet, 28.09.2010)

Erdoğan'ın AB'ye dair söylemindeki sertliğin tonundaki bu artışa paralel olarak AKP, 2008 yılından itibaren AB'yi iktisadi bir kıyas birimi olarak görmüş ve gerek iç, gerekse dış politikada söylemini bu doğrultuda şekillendirmiştir. 2008 yılından itibaren Birlik içerisinde etkisini bariz bir şekilde hissettiren ekonomik krizin AKP'ye en büyük getirisi, hükümetin sıklıkla Türkiye'nin ekonomik durumunu, Birlik içerisindeki söz konusu kriz ile birlikte okuyarak AB'yi, hükümetin kendi iktisadi performansının ötekisi olarak konumlandırmasıdır (Balcı, 2013: 11). Ali Balcı (2013: 11-12) bu tespitine ek olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bu durumda AB iç politikada demokrasi, insan hakları ve sivil-asker ilişkileri söylemiyle Kemalist bloğun tasfiyesi için bir dış onay olmaktan çıkmış, hegemon bloğun ekonomik başarısının bir onayına dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle AKP iktidarının ilk döneminde AB hegemonik Kemalist bloğun söylemsel ve pratik düzlemde tahrip edilmesi, altının oyulması işlevi görürken, özellikle 2008'den sonra AKP'de temsilini bulan muhafazakâr bloğun gözünde AB kendisine referansla içerideki başarısının onaylandığı bir ekonomik öteki halini almıştır.”

Özetle belirtilecek olursa, 2007 seçimlerinden sonra merkeze daha fazla yaklaşan, ancak tam anlamıyla merkezî değerler sistemi tarafından henüz kabul edilmeyen AKP nezdinde AB vurgusu giderek azalırken, partinin lideri Erdoğan'ın Birliğe yönelik eleştirilerinin tonu artış göstermiştir. Zaman zaman ilişkiler için adımlar atıldığı görülse de esas olarak, 2005-2007 arasında meydana gelen gerilimlerin 2007 sonrasına da miras kaldığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak AB, 2007 sonrası dönemde AKP'nin söylemlerinde kıyas birimi halini alarak “iktisadi öteki” işlevi görmüştür. Buna karşın AKP'nin AB tam üyelik hedefindeki enerji kaybını yalnızca 2005-2007 arası dönemden 2007 sonrasına miras kalan konular ya da iktisadî kıyas birimi olarak AB'nin “öteki” halini almasıyla açıklamak doğru sonuçlar vermeyecektir. Zira tüm bunlara ek olarak, AKP'nin 2007 yılı itibariyle iç politikadaki gergin atmosfer içerisinde AB hedefine yoğunlaşmadığı ileri sürülmektedir.

4.2.2. 2007-2011 Arası Dönemde AKP'nin İç Politika Uğraşısı

2007-2011 yılları arası AKP'nin AB'den ayrı olarak, iç politika gündeminin yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Esas itibariyle iç politikadaki gerilimli atmosfer, söz

konusu tarih aralığında AKP'nin AB'den uzaklaşmasının bir gereği olarak görülmüştür. Başka bir ifade ile 2007-2011 yılları arası, AKP'nin iç politikadaki yoğunluk nedeniyle AB'ye konsantre olamadığı dönem olarak okunmuştur. Bu çalışma tarafından söz konusu argüman kısmen doğru kabul edilmekle birlikte, vurgulanması gereken bir diğer husus daha bulunmaktadır. AB tam üyelik hedefi yolunda gösterilen konsantrasyondaki düşüş 2007 yılında başlamamıştır. Daha önceki bölümlerle detaylı bir biçimde incelendiği üzere, AKP'nin müzakerelerin başladığı 2005 yılı sonrasında hâlihazırda periyodik olarak AB'ye yönelik sarf ettiği enerji azalma göstermiş, 2007 sonrası dönem ise sadece bu azalmanın daha da hızlandığı bir süreç olmuştur. “E-muhtıra” ve Cumhurbaşkanı seçimi krizi, erken genel seçimler, kapatılma davası, Ergenekon ve Balyoz davaları olarak bilinen iki hukuki sürece ek olarak artan PKK saldırıları iç politikadaki yoğunluğun ana sebeplerini oluşturmaktadır.

2007-2011 arası dönem, Edward Shils'in merkez-çevre dikotomisinde yer vermediği “Yarı-çevre” kavramsallaştırmasıyla açıklanacaktır. Söz konusu yeni kavramla, bir siyasi kimliğin merkezde henüz yer almamasına rağmen, çevreye de sığmadığı durum kastedilmektedir. Edward Shils, Wallerstein'in merkez ve çevre kavramlarını topluma ikame ederken, yine Wallerstein'e ait olan yarı-çevre kavramını kullanmamıştır. Ancak farklı koşullar altında (çalışmanın konusu itibarıyla AKP'nin 2002-2007 yılları arası dönemde olduğu gibi), bir siyasi hareketin merkezde olamadığı, buna karşın çevreye sığmadığı durumlar görülebilmektedir. Wallerstein merkez ve çevre kavramlarını Bağımlılık Ekolü'nden alsa da, yarı-çevre kavramı Wallerstein'e aittir (Aktoprak, 2004: 39-40). Wallerstein'e göre yarı-çevre, iki farklı statü (merkez ve çevre) arasında tampon görevi görmekte, bir başka ifade ile denge unsuru işlevi taşımaktadır (Aktoprak, 2004: 39-40). Wallerstein'e göre (2011: 61) yarı-çevre ülkeler en büyük baskıyı hissedenlerdir: “Merkez ülkelerin baskısı altında olan ve çevre ülkelere baskı uygulayan bu ülkelerin başlıca kaygısı, kendilerini çevreye kaymaktan korumak ve merkeze doğru ilerlemek için ellerinden geleni yapmaktır.” Shils'in kavramsallaştırması açısından düşünüldüğünde yarı-çevre, merkezî değer sistemi ile çevre hareketleri arasında tampon görevi görmekte ve çevrenin taleplerini merkeze taşımaktadır. Nitekim AKP'nin bu dönemde İslâmcıların taleplerini (türban vs.) kamusal hayatta daha görünür kılması ya da Kürt sorununun çözümü için Millî Birlik ve

Kardeşlik Projesini hayata geçirmesi bu duruma yönelik örneklerdir. Yine Shils kavramsallaştırması açısından düşünülecek olursa yarı-çevre hareketler büyük bir baskı altındadır. Çünkü tekrar çevre hareketi konumuna gerilemek istememekte, (bu sebeple) merkeze doğru daha fazla adım atmak durumunda kalmaktadırlar. AKP de bu tarihten itibaren merkeze yönelik adımlarını hızlandırmış ve 2011 sonrası dönemde merkezde İslâmî hareketin yer bulmasını sağlamıştır. Esas olarak yar-çevre kavramsallaştırması toplumsal hayatta, çevredeki bir hareketin merkezî değer sisteminde kendine yer sağlamadan önceki ara formu olarak okunmalıdır. Bu başlık altında açıklanacağı üzere AKP, merkezî değer sistemi tarafından “e-muhtıra” ve kapatılma davasıyla bu dönemde durdurulmaya çalışılmış, ancak Türkiye’de ilk kez bir siyasi iktidar e-muhtırayı reddedecek iradeyi gösterecek kadar güç kazanmıştır. Bu da AKP’nin merkez tarafından söz konusu dönemde halen kabullenilmediğini, ancak çevreye de sığmadığını göstermektedir.

AKP dönemindeki en büyük siyasi krizlerden biri 2007 yılında gerçekleştirilen cumhurbaşkanı seçimidir. Görev süresi dolmak üzere olan Ahmet Necdet Sezer’in yerine Erdoğan’ın Abdullah Gül’ü aday ilan etmesinin akabinde “Kanadoğlu formülü” olarak Türkiye siyasi hayatına damgasını vuran 367 şartı gündeme getirilmiştir. Yargıtay eski Başkanı Sabih Kanadoğlu böylece yalnızca 367 milletvekilinin oyunun bu tarz bir seçim için yeterli olamayacağını, aynı zamanda en az 367 milletvekilinin mecliste hazır bulunması gerekliliğinin altını çizmiştir. Kısacası Gül’ün seçilmemesi için 367 Şartı ileri sürülmüştür. Nitekim yeter sayısı olarak 367 milletvekili mecliste bulunmayınca CHP konuyu Anayasa Mahkemesi’ne taşımıştır (Özipek, 2014: 682-683). Bu durum akademik elitlerin, siyasi elitlerin ve tüm bunlara ek olarak bu sürece muhtıra yayımlayarak katılacak olan askeri elitlerin AKP’yi halen merkez tarafından dışladıklarını göstermektedir. Elitlerin bu hareketine halk ise Cumhuriyet mitingleri ile katılmıştır.

Konu mahkemedeysen, 27 Mayıs’ta Genelkurmay Başkanlığı kendi internet sitesinden bir muhtıra yayınlamıştır. Türkiye siyasi hayatına “e-muhtıra” olarak geçen bu bildiride, laiklik vurgusu ön plandadır. Böylece 28 Şubat’ın ardından on yılda bir siyasete müdahale kuralının devam ettiği ileri sürülebilir ancak ilk olan husus, sivil bir

hükümetin ilk kez muhtırayı reddetmesidir (Özipek, 2014: 684-685). Bu durum, bu çalışma tarafından AKP'nin çevreye sığamayacak kadar güç kazandığının bir kanıtı olarak okunmaktadır. Nitekim 367 kuralı sebebiyle kilitlenen meclis erken seçim kararı almış ve seçimlerde AKP'nin %47 gibi bir oranla zaferle ayrılması ile Abdullah Gül köşke çıkabilmiştir. 2007 genel seçimlerinin ardından kurulan kabinede ise liberal kesim kısmen tasfiye edilmiş ve milliyetçi-muhafazakâr ve hatta eski Millî Görüşçü kanat ağırlıkta olmuştur (Kaygusuz, 2013: 432). Bu durum AKP'nin çevreden merkeze doğru yakınlaştıkça, eski kimliğini daha görünür kılmaya başladığının bir işareti olarak okunabilir.

2008 yılında gerçekleşen bir diğer iç gelişme de Türkiye-AB ilişkilerini etkilemiştir. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya 14 Mart akşamı, 160 sayfa ve ek klasörlerden oluşan dosyayı Anayasa Mahkemesine göndermiş ve böylece AKP hakkında kapatma davası ortaya çıkmıştır. Türkiye'de birçok kez parti kapatma vakaları gerçekleşmişti ancak, bu davayı ilk kılan ise tek başına iktidar olan bir parti hakkında böyle bir davanın açılmasıdır. Nitekim bu sebeple AKP'nin kapatılması için açılan dava gerek ülke içerisinde, gerekse dışarısında büyük yankı bulmuştur. Mahkeme, bu tip davalar için hızlı sayılabilecek bir şekilde kararını vermiştir (Türkiye'de bu tip davalar yaklaşık bir sene sürmektedir) ve partinin kapatılma kararı reddederek, devlet yardımlarından kısmen mahrum bırakılmasına kararlaştırmıştır (Sevinç, 2013: 264). Bu tarihte AKP hakkında açılan kapatma davasına karşı, mahkeme karar vermeden önce 9-10 Nisan'da Komisyon Başkanı Barosso ve genişlemeden sorumlu üyesi Olli Rehn, hükümeti ziyaret etmiştir. Bu ziyaret hükümete destek olarak nitelendirilebilmektedir (Kaygusuz, 2013: 434). Hatta Mehmet Ali Birand ile söyleşi yapan Barosso'nun, bu söyleşi esnasında "laiklik dayatmasından" söz etmesi, yine AKP'ye destek olarak nitelendirilebilecek adımlarındandır (Yetkin, 11.04.2008). 2005 yılından sonra ilişkilerdeki olumlu rüzgârlar gittikçe dağılmasına rağmen AB'nin neden bu tarihte AKP'ye destek verdiği sorusu akıllara gelebilir. Bunun bir sebebi de Türkiye'de e-muhtıraya bağlı olarak darbe söylentileri ve siyasete müdahale girişimlerinin olduğu söz konusu tarihlerde, AB çevrelerinin AKP'nin oylarını arttırmasından etkilenmeleridir. Bir yandan AB, ilişkilerdeki durgunluklara dikkat çekmekte, diğer yandan da Türkiye'nin bir kriz esnasında demokratik çözümler üreterek

siyasal istikrar yaratabildiğine vurgu yapmaktadır (Kaygusuz, 2013: 434). Nitekim Anayasa Mahkemesi, partinin “laikliğe aykırı eylemlerin odak noktası” olduğuna kanaat getirmekle birlikte, bir ilki gerçekleştirerek “lehteki olguların” da değerlendirilmesine kanaat getirmiştir. Bu durum adil yargılanma ilkesi adına güzel bir adım sayılabilir. Lehteki durumlarda mahkemenin ele aldığı ilk olay ise AB’ye üyelik konusunda AKP’nin attığı önemli adımlardır (Sevinç, 2013: 278). Partinin kapatılması hakkındaki isteği reddeden tek üye olan Haşim Kılıç’ın, bu yönde oy kullanmasının gereği olarak Rosa Luxemburg’dan alıntılacağı şu cümlesini ise ayrıca vurgulamak gerekmektedir: “Özgürlük yalnızca ve daima farklı düşünenlerindir.” (Sevinç, 2013: 278)

Kanadoğlu formülünü ile CHP’nin bu durumunu Anayasa Mahkemesi’ne taşımamasını “danışıklı dövüş” olarak nitelendiren Kemal Karpat (2014: 255) bu dönemde gerçekleşen bir başka konuya daha parmak basmaktadır: Ergenekon Davası. Karpat, Cumhuriyet mitinglerini düzenleyen Atatürkçü Düşünce Derneği’nin o dönemki Başkanı Emekli Orgeneral Şener Eruygur’un isminin “Örnek Günlüğü”nde geçmesini ve daha sonrasında Ergenekon kapsamında tutuklanmasını özellikle belirtmektedir.

Bu hususta Ergenekon ve devamında gelen Balyoz davalarına da parantez açmak gerekmektedir. Ancak öncesinde Edward Shils’in merkezî değer sisteminin uygulama şeklini ne şekilde açıkladığına bakmak gerekmektedir. Merkezî değerler sistemi, kurulan bir takım alt sistemler ve bu alt sistemleri kabul eden ya da takip eden elitlerce oluşturulur. Elitler, kendilerine muhafızlık rolü atfettikleri toplumun kutsal unsurları ile kendi yapılanmalarını temel bir yakınlık içerisinde görürler. Bu duruma ek olarak bu elitlerin içerisinde buldukları toplumun birçok üyesi de aynı tür yakınlığın içerisine eklemlenir. Örneğin ekonomi elitleri, ekonomik faaliyetleri kabul ederek genelde bunlara riayet eder ya da politik kesimin elitleri siyasal faaliyetleri kabul ederek, genelde bu politikalara riayet eder. Akademik dünyanın elitleri de entelektüel faaliyetler hakkındaki değerleri kabul ederek fiiliyata dökerler. Buradan da anlaşılacağı üzere merkezî değerler, carî faaliyetlerin içerisine yerleşmiş değerlerdir (Shils, 2002: 88).

Nitekim Ergenekon davasının çıkış noktalarından biri de Eruygur örneğinde görüleceği üzere Cumhuriyet mitingleridir. Balyoz davası ise kendini “merkezî değer

sisteminin kadim muhafızı” olarak görerek yaklaşık olarak her on yılda bir siyaset alanına müdahale eden TSK’ya yöneliktir. 2012 yılında birleştirildiği için bu iki davayı, bir bütün olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Erdoğan bu dava hakkında yaptığı açıklamada, kendini davanın “savcısı” olarak addetmiştir (Vatan, 16.07.2008).

E-muhtıra ve ardından gelen kapatma davasını atlattıktan sonra AKP’nin önünde tek engelin kaldığını ve söz konusu engelin “28 Şubat 1997’den bu yana Millî Görüş kadrolarıyla uzlaşmazlığını her fırsatta açığa vuran ulusalcı, laik, müdahaleci, Avrasyacı ve AB karşıtı gelenek” olduğunu belirten Fethi Açıkel (2016, 28), Ergenekon, Ayıışı, Balyoz, Yakamoz davalarını bu “engele” bağlamaktadır:

“(…) Tam da bu dönemeçte 2008 Temmuz’unda parti kapatma davasının sonuçlanacağı dönemde AKP, iktidarına muhalif kesimlere karşı darbe, casusluk vb. davalar açarak iktidarının seçim çalışması dışındaki en radikal hamlelerinden birini başlatmış oldu.”

Nitekim Erdoğan’ın 2015 yılında yaptığı açıklama ise davanın seyrini değiştirmiştir. “Kandırıldık” vurgusu yapan Erdoğan konuşmalarına şu şekilde devam etmiştir (Radikal, 19.03.2015):

“(…) Bu operasyonlarla şahsım başta olmak üzere, tüm ülke yanlış yönlendirildi, aldatıldı. Kurumlarımızın içine örgütlenmiş, güçlü medya desteğiyle teçhiz edilmiş bir yapının, Türkiye’yi ele geçirmek için yürüttüğü bir kumpasa, bir darbe teşebbüsüne hep birlikte maruz kaldık. Samimiyetle ifade ediyorum; eski Genelkurmay Başkanımız başta olmak üzere, birlikte mesai sarf ettiğim için yakından tanıdığım pek çok komutanın tutuklanmasına şahsen gönlüm hiçbir zaman razı olmadı.”

Bu açıklamayı yaptığı tarihte Recep Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin en yetkili kişisi tarafından kullanılan söz konusu ifadeler, bu sebeple davanın geldiği noktayı göstermesi açısından son derece önemlidir. Ancak bu davalar her ne sebeple açılmış olursa olsun bu çalışma tarafından, İslâmcı kimliğin merkezde kendine yer açmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Zira bahsedildiği üzere, bu davalarda isimleri geçen kişiler merkezî elitlerin içerisinde yer alan (TSK, Üniversite rektörleri, medya, siyasetçiler...) kişilerdir.

Özetle belirtmek gerekirse, AKP bu dönemde yoğun mülâhazaların içerisinde kalmıştır. Öncelikle “367 krizi” nedeniyle yürütmenin başı sıfatına haiz olan Cumhurbaşkanı’nın Abdullah Gül olması merkez tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Cumhuriyet mitingleriyle merkezin bu hareketine halk da iştirak etmiş, son olarak da yayınladığı e-muhtırayla TSK da sürece dâhil olmuştur. Bu durum AKP’nin merkezî elitlerce halen daha kabullenilmediğini göstermektedir. Ancak AKP, Türkiye siyasal hayatında bir ilk yaratarak yayınlanan muhtırayı reddetmiştir. Buna ek olarak yasamada tek başına gücü elinde bulunduran AKP, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanlığı makamını da eline alarak çevreye sığmadığını tekrar göstermiştir. İnşacı bir yaklaşımla açıklamak gerekirse İslâmî kimlik bu dönemde merkezî değer sistemine meydan okuyabilmiştir. Tüm bu mülâhazalar ise AKP’nin AB’den uzaklaşmasının bir sebebi olarak sunulmuştur. Bu çalışma tarafından, bu yoğunluk içerisinde AKP’nin AB’ye konsantre olamaması doğal karşılanmakla birlikte, konsantrasyon kaybı sebebi olarak görülmemektedir. Zira AKP’nin kapatılması için açılan davaya AB açıkça karşı çıkmıştır. Ayrıca kapatma davasında ele alınan “lehteki olgular” içerisinde Anayasa Mahkemesi’nin ilk referans noktası AB’ye tam üyelik için partinin ürettiği politikalarıdır. Kısacası AKP’nin kapatma davasından kurtulmasının önemli nedenlerinden biri AB olduğu ileri sürülebilir. Bu sebeple tüm bu mülâhazalar akabinde AKP’nin AB’den uzaklaşması için konsantrasyon kaybı sebebinin aksine, daha fazla konsantrasyon sarf edilmesi için gerekli neden oluşmuştur. Ancak AKP, tüm bu mülâhazalardan kurtulduktan ve 2011 genel seçimlerinde daha da büyük bir zaferle ayrıldıktan sonra merkeze geçmiş ve AB’den daha da uzaklaşmıştır.

4.3. MERKEZ’DEKİ AKP: 2011 SONRASI DÖNEM

Çevre hareketi olduğu dönemde merkezî değer sistemi ile karşı karşıya gelmekten ısrarla uzak durarak, Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasına girişen AKP, bu dönemde AB’ye tam üyelik hedefiyle yoğun bir efor harcamıştır. Ancak “Yarı-çevre” hareketi olduğu dönemde ulusal kimlikle mücadele etmeye başlayan AKP, e-muhtıra ve kapatılma davasıyla durdurulmaya çalışılmış, buna karşın gerek AB’nin açıkça desteği, gerekse AB konusunda attığı adımlar sayesinde yoluna devam edebilme fırsatı yakalamıştır. Genel seçimlerle yasamada tek başına iktidar olma görevini 2007 yılında

tekrar eline almasına ek olarak, yürütmenin başı olan cumhurbaşkanlığına partinin önemli isimlerinden Abdullah Gül'ün geçmesiyle merkeze daha fazla yaklaşmıştır. Tarih olarak bir önceki başlıkta olması gereken ancak, etkileri bakımından 2011 sonrasında incelenmesi gerektiği için bu başlık altında ele alınacak olan “12 Eylül referandumu” da birazdan açıklanacağı üzere AKP'nin yargı erki aracılığıyla merkezî değer sisteminin reflekslerini bertaraf etmeye çalışacaktır.

Bu dönem iki ayrı alt başlıkta analiz edilecektir. Öncelikle 2011 sonrasında ulusal kimliğin dönüşme süreci, daha sonra da bu dönüşüme binaen AB ile ilişkilere odaklanılacaktır.

4.3.1. Ulusal Kimlikte Dönüşüm

AKP, 2007 yılında üç erkten (yasama,yürütme,yargı) ikisi üzerinde söz sahibi olma hakkını kazandıktan sonra, 2010 yılında anayasa değişikliği üzerine referanduma gidilmesini kararlaştırdı. Esas itibariyle söz konusu referandum gerek gerçekleştirileceği tarih itibariyle, gerekse değiştirilecek olan bir madde sebebiyle sığ bir alana indirgenerek oylandı. Gerçekleştirileceği tarih olarak 12 Eylül'ün belirlenmesinden de anlaşılacağı üzere 1980 darbesi ile bir hesaplaşma boyutuna indirgenerek, oylanacak olan onca maddenin arasından “Geçici 15. maddedeki” değişikliklerle darbecilerin yargılanmasının önünün açılacak olması ön plana çıkarıldı. Oysaki ayrı ayrı oylandığı takdirde kuvvetle muhtemel vatandaşlar birçok maddeye “evet”, birçok maddeye de “hayır” diyebilecekken, tüm değişiklikler sanki tek bir maddeymiş gibi referanduma sunuldu.

Her ne olursa olsun, referandum gerçekleşti ve anayasa değişikliği kabul edildi. Bu çalışma tarafından ilk ileri sürülecek olan iddia, bu referandum ile merkezî değer sisteminin reflekslerinin (muhtıra, darbe, parti kapatma vs.) ortaya çıkmasını zorlaştıracak değişiklikler yapılmıştır. Örneğin parti kapatılma zorlaştırılmış ve bahsedildiği üzere 1980 darbesini gerçekleştiren kadronun yargılanmasının önü açılmıştır²⁰. Özellikle 2007 yılında yayınlanan e-muhtıra ve 2008 yılında açılan kapatma davası akıllara getirildiğinde, bu durum daha net anlaşılacaktır.

²⁰ Referandumdaki değişikliklerin tam hali için bkz. <http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm>

Bu değişikliklere ek olarak 2011 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerden AKP aldığı %49,38 oy oranıyla, gúcünü daha da arttırarak çıkmıştır. Yasama ve yürütme erkleri üzerinde güç kazanan İslâmî hareket, 2010 yılında gerçekleştirilen referandum ile merkezî değer sisteminin reflekslerini büyük oranda ortadan kaldırmasına ek olarak, Ergenekon ve Balyoz davalarıyla merkezde açılan boşlukları iyi değerlendirdiği ileri sürülebilir. Nitekim bu tarihten itibaren parti, kimliği konusunda daha cesur açıklamalar yapacaktır. Bu durumu Fethi Açıkel (2016: 28) şu şekilde özetlemektedir:

“2007 ve 2010 referandumlarından, 2008 Ergenekon/Ayışığı/Balyoz/Yakamoz davalarından ve 2011 Genel Seçimleri’nden sonra, AKP belki de Türkiye tarihinde ilk kez bir İslâmî kadronun düşünmeye dahi cesaret edemeyeceği şeye girişti: İslâmî hareket ilk kez Türkiye’de ‘siyasal sistemin bileşenlerinden biri’ olmakla yetinmeyeceğini, aksine ‘sistemin kendisi olmak’ istediğinin işaretlerini vermeye başladı.”

Bu hususta, AKP’nin kimlik tanımlamasının yapılması kolaylaşmaktadır. Esas itibariyle 2011 öncesi AKP’nin kimlik tanımlamasının yapılmasını zorlaştıran etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler ise “İslâmî Makyavelizm²¹” kavramı üzerinden AKP’nin ittifak kurma becerileriyle açıklanabilir. Fethi Açıkel (2016: 29-30) bu ittifakları sırasıyla şöyle sıralamaktadır:

“a) Sektörel büyüme, rant ve paylaşım ekseninde oluşturulan ittifaklar, b) Patronaj temelinde kurulan tarikat-cemaat ittifakları, c) Siyasal elitler düzeyinde örülen etnik-bölgesel ittifaklar, d) Muhalif yakınlıklar ekseninde kurulan entelektüel-ideolojik ittifaklar, ve e) Bölgesel düzeyde AKP modelini destekleyen uluslararası ve diplomatik ittifaklar.”

İslâmî Makyavelist anlayışla kurulan bu ittifaklar ise, 2011 öncesi dönem için liberal ve muhafazakârlık temelinde AKP’nin kimlik tanımlamalarını zorlaştırmaktadır. Oysaki liberaller ve muhafazakârlar partinin bileşenlerinden olsa da, AKP’nin kimliği değildir. Çalışmanın bu iddiası çerçevesinde ilkin liberaller incelenecek olursa, partinin liberal kimliğe sahip olmadığı, sadece ittifak kurduğu bileşenlerden biri olduğu ileri sürülecektir. Nitekim Fethi Açıkel (2016: 28) bu durumu İslâmî Makyavelist anlayışla açıklamaktadır: Parti, ilk kez seçimlere girdiği dönemde akademik, entelektüel ve

²¹ “İslâmî Makyavelizm” detaylı bir yazı için bkz. Açıkel, F., (2016), “Mevlana ve Makyavel: AKP Modelinin ve İslâmî Makyavelizmin Krizi”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 325, Mayıs, ss.22-38

medyatik alanlarda güçsüz; bürokraside ise neredeyse tamamen kadrosuzdu. Akademik, entelektüel ve medyatik boşluğunu liberaller ve sol-liberallerle doldurmaya çalışan AKP, kadro zafiyetini ise başta Gülen olmak üzere farklı cemaatlerle gidermeye çalışmıştır. Liberallerle kurulan ittifakın bir diğer Makyavelist yanı ise, MGH kadrolarıyla daimi suretle uzlaşmaz tavır sergileyen “ulusalcı, laik, müdahaleci, Avrasyacı ve AB karşıtı geleneğe” karşı bir “barikat ortaklığı” yaratmaktır. Nitekim 2007 genel seçimlerde, önceki başlıklar altında belirtildiği üzere liberallerin bir kısmı tasfiye edilmiştir. Kalanların önemli bir bölümü de 2013 Gezi Direnişi esnasında süreçten dışlanmış (Açıkel, 2016: 34). Ancak bu durum ülke içerisindeki İslâmcı kimliğin ne denli güç kazandığının bir göstergesi olarak sunulabilir. Hatırlanacağı üzere MGH öncesi İslâmcılar liberal partilerle ittifaka girerek, muhalefetlerini bu partilerin altında sürdürmekteydi. Ancak gelinen noktada liberaller İslâmcı partiyle ittifaka girişmiş ve yine İslâmcılar tarafından dışlanmışlardır.

Diğer bir kimlik ise AKP'nin de kendini tanımladığı “Muhafazakâr Demokrat” kimliktir. Bu çalışma söz konusu kimliğin yok-proje olduğunu ileri sürmektedir. Buna ek olarak böyle bir kimlik inşasına girilmesinin sebebi ise, merkezî değer sisteminin İslâmcı kimliğe yönelik 28 Şubat'ta sergilediği tutumdan çıkarılan ders olduğu iddia edilmektedir. Bu iddiaların açıklamasına ise Erdoğan'ın 2012 yılında sarf ettiği ve çok tartışma alan söylemleriyle başlamak daha doğru olacaktır. Erdoğan yaptığı açıklamasında “Dindar nesil yetiştireceğiz. Muhafazakâr Demokrat partisi kimliğine sahip bir partiden ateist bir gençlik yetiştirmemizi mi bekliyorsunuz?” ifadelerini kullanması, söz konusu dönemde yoğun tartışmalara neden olmuştur (Hürriyet, 02.02.2012). Ancak bu çalışma tarafından söz konusu açıklamanın önemi, Muhafazakâr Demokrat kimliğin bir gereği olarak bu ifadeleri kullandığını ileri süren Erdoğan'ın, yine bu ifadeleri sebebiyle söz konusu kimliğin temel parametrelerine ters düşmesidir. Zira Muhafazakâr Demokrat kimlik, toplum mühendisliğini reddetmektedir. Erdoğan'ın açıklamaları ise tam olarak toplum mühendisliği örneğidir. Nitekim dindar bir nesil yetiştirme “projesi” AKP'nin 2007 seçimleri için hazırladığı şu ifadelere tezat oluşturmaktadır (AK Parti, 2007: 20):

“Demokrasi bir hak ve özgürlükler rejimidir. Bu açıdan laiklik, farklı yaşam tarzları için özgürleştirici bir modeldir ve toplumsal barış kuralıdır. Kimse dini inanç ve kanaatlerinden

ötürü suçlanamayacağı gibi, hiç kimse devletin düzenini dini inanç ve anlayışına dayandırmaya da zorlayamaz.”

Esas olarak Muhafazakâr Demokrat kimlik başından beri ne olduğu tam anlaşılmayan ve parti tabanında da bir karşılık yaratamayan kimlik olmuştur. Hasan Bülent Kahraman (2009: 150-151) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Bugünkü muhafazakârlık kavramı biraz havada kalan bir kavramdır. AKP tarafından önerilen muhafazakârlık kavramı sadece İslâmî içerikli, İslâmî vurgulu ve İslâm’ı da kültürel örf ve adetin uzantısı sayan bir yaklaşımdır. O nedenle, ‘muhafazakâr demokratız’ dedikten sonra AKP, muhafazakârlığı açıklamak ve –bana göre hepsinden önemlisi- siyasallaştırmak yönünde hiçbir şey yapmamıştır (...) Muhafazakârlık siyasal bir ideolojidir. ‘Ben şundan şundan vazgeçmem ve şu metodolojileri asla inkâr etmem’ demeyi gerektirir. Halbuki AKP’nin böyle bir yaklaşımı yoktur.”

AKP’nin ilk yıllarında, yoğun AB taraftarlığı sebebiyle “İslâmcılığın dış hududunu belirlediğini” ileri sürerek, bir ayağı içerde (İslâmcı), bir ayağı dışarda (liberal) olarak nitelendiren Nuh Yılmaz (2013: 783-784), geçen sürede yanıldığını düşünmektedir. AKP’yi İslâmcı kimlikle tanımlayan Yılmaz (2013: 783-784), partinin Avrupa ile ilişkileri noktasındaki yanılığını şu şekilde açıklamaktadır:

“Şimdi geriye doğru baktığımda aslında AK Parti’nin beni yanılttığını, o zamanki değerlendirmelerimde hata yaptığımı düşünüyorum. AK Parti’nin son dönemde Avrupamerkezciliğe yönelttiği eleştirilere bakıldığında, Avrupa hikayesinin parçası olan bir parti değil, bu hikaye ile eleştirel bir dialog yoluyla hesaplaşma ilişkisine giren bir parti olduğu görülüyor. Bu hesaplaşma ilişkisi, Avrupa’yı, Avrupa anlatısını olduğu kadar İslâmcılığı da dönüştüren, İslâmcılıkla da hesaplaşan, İslâmcılığın sınırlarını zorlayan o yüzden havsalayı, siyasi anlayışı da zorlayan bir noktaya götürüyor tartışmayı. AK Parti, tepkisel bir anti-Batıcılıktan yani Batı-karşıtlığından, Avrupamerkezcilikle hesaplaşıp bir özgüven üreterek, Avrupa ile gerektiğinde karşı karşıya gelebilen, gerektiğinde beraber hareket edebilen yani siyasi ilişki kurabilen bir harekete dönüştü.”

Aslında AKP’nin kimlik olarak “ne olduğunu” açıklamayı “ne olmadığı” üzerinden açıklamak, süreci kolaylaştırabilmektedir. Örneğin Erdoğan, yine Muhafazakâr Demokrat kimliğin bir gereği “kızılı-erkekli devlet yurtlarında

kalınmasına” müsaade etmeyeceklerini açıklaması, Muhafazakâr Demokrat kimliği değil, MGH’nin kimliğini işaret etmektedir. Erdoğan bu açıklamasında şu ifadeleri kullanmaktadır (Milliyet, 05.11.2013):

“Buralarda nelerin olduğu belli değil. Karma karışık. Her tür şeyler olabiliyor. Ondan sonra anneler babalar feryat ediyor, ‘devlet nerede’ diye. Devletin burada olduğunu anlatmak için bu adımlar atılmaktadır. Bir muhafazakâr demokrat iktidar olarak, bizler müdahil olmak durumundayız. Bu yaşam tarzına müdahale değildir. Kimse bunu bu şekilde yorumlamasın.”

Erdoğan’ın “müdahil olmak durumundayız” ifadesini kullandıktan sonra bunun bir müdahale olmadığını söylemesi, açıklamayı ilginç kılmakla birlikte, bu söylem Muhafazakâr Demokrasinin bir gereği olmaktan çok, MGH’nin kimliğine benzemektedir. Hatırlanacağı üzere Erbakan’ın Van mitinginde yaptığı konuşmasında kızılı-erkekli devlet yurtlarında kalınmasını eleştirmesi, MNP’nin kapatılması için hazırlanan iddianamede de yer bulmuştur. Nasıl ki MGH İslâmcı bir kimlikle bu açıklamayı yaptıysa, Erdoğan’ın da birebir aynı ifadeleri kullanması Muhafazakâr Demokrasinin değil, İslâmcı kimliğin bir gereği olarak okunabilir.

Benzer bir şekilde, Ali Bulaç’ın (2005: 49-50) üç nesle ayırdığı İslâmcılık kategorisine göre de AKP, İslâmcı addedilebilir. Zira bu tasnifte Bulaç, üçüncü nesil İslâmcılara “aşamacı ve dönüştürücü misyon” atfetmiştir.

2011 yılı sonrası dönem için dikkatleri çeken bir diğer husus da meşruiyetin Erdoğan’ın karizmasında toplanmasıdır. Bu durum kavramsal tartışmada incelenen “Karizmatik meşruiyet” kavramıyla açıklanmaktadır. İlk kez halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı’nın Erdoğan olması, bu durumu daha da perçinlemiştir. Böylece yasama ile yürütme erkleri daha iç içe bir hal almış, bu durumun neticesinde Recep Tayyip Erdoğan başkanlık sistemi isteğini daha fazla savunmaya başlamıştır.

Nitekim AKP’nin 2007 genel seçimleri için hazırladığı beyannamede başkanlık sistemine dair herhangi bir ifade yer almazken, parlamenter sistemin tanımı net bir şekilde yapılmıştır (2007: 21-22):

“Hazırlanacak yeni anayasa, kısa , öz ve açık olmalı; yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkiler parlamenter sistem esas alınarak açık, net ve anlaşılabilir bir şekilde

belirlenmeli; bu çerçevede Cumhurbaşkanının konumu ve yetkileri yeniden tanımlanmalı; temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş sağlanmalıdır.”

2007 seçimleri için hazırlanan bu beyannameye tezat oluşturacak biçimde AKP, 7 Haziran 2015 seçimlerinde başkanlık sistemini temel hedefi haline getirmiştir (2015: 38-40):

“(…) Doğrudan halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı ile Başbakanın siyasal sistemi içindeki yetki ve görev paylaşımı, yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılmaktadır. Son sekiz yıl boyunca, AK Parti siyasi vizyonunun öngördüğü birlikte çalışma aklak ve millete hizmet şuru sayesinde, Cumhurbaşkanları ile Başbakanlar arasında uyumlu bir çalışma sağlanarak, mevcut sistemin kriz üretme potansiyeli kontrol altında tutulmuş ve eski dönemlerde rastlanan siyasi veya ekonomik krizlerin yaşanmasına izin verilmemiştir. Ancak mevcut sistem, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın farklı siyasi geleneklerden gelmeleri durumunda, kriz üretme potansiyelini taşımaya devam etmektedir. AK Parti olarak, mevcut sistemin siyasi tarihimizdeki vesayetçi kurgusunu da göz önünde bulundurarak, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin oluşturduğu bu yeni durumun yol açabileceği muhtemel yönetim sorunlarının başkanlık sistemiyle aşılabacağına inanıyoruz. Nitekim uzunca bir süredir, savunduğumuz başkanlık sistemini, 2011 yılında kurulan TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu’na partimizin önerisi olarak da sunmuş bulunuyoruz (...) Ancak bir yandan vesayetçi bir şekilde kurgulanarak **demokratik doğasından koparılmış olan parlamenter sistemin yol açtığı siyasal istikrarsızlıklar**, öte yandan **Yeni Türkiye** vizyonumuzun ihtiyaç duyduğu etkin ve dinamik yönetim dolayısıyla, başkanlık sisteminin daha uygun bir yönetim modeli olduğuna inanıyoruz.”²²

Tezatlak bir yana, Yeni Türkiye vurgusu da karizmatik meşruiyetin gereğidir. Kavramsal tartışmada incelendiği üzere karizmatik meşruiyette liderin büyük heyecan yaratıp taraftarlarını peşine katarak “yeni ufuklara yelken açması” söz konusudur. Daha önce MGH başlığı altında detaylı bir biçimde incelendiği üzere, Necmettin Erbakan’ın ortaya koyduğu ve hareketin beş ana hedefinden biri olan “Yeniden Büyük Türkiye Meş’alesi”nin gerçekleştirilmesi halinde yüz yıllık “Büyük İsrail” planının yıkılacağını düşünmektedir (Çalmuk, 2005: 556-557). “Yeni Türkiye” söylemi de aynı durumun bir tezahürüdür.

²² Vurgular bu çalışmaya aittir.

Eski Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun görevden çekilmesi konusu dış politika altında değerlendirilecek olmakla birlikte, karizmatik lider tipolojisinin ne kadar görünür olduğunu göstermesi açısından güzel bir örnek olarak nitelendirilebilir. Bir diğer örnek ise AKP'nin kurucularından olan ve parti içinde önemli bir isim olan Bülent Arınç'ın Dolmabahçe açıklamalarına binaen Cumhurbaşkanı'na anayasal yetkilerini hatırlatmasına Erdoğan'ın cevabı gösterilebilir. Erdoğan bu açıklamasında "Cumhurbaşkanı siyasetin dışında olabilir mi? Bunlar kendilerine konu mankeni arıyorlar, ben konu mankeni değilim" ifadesini kullanmış, ardından Arınç siyasetten çekilmiştir (Hürriyet, 22.03.2015).

Kavramsal tartışmalar içerisindeki "Karizmatik Meşruiyet" analizden hatırlanacağı üzere, bu tür meşruiyetin temelinde halkın "karizmaya dair inancı" bulunmaktadır. Bir başka ifade ile kitlenin karizmaya dair inancı varlığı sürdükçe, bu tip meşruiyet varlığını sürdürecektir. Bu dönemde Erdoğan'a takipçileri tarafından zaman zaman ima yolu ile, bazen de açıkça verilen "müceddid, mehdi, halife, sultan ve kurtarıcı" sıfatları, bu duruma örnek teşkil etmektedir (Topal, 2016: 42).

Bu süreçte ise, İslâmcıların 21. yy'daki karizmatik lideri Erdoğan, İslâmcıların 20.yy'ın ikinci yarısındaki karizmatik lideri olan Erbakan'ın "tahayyüllerini hayata geçirmeye" çalışmıştır. Örneğin başkanlık sistemi isteği ilk kez MSP döneminde dile getirilmiştir. MSP Programı'nda (1973: 17) Erbakan, başkanlık sisteminin getirileceğini belirtmiştir. Erbakan bu düşüncesini hayata geçirememiş de, Erdoğan'ın isteği doğrultusunda Türkiye'de siyaset alanı son dönemde başkanlık sistemi tartışmalarına yoğun bir şekilde odaklanmıştır. Yine aynı şekilde Taksim'e cami projesini hayata geçirmek isteyen Erbakan, bu düşüncesini hayata geçirememiş, ancak Erdoğan bu düşüncesi sıklıkla dile getirmeye başlamıştır. Örneğin Gezi Direnişi esnasında Erdoğan, Taksim'e cami yaptırma isteğini şu şekilde açıklamıştır: "AKM inşallah yıkılacak. Muhteşem bir opera olarak kültür merkezi yapacağız. Evet cami de yapacağız. Ben bunun iznini gidip de birkaç çapulcudan alacak değilim" (Radikal, 02.06.2013). Erdoğan'ın bu açıklamaları görüldüğü üzere, toplum mühendisliğini reddeden ve siyaseti uzlaşma alanı olarak gören Muhafazakâr Demokrasinin değil, MGH'nin tahayyüllerinin bir yansıması olduğu ileri sürülebilir.

Analizlerden anlaşılacağı üzere, merkeze yerleştikten sonra AKP’de üç durumun ortaya çıktığı ileri sürülmektedir: a) MGH dönemindeki vurgular ön plana çıkarılarak partinin kimliği olarak İslâmcılık net bir şekilde görünür olmaya başlamıştır. b) Meşruiyet, Erdoğan’ın karizmasında toplanarak, Erbakan’dan sonra İslâmcıların yeni karizmatik liderinin Erdoğan olduğu görülmektedir. Nitekim Erdoğan’ın yaptığı “Tayyip Erdoğan gitsin demek, ‘Bizim tüm siyasetimizi, tüm çalışmalarımızı, üzerine bina ettiğimiz milletimizin, bayrağımızın, vatanımızın, devletimizin tek olması anlayışı yıkılsın’ demektir” açıklaması meşruiyetin Erdoğan nezdinde ne derece toplandığının bir tezahürü olarak okunabilir (t24, 16.04.2016). c) Gezi Direnişi ve 1 Haziran seçimleri sonrası gelişmeler göstermiştir ki, parti gittikçe daha otoriter bir duruş sergilemektedir.

İslâmcıların 2011 sonrası dönemde merkezde yer aldıkları belirtilse de vurgulanması gereken husus, merkezî değer sisteminin ittifaklara dayanmasıdır. Yani farklı elit gruplarının kurduğu ittifak, merkezî değer sistemini oluşturmaktadır. Bu sebeple İslâmcılar merkezde tek başlarına yer almamaktadır. Halen TSK güçlü bir şekilde burada varlığını korumaktadır. Ancak merkezî değer sisteminin en güçlü bileşeni artık İslâmcılar olmuştur. Bunu da daha önceki bölümlerde analiz edildiği üzere AB’yi araçsallaştırarak gerçekleştirmişler, merkezde yer aldıktan sonra da bir sonraki bölümde detaylı bir biçimde yer alacağı üzere, AB’den daha da uzaklaşmışlardır. Sonuç bölümünde açıklanacağı üzere İslâmcılar, 1980 darbesi ile inşa edilmeye çalışılan Türk-İslâm sentezi kimliğini son dönemde ters yüz ederek, İslâm-Türk sentezini ulusal kimlik olarak II. Abdülhamit’ten sonra tekrar inşa etmeye başlamışlardır. Halen daha Anayasa’da “Devlet’in dini, din-i İslâm’dır” gibi bir ibare yer almasa da, söylemi bir anlamda yapmaya eş değer kılan Zehfuss’un (2002: 4) “Sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır” ifadelerinden hareketle, söylemsel pratikte böylesi bir kimliğin oluşturulması, ulusal kimliğin dönüştüğünün bir göstergesidir.

4.3.2. Avrupa Birliği’nden Uzaklaşma

2011 sonrası dönemde AKP’nin dış politika uğraşısının merkezi AB’den uzaklaşmaya devam etmiş, Ortadoğu ve Kuzey Afrika’daki gelişmeler sebebiyle bu bölgelere yönelmiştir. Nitekim uzun tarihsel süreçte AB, Türkiye’nin önemli ticaret ortaklarından biri olmuş, ancak AB’nin Türkiye’nin dış ticaretindeki payı 2002

yılında %53,6 iken, 2010 yılının sonunda azalma göstererek %41,7'ye gerilemiştir (Kutlay, 2012: 116).

İlişkilerin yoğunluğundaki düşüş yalnızca iktisadi boyutta değildir. Kamuoyu araştırmalarında da ilişkilerdeki durgunluk gün yüzüne çıkmaktadır. Örneğin AB içerisindeki kamuoyu araştırmalarında Türkiye'nin üyeliğine 2005'te karşı çıkanların oranı %55 iken, 2006'da %59'a çıkmış; AKP'ye yönelik kapatma davasının gerçekleştiği 2008 yılında oran %55'e düşse de, 2010 yılında tekrar %59'a çıkmıştır (Bridging Europe, 2014: 7). Ancak çalışmanın kapsamı itibariyle Türkiye'deki AB taraftarlığı/karşıtlığı üzerine odaklanmak gerekmektedir. Standard Eurobarometer'in 2010 Bahar'da yaptığı kamuoyu araştırmasında, Türkiye'de AB üyeliğini "iyi bir şey" olarak nitelendirenlerin oranı %47'dir (Standard Eurobarometer, 2010: 3). 2010 Sonbaharında yapılan araştırmada ise bu oran %5'lik bir kayıp yaşayarak %42'ye düşmüştür (Standard Eurobarometer, 2011a, 35). Orandaki düşüş 2011 Baharında da devam ederek %41'e gerilemiştir (Standard Eurobarometer, 2011b, 33). Türkiye'de AB üyeliğini "iyi" olarak nitelendirenlerin oranı 2013 yılında %39'a gerilerken, 2014 yılında %28'e düşmüştür (İKV, 2014, 1). Emre Uslu (11.02.2013) "*Erdoğan's new enemy: EU*" başlıklı köşe yazısında Erdoğan'ın gözünde AB'nin yeni düşman olması sebebini, halkın AB'ye yönelik desteğindeki söz konusu düşüş olarak göstermiştir.

Kamuoyu araştırmalarındaki durum, siyaset alanındaki gerilimden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Nitekim 2012 yılında AKP ile AB arasındaki fikir ayrılıkları 2 konuda net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 2012 yılında AB dönem başkanının Kıbrıs olmasıyla yaşanmıştır. İktidara geldiği ilk yıllarda Belçika modeli gibi önerileriyle Türk dış politikasında büyük değişimlere imza atmaya çalışan Erdoğan, 2012 yılındaki Güney Kıbrıs'ın dönem başkanlığını kastederek "Sözde ülkeyle aynı masaya oturmayacağız" ifadesini kullanmıştır (Posta, 15.10.2011).

2012 yılında gerçekleşen bir diğer gerilim konusu AB tarafından hazırlanan İlerleme Raporu'dur. 2012 yılında CNNTÜRK'te Şirin Payzın'ın yönettiği programda Güney Kıbrıs tarafından hazırlanan söz konusu raporu "kirlili bir rapor" olarak nitelendiren Burhan Kuzu eleştirilerini "(...) çöp yok o yüzden yere atıyorum! Aha attım" cümleleriyle sürdürmüştür (t24, 11.10.2012). Bu gelişme sonrasında AB

Bakanlığı 2012 yılında önce “Türkiye Tarafından Hazırlanan 2012 Yılı İlerleme Raporu”, 2013 yılında da “Türkiye Tarafından Hazırlanan 2013 Yılı İlerleme Raporu” belgelerini yayınlamıştır. Bu yayınları AB tarafından hazırlanan İlerleme Raporlarına tepki ya da cevap olarak okumak mümkündür (Tezcan ve Aras: 2015: 21).

2013 yılında fikir ayrılıkları derinleşerek devam etmiştir. Öncelikle 2013 yılı Ocak ayında Erdoğan, AB’ye alternatif olarak Şanghay İşbirliği Örgütü’ne entegre olma fikrini dile getirmiştir (Hürriyet, 26.01.2013):

“AB bizi utunmak istiyor ama çekiniyor unutamıyor. Halbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Oyalayacağına bizi, açıklasın biz de işimize bakalım. Geçenlerde Sayın Putin’e ‘Bizi Şangay Beşlisi içine alın’ dedim. Biz de AB’ye ‘Allahısmarladık’ diyelim, ayrılalım oradan. Bu kadar oyalamanın ne anlamı var?”

Şanghay İşbirliği Örgütü’nün AB gibi sui generis bir yapının alternatifi olup olamayacağı tartışmalı bir konudur. Ancak Türkiye siyasi tarihindeki tecrübelerle bakıldığında, AB’nin alternatifini arama çabaları sonuçsuz kalmaktadır²³. Bugün gelinen noktada, bu alternatif arama çabasının da sonuçsuz kaldığı görülmektedir. Özellikle Suriye’de yaşanan ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde önemli gerilimler yaratan “uçak krizi” göz önünde bulundurulduğunda, Şanghay İşbirliği Örgütü özelinde AB’ye alternatif arama çabalarının sonuçsuzluğu daha iyi bir şekilde anlaşılacaktır.

AKP ile AB arasında 2013 yılındaki bir diğer gerilim noktası Gezi Direnişi ile yaşanmıştır. Gezi Parkı alanına inşaat yapmak isteyen Erdoğan’a karşı park alanını korumak isteyen vatandaşlara polis sert müdahalede bulununca, protestolar tüm yurda yayılmış ve birçok vatandaş hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Avrupa Parlamentosu polisin aşırı güç kullanımını kınamasına binaen Erdoğan çok sert bir açıklama yapmıştır (Milliyet, 18.06.2013):

“AB içinde, işte son, Avrupa Birliği Parlamentosu’nda alınan kararı görüyorsunuz. Bunlar şaşırmış. Bunlarda dürüstlük, ahde vefa diye bir şey yok. Sizin bir defa bizimle ilgili böyle bir karar almaya yetkiniz var mı? (...) Sizin bir defa özgürlük anlamınız, tanımınız farklı. Başkalarının özgürlük alanlarına saldıranlara siz destek çıkıyorsunuz. Bu kararı alanların şu

²³ 1989 tarihli Komisyon kararı sonrası Özal’ın alternatif arama süreçleri, Lüksemburg Zirvesi’nde aday ülke ilan edilmeyince yapılan açıklamalar bu duruma yönelik örnek olarak gösterilebilir.

anda oturduğu yer burasıdır. Benim özgürlük alanıma saldırana sahip çıkana ben de karşıyım. Böyle bir AB Parlamentosu’nu da ben tanımıyorum.”

2013 yılında AKP’nin Avrupa Parlamentosu’nda grup değiştirmesi de partinin AB’ye olan yaklaşımındaki dönüşümü göstermektedir. 8 yıldır gözlemci statüsüyle Hristiyan Demokratların çoğunlukta olduğu EPP içinde yer alan AKP, 2013 yılında AEER’ye katılmıştır (t24, 10.11.2013). AKP böylece federalizm yanlılarından hükümetlerarasıcı gruba geçiş yapmıştır (SETA, 2014: 136).

Bir sonraki sene ilişkileri olumlu etkileyebilecek bir gelişme yaşanmış ve 2014 yılı “Avrupa yılı” olarak ilan edilmiştir (Milliyet, 03.03.2014). Ancak bu gelişme beklenen heyecanı yaratamamakla birlikte, ilişkilerdeki gerginlik 2014’te de devam etmiştir. Cumhurbaşkanı olan Erdoğan’ın bu tarihten itibaren yaptığı açıklamalar gerilimi daha da tırmandırmıştır. Erdoğan yaptığı açıklamada AB’ye alınıp alınmamak gibi bir kaygısının olmadığını vurgulamaktadır (Milliyet, 16.12.2014):

“Avrupa Birliği kalkıp ulusal güvenliğimizi tehdit eden bu unsurlarla ilgili şu anda güvenlik güçlerimizin attığı bir adımla, hukukun attığı bir adımla kendisinde müdahale yetkisi aramasın, lütfen kendi işine baksın... Acaba AB ne der, acaba bizi alır mı almaz mı, bizim böyle bir derdimiz yok, lütfen siz kendi aklınızı kendinize saklayın.”

“17-25 Aralık Operasyonları” olarak bilinen ve Cumhurbaşkanı ile hükümete dair ses kayıtlarının ortaya çıkması üzerine Gülen Cemaati’ne yönelik başlatılan operasyonların AB tarafından eleştirilmesi üzerine Cumhurbaşkanı Erdoğan, Avrupa yılı ilan edilen 2014’te “AB’nin kapıkulu değil” diyerek sert söylemlerine devam etmiştir (Sabah, 18.12.2014) :

“55 yıl önce Türkiye AB’ye üyelik başvurusunda bulundu. 10 yıl önce müzakere kararı alındı. Özellikle son 10 yıldır bizi oyalıyorlar. Oyalamanın gayreti içindeler. Biz AB’nin kapıkulu değiliz. Biz, bir millet olma şuuru içerisinde alacaklarsa alırlar, almayacaksa almasın. Bu sözlerimden de rahatsız oluyorlar.”

Bu tarihten itibaren Erdoğan’ın AB’ye yönelik söylemlerinde iki vurgunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki “AB’nin Türkiye’yi oyaladığı” düşüncesidir. İkincisi ise “Almayacaksanız açıklayın” söylemidir.

Bu söylemlere ek olarak Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlığının son dönemlerinde hız kazanan “Vize muafiyeti” konusu Türkiye-AB ilişkilerinde kısa süreli heyecana sebep olmuşsa da bu çalışma tarafından iki sebeple eleştirilecektir. İlk olarak Ahmet Davutoğlu'nun şu ifadeleriyle başlanmalıdır (Cumhuriyet, 21.04.2016):

“Vize muafiyeti olmazsa sadece Türkiye kaybetmez, herkes kaybeder. Herkesin kazanması tek yolla olur; onlar vize muafiyetini, biz de geri kabulü uygulayacağız. Onlar bize muafiyeti vermezse, geri kabul anlaşmasını uygulamayacağız demektir. O zaman da mesele eski haline döner.”

Davutoğlu'nun başbakan olduğu dönemde yaptığı bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, vize muafiyeti konusu, göçmenlere yönelik hazırlanan geri kabul anlaşmasının “pazarlığı” halini almıştır. Bir başka ifade ile, savaş sebebiyle ülkesini terk etmek zorunda kalan insanların hayatı üzerinden pazarlık yapılması nedeniyle bu anlaşma eleştirilmiştir. Nitekim Yunanistan'ın Midilli Adası'ndaki kampta bulunan bir göçmen Türkiye'ye dönmek için intihar girişiminde dahi bulunmuştur (Cumhuriyet, 07.04.2016). Ayrıca AB uzun süredir demokrasi konusunda eleştirdiği Türkiye ile anlaşma imzalamaya çalışması da ayrıca eleştirilmiştir. Bu durum temeline insan hakları ve demokrasi normlarını yerleştirdiğini iddia eden Birliğin kendi normlarıyla çeliştiği ileri sürülebilir.

İkinci bir eleştiri noktası daha bulunmaktadır. Vize muafiyeti için 2013 yılında belirlenen kriterlerden 2016 yılına kadar 19'unu hayata geçirmişken, Mart 2016'dan Mayıs 2016'ya kadar 53 kriteri tamamlamaya çalışmıştır (Hürriyet, 11.04.2016). Bir başka ifade ile AKP 3 yılda yaptığı değişikliklerin iki katından daha fazlasını iki ay içerisinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu durum tamamlanacak olan kriterlerin içeriğinden ziyade hızına odaklanıldığının göstergesidir. Ancak kriterlerin içselleştirilmeksizin hızlı bir şekilde “tamamlanması”, sürecin kurumsallaşmasının önündeki önemli engellerden biridir. Bu sebeple süreç, Ahmet Davutoğlu'nun istifası sonrasında kolaylıkla durabilmiştir. Davutoğlu sonrası dönemde Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz, vize muafiyeti konusundaki durgunluğun sebebi olarak “Erdoğan'ın otoriter eğilimlerini” göstermiştir (Cumhuriyet, 20.06.2016).

Vize muafiyeti konusu günümüzde Türkiye'nin “terörle mücadele kanununa”

odaklanmış gibi gözükmetedir. Bu konu yeni bir gelişme olsa da Erdoğan'ın açıklamaları, ilişkilerde kısa vadede önemli bir iyileşmenin gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Örneğin Erdoğan AB tarafından gelen “terörle mücadele kanunu yumuşatılmalı” vurgularına binaen sert cevap vermektedir (Sabah, 12.05.2016): “Terör konusundaki tavrımızı yumuşatmalıydık. Bana bak, yahu siz ne zamandan beri Türkiye'yi yönetmeye başladınız, kim size bu yetkiyi verdi? Bunlar nasıl demokrat, nasıl demokrasiye inanıyor anlamak mümkün değildir.” Erdoğan'ın 9 Mayıs Avrupa Günü'ne yaklaşırken yaptığı şu açıklama ise, günümüzde Türkiye-AB ilişkilerinin geldiği yeri net bir şekilde gözler önüne sermektedir (BBC Türkçe, 06.05.2016):

“Şu anda Avrupa Birliği vize için terörle mücadele yasasını değiştireceksiniz diyor. Siz Avrupa Parlamentosu yanında çadır kuran teröristlere müsaade ediyorsunuz. Bu zihniyetini neden değiştirmiyorsunuz? Teröristlere çadır kurduracaksın, bunu demokrasi adına yaptığını söyleyeceksin, bize de vize için terör yasasını değiştireceksin. Biz yolumuza gidiyoruz, sen yoluna git kiminle anlaşabiliyorsan anlaş”

Özetle belirtmek gerekirse, 2011 sonrası dönem karizmatik meşruiyet ile açıklanabilecek bir şekilde Erdoğan'ın söylemlerine bağlı bir şekilde Türkiye-AB ilişkilerinde gelişmeler olmuştur. İslâmî hareketin merkezde yer aldığı 2011 sonrası dönemde Türkiye, AB'den önceki dönemlerden daha fazla uzaklaşmıştır. Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlığının son dönemlerinde hız kazanan vize muafiyeti bu duruma bir istisna olarak gösterilebilse de, bu konu insan hakları temelinde sıklıkla eleştirilmektedir. Ancak belirtildiği üzere, Recep Tayyip Erdoğan'ın özellikle cumhurbaşkanı olduğu dönemde Türkiye-AB ilişkileri, Erdoğan'ın söylemlerine göre şekillendiği görülmektedir. Erdoğan'ın vize muafiyeti konusunda Davutoğlu'nu desteklediği dönemlerde kriterler “hızla” yerine getirilirken, Erdoğan'ın AB'ye yönelik sert açıklamalar yaptığı son dönemde ise süreç durmuştur.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin dönemlerindeki Batılılaşma çabalarına tepki olarak ülke içerisinde İslâmcılık kimliği ortaya çıkmış ve bu kimlik günümüze dek Türkiye siyasetinde etkin rol oynamıştır. Devletin uluslararası toplum ile etkileşim içerisinde olması İslâmcı kimlikte dönüşümlere neden olduğu gibi, İslâmcılık da devletin dış politikasını derinden etkilemiştir. Bu çalışmada söz konusu karşılıklı etkileşim AB politikaları özelinde incelenmiştir.

Çalışma kapsamında, Türkiye'de siyasal İslâm'ın AB'ye yaklaşımı, Birliğe yönelik geliştirdikleri söylemler ve politikalar, tüm bu söylem ve politikadaki dönüşümler tarihsel bir süreçle aktarılmaya çalışılmıştır. Ruggie'nin (1998: 4) "Esas olarak, Sosyal İnşacılık aktörlerin kimlik ve/veya çıkarlarını anlama ve izah etmeye çalışır" sözünden hareketle bu çalışmada, MGH ile AKP özelinde İslâmcılık kimliğinin Avrupa'ya ve AB'ye yönelik söylem ve politikaları izah edilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışması sürecinde birçok sonuca ulaşılmıştır. Ana argüman, tüm alt argümanları kapsayacağı için, öncelikle mikro çıkarımlar verilecektir. İlk çıkarım, Türkiye'de İslâmcılığın modern bir kimlik olarak ortaya çıktığı dönemden itibaren devletin Avrupa'yla ilişkilerinden bağımsız bir şekilde ele alınamayacağına ilişkindir. İkinci bölüm altında detaylı bir biçimde incelendiği üzere, devletin Avrupa ile yakın ilişkilerine binaen İslâmcılık bir tepki olarak ortaya çıkmış ve yine Avrupa ile ilişkiler neticesinde de Osmanlılık fikrinin yerine, II. Abdülhamit döneminde resmî kimlik tanımlaması olarak geçmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Batı'dan kastedilenin Avrupa olduğu göz önünde bulundurulduğunda, devletin Batılılaşma çabalarını hızlandırması Osmanlı münevverleri üzerinde bir etki yaratmıştır. Bu etki Jön Türkler adı verilen aydın grup tarafından tepkiyle karşılanmış ve bu etkinin adı İslâmcılık olmuştur. İslâmcılığın gücünü arttırarak II. Abdülhamit döneminde Panislâmizm adı altında devletin resmî politikası haline gelmesi ise yine devletin Avrupa ile ilişkileri neticesinde gerçekleşmiştir. Zira 19. yy'ın son çeyreğinde gayrimüslim tebaanın peşi sıra bağımsızlık kazanmaları ve özellikle 93 Harbi, Osmanlı Devleti içerisinde Müslüman tebaanın genel nüfus içerisindeki oranını arttırmıştır. Bu durum da İslâmcılığın bütünleştirici bir etki yaratacağı düşüncesiyle güç kazanmasına olanak tanımıştır. Ancak

Avrupa'yı bir öteki olarak gören İslâmcılığın münevverleri, zaman içerisinde söylem değişikliğine giderek Batı'nın teknolojisini, ilmini kullanabileceklerini ancak kültürünün alınamayacağını altını çizmişlerdir. İslâmcılık bu söylem değişikliğini ise Batı'nın bu ilmi hâlihazırda Müslümanlardan aldıkları fikrinin altını çizerek meşrulaştırmışlardır. Bu sayede İslâmcılar, Avrupa'yı salt öteki olarak görmekten çıkararak, “zorunlu kötülük” haline getirmişlerdir. İlmî kültürden ayrılarak bu tarz bir meşrulaştırma çabasını Necmettin Erbakan da Recep Tayyip Erdoğan da kullanmıştır. Bu durum her dönem İslâmcılar arasındaki organik bağı gözler önüne sermektedir.

İkinci çıkarım, MGH ile AKP arasındaki karşılaştırmaya ilişkindir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Batılılaşma ve bunun bir sonucu olarak laiklik yolunda attığı adımlar, İslâmcılığın tepkisini çekmiş ve bu tepki ile birlikte söz konusu kimlik önceleri silahlı ayaklanmalar gerçekleştirmiştir. Ancak bu ayaklanmaları merkez tarafından durdurulan İslâmcılar, İnşacıların farklı kimliklerin müzakerelere girerek ittifak yaratabilecekleri varsayımını doğrular nitelikte TCF, SCF, DP ve AP gibi liberal partilerin bünyesinde muhalefetini sürdürmüştür. Liberal partilerle ittifaklar dönemini ise İslâmcıların ilk kez kendi kimliğiyle MGH'yi ortaya koyması bitirmiştir. Unutulmaması gereken husus İslâmcıların AKP dönemine kadar olan sürede merkezî değer sisteminin karşısında bir çevre hareketi olduğudur. İslâmcılığın merkezde kendilerine yer açmaksızın varoluşlarını koruyamayacaklarını farkına vardıkları zaman dilimi ise RP dönemidir. 1970'lerde gelişmekte olan ülkeler için temel söylem olan devlet müdahalesi savunusu ve ağır sanayi hamlesi vurgusu Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinde Erbakan tarafından da kullanılmış, ancak RP'ye başarıyı getiren iktisadi görüş olan AD'de devlet müdahalesi savunusu terk edilerek özel sektöre güven vurgulanmıştır. Bu durum yeni-sağ hareketlerin hızlandığı küreselleşme sürecinden etkilenen devletin 1980 sonrasında yaşadığı iktisadi dönüşümle uyum içerisindedir. Ancak AKP'yi iktisadi açıdan MGH'den kesin olarak ayırmak mümkün gözükmemektedir. Zira Erbakan AD'de kapitalizm eleştirisi yapsa da, çözümü Neo-liberal bir dil kullanarak özelleştirmeler üzerinden göstermiştir. Bu çalışmada kronolojik bir sıra izlenilmesinin sebebi de İslâmcılığın yaşadığı tedrici dönüşümleri açıklayabilmektir. Nitekim Millî Görüş, nasıl ki selefi konumundaki İslâmcılardan çıkarılmış derslerin bir sonucuydu, halefi konumundaki AKP de Millî Görüş döneminden alınan derslerin bir sonucudur.

Bir başka ifade ile AD'de tutarsız bir Neo-liberal dil kullanılsa da, AKP söz konusu dönemden dersler çıkararak daha tutarlı bir Neo-liberal iktisadı hayata geçirmiş ve bu sayede başarıyı yakalayabilmiştir.

Ancak iki yapı arasındaki ana kıyas, bu çalışmanın kapsamı sebebiyle AB'ye yaklaşım üzerinden yapılması gerekir. Bu analiz de tıpkı iktisadi kıyasta olduğu gibi, evrimsel bir süreçle açıklanabilir. Çevre hareketi olarak Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinde tamamen İslâmcı bir söylemle AB'yi Hristiyan Birliği olarak nitelendiren Millî Görüş, RP döneminde sıklıkla kapatılmalarının önüne geçebilmek adına merkezde kendine yer açmak istemiş ve aynı zamanda AB'ye yönelik söylemini yumuşatmıştır. Yine de bu süreç RP kurulur kurulmaz gerçekleşmemiştir. 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimler öncesinde Gümrük Birliği'ni "Uşaklık" olarak nitelendiren Erbakan, REFAHYOL hükümeti döneminde iktidarın en büyük ortağı olunca Gümrük Birliği'ni iki taraflı bir ticaret ilişkisi olarak yorumlamaya başlamıştır. Bu durum MGH içerisinde AB'ye yönelik bir yumuşama başlatmış, Birliğin savunucusu konumuna gelmeleri ise FP döneminde gerçekleşmiştir. Bu durumun sebebi 28 Şubat'tan alınan derstir. Zira kendini artık merkezde saymaya başlayan RP, 28 Şubat sürecinde merkezî değer sistemi tarafından hükümetten istifa etmek durumunda bırakılmasına ek olarak kapatılınca, merkezde olmadığını net bir şekilde anlamıştır. Bunun sonucunda da Kopenhag Kriterleri'nin temel değerleri olan insan hakları ve demokrasi normları bağlamında AB savunusu başlamıştır. Hatta daha önceleri Müslümanların Avrupa'dan öğreneceği bir şey olmadığını ileri süren Erbakan, RP'nin kapatılmasını AİHM'e dahi taşımıştır. FP seçim beyannamesinde AB'ye üyeliğin savunulması da yaşanan değişimin kanıtı niteliğindedir. Bir başka ifade ile AKP'nin 2002-2005 yılları arasında giriştiği katı AB savunusuyla partinin MGH'den tamamen ayrıldığını iddia etmek de gerçekçi gözükmemektedir. Zira İslâmcılık içerisinde AB savunusu AKP ile başlamamış, FP ile başlamıştır. Ancak bu durum İslâmcıların "Avrupa sevdalısı" olduklarını göstermemekte, tam aksine Türkiye Cumhuriyeti'nin merkezî değer sistemi karşısında kendi meşruluğunu koruyabilmek adına uluslararası bir yapıyı araçsallaştırdıklarını göstermektedir. Bu durumu Sosyal İnşacı yaklaşım içerisinde Mesquita şu şekilde açıklamaktadır: Bir lider, ülke içerisinde insan haklarını ihlal edebileceği gibi, aynı lider insan hakları ile ilgili bir uluslararası andlaşmaya imza atabilir. İnşacılar için bu durum

bir paradoks değil, o liderin uluslararası toplum nezdinde kendini meşrulaştırma girişimidir. Ancak aynı lider bir müddet sonra imzaladığı andlaşmaya uyması noktasında uluslararası toplum tarafından baskıya maruz kalır. En nihayetinde eylemleri ve söylemleri çatışan liderler davranışlarını değiştirmek zorunda kalarak uluslararası andlaşmanın beraberinde getirdiği normları kabul etmek durumuna gelirler (aktaran Arı ve Kıran, 2011: 51). Ancak Mesquita'nın çıkarımının Recep Tayyip Erdoğan özelinde eksik kaldığı görülmektedir. Nitekim Mesquita'ya göre eylemleri ve söylemleri çatışan liderler, sonuç olarak uluslararası toplumun baskıları karşısında andlaşmanın değerlerini kabul etmektedirler. Ancak Erdoğan özelinde farklı bir sonuç daha ortaya çıkmaktadır. Uluslararası bir yapının normları kabul edilmediği takdirde, söz konusu yapıdan da uzaklaşabilmektedir. Bu durum AKP'nin neden 2005 yılı sonrasında AB'den uzaklaştığının da güzel bir örneğini teşkil etmektedir. Nitekim AKP de kendi politikalarını meşrulaştırabilmek adına AB'ye uyum paketleri çıkarmış, ancak günümüzde eylemler ve söylemler bağlamında insan hakları ve demokrasi normları çerçevesinde eleştirilere maruz kalmaktadır. Ancak Erdoğan AB'nin insan hakları ve demokrasi normlarına uygun adımları atmak yerine, AB'den daha fazla uzaklaşmaktadır. Eğer Mesquita'nın ifade ettiği gibi tek bir çıkar yol olsaydı (Mesquita'nın çıkarımı liderlerin uluslararası andlaşmanın gereklerini yerine getirmek üzeridir), Erdoğan'ın AB'ye daha da yaklaşma yolunda politikalar izlemesi beklenirdi.

Bu durumun merkez-çevre dikotomisi ile ilişkili olduğunun kanıtı ise yine AKP dönemindedir. Bu durum aynı zamanda üçüncü bir çıkarımı sağlamaktadır. Önceliği kendi varoluşunu garanti altına almak olan AKP, çevre hareketi olduğu dönemde politikalarını AB'ye tam üyelik hedefi ile meşrulaştırmış ve bu dönemde MGK'nın yapısı başta olmak üzere birçok değişikliği AB'ye uyum çerçevesinde hayata geçirmiştir. 28 Şubat sürecinde MGK'nın etkin rolü göz önünde bulundurulduğunda bu değişikliğin önemi daha net anlaşılacaktır. 2005 sonrasında ise AKP tam anlamıyla olmasa da AB'den uzaklaşmaya başlamış, bu durumun sebebi olarak Kıbrıs sorunu ve Leyla Şahin davasını göstermiştir. Ancak bu iki durum parti tabanında artan Avrupa şüpheciliğini açıklayıcı olabilmekle beraber, partinin AB'den uzaklaşmasını açıklamaya yetmemektedir. “2002-2007 Arası Dönemde AKP'nin Kıbrıs Politikası” başlığı

altındaki tren benzetmesine referansla, Kıbrıs konusunda ilişkilerde büyük bir hasarın meydana geleceği, 2004 yılında adanın tamamını temsilen Güney Kıbrıs'ın Birliğe üye olduğunda anlaşılmıştır. Zira Türkiye Gümrük Birliği'ni Ek Protokollerle Birliğe yeni üye devletlere genişletmekle mükelleftir. Ancak Güney Kıbrıs'ın tanınmıyor olması, Kıbrıs üye olduğunda büyük bir hasarın gelecekte meydana geleceğini göstermiştir. Bu gerçeğe karşın AKP de AB de müzakereleri başlatmıştır. Leyla Şahin davası ise AİHM'in diğer dinler hakkında aldığı emsal kararlardan ötürü hâlihazırda reddedileceği başından belli olan bir davadır. Karar açıklandıktan sonra Erdoğan'ın sert dillerle Avrupa'yı eleştirmesi ise yalnızca İslâmcı kimliğe sahip tabanın hassasiyetlerini ön plana çıkarma çabasıdır. Bu çalışmada AKP'nin çevreye sığmaması, ancak kapatılma davası ve e-muhtıra sebebiyle merkezde de hala olamadığının anlaşılması üzerine "Yarı-çevre" kavramı ile nitelendirilebilecek 2007-2011 arası dönemde ise parti AB'den daha da uzaklaşmıştır. Bu durumun sebebi olarak Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı Sarkozy ve Merkel gibi liderlerin yönetime gelmesi gösterilmiştir. Ancak bu durum da gerçekçi gözükmemektedir. Sarkozy "Akdeniz için Birlik" projesini Türkiye'nin tam üyeliğine alternatif olarak önerse de, 2008 yılında Türkiye böyle bir alternatifin olmayacağını garantisini almıştır. Merkel'in Ahmet Davutoğlu'nun başbakanlığı döneminde Türkiye-AB ilişkilerindeki olumlu rüzgarların baş aktörlerinden biri haline gelmesi, yönetimlere gelen liderlerin söylem değişimlerine gidebileceğinin bir göstergesidir. Bu sebeple söz konusu gelişmeler uzaklaşmanın sebebi olarak görülmemelidir. AKP'nin insan hakları ve demokrasi konusunda attığı adımlar her dönem sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Çıkarılan uyum paketlerinin toplumda ilgili mecralar tarafından tartışılmaksızın hızla çıkarılması, yani metnin içeriğinden ziyade hızına odaklanması, yasal mevzuatın içselleştirilmeksizin yalnızca "çıkarıldığını" göstermektedir. Esas olarak başından beri insan hakları ve demokrasi konularında yaşanan sıkıntıların ve AB'den uzaklaşmanın asıl sebebidir. Bu durum iki farklı çıkarımı yaratmaktadır. İlkin yukarıdaki ikinci sonuca referansla, AKP, MGH'nin merkezde kendine yer açma çabasını devam ettirmiş ve bunu başarmıştır. Bunu ise FP'nin devamı niteliğinde AB savunusu ile meşrulaştırarak gerçekleştirmiştir. Üçüncü sonuç, AKP'nin çevreden merkeze doğru attığı adımlarla, AB'ye yönelik attığı adımlar arasında ters orantının mevcudiyetidir. AKP çevre hareketi iken üç yıl gibi kısa bir sürede Birlik ile müzakereleri açacak konsantrasyonu sarf etmiş, çevreden Yarı-çevreye

geçtiğinde Birlikten uzaklaşmış, merkezde olduğu 2011 sonrası dönemde ise AB'ye tam üyelik hedefinden tamamen uzaklaşmıştır.

İkinci ve üçüncü sonuçla uyumlu bir şekilde dördüncü bir çıkarıma da ulaşılmaktadır. Çevre hareketi olduğu dönemde İslâmcılığı kimlik olarak benimsemekten ısrarla uzak duran AKP, bu dönemde siyaset bilimi literatürüne yeni bir kavram kazandırma gayesinde olan Yalçın Akdoğan'ın Muhafazakâr Demokrat kimlik inşasını sahiplenmiştir. Ancak kavramsal tartışmalarda incelenen Muhafazakâr Demokrasi incelemesine ek olarak Dördüncü Bölüm altında yapılan AKP'nin kimlik tartışmalarından da anlaşılacağı üzere söz konusu kavram yok-proje olarak kalmıştır. AKP bu sebeple MGH'nin İslâmcılık kimliğine dönüş yapmak durumunda kalmış ve bu dönüş süreci aynı zamanda merkezde kendine daha fazla yer açabildiği dönem olmuştur. Bir başka ifade ile AB'yi araçsallaştırdığı politikalarıyla merkezde kendine bulduktan sonra AKP, İslâmcı kimliğe dönüş yapmış ve bu kimliğiyle ulusal kimliği dönüştürmüştür. Bu sebeple daha önceki sonuçlarla uyumlu bir şekilde, eski kimliğine dönüş süreci aynı zamanda AB'den daha da uzaklaşma süreci olmuştur.

Bu çalışmanın ana sonucu, tüm bu çıkarımları kapsamaktadır. Öncelikle ana argümanın teorik çerçevesini vermek gerekmektedir. İnşacılar göre oluşturulmuş olan ulusal kimlik, uluslararası toplum ve ülke içerisindeki diğer kimliklerle (bireysel, grupsal) ilişkiye girer. Ülke içerisindeki bireysel, grupsal ve ulusal kimlikler uzlaşmaya açık ve etkileşim halinde oldukları için, birbirlerini dönüştürebilmektedirler. Uluslararası toplumla ve ülke içerisindeki farklı kimliklerle ilişkiye giren ulusal kimlik böylece dönüşmektedir. Kimlikler sabit veriler olmadığı için dönüşmekte, bu dönüşüm de dış politikayı değiştirebilmektedir. Bu durum döngüsel bir şekilde devam etmekte ve daimi suretle yaşanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ulusal kimliğini Türklük üzerinden yaparak, dinî kimlik tanımlamalarından uzak durmuştur. Buna karşın oluşturulan söz konusu ulusal kimlik, ülke içerisinde diğer kimliklerle etkileşim yaşamış ve 1980 Darbesi sonrasında Türk-İslâm Sentezi ortaya çıkmıştır. Bu durum da İslâmcıların güçlerini arttırarak devletin dış politikasını dönüştürmelerine olanak tanımıştır.

Tanzimat Fermanı'nı başlangıç noktası olarak alan bu çalışmanın ana argümanını, uzun tarihsel süreçte İslâmcıların milliyetçi ulusal kimlik tanımlamasını

dönüştürmeye çalıştıkları ve bu amaç doğrultusunda gerçekleştirdikleri söylem ve politikaları AB ile meşrulaştırdıkları fikri oluşturmaktadır. İslâmcılar önceleri liberal kimlikle ittifak yaparak, bu kimliği temsil eden partilerin bünyesinde muhalefetlerini sürdürmüşler, ancak MGH'nin ortaya konulmasıyla kendilerine has siyasi partilere sahip olmuşlardır. Demokratik hukuk devletlerinde amaçları siyasa üreterek yönetime gelmek olan siyasi partilerin bu sayede ulusal çıkarlar üzerinde güç sahibi olmak istedikleri göz önünde bulundurulduğunda, MGH ile birlikte, İslâmcıların ulusal kimliği dönüştürme çabaları daha net anlaşılabilir olacaktır. Zira İnşacılara göre çıkarları belirleyen kimliklerdir. Ancak Millî Nizam ve Millî Selamet dönemlerinden alınan derslerle, çevrede kalarak bunun başılamayacağını gören İslâmcılar, RP döneminde merkezde kendilerine yer açmak istemişlerdir. 28 Şubat süreci ile birlikte ise İslâmcıların uluslararası bir yapının desteği alınmaksızın bunun gerçekleştiremeyecekleri görülmüştür. Nitekim FP döneminde İslâmcılar, Kopenhag Kriterlerinin insan hakları ve demokrasiye dair vurgularına binaen Avrupa savunusuna başlamışlardır. Ancak bunu başaran Erbakan değil, AKP döneminde Erdoğan olacaktır. İslâmî kimlik tanımlamalarından uzak durarak Muhafazakâr Demokrat kimliği inşa etmeye çalışan AKP, çevre hareketi olduğu dönemde yoğun bir AB taraftarı tutum içine girmiş ve merkezî değerleri dönüştürme yolunda attığı adımları da Birliğe tam üyelik hedefiyle meşrulaştırmıştır. Yarı-çevre hareketi olduğu dönemde Birlik'ten uzaklaşan AKP'ye yönelik yayınlanan e-muhtıra ve partiye yönelik açılan kapatma davasına en sert tepkinin AB ve ABD'den gelmesi de, partinin merkezî değer sistemini dönüştürme yolunda attığı adımların devam etmesini sağlamıştır. Bu sayede merkeze yerleşen AKP, Türk-İslâm sentezi üzerinden yapılan ulusal kimlik tanımlamasını ters yüz ederek, İslâm-Türk sentezi üzerinden bir ulusal kimlik tanımlamasına geçmiştir. Bu yolda attığı adımları da belirtildiği üzere AB politikalarıyla meşrulaştırmıştır. İslâm-Türk sentezi, II. Abdülhamit çağrışımı yapabileceği için Erdoğan dönemine bu çalışmada “Neo-hamidiyen²⁴” dönem terimi kullanılmıştır. Bu geçiş ise hem farklı İslâmcı nesiller

²⁴ “Neo-hamidiyen” kavramı Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'ndan alınmıştır. Kalaycıoğlu (1992: 111-120) bu kavram ile birlikte, II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'nı yaptırdığı dönemde, Bab-ı Âli'yi es geçerek ülkeyi yönetmesini örnek göstermekte ve bu örneğin üzerinden Turgut Özal'ı açıklamaktadır. Ancak Kalaycıoğlu, Beştepe Sarayı'nın yaptırılması sonrasında, Erdoğan'ın da hükümeti es geçerek, kendi danışman kadrosuyla ülkeyi yönetmesine binaen, söz konusu kavramı, bu dönem için de zaman zaman kullanmaktadır. Bu çalışmanın ulaştığı sonuç da Kalaycıoğlu'nun kavramsallaştırmalarını desteklemekte,

arasındaki bağı ortaya koymakta, hem de AB'nin bu amaç yolunda araçsallaştırıldığını göstermektedir. Anayasada halen “Devlet’in dini, din-î İslâm’dır” ifadesi geçmiyor olsa da, İslâmcılar söylem ve politikalarıyla ulusal kimliği dönüştürmüştür. Nitekim İnşacı yaklaşım temsilcilerinden Zehfuss’a göre (2002:4) “Sosyal dünya verili bir dünya değil, oluşturulmuş bir dünyadır.” Zehfuss’un bu ifadelerinden söylemin önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim buradan anlaşılacağı üzere İnşacılar için söylemek bir anlamda yapmaya eş değerdir. Zehfuss’un ifadelerinden hareketle, ulusal kimliğin dönüşmesi için Anayasada yazmasına gerek bulunmamaktadır. Zira İslâmcılar da söylem ve eylemleriyle ulusal kimliği dönüştürmüşlerdir. Öneriye geçmeden önce ise tezin ana argümanını “Neo-hamidiyen” çıkarımına destek verir şekilde Alp Eren Topal’ın (2016: 42) şu ifadeleriyle bitirmek daha doğru olacaktır:

“(…) Buna seçmen tabanına yayılan ve Erdoğan’ın müceddid, mehdi, halife, sultan ve kurtarıcı olduğunu bazen ima yoluyla bazen de açıkça söyleyen kurgu ve imgeleri eklediğimizde, gelecekte her türlü ilke ile beraber bir diyalog, çelişki ve uzlaşma alanı olarak siyasetin kendisinin de askıya alınacağı bir dönemece doğru itildiğimizi görebiliyoruz. Bir yandan da Abdülhamid gibi tarihi örneklere atıfla, bu istisnai durumun aslında ‘İslâmî’ ve ‘normal’ olduğuna dair de bir kanaat oluşturularak, yeni bir Ortodoks duruş adım adım inşa ediliyor.”

Bu çalışma kapsamında verilebilecek öneri ise Muhafazakâr Demokrat kimliğin inşasına yöneliktir. Tez çalışmasında detaylı bir şekilde incelenen söz konusu kimliğin temel parametreleri ile AKP’nin söylem ve politikalarının uyum içerisinde olduğu dönem 2002-2005 yılları arasındadır. Bir başka ifade ile AKP’nin AB’ye tam üyelik hedefine en yoğun enerjiyi sarf ettiği dönem, aynı zamanda AKP’nin kendi inşa girişimi olan Muhafazakâr Demokrat kimliğin gerekliliklerine uygun söylem ve politikaları ürettiği dönemdir. Bu sebeple AKP, Muhafazakâr Demokrat kimlik projesinin hayata geçirilmesini istiyorsa, AB’ye yakınlaşmalı ve söylemleri ile politikalarını AB tam üyelik hedefi doğrultusunda oluşturmalıdır.

ancak farklı olan nokta, bu çalışmada ulusal kimlik tanımlamaları üzerinden söz konusu kavramın kullanılıyor olmasıdır.

KAYNAKÇA

- “Birinci Erdoğan Hükümeti Programı”, (2003),
<https://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, Erişim: 05.02.2016
- AB Bakanlığı, *Katma Protokol*, (01.01.1973),
http://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf, Erişim: 25.12.2015
- Açıkel, F., (2016), “Mevlana ve Makyavel: AKP modelinin ve İslâmî Makyavelizmin Krizi”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 325, Mayıs, ss.22-38
- Adler, E., (1997), ”Seizing the Middle Ground: Constructivism and World Politics”, *European Journal of International Relations*, Vol:3, No:3, ss.319-363
-, (2005), “Constructivism and International Relations”, W. Carlsnaes, T. Risse ve B. A. Simmons (ed.), *Handbook of International Relations* içinde, SAGE Publications
- Ağaoğulları, M. A. ve L. Köker., (2004), *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi
-, (2006), *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara: İmge Kitabevi
- Akçura, Y., (1991), *Üç Tarz-ı Siyaset*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Akdoğan, Y., (2003), *Muhafazakâr Demokrasi*, Ankara: AK Parti
-, (2004), *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları
-, (2005), “Adalet ve Kalkınma Partisi”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim

Yayımları, ss.620-632

....., (2010a), “Muhafazakâr-Demokrat Siyasal Kimliğin Önemi ve Siyasal İslâmcılıktan Farkı”, H. Yavuz (ed.), *AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi, ss.59-95

....., (2010b), *Tarihe Düşülen Notlar 17 Aralık Zirvesinin Perde Arkası*, İstanbul: Alfa Yayınları

Akgün, B., (2014), “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika (1980-1983)”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.545-568

AK Parti, (2002a), *Kalkınma ve Demokratikleşme Programı*, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200707239%20AK%20PARTI%20DEMOKRATIKLESME%20VE%20KALKINMA%20PROGRAMI%202003/200707239%20AK%20PARTI%20DEMOKRATIKLESME%20VE%20KALKINMA%20PROGRAMI%202003.pdf>, Erişim: 15.01.2016

....., (2002b), *Seçim Beyannamesi Herşey Türkiye İçin*, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf, Erişim: 27.01.2016

....., (2007), *Seçim Beyannamesi Nice AK Yıllara: Güven ve İstikrar İçinde Durmak Yok Yola Devam*, <http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2007-beyanname.pdf>, Erişim: 04.03.2016

....., (2012a), *AK Parti 2023 Siyasi Vizyonu: Siyaset, Toplum, Dünya*,
<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon>, Erişim: 05.07.2015

....., (2012b), *Alnımızın Akıyla 9.5 Yıl*,
https://www.akparti.org.tr/upload/documents/alnimizin_akiyla.pdf, Erişim:
14.04.2016

....., (2015), *7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Beyannamesi: Yeni Türkiye
Yolunda Daima Adalet Daima Kalkınma*,
[http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2015-secim-beyannamesi-
20nisan.pdf](http://www.akparti.org.tr/upload/documents/2015-secim-beyannamesi-20nisan.pdf), Erişim: 08.06.2016

Akşin, S., (2008), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Aktoprak, E., (2004), “Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak”,
Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 4, Kış, ss.23-58

Alkan, M. Ö., (2001), “Resmi İdeolojinin Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Deneme”, M.
Ö. Alkan (drl.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden
Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşruiyet’in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim
Yayınları, ss.377-403

Altıparmak, K. ve O. Karahanoğulları, (2004), “Pyrrhus Zaferi: Leyla Şahin/Türkiye,
Düzenleyici İşlem/Kanun”, *Hukuk ve Adalet Dergisi*, Cilt:1, Sayı:3, ss.249-276

Anayasa Mahkemesi Genel Sekreterliği, (1991), “Parti Kapatılması”, *Anayasa
Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı:9, Ankara: Ankara Üniversitesi Basım Evi

Arı, Ö. ve A. Kiran, (2011), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, *EKEV Akademi
Dergisi*, Yıl:15, Sayı:46, Kış

- Arklan, Ü., (2006), "Siyasal Liderlikte Karizma Olgusu: Recep Tayyip Erdoğan Örneğinde Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol.16, ss.45-65
- Ataman, M., (2000), "Özalizm: Türkiye’de Yeniden Yapılanma Teşebbüsü", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:5, Sayı:19, ss.53-63
- Avcu, A., (21.11.1994), "Tayyip Erdoğan’dan İtiraf: Elhamdulillah Şeriatçiyim", *Milliyet Gazetesi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1994/11/21>, Erişim: 10.01.2016
- Aydın, C., (2013), "İmparatorluk ve Hilafet Vizyonları Arasında Osmanlı’nın Panislâmist İmajı", İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.47-68
- Aysal, N., (2009), "Yönetsel Alanda Değişimler ve Devrim Hareketlerine Karşı Gerici Tepkiler ‘Serbest Cumhuriyet Fırkası-Menemen Olayı’", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 44, Güz, ss.581-625
- Baç, M. M., (2001), *Türkiye ve Avrupa: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, Simten Coşar (çev.), İstanbul: Alfa Yayınları
- Balcı, A., (2013), "Türkiye’de Üç Tarz-ı AB Siyaseti: Post-Yapısalcı Bir Okuma", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 35, ss.1-19
- Baykal, S. ve T. Arat, (2013), "AB’yle İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası cilt 3: 2001-2012* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları ss.337-400
- BBC Türkçe, (06.05.2016), "Erdoğan’dan AB’ye: Biz yolumuza, sen yoluna", *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/05/160506_erdogan_eyup, Erişim: 17.06.2016

- Biagini, A., (2007), *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Ankara: Phoenix Yayınları
- Bila, F., (11.12.1999), “Ecevit Nasıl İkna Oldu?”, *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/1999/12/11/t/yazar/yon.html>, Erişim: 05.02.2016
- Birdal, S., (2013), “Queering Conservative Democracy”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 11 No. 4, ss.119-129
- Bora, T., (1997), “Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığında Bazı Yol İzleri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı:74, ss.6-31
-, (1998), *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları
- Bozkurt, V., (1992), *Türkiye ve Avrupa Topluluğu*, İstanbul: Ağaç Yayınları
- Bridging Europe, (2014), “EU Public Opinion and Turkey’s EU Membership”, *EU-Turkey Dialogue Initiative Working Paper*, No:2
- Bulaç, A., (2005), “İslâm’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.48-68
-, (2007), “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi”, *Köprü Dergisi*, Kış, S:97, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=824>, Erişim: 13.09.2015
-, (2009), *Göç ve Kentin Siyaseti (MNP’den SP’ye Millî Görüş Partileri)*, İstanbul: Çıra Yayınları

Can, H. ve Ö. Çınar, (2005), *Türkiye – Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*, Ankara: Gazi Kitabevi

Cem, İ., (1993), *Geçiş Dönemi Türkiye 1981-1984*, İstanbul: Cem Yayınevi

CNNTURK, (03.09.2005.) “AB olmazsa, Ankara Kriteri der, geçeriz”, *CNNTÜRK*, <http://www.cnnturk.com/2005/dunya/09/03/ab.olmazsa.ankara.kriteri.der.geceriz/122622.0/index.html>, Erişim: 27.01.2016

Cumhuriyet, (07.04.2016), “Beni Türkiye’ye gönderirseniz kendimi öldürürüm”, *Cumhuriyet Gazetesi*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/511524/Beni_Turkiye_ye_gonderirseniz_kendimi_oludururum_.html, Erişim: 17.04.2016

....., (21.04.2016), “Davutoğlu: Vize muafiyeti vermezlerse herkes kaybeder”, *Cumhuriyet Gazetesi*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/519500/Davutoglu_Vize_muafiyeti_vermezlerse_herkes_kaybeder.html, Erişim: 17.04.2016

....., (20.06.2016), “AP Başkanı Schulz: Türkiye’ye vize serbestisi Erdoğan yüzünden durduruldu”, *Cumhuriyet Gazetesi*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/554474/AP_Baskani_Schulz_Turkiye_ye_vize_serbestisi_Erdogan_yuzunden_durduruldu.html, Erişim: 20.06.2016

Çakır, R., (2005), “Milli Görüş Hareketi”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.544-575

....., (2013), “Milli Görüş Hareketi: Dün, Bugün, Yarın”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.753-774

- Çalmuk, F., (2005), “Necmettin Erbakan”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.550-576
- Çarkoğlu, A. ve E. Kalaycıoğlu, (2009), *The Rising Tide of Conservatism in Turkey*, New York: Palgrave Macmillan
- Çayhan, E., (1997), *Dünden Bugüne Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasal Partilerin Konuya Bakışı*, İstanbul: Boyut Kitapları
- Çayhan, E. ve E. Oğurlu, (2014), *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerine Siyasal Partilerin Bakışı*, İstanbul: Beta Basım Yayın
- Çemrek, M., (2014), “1980-2000’de Türkiye Ekonomi Politigi: Çalkantılı Bir Ekonomide İslâmcı Siyasetin Yükselişi ve Düşüşü”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.643-670
- Çetin, H., (2003), “Demokratik Meşruiyet Versus Karizmatik Meşruiyet”, *C. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:27, No:1, Mayıs, ss.91-108
- Çınar, M., (2005), *Siyasal Bir Sorun Olarak İslâmcılık*, Ankara: Dipnot Yayınları
- Çolak, Y., (2014), “1923-1929 Dönemi Türkiye’de İç Politika”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.219-230
- Dağı, İ. D., (1998), *Kimlik, Söylem ve Siyaset Doğu-Batı Ayrımında Refah Partisi Geleneği*, Ankara: İmge Kitabevi
- Davutoğlu, A., (2008), “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”,

- Deringil, S., (1991), “Osmanlı İmparatorluğu’nda ‘Geleneğin İcadı’, Muhayyel Cemaat (Tasarlanmış Topluluk) ve Panislâmizm”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı: 54/55, ss.47-64
- Doğan, M., (2013), “İslâmcılık: Bir Adlandırma Meselesi”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, s.120-129
- Doğanay, Ü., (2007), “AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62-1, ss.65-88
- Doty, R. L., (1996), “Sovereignty and the Nation: Constructing the Boundaries of National Identity”, T. J. Bierstecker ve C. Weber (drl.), *State Sovereignty as Social Construct* içinde, New York: Cambridge University Press, ss.121-147
- Duran, B., (2010), “AKP ve Dönüşümün Aracı Olarak Politika”, H. Yavuz (ed.), *AK Parti Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri* içinde, İstanbul: Kitap Yayınevi, ss.333-358
- Düzel, N., (24.04.2006), “Bu yasa aydınlar için ciddi tehlike”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/turkiye/bu-yasa-aydinlar-icin-ciddi-tehlike-778424/>, Erişim: 27.01.2016
- Ekincikli, M., (2012), “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişim Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, Kış, ss.151-163
- Ekşi, H., (2010), “Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:6, Sayı:11, ss.187-198

Eligür, B., (2010), *The Mobilization of Political Islam in Turkey*, Cambridge University Press

Eralp, A., (1997), “Soğuk Savaş’tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, A. Eralp (hızl.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma Kalkınma Demokrasi* içinde, Ankara: İmge Yayınevi, ss.86-117

Erbakan, N., (1969), *İslâm ve İlim*, İstanbul: Milsan Basım San. A.Ş.

....., (1975), *Milli Görüş*, İstanbul: Dergâh Yayınları

....., (2002), *Türkiye ve Ekonomi*, İstanbul: Millî gazete Yeni Neşriyat A.Ş.

....., (2006), *İslâm-Batı Diyalogu ve Geleceği*, İstanbul: Milsan Basım San. A.Ş.

....., (2014), *Davam*, Ankara: MGV Yayınları

Ergil, D., (1986), “Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri ‘Muhafazakârlık ve Yeni-Muhafazakârlık’”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:41, Sayı:1, ss.269-292

Ermağan, İ., (2011), “Bir Medya Aktörü Olarak Milli Gazete'nin Avrupa Birliği Algısı”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, Sayı:24, ss.225-245

Erol, M. S., (2014), “1971-1980 Dönemi Türk Dış Politikası”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.521-544

Erzen, M. Ü., (2008), “Siyasi Lider İmajlarının Seçimlerde Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:31, ss.65-80

European Council, *Helsinki European Council 10 and 11 December 1999*, (11.12.1999), http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/acfa4c.htm, Erişim: 05.02.2016

European Council, *Copenhagen European Council 12 and 13 December 2002*, (29.01.2003), <http://www.consilium.europa.eu/en/workarea/downloadAsset.aspx?id=40802198183>, Erişim: 27.01.2016

European Council, *Brussels European Council 16/17 December 2004*, (01.02.2005), http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf, Erişim: 27.01.2016

Fazilet Partisi (1999), *Günüşığında Türkiye 18 Nisan 1999 Seçim Beyannamesi*, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199902131%20FAZILET%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAME%201999/199902131%20FAZILET%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%201999.pdf>, Erişim: 15.01.2016

Fırat, M., (2004a), “Yunanistan’la İlişkiler”, B. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası cilt I* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.576-614

....., (2004b), “Yunanistan’la İlişkiler”, B. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası cilt I* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.716-768

....., (2004c), “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, cilt:4, No:1, Güz, ss.47-79

....., (2013), “AKP Hükümetinin Kıbrıs Politikası”, İ. Uzgel ve B. Duru (drl.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.439-

Fierkei K. M. ve A. Wiener, (2001) “Constructing Institutional Interests: EU and NATO Enlargement”, T. Christiansen, K. E. Jorgensen ve A. Wiener (ed.), *The Social Construction of Europe* içinde, London: SAGE Publications, ss.121-140

Friedrich, C. J., (1961), “Siyasi Liderlik ve Karizmatik İktidar Meselesi”, M. Kıratlı (çev.), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:2, ss.127-149

Giddens, A., (2001), *Üçüncü Yol ve Eleştirileri*, N. Sad (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi

Göktepe, C., (2014a), “Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler 1950-1960”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.361-394

....., (2014b), “Türkiye’de 27 Mayıs Darbesi Sorası İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1961-1964)”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu (ed.), *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.395-404

Gönensin, O., “Hem Muhafazakar Hem Demokrat?”, (27.01.2011), *Vatan Gazetesi*, <http://www.gazetevatan.com/okay-gonensin-355587-yazar-yazisi-hem-muhafazak-r-hem-demokrat/>, Erişim: 18.09.2015

Grad, H. ve L. M. Rojo, (2008), “Identities in Discourse: An Intergative View”, R. Dolon ve J. Todoli (drl.), *Analysing Identities in Discourse* içinde, Amsterdam: John Benjamins Publishing, ss.3-30

Griffiths, M., (2000), *Fifty Key Thinkers in International Relations*, London: Routledge

- Gülalp, H., (2003), *Kimlikler Siyaseti Türkiye’de Siyasal İslâm’ın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları
- Gülener, S., (2007), “Türk Siyaseti’nde Merkez-Çevre İlişkilerinin Seyri ve 27 Mayıs 1960 Darbesi”, *Bilgi Dergisi*, Sayı: 14, ss.36-66
- Güler, Z., (2009) , “Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa”, H. B. Örs (ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss.115-162
- Gül Hükümeti Programı, (2002), <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP58.htm>, Erişim: 05.02.2016
- Güven, E., (26.05.2006), “Geliyorum diyen kaza”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=188397>, Erişim: 27.01.2016
- Haber7, (20.04.2014) “Bayılan Kadını Başbakan Erdoğan Ayılttı”, *Haber7.com*, <http://www.haber7.com/partiler/haber/1138836-bayilan-kadini-basbakan-erdogan-ayiltti>, Erişim: 28.10.2015
- Hale, W. ve E. Özbudun, (2009), *Islamism, Democracy and Liberalism in Turkey: The Case of the AKP*, London: Routledge Studies in Middle Eastern Politics
- Heywood, A. (2011), *Siyasi İdeolojiler*, Ankara: Adres Yayınları
- Hürriyet, (12.10.1998), “Türban Kışkırtması”, *Hürriyet Gazetesi*, 12 Ekim 1998, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/10/12/71529.asp>, Erişim: 09.01. 2016
-, (02.09.2003), “Kıbrıs halkını arkasına alsın”, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/kibris-halkini-arkasina-alsin-168913>, Erişim: 05.02.2016

-, (10.11.2005) “AİHM kararı hakkında kim ne dedi?”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/aihm-karari-hakkinda-kim-ne-dedi-3505042>,
Erişim: 06.02.2016
-, (28.09.2010), “Erdoğan: 50 yıldır AB’nin kapısında bekletiliyoruz”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-50-yildir-ab-nin-kapisinda-bekletiliyoruz-15890817>, Erişim: 06.03.2016
-, (02.02.2012), “Dindar gençlik yetiştireceğiz”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/dindar-genclik-yetistirecegiz-19825231>, Erişim:
09.06.2016
-, (26.01.2013), “Şangay Beşlisi’ne alın AB’yi unutalım”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/sangay-beslisine-alin-abyi-unutalim-22448548>,
Erişim: 12.06.2016
-, (22.03.2015), “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Konu mankeni olmam”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-konu-mankeni-olmam-28519751>, Erişim: 08.06.2016
-, (11.04.2016), “Türkiye’nin vize muafiyeti için yerine getirmesi gereken kriterler”, *Hürriyet Gazetesi*,
<http://www.hurriyet.com.tr/turkiyenin-vize-muafiyeti-icin-yerine-getirmesi-gereken-kriterler-40067034>, Erişim:
17.06.2015
- İKV, (2011), “Türkiye - AB İlişkileri Tarihçesi: 1960 ve 1970’lerde Türk Siyasi Partileri’nin Avrupa Birliği’ne Bakışı”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Mayıs-Haziran, ss.30-34
-, (2014), “Eurobarometer Güz 2014 Anketi Yayımlandı”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*,
http://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=653, Erişim: 11.06.2016

İnsel, A., (2003), “The AKP and Normalizing Democracy in Turkey”, *The South Atlantic Quarterly*, 102: 2-3, ss.293-309

....., (2005), “Türkiye’de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 7 Liberalizm içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.41-74

Kafadar, C., (2001), “Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler”, M. Ö. Alkan (drl.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşruyet’in Birikimi içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.23-28

Kahraman, H. B., (1999), “Türkiye’de Kültürel Söylem Kurguları: Kopuştan Eklemlenmeye ve Geleneksizliğin Geleneği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 9, ss.135-156

....., (2009), *AKP ve Türk Sağı*, İstanbul: Agora Kitaplığı

Kalaycıoğlu, E., (1992), “1960 Sonrası Türk Siyasal Hayatına bir Bakış: Demokrasi, Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, *Tarih ve Demokrasi: Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan içinde*, İstanbul: Cem Yayınevi, ss.111-120

....., (2005), *Turkish Dynamics Birdge Across Troubled Lands*, Palgrave Macmillan

Kara, İ., (2013), “Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri içinde*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.15-47

....., (2011), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi 1*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Karabaşoğlu, M., (2005), “Said Nursî”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern*

Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 270-289

Karakitapoğlu Aygün, Z. ve L. Gümüšoğlu, (2013), “Dönüştürücü Liderliğin Türkiye Bağlamında Yeniden Kavramsallaştırılması”, *Türk Psikoloji Dergisi*, Aralık, 28(72), ss.105-124

Karal, E. Z., (2007), *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Karlık, R., (1996), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

Karpat, K., (2008), *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Ankara: İmge Kitabevi

....., (2013), *İslâm’ın Siyasallaşması*, İstanbul: Timaş Yayınları

....., (2014), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları

....., (2015), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları

Kasalak, K. ve F. Uçar, (2014), “Türk Siyasetinde Cepheleşme/Kutuplaşma Olgusunun Dinamikleri ve Milliyetçi Cephe Hükümetleri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 33, Aralık, ss.41-54

Katzenstein, P., (1996), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press

Kaya, İ., (2009), “İslâm ve Modernlik Arasındaki İlişki: Çoğul Yaklaşımlar ve Çoğul Deneyimler”, A. Uysal (drl.), *Siyasal İslâm ve Liberalizm Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye içinde*, İzmir: Yakın Kitapevi, ss.120-145

Kaygusuz, Ö., (2013), “Türkiye-AB İlişkilerinin ‘Möbius’ Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü”, İ. Uzgel ve B. Duru (drl.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.410-438

Kazancıgil, A., (1982), “Türkiye’de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, Sayı:17, Bahar, ss.64-87

Keyman, F., (25.01.2004), “AKP ve Muhafazakâr Demokrasi”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/radikal2/akp-ve-muhafazakar-demokrasi-870940/>, Erişim: 23.07.2015

....., (2014), “Türkiye Siyasi Tarihi ve Demokratikleşme”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.7-23

Kili, S. ve Ş. Gözübüyük, (1985), *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları

Koçak, C., (2001), “Yeni Osmanlılar ve I. Meşrutiyet”, M. Ö. Alkan (drl.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.72-83

....., (2006), *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: İletişim Yayınları

Kongar, E., (2003), *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Yayınevi

Koraltürk, M. ve C. Çetin, (2005), “Türkiye’de Liberal İktisadi Düşünce”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 7 Liberalizm* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.316-355

- Köprülü, F., (1964), “Partiler ve Milli Birlik”, H. Kun (hızl.), *Demokrasi Yolunda* içinde,
The Hague
- Kramer, M., (1993), “Islam vs Democracy”, *Commentary*, Vol.95, No.1, January, ss.35-42
- Kratochwil, F. V., (1989), *Rules, Norms and Decisions on the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, London: Cambridge University
- Kreiser, K. ve C. K. Neumann, (2008), *Küçük Türkiye Tarihi*, Y. E. Gürbüz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Kubilay, Ç., (2010), “Türban Sorunu Bağlamında Siyasal İslâmcı Söylemin ‘Alternatif’ Yurttaşlık Tasarımı”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:10, Sayı:2, ss.135-164
- Kutlay, M. (2012), “Yeni Türk Dış Politikası’nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:36, Güz, ss.101-127
- Küçükylmaz, M., (2011), *Türkiye’de Siyasal Katılım, Tek Partiden AK Parti’ye Siyasal İslam ve Demokrasi Tartışmaları*, İstanbul: Yarın Yayınları
- Lewis, B., (2014), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, B. B. Turna (çev.), Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Mahcupyan, E., (04.02.2004), “Muhafazakâr Demokrasi: Bir Köprü”, *Zaman Gazetesi*, http://www.zaman.com.tr/yazarlar/etyen-mahcupyan/muhafazakar-demokrasi-bir-kopru_10529.html, Erişim: 18 Eylül 2015
-, (22.02.2004), “Bizdeki Muhafazakârlık”, *Zaman Gazetesi*,

http://www.zaman.com.tr/yazarlar/etyen-mahcupyan/bizdeki-muhafazakarlik_18419.html, Erişim: 18 Eylül 2015

....., (09.02.2004), “Uyumlu Muhafazakâr Demokrasi”, *Zaman Gazetesi*, http://www.zaman.com.tr/yazarlar/etyen-mahcupyan/uyumlu-muhafazakar-demokrasi_12491.html , Erişim: 18 Eylül 2015

Mardin, Ş., (1990a), “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar Merkez-Çevre İlişkileri”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.30-66.

....., (1990b), “Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.175-207.

....., (1990c), “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 1* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.67-100

....., (2002), *Yeni Osmanlı Düşüncesi'nin Doğuşu*, M. Türköne, F. Unan ve İ. Erdoğan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları

....., (2003), *Din ve İdeoloji*, İstanbul: İletişim Yayınları

....., (2011a), “Türkiye’de Gençlik ve Şiddet”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 4* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 249–287.

....., (2011b), “Tanzimattan Sonra Aşırı Batılılaşma”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye'de Toplum ve Siyaset Makaleler 4* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 21–79.

....., (2011c), “Türk Devriminde İdeoloji ve Din”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 3* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.145-169

....., (2011d), “Modern Türkiye’de Din”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 3* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.81-112

....., (2011e), “İslâmcılık: Tanzimat Dönemi”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.9-22

....., (2011f), “İslâmcılık: Cumhuriyet Dönemi”, M. Türköne ve T. Önder (ed.), *Türkiye’de Din ve Siyaset Makaleler 3* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.23-34

....., (2011g), *Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişme Bedüzzaman Said Nursî Olayı*, M. Çulhaoğlu (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları

Merdjanova, I., (2013), *Rediscovering the Umma Muslims in Balkans Between Nationalism and Transnationalism*, New York: Oxford University Press

Mert, N., (1998), *İslam ve Demokrasi Bir Kurt Masalı*, İstanbul: İz Yayıncılık

....., (2005), “Türkiye İslâmcılığına Tarihsel Bir Bakış”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.411-419

....., (2007), *Merkez Sağın Kısa Tarihi*, İstanbul: Selis Kitaplar

Mevdudi, E., (ty), *İslâm’da Hükümet*, Ankara: Hilal Yayınları

- Meyer, C. ve E. Strickmann, (2011), “Solidifying Constructivism: How Material and Ideational Factors Interact in European Defence”, *Journal of Common Market Studies*, 49(1), ss.61-81
- Milliyet, (30.12.1995), “Erbakan: GB’ye karşı değiliz”, *Milliyet Gazetesi*, http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/vZ3oS5IAABsJDIjrgznWsw_x3D_x3D_, Erişim: 09.01.2016
-, (24.02.1997), “Bir’e Divan-ı Harp İsteği”, *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/1997/02/24/siyaset/rp.html>, Erişim: 09.01.2016
-, (22.01.1998), “Hoca: Avrupa İhraç Eder!”, *Milliyet Gazetesi*, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Avrupa%20Mahkemesi/>, Erişim: 09.01.2016
-, (01.01.2001), “Takiyenin Sonu”, *Milliyet Gazetesi*, ss.1
-, (16.11.2005) “Erdoğan Doktrini”, *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-doktrini/siyaset/haberdetayarsiv/16.11.2005/135047/default.htm>, Erişim: 06.02.2016
-, (12.04.2005), “Batı istismar ediyor”, *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/bati-istismar-ediyor/siyaset/haberdetayarsiv/12.04.2005/112270/default.htm>, Erişim: 27.01.2016
-, (09.11.2007), “Penaltının kuralı maç oynanırken değişmez”, *Milliyet Gazetesi*, <http://www.milliyet.com.tr/Siyaset/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&ArticleID=222029&Kategori=siyaset&b=Penaltinin%20kurali%20mac%20oynanirken%20degismez>, Erişim: 04.03.2016

-, (18.06.2013), “Ben de AP’yi tanımıyorum”, *Milliyet Gazetesi*,
<http://www.milliyet.com.tr/ben-de-ap-yi-tanimiyorum/siyaset/detay/1724433/default.htm>, Erişim: 12.06.2016
-, (05.11.2013), “Evlerde kızılı erkekli kalmaya izin yok”, *Milliyet Gazetesi*,
<http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-tartisilan-aciklamaya/siyaset/detay/1787437/default.htm>, Erişim: 09.06.2016
-, (03.03.2014), “2014 yılı Avrupa Birliği yılı olacak”, *Milliyet Gazetesi*,
<http://www.milliyet.com.tr/-2014-yili-avrupa-birligi-yili/siyaset/detay/1845646/default.htm>, Erişim: 12.06.2016
-, (16.12.2014), “AB bizi alır mı gibi bir derdimiz yok”, *Milliyet Gazetesi*,
<http://www.milliyet.com.tr/-ab-bizi-alir-mi-gibi-derdimiz/siyaset/detay/1984936/default.htm>, Erişim: 12.06.2016
-, (26.12.2014) “Erdoğan ‘Yeni Türkiye Hayalleriydi’ Dedi 5 İsim Verdi”,
Milliyet Gazetesi, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-ihanetin-nereden-gelecegi/siyaset/detay/1990366/default.htm>, Erişim: 30.10.2015
- MNP, (ty), *Millî Nizam Partisi Program ve Tüzük*,
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199902131%20FAZILET%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%201999/199902131%20FAZILET%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%201999.pdf>, Erişim: 16.10.2015
- MSP, (1973), *Millî Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*,
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197600578%20MSP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201973/197600578%20MSP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201973%200000_

[0087.pdf](#), Erişim: 16.10.2015

....., (1977), *Millî Selamet Parti Tüzüğü*,
<https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197600567%20MSP%20TUZUGU/197600567%20MSP%20TUZUGU.pdf>, Erişim: 16.10.2015

Nebati, N., (2014), *Millî Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye*, İstanbul: Alfa Yayınları

Nişancı, Ş., (2014), “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Önemli Siyasal Akımlar ya da Türkiye’de Siyasetin Üç/İç Yüzü”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika* içinde, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.59-92

Oktay, C., (2003), *Siyaset Bilimi İncelemeleri*, İstanbul: Alfa Yayınları

Olson, R., (2007), “From the EU Project to the Iraq Project and Back Again? Kurds and Turks After the 22 July 2007 Elections”, *Mediterranean Quarterly*, ss.17-35

Öniş, Z., (2008a), “Turkey-EU Relations: Beyond the Current Stalemate”, *Insight Turkey*, Vol:10, No:4, ss.35-50

Öniş, Z., (2008b), “Multiple Faces of the ‘New’ Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, *Insight Turkey*, Vol.13, No:1, ss.47-65

Onuf, N., (1998), “Constructivism: A User’s Mannuel”, V. Kobalkova, N. Onuf, P. Kowert (ed.), *International Relations in A Constructed World* içinde, New York: Routledge, ss.58-78

Ortaylı, İ., (2000), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları

....., (2008), *Tarihimiz ve Biz*, İstanbul: Timaş Yayınları

....., (2010), *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları

Özdemir, G., (2014), “Weberyan Anlamda Türklerde Otorite ve Meşruiyet İlişkisi (15. Yüzyıl Osmanlı Dönemine Kadar)”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, ss.69-90

Özersay, K., (2013), “Kıbrıs Konusu”, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası cilt 3: 2001-2012*, ss.632-689

Özipek, B. B., (2005), “28 Şubat ve İslâmcılar”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.640-651

....., (2014), “Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika (2002-...)”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika içinde*, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.671-694

Posta, (15.10.2011), “Erdoğan’dan AB’ye rest: Sözde ülkeyle aynı masaya oturmayız”, *Posta Gazetesi*, <http://www.posta.com.tr/siyaset/HaberDetay/Erdogan-dan-AB-ye-rest--Sozde-ulkeyle-ayni-masaya-oturmuyuz.htm?ArticleID=92280>, Erişim: 12.06.2016

Radikal, “Avrupa’ya uyum hızlanıyor”, (13.04.2006), *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/politika/avrupaya-uyum-hizlaniyor-777346/>, Erişim: 27.01.2016

....., (05.05.2006), “AB’den AKP’lilere: Türban Yasağı Devam Etmeli”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/politika/iabden-akplilere-turban-yasagi-devam-etmeli-i-779479/>, Erişim: 05.02.2016

....., (02.06.2013), “Erdoğan: AKM yıkılacak, Taksim’e cami de yapılacak”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-akm-yikilacak-taksim-cami-de-yapilacak-1135947/>, Erişim: 09.06.2016

....., (19.03.2015), “Erdoğan subaylara seslendi: Komutanların tutuklanmasında aldatıldık”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-subaylara-seslendi-komutanlarin-tutuklanmasinda-aldatildik-1317305/>, Erişim: 08.06.2016

Refah Partisi, (1991), *20 Ekim 1991 Genel Seçimi Refah Partisi Seçim Beyannamesi*, https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199106298%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201991/199106298%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201991%200000_0174.pdf, Erişim: 09.01.2016

....., (1995a), *Adil Düzen 21 Soru / 21 Cevap*, Ankara: Refah Partisi

....., (1995b), *Refah Partisi 1995 Seçim Beyannamesi*, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/199601072%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201995/199601072%20RP%20SECIM%20BEYANNAMESI%201995.pdf>, (16.10.2015)

Reus-Smith, C., (2005), S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, M. Paterson, C. Reus-Smit ve J. True (ed.), *Theories of International Relations* içinde, New York: Palgrave, ss.188-211

Ruggie, J. G., (1998), *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge

Saatçioğlu, B., (2010), “Unpacking the Compliance Puzzle: The Case of Turkey’s AKP under EU Conditionality”, *KFG Working Paper*, No:14, Freie Universitat Berlin

Sabah, (18.12.2014), “Avrupa önce aynaya baksın”, *Sabah Gazetesi*, <http://www.sabah.com.tr/gundem/2014/12/18/ulkeyi-hoca-gorunumlu-saklabanlara-birakmayiz>, Erişim: 12.06.2016

....., (12.05.2016), “Erdoğan’dan AB’ye: Siz ne zamandan beri Türkiye’yi idare etmeye başladınız”, *Sabah Gazetesi*, <http://www.sabah.com.tr/webtv/turkiye/erdogandan-abye-siz-ne-zamandan-beri-turkiyeyi-idare-etmeye-basladiniz>, Erişim: 17.06.2016

Safi, İ., (2007), *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara: Lotus Yayınları

Sakallıoğlu, Ü. C., (1996), “1983-1994: Siyasi Parti Coğrafyası”, *C.D.T.A.*, Cilt:15, İstanbul: İletişim yayınları

Sarıbay, A. Y., (2005), “Milli Nizam Partisi’nin Kuruluşu ve Programının İçeriği”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.576-591

....., (2013), “İslâmî Fikriyat Temelinde Siyasî Partileşme ve Bazı Medeniyet Meseleleri”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri içinde*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.745-749.

SETA, (2014), *2013’te Türkiye*, Ankara: SETA Vakfı

Sever, A., (23.12.1997), “Hani, AB Gündemden Düşecekti?”, *Milliyet Gazetesi*,

<http://www.milliyet.com.tr/1997/12/23/yazar/sever.html>, Erişim: 09.01.2016

Sevinç, M., (2013), “AKP’nin Kapatılma Davası”, İ. Uzgel ve B. Duru (drl.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* içinde, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.264-279

Shain, Y., A. Barth, (2003), “Diasporas and International Relations Theory”, *International Organization*, Vol:57, No:3, Yaz, ss.449-479

Shils, E., (2002), “Merkez ve Çevre”, Y. Z. Çelikkaya (çev.), *Türkiye Günlüğü*, Sayı:70, ss.86-96.

Smith, S., (1999), “Social Constructivisms and European Studies: A Reflectivist Critique”, *Journal of European Public Policy*, 6(4), ss.682-691

Sofuoğlu, E. ve İ. N. Akvarup, (2012), “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistem ve Süryaniler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, ss.71-88

Soytürk, Y., (15.12.1995), “Gümrük Birliği uşaklık...”, *Milliyet Gazetesi*, ss.18

Sönmezoğlu, F., (2006), “Türk Dış Politikasında Kıbrıs ve Avrupa Birliği”, *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, ss.121-128

Standard Eurobarometer, (2010), *Standard EB 73*, <http://www.ab.gov.tr/files/Bas%C4%B1nMusavirlik/haberler/eb73.pdf>, Erişim: 11.06.2016

Standard Eurobarometer, (2011a), *Standard EB 74*, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb74/eb74_public_en.pdf, Erişim: 11.06.2016 ,

Standard Eurobarometer, (2011b), *Standard EB 75*,
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb75/eb75_publ_en.pdf Erişim
11.06.2016

Sunar, B., (2013), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 3, ss.431-454

Şimşir, B. N., (2004), *AB, AKP ve Kıbrıs*, Ankara: Bilgi Yayınevi

T24, (11.10.2012), “AB raporu Kuzu’yu kızdırdı: Çöp yok o yüzden yere atıyorum, aha attım”, *t24*, <http://t24.com.tr/haber/ab-raporu-kuzuyu-kizdirdi-cop-yok-o-yuzden-yere-atiyorum-aha-attim,215015>, Erişim: 12.06.2016

....., (10.11.2013), “AKP Avrupa Muhafazakarlar ve Reformcular İttifakı’na katıldı”, *t24*, <http://t24.com.tr/haber/akp-avrupa-muhafazakarlar-ve-reformcular-ittifakina-katildi,243673>, Erişim: 12.06.2016

....., (16.04.2016), “Erdoğan: ‘Erdoğan gitsin’ demek, ‘devletimizin tek olması anlayışı yıkılsın’ demektir”, *t24*, <http://t24.com.tr/haber/erdogan-erdogan-gitsin-demek-vatanimizin-devletimizin-tek-olmasi-anlayisi-yikilsin-demektir,332350>, Erişim: 09.06.2016

TBMM, (1995), “83üncü Birleşim”, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:19, Yasama Yılı:4, Cilt:81

T.C. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, (2007), *Türkiye’de Siyasi Reform Uyum Paketleri ve Güncel Gelişmeler*, Ankara: Dumat Ofset

T.C. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, (23.01.2004), *23 Ocak 2004 Tarihli Toplantı*, <http://www.mgk.gov.tr/index.php/23-ocak-2004-tarihli-toplanti>, Erişim Tarihi: 05.02.2016

T.C. Resmi Gazete, (10.11.2002),
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/11/20021110.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/11/20021110.htm>, Sayı: 24932, Erişim: 27.01.2016

Tekin, Y. ve B. Akgün, (2005), “İşlâmcılar-Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İşlâmcılık içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 652-664

Tezcan, E. ve İ. Aras, (2015), “Adalet ve Kalkınma Partisi’nde Euroseptisizm: Avrupa Birliği Desteğinin Eleştiriye Dönüşümü”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 41, ss.1-35

Topal, A. E., (2016), “Türk Tipi Başkanlığın Arkeolojisi”, *Birikim Dergisi*, Sayı:325, Mayıs, ss.39-43

Tosun, T., (1999), *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, İstanbul: Boyut Kitapları

Tuğal, C., (2010), *Pasif Devrim İşlami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları

Tuncel, G. ve B. Gündoğmuş, (2012), “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14/3, ss.137-158

Turan, N. S., (2015), “İmparatorluk ve Diplomasi” konulu görüşme, *Minerva Dergisi*, Sayı:16, ss.30-34.

Tussman, J., (1960), *Obligation and the Body Politic*, New York: Oxford University

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, <http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm>, Erişim: 09.06.2016

Türkiye Yayıncılar Birliği, (2014), *Türkiye’de Yayıncılık Özgürlüğü Mücadelesinin 20. Yılı Düşünce ve İfade Özgürlüğü Ödülleri ve Yayıncılık Özgürlüğü Raporları 1994-2014*, Yonca Cingöz (haz.), İstanbul: Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları Birliği Derneği

Uslu, E., (11.02.2013), “Erdoğan’s new enemy: EU”, *Today’s Zaman*, <http://webpublicapress.net/tayip-erdogans-new-enemy-the-european-union/>, Erişim: 12.06.2016

Uslu, N., (2014), “1965-1970 Dönemi Dış Politika”, A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu (ed.), *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika içinde*, Ankara: Savaş Yayınevi, ss.461-488

Uslu, A. R., (2008), “The Justice and Development Party and European Union: From Euro-skepticism to Euro-enthusiasm and Euro-fatigue”, Ü. Cizre (drl.), *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party içinde*, New York: Routledge, ss. 175-198

Uysal, A., (2009), “İslâm ve Sokakta Politika” , A. Uysal (drl.), *Siyasal İslâm ve Liberalizm Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye içinde*, İzmir: Yakın Kitapevi, ss.213-232

Uzgel, İ., (2013), “Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”, İ. Uzgel ve B. Duru (drl.), *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu içinde*, Ankara: Phoenix Yayınevi, ss.357-380

Ülsever, C., (13.02.2006), “AKP kendi kuyusunu kazıyor”, *Hürriyet Gazetesi*, <http://www.hurriyet.com.tr/akp-kendi-kuyusunu-kaziyor-3930809>, Erişim: 05.02.2016

Ünüvar, K., (2001), “İttihatçılıktan Kemalizme, İhya’dan İnşa’ya”, M. Ö. Alkan (drl.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.129-143

Vatan, (16.07.2008), “Evet, Ergenekon’un savcısıyım”, *Gazetevatan*, <http://www.gazetevatan.com/-evet-ergenekon-un-savcisiyim--189246-siyaset/>, Erişim: 08.06.2016

Wallerstein, I., (2014), *Dünya-Sistemleri Analizi*, İstanbul: BGST Yayınları

Weber, M., (2005), *Bürokrasi ve Otorite*, B. Akın (çev.), Ankara: Adres Yayınları

....., (2006), *Sosyoloji Yazıları*, T. Parla (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları

Wendt, A., (1994), “Collective Identity Formation and the International State”, *The American Political Science Review*, Vol:88, No:2, Haziran, ss.384-396

....., (1995), “Constructing international politics”, *International Security*, 20(1), ss.71-81.

....., (1999), *Social Theory of International Politics*, New York: Cambridge University Press

Yavuz, H., (2005a), “Milli Görüş Hareketi: Muhalif ve Modernist Gelenek”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.591-604

....., (2005b), “Bediüzzaman Said Nursî ve Nurculuk”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.264-295

....., (2008), *Modernleşen Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, İstanbul: Kitap Yayınevi

....., (2011), *Erbakan’dan Erdoğan’a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslâm*, Leman Adalı (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi

Yayla, A., (2004), *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara: Siyasal Kitabevi

Yeşilada, A. B., (2002), “The Virtue Party”, Barry Rubin ve Metin Heper (ed.), *Political Parties in Turkey* içinde, London: Frank Cass And Company Limited

Yetkin, M., (11.04.2008), “Barroso, ince ayarı buldu”, *Radikal*, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/barroso-ince-ayari-buldu-845553/>, Erişim: 08.06.2016

Yıldırım, E., (2013), “İslâmizm, İslâmlaşma ve İttihad-ı İslâm”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.99-120

....., (03.11.2014), “Muhafazakâr Demokrasi ve Milliyetçi Muhafazakârlık”, *Yenişafak*, <http://www.yenisafak.com/yazarlar/ergunyildirim/muhafazakar-demokrasi-ve-milliyetci-muhafazakarlik-2006264>, Erişim: 06.08.2015

Yıldız, A., (2002), “Kemalist Milliyetçilik”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 2 Kemalizm* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.210-234

Yılmaz, M., (2005), “Darbeler ve İslâmcılık”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern*

Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.633-639

Yılmaz, N., (2005), “İslâmcılık, AKP, Siyaset”, T. Bora ve M. Gültekingil (ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce cilt 6 İslâmcılık* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, ss.604-620

....., (2013), “İslâmcılık Tartışmasına Katkı: İslâmcılık ve AK Parti'den Sonra İslâmcılık”, İ. Kara ve A. Öz (ed.), *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Hareketi Sempozyum Tebliğleri* içinde, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, ss.775-784

Yorgancılar, S., (2012), *Milli Görüş 1969-1980*, İstanbul: Pınar Yayınları

Zehfuss, M., (2002), *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, New York: Cambridge University Press

Ziya Paşa, (2012), *Terkib-i bend Terci-i bend*, İstanbul: Çağrı Yayınları

Zürcher, E. J. (2009), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları